

જેમની અસાધારણ કૃપાથી આ ક્ષુદ્રાત્મા કંઇક મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત
કરી શક્યો છે, જેમણે અથાગ પરિશ્રમ વેઠીને મારા જેવા
જડબુદ્ધિના આત્માને પણ બે અક્ષરનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરાવી ચારિત્રધર્મમાં જોડ્યો છે તેમ વખતો વખત
અનેક પ્રકારે સારણા વારણા આદિ શિક્ષાઓ
દ્વારા સન્માર્ગમાં સ્થિર રાખ્યો છે. તે
મહાનુભાવ પૂજ્ય ગુરૂદેવ વાદીગજકેસરી
વિહિત સમસ્તાગમ યોગાનુષ્ઠાન
અનુયોગાચાર્ય શ્રીમાન્ કેશર
મુનિજી ગણિવરના સ્વર્ગત
આત્માને સાદર સવિનય
સમર્પિત હો.

સંપાદક

સંપાદકીય નિવેદન

આજે અત્યંત હર્ષનો વિષય છે કે એક મહાનપ્રભાવશાલી મહાપુરૂષનું ઐતિહાસિક જીવનચરિત્ર અને તેને લગતા બીજા અનેકો પ્રભાવક પુરૂષોના ચરિત્રો સહિત ગુર્જર ભાષાભાષી જનતાની સમક્ષ ઉપસ્થિત થઇ રહ્યો છે.

એની અંદર સત્તરમી સદીના મહાન્ શાસનપ્રભાવક યવનસમ્રાટ અકબરશાહ પ્રદત્ત યુગપ્રધાન પદથી ભૂષિત આચાર્યપ્રવર ચોથા દાદા શ્રીમજ્જિન ચંદ્રસૂરિજી મહારાજનું સમગ્ર જીવન ચરિત્ર ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આલેખવામાં આવ્યું છે.

એનું આલેખન ઇતિહાસપ્રેમી સાહિત્યરત્ન શ્રાદ્ધવર્ય શ્રીમાન્ અગરચંદજી તથા ભંવરલાલ નાહટાએ લખેલ 'યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ' નામક હિંદી પુસ્તકના આધારે થયેલ છે. એટલેકે તે પુસ્તકનોજ અક્ષરશઃ અનુવાદ કરવામાં આવ્યું છે. કેવલ પરિશિષ્ટોમાં કવિવર વાચક શ્રીમાન્ સૂરચંદ્રજી રચિત દ્વિછંદોમય શાંત્યજિત જિન સ્તોત્ર એવં ચરિતનાયક રચિત કેટલી એક વિશિષ્ટ કૃતિઓ. જે અગરચંદજી નાહટાએ મોકળી હતી. તે આ સંસ્કરણમાં ઉમેરી દીધેલ છે.

આથી પહેલા પ્રકાશિત થઈ ચૂકેલા ત્રણ દાદાસાહેબના ચરિત્રોની માફક આના પ્રકાશનનું શ્રેય પણ સુવિહિત ચક્રચૂડામણિ ખરતરગચ્છ મંડન વીસમી સદીના મહાન્ શાસન પ્રભાવક મુંબઇમાં સાધુવિહારના દ્વાર ઉઘાડનાર સ્વનામધન્ય ક્રિયોદ્ધારક **શ્રીમન્મોહન** લાલજી મહારાજના પટ્ટધર શિષ્ય. પ્રશાંતસ્વભાવી મહાન્ તપસ્વી ત્રેપન ઉપવાસ કરી પાવાપુરિમાં સ્વર્ગપ્રાપ્ત. ખતર ગચ્છની વર્તમાન સંવેગી શાખાના પ્રથમ આચાર્ય શ્રીમાન્ જિનયશઃ સૂરિજી મહારાજના શિષ્યપ્રવર. થાણાતીર્થોદ્ધારાદ્યનેકવિધ શાસન પ્રભાવક સ્વર્ગીય આચાર્ય શ્રીજિન ઋદ્ધિસૂરિજી મહારાજના શિષ્યરત્ન. પરમ વિનીત. વયોવૃદ્ધ. મુનિવર શ્રીગુલાબમુનિજી મહારાજના ફાળે જાય છે. કેમકે તેઓએજ પૂરેપૂરી ખંતથી **'યુગપ્રધાન શ્રીજિનદત્તસૂરિ'** તેમજ 'મણિધારિ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ' ની માફક આનું પણ હિંદી પરથી ગુજરાતી અનુવાદ શ્રીમાન્ દુર્લભકુમાર ગાંધી પાસે કરાવ્યો. એટલુંજ નહીં પણ જેમ એનાથી પૂર્વે અન્ય બે ચરિત્રો મુંબઇ-પાયધુની મહાવીર

સ્વામી જિનાલયસ્થ મંડોવર ખરતર ગચ્છ ઉપાશ્રયના ટ્રસ્ટીઓને ઉપદેશ દઇ ત્યાંના જ્ઞાનખાતાથી પ્રકાશિત કરાવ્યા તેમ આના પ્રકાશન માટે પણ વિભિન્ન ભાવુકોને, જેમની નામાવલી જુદા પેજમાં આપેલ છે. ઉપદેશીને ૪૭૪૧) ની રકમ મહાવીરસ્વામિના ટ્રસ્ટીઓને અપાવી. જેના શુભ પરિણામે 'મણિધારી જિનચંદ્રસૂરિ'ના પ્રકાશન પછી આજે ૭ વર્ષે આ ગ્રંથ ગુરૂદેવના ભક્ત પાઠકોના કરકમલમાં આવી રહ્યો છે. આટલું વિલંબ થવાનું કારણ પ્રેસની અવ્યવસ્થિતતા તેમજ સંપાદકના શરીરની અસ્વસ્થતા છે.

આના પ્રૂફ સંશોધનાદિમાં સાવધાની રાખવા છતાંએ છદ્મસ્થ સ્વભાવ સુલભ અનાભોગાદિકારણે તેમજ પ્રેસની ગફલતના અંગે જે કાંઇ પણ ભૂલ યા ત્રુટિ દૃષ્ટિગત થાય તો તે સુધારી વાંચવા સુજ્ઞ પાઠકોને નમ્રભાવે પ્રાર્થના છે. ઇતિ શમ્ ।

સં. ૨૦૧૮ (ગુ. ૧૭) આષાઢી પૂર્ણિમા કલ્યાણ ભુવન-ધર્મશાળા પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)	લિઃ સ્વર્ગીય અનુયોગાચાર્ય શ્રીમત્કેશર મુનિજી ગણિવર વિનેય બુદ્ધિ સાગર ગણિ

સેવામૂર્તિ મુનિરત્ન શ્રીગુલાબ મુનિજીની સંક્ષિપ્ત જીવનરેખા

નિરાધારનો આધાર

મારવાડની પ્રાચીન રાજધાની નાગોર પાસેના ગામ નોખામાં જાટ કુટુંબના ત્રણ બાળકો માતાપિતાના દેહાન્તથી નિરાધાર થઈ ગયા હતા. સગાં સંબંધી પણ કોઈ સંભાળ લે તેમ હતું નહિ. બાળકોના પિતા રાડ ગૌત્રના ભેરાજી જાટ નોખા ગામમાં શિવજી રામજી, બાલા રામજી તથા ઘેવરચંદજી ચોરડીયા નામે એક સ્થાનક વાસી જૈન કુટુંબમાં વર્ષોથી કામકાજ કરતા હતા. ત્રણે બાળકો પણ ત્યાં વારંવાર જતા અને કામે લાગતા. ભેરાજીના મોટા પુત્રનું નામ વીરો બીજાનું નામ ગીગો અને નાનાનું નામ ગિરધારી હતું.

ગીગાનું તેજસ્વી કપાળ, કામ કરવાની લગની, શાંત સ્વભાવ અને સેવા ભાવથી બધાને તે પ્રિય થઈ પડતો. સ્થાનક વાસી સાધુ મહારાજો આ કુટુંબમાં વારંવાર ગૌચરી પાણી માટે આવતા. બાળક ગીગાને કોઈ કોઈ વખત મહારાજશ્રીને બીજે ગૌચરી માટે લઈ જવા જવું પડતું. એક વખત નોખા ગામમાં શ્રીરૂપચંદજી સ્વામીનું આવવું થયું. ઘરના માણસો વ્યાખ્યાન સાંભળવા જતાં તેની સાથે ગીગો પણ જવા લાગ્યો. મહારાજશ્રી તરફ ગીગાને અનુરાગ જાગ્યો. તે વારંવાર ઉપાશ્રયે જવા લાગ્યો. ગીગાનો સેવા ભાવ અને નમ્રતા જોઈ મહારાજશ્રીને પણ ગીગા તરફ મમતા જાગી. મહારાજશ્રીએ ગીગાને નમસ્કાર મહામંત્ર સીખવ્યો ને ગીગો તે મંત્રને કંઠે કરવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે સૂત્રો સીખવાની લગની લાગી અને વિહારમાંએ ગીગો તેઓની સાથે ગયો અને મહારાજશ્રીની સેવા સુશ્રૂષામાં રંગાઇ ગયો.

ગીગાનો આત્મા ઉંચો હતો. ભાવના જાગી હતી. મહારાજશ્રી પ્રત્યે ખૂબ અનુરાગ હતો તેથી તે મહારાજશ્રી પાસે રહેવા લાગ્યો અને ધીમે જૈન ધર્મના આચારો તેમજ સૂત્રો ભણવા લાગ્યો.

જેમજેમ પરિચય વધવા લાગ્યો તેમતેમ દીક્ષાના ભાવ જાગ્યા અને ગીગાએ દીક્ષા માટે મહારાજશ્રી રૂપચંદજી સ્વામીને પ્રાર્થના કરી.

દ્રવ્ય સહાયકોની શુભ નામાવલી

રૂ૦ ૧૫૦૧) શેઠ શ્રીહરિચંદભાઇ માણેકચંદભાઇ વીરનગર (સૌરાષ્ટ્ર) હાલ માટુંગા મુંબઇ.

રૂ૦ ७००) શ્રીશાંતિ નાથજીના દેરાસરની પેઢી તરફથી

રૂ૦ ૫૦૧) શેઠ શ્રીધનરાજજી ઘેવરચંદજી આફણાં, દહાણું.

રૂ૦ ૨૫૧) શેઠ શ્રીલખમીપતસિંહજી જગતપતસિંહજી કોઠારી. કલકત્તા.

રૂ૦ ૨૫૧) શેઠ શ્રીમંગળદાસ લલ્લુભાઇ ટ્રસ્ટ ફંડ–હ. રસિકલાલભાઇ, મહેશાણા

રૂ૦ ૨૫૧) શેઠ શ્રીકાંતિલાલ નિહાલચંદ પાટણ (ઉ. ગુજરાત)

રૂ૦ ૧૫૧) શેઠ શ્રીપૂનમચંદજી ગુલાબચંદજી ગુલેછા, ફ્લોદી (રાજસ્થાન) હાલ મુંબઇ.

રૂ૦ ૫૧) શેઠ શ્રીડાહ્યાભાઇ છગનલાલ બાલચંદ, પાટણ (ઉ. ગુજરાત).

રૂ૦ ૫૧) શેઠ શ્રીબાલુભાઇ ફકીરચંદ, સુરત (દ. ગુજરાત).

રૂ૦ ૫૧) શેઠ શ્રીખીમજીભાઇ પૂનસી. કચ્છકોડાય. હાલ થાણા.

રૂ૦ ૫૧) શેઠ શ્રીમાણકચંદજી ફૂલચંદજી સુખાની. કલકત્તા

રૂ૦ ૩૧) શેઠ શ્રીશાંતિલાલ ભગવાનદાસ. પ્રેસજી. માંગરોળ.

સેવામૂર્તિ મુનિરત્ન શ્રીગુલાબ મુનિજીની સંક્ષિપ્ત જીવનરેખા

નિરાધારનો આધાર

મારવાડની પ્રાચીન રાજધાની નાગોર પાસેના ગામ નોખામા જાટ કુટુબના ત્રણ બાળકો માતા પિતાના દેહાન્તથી નિરાધાર થઈ ગયા હતા સગા સબંધી પણ કોઈ સભાળે તે તેમ હતું નહિ બાળકોના પિતા રાડ ગોત્રના ભેરાજી જાટ નોખા ગામમા શિવજી રામજી, બાલા રામજી તથા ઘેવરચદજી ચોરડીયા નામે એક સ્થાનક વાસી જૈન કુટુબમા વર્ષોથી કામકાજ કરતા હતા ત્રણે બાળકો પણ ત્યા વારંવાર જતા અને કામે લાગતા ભેરાજીના મોટા પુત્રનુ નામ વીરો બીજાનુ નામ ગીગો અને નાનાનુ નામ ગિરધારી હતું

ગીગાનુ તેજસ્વી કપાળ, કામ કરવાની લગની, શાત સ્વભાવ અને સેવા ભાવથી બધાને તે પ્રિય થઈ પડતો સ્થાનક વાસી સાધુ મહારાજો આ કુટુબમા વારંવાર ગોચરી પાણી માટે આવતા બાળક ગીગાને કોઈ કોઈ વખત મહારાજશ્રીને બીજે ગોચરી માટે લઈ જવા જવુ પડતું એક વખત નોખા ગામમા શ્રીરૂપચદજી સ્વામીનુ આવવુ થયું ઘરના માણસો વ્યાખ્યાન સાભળવા જતા તેની સાથે ગીગો પણ જવા લાગ્યો મહારાજશ્રી તરફ ગીગાને અનુરાગ જાગ્યો તે વારંવાર ઉપાશ્રયે જવા લાગ્યો ગીગાનો સેવા ભાવ અને નમ્રતા જોઈ મહારાજશ્રીને પણ ગીગા તરફ મમતા જાગી મહારાજશ્રીએ ગીગાને નમસ્કાર મહામત્ર સીખવ્યો ને ગીગો તે મત્રને કઠે કરવા લાગ્યો ધીમે ધીમે સૂત્રો સીખવાની લગની લાગી અને વિહારમાએ ગીગો તેઓની સાથે ગયો અને મહારાજશ્રીની સેવા સુશ્રૂષામાં રંગાઇ ગયો

ગીગાનો આત્મા ઉચ્ચો હતો ભાવના જાગી હતી મહારાજશ્રી પ્રત્યે ખૂબખૂબ અનુરાગ હતો તેથી તે મહારાજશ્રી પાસે રહેવા લાગ્યો અને ધીમે ધીમે જૈન ધર્મના આચારો તેમજ સૂત્રો ભણવા લાગ્યો

જેમજેમ પરિચય વધવા લાગ્યો તેમતેમ દીક્ષાના ભાવ જાગ્યા અને ગીગાએ દીક્ષા માટે મહારાજશ્રી રૂપચદજી સ્વામીને પ્રાર્થના કરી.

નવર શ્રીગુલાબ મુનિજી મ.
ના ઉપદેશથી આ ચરિત્ર
પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે.

યાત્રાતીર્થોદ્ધારાદ્યનેકવિધ
શાસનપ્રભાવકાચાર્યવર્ય
શ્રીજિનઋદ્ધિસૂરિજી મ.

ગીગાની ગુરૂભક્તિ, વિનયભાવ, સેવા અને સહનશીલતા આદિ તેના ગુણો જોઈને મહારાજશ્રીએ સં. ૧૯૫૭ માં ગુલાબચંદજીના નામથી દીક્ષા આપી અને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો.

બીજા બન્ને ભાઇયો પણ સાથે આવી ગયા તેઓ પણ જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા થોડા સમય પછી મોટા ભાઇ વીરચંદે પણ સ્થાનકવાસી દીક્ષા લીધી અને કાલાંતરે નાના ગિરધારીએ પણ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. ત્રણે નિરાધાર બાળકોને ધર્મનો આધાર મળી ગયો.

ગુરૂદેવનો સંદેશ

શ્રીરૂપચંદજી મહારાજ મૂળ પીપાડ સીટી પાસે રીયાં ગામના રહેવાસી મુણોત ગોત્રના ઓસવાળ હતાં. તેમણે સં ૧૯૩૬ ના નાગોરમાં શ્રીસૂર્યમલજી મહારાજ પાસે સ્થાનકવાસી દીક્ષા લીધી હતી તેઓ વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્યના સારા અભ્યાસી અને વિદ્વાન હતા. તેમણે ઘણા ગ્રંથો પણ લખ્યા હતા સં ૧૯૫૭ માં ગુલાબચંદજી દીક્ષા લઇને મહારાજશ્રીની સેવામાં રહ્યા અને સૂત્રાદિનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. શ્રીરૂપચંદજી મહારાજની શ્રદ્ધા સિદ્ધાંતોની ટીકા વાચતા મૂર્તીપૂજા માનવાની થઈ અને તેમની શ્રદ્ધા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયથી ડગી ગઇ એટલે સિદ્ધાચળ તીર્થની યાત્રા કરવાની ભાવના જાગી, ત્યાર પછી પણ તેમણે ચાર વર્ષ મારવાડમાં ગાળ્યા–

ગુલાબચંદજી દિન પ્રતિ દિન ગુરૂવર્યની સેવામા રહેતા. સં. ૧૯૬૧ માં વિહાર કરતાં કરતા તીર્થાધિરાજ શત્રુંજયમાં આવ્યા ગિરિરાજની ઉલ્લાસથી પાંચ યાત્રા કરી તીર્થપતિ આદીશ્વર દાદાની મનોરમ મૂર્તી–મંદિરોનું નગર, કલાત્મક મંદિરો અને મૂર્તીયો જોઇજોઇને આપણા કથાનાયક શ્રીગુલાબચંદજી મુનિને તો ભારે આનંદ થયો તેમને તો શત્રુંજય તીર્થધામ ખૂબખૂબ પ્યારૂં લાગ્યું અને વારંવાર તીર્થયાત્રા કરીને પોતાને ધન્ય ધન્ય માનવા લાગ્યા

ગુરૂવર્ય શ્રીરૂપચંદજી મહારાજ તથા મુનિ ગુલાબચંદજી તીર્થયાત્રા કરીને વિહાર કરતાં કરતાં બરવાળા આવ્યા અહીં ખરતર ગચ્છ વિભૂષણ ક્રિયોદ્ધારક શ્રીમન્ મોહનલાલજી મહારાજના પ્રથમ શિષ્ય શ્રીઆનંદ મુનિજી પ્રસિદ્ધ નામ શ્રીઆલમચંદજીના શિષ્ય શ્રીપ્રસન્ન મુનિજીનો મિલાપ થયો તેમની સાથે વાર્તાલાપ કરી પોતાની શંકાઓનું સમાધાન કર્યું અને

સ ૧૯૬૧ મા મોઢેથી મુહપત્તી ઉતારી દેરાવાસી સાધુનો વેષ ધારણ કર્યો અને પોતાનુ નામ રૂપ મુનિ અને શિષ્યોનુ નામ વીરમુનિ તથા ગુલાબ મુનિ રાખી વિચરવા લાગ્યા ત્યાર પછી યોગ્ય ગુરૂની તપાસમા વિહરતા રહ્યા શ્રીગુલાબ મુનિના નાના ભાઇ ગિરધારીની ભાવના પણ દીક્ષાની થવાથી સ ૧૯૭૧ મા તેને દીક્ષા આપી અને ગુલાબ મુનિના શિષ્ય ગિરિવર મુનિના નામથી જાહેર કર્યાં

પછી તો પાછા વિહાર કરતા કરતા મારવાડ આવ્યા અને ગુલાબમુનિજી મહારાજ તો ગુરૂદેવની સેવામાજ પોતાનુ કર્તવ્ય માનવા લાગ્યા કાયક્રમે ગુરૂ રૂપચદજીને લકવો થયો અને તેથી નાગોરમાં ચારે મુનિ સ્થિરવાસી રહ્યા સં ૧૯૭૫ માં શ્રાવણ શુદ ૧૪ ના રોજ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરતા મોટી શાતિ બોલતા બોલતા નાગોર મારવાડમા તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા અને સઘમાં શોકની છાયા છવાઇ ગઇ શ્રીસઘે ગુરૂદેવની પાલખીને સજાવી સ્મશાન યાત્રા શહેરમા ફરી વળી-હજારો લોકોએ અતિમ દર્શન કર્યા

ગુલાબમુનિજી તો ફરી નિરાધાર બની ગયા તેમના શોકનો પાર ન હતો

રાત્રિનો સમય હતો ગુરૂદેવના સ્વર્ગ ગમનથી ગુલાબમુનિજી શોકાતુર હતા-નિદ્રા વેરણ બની હતી નમસ્કાર મહામત્ર-ઉવસગ્ગહરં અને મોટી શાતિનો જાપ કરતા કરતા આખો મીંચાઇ ગઈ અને એક સુન્દર સ્વપ્ન લાધ્યુ ગુરૂદેવે દર્શન દીધા-ગુલાબમુનિજી તો ગુરૂદેવના ચરણમા પડી ગયા-આસુઓથી ગુરૂદેવના પગ પખાળ્યા ગુરૂદેવે ધીરજ આપી અને તીર્થાધિરાજ શત્રુજય જવા પ્રેરણા કરી આખો ખોલી જુએ તો ગુરૂદેવ તો અદશ્ય થઇ ગયા પણ ગુરૂદેવનો સદેશ હ્રદયમા કોતરાઇ ગયો તીર્થાધિરાજ શત્રુજયમા ઉદ્ધાર થશે એ પરમ પવિત્ર તીર્થધામ ચિરંતન શાતિ આપશે એમ વિચારી ચોમાસા પછી પાલીતાણા તરફ વિહાર કર્યો ગામાનુગામ વિહાર કરતા કરતા પાલીતાણા આવી પહોંચ્યા તિર્થાધિપતિ શ્રીઆદીશ્વર દાદાના દર્શનથી હ્રદયને શાતિ મળી મદિરોના નગરમાં આત્મશાતિ અને જીવનનુ નવુ દર્શન મળ્યુ

યોગી નગરના ચરણમા

પૂજ્ય પ્રાત સ્મરણીય ક્રિયાપાત્ર વચનસિદ્ધ પુણ્ય પ્રભાવક મુનિ મોહન લાલજી મહારાજ એક સુપ્રસિદ્ધ જશનામ કર્મી મુનિરત્ન થઇ

ગયા તેમના પ્રશિષ્યા રત્ન બાલ બ્રહ્મચારી દીર્ઘ તપસ્વી યોગનિષ્ઠ પન્યાસ શ્રી-ઋદ્ધિમુનિજી મહારાજ પાલીતાણા પધાર્યા હતા–આપણા ગુલાબમુનિજી પણ ગુરૂદેવના આદેશથી પાલીતાણા આવ્યા હતા પ શ્રી-ઋદ્ધિ મુનિજીના દર્શનથી આપણા ગુલાબમુનિને ખૂબ શાતિ મળી તેઓ શ્રીના પરિચયમા આવ્યા અને શાતમૂર્તિના ચરણમા બેસીજવા નિર્ણય કર્યો પ શ્રી-ઋદ્ધિ મુનિજીને મળી પોતાની સવેગી દીક્ષાની ભાવના દર્શાવી પન્યાસજી તો ધીર-ગભીર અને યોગનિષ્ઠ હતા તેઓશ્રીએ મુનિજીને પોતાના શિષ્ય બનાવવા સમતિ આપી એટલે આપણા ગુલાબમુનિજી તો હર્ષથી નાચી ઉઠ્યા તેમના આનંદનો પાર નહોતો શુભ મુહૂર્તે સ ૧૯૭૬ ના વૈશાખ શુદિ ૬ ના રોજ પન્યાસ શ્રીએ દીક્ષા આપી અને ગુલાબમુનિ નામ કાયમ રાખી પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા ગુલાબ મુનિએ ગુરૂદેવના ચરણમા પોતાનુ જીવન સમર્પણ કરી દીધુ ગુરૂદેવ પણ એટલા બધા ઉદાર અને સૌમ્ય મૂર્તી હતા કે તેમણે પ્રેમ પૂર્વક સ્વીકારી લીધા આપણા ચરિત્ર નાયક શ્રીગુલાબ મુનિતો ધન્ય બની ગયા ગુરૂદેવની સેવામા લીન થઇ ગયા સિદ્ધાચલજીમા પોતાને પુનર્જીવન મળ્યુ તેમ માનવા લાગ્યા તીર્થધામ પરમ પ્રિય બની ગયુ બે વરસ તો ગુરૂદેવની સેવામા રહ્યા પણ ચચળ મને ઉધામો કર્યો મારવાડ તરફ જવાની ભાવના જાગી ગુરૂદેવ તો ઉદાર ચરિત હતા પણ તેમને તો ગુરૂસેવાની અણમોલ ઘડીની આજીથી વચિત રહેવુ પડ્યુ

ગુરૂદેવથી જુદા પડી નાગોર આવ્યા સ ૧૯૮૦ નુ ચાતુર્માસ નાગોરમા કર્યું અહીં પૂર્વેના ગુરૂ શ્રીરૂપચદજી મહારાજની સ્મૃતિમા અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ કરાવ્યો અને રૂા બાવીસ હજારનુ ફડ કરાવી બાલકોને ધાર્મિક શિક્ષણ માટે પાઠશાળા સ્થાપિત કરાવી

નાગોરથી વિહાર કરી ખજવાણા તથા સેવાડી ચાતુર્માસ કરી સ ૧૯૮૩ નુ ચાતુર્માસ સાઉરાવમા કર્યું

સાઉરાવમા પોરવાળ શ્રીજેઠમલજીને ઉપદેશ કરી કન્યાશાળાની સ્થાપના કરાવી અહીંથી વિહાર કરી ઊંઝા, બોટાણા ચાતુર્માસ કરી પાલીતાણા આવ્યા અહીં રણશી દેવરાજની ધર્મશાળામાં ચાતુર્માસ રહ્યા ગિરિવર મુનિ પોતાના સસારી ભાઇ તથા શિષ્યની તબીયત નરમ ગરમ રહેતી હતી વ્યાધિ વધી ગયો અને ગિરિવર મુનિ સિદ્ધાચળજીમાં કાળધર્મ

પામ્યા. તેમની વૈયાવચ્ચ ગુલાબમુનિએ ખૂબ કરી હતી. ફરી પાંચ વર્ષ પછી ગુરૂદેવની સૌમ્ય મૂર્તિ યાદ આવી અને ગુરૂદેવની કૃપાદષ્ટિથી પાંચ વર્ષના વિયોગપછી ગુરૂદેવના ચરણમાં પહોંચી ગયા-ગુરૂ દેવની તો એજ અમીભરી દૃષ્ટિ હતી. પછી તો જ્ઞાન-ભક્તિ અને સેવાના મંત્રો જીવનમાં તાણાવાણાની પેઠે વણાતા ગયા પુણ્યરાશિ ગુરૂદેવે અસીમ કૃપાથી સ્તોત્રો છંદો, તત્વજ્ઞાન વગેરે ખૂબ સીખવ્યું. અને આપણા ગુલાબમુનિનો બેડો પાર થઇ ગયો.

પ્રથમના ગુરૂદેવ શ્રીરૂપચંદજી મહારાજ પણ મહા ઉપકારી હતા. તેમણે તો સ્વર્ગમાંથી યાદ કરી સિદ્ધાચળની ભૂમિમાં પુનર્જીવન માટે સ્વપ્નમાં પ્રેરણા કરી અને યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીએ ગુલાબમુનિને પોતાનો પ્રાણ પ્રિય શિષ્ય બનાવ્યો. ગુલાબ મુનિની પહેલેથી એકવડી કાયા. નબળું શરીર હોવાના અંગે શરીર સંપત્તિ ઘણી નાજુક છતાં આત્મબળ જબરૂં. સેવા ભાવ ઉત્કટ અને સહન શીલતા ઘણી. ગુરૂદેવ પણ એવા દયાળુ કે તેઓ ગુલાબ મુનિની રક્ષા કરતા અને તેમની તબીયતની માટે ચિંતા સેવતા કોઇ કોઇ સમયે પોતાના ગુરૂદેવ શ્રીજિન ઋદ્ધિ સૂરીને અજ્ઞાન પણે અસાતા ઉપજાવી. હશે પણ એ કૃપાદષ્ટિએ તો ગુલાબ મુનિ તરફ અમી દષ્ટિજ વરસાવી હતી.

બન્ને ગુરૂ અને શિષ્યનો એવો ગાઢ સંબંધ બંધાઇ ગયો હતો કે ગુરૂદેવની ચરણ સેવામાં છેવટ સુધી ગુલાબમુનિ રહ્યા અને ગુરૂદેવના અંતિમ આશીર્વાદ પામ્યા.

ધર્મ ઉદ્યોત

આજીવન ગુરૂદેવ શ્રીજિન ઋદ્ધિ સૂરિની સેવામાં આવીસ ચાતુર્માસ, અને ગુરુ મહારાજની સાથેજ વિચર્યા. પોતે જ્યાં જ્યાં ચાતુર્માસ કર્યાં ત્યાં બધી જગ્યાએ દાદા સાહેબ શ્રીજિનદત્ત સૂરિની જયંતિ ખૂબ ઠાઠમાઠથી ઉજવી.

સં ૨૦૦૮ માં શાંતમૂર્તિ દીર્ઘ તપસ્વી યોગનિષ્ઠ ગુરૂદેવ શ્રીમદ્ જિન ઋદ્ધિ સૂરીશ્વરજી મુંબઇમાં સ્વર્ગવાસી થયા. જૈન સમાજ અને ખાસ કરીને ખરતર ગચ્છને એક મહાન તપસ્વી આચાર્યની ભારે ખોટ પડી ગઇ. આપણા શ્રીગુલાબમુનિએ ગુરૂદેવની એવી તો સેવા-શુશ્રૂષા કરી હતી કે

ગુરૂદેવે તેમને શાસનની સેવા કરવાનો મહામૂલો સંદેશ આપ્યો હતો અને મંગળ આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ પછી ગુરૂદેવના આરંભેલા અનેક કાર્યો પૂર્ણ કરવા શ્રાવક સંઘના આગ્રહથી ૨૦૦૮ નું ચાતુર્માસ પાયધુની શ્રીમહાવીર સ્વામી દહેરાસરમાં કર્યું. અહીં ઘંટાકર્ણ મહાવીરના મનોરમ ગોખની બાજુમાં આરસ પાષાણનો સુંદર ગોખ બનાવરાવી ગુરૂમહારાજ શ્રીજિન ઋદ્ધિ સૂરિજીની મનોરમ મૂર્તી સ્થાપિત કરાવી અને તે નિમિત્તે એ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરાવ્યા એમાં લગભગ પંદર હજાર રૂપિયાનો ખર્ચ થયો.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે સિદ્ધાચળની યાત્રાની ભાવના થવાથી વિહાર કર્યો–બોરીવલી આવ્યા. અહીં શ્રીસંઘના આગેવાનોએ વિનંતી કરી કે આપશ્રીના ગુરૂદેવે આરંભેલ આ દહેરાસરજી તથા ઉપાશ્રયનું અધૂરૂં કામ આપ સિવાય બીજા કોઇથી પૂરૂં થઈ શકે તેમ નથી. માટે આપ કૃપા કરી અત્રે સ્થિરતા કરો અને અમારા શ્રીસંઘની ભાવના પૂર્ણ કરો. લાભનું કારણ જાણી શ્રીગુલાબ મુનિ બોરીવલી રોકાયા–સંઘમાં આનંદ આનંદ ફેલાવી ગયો. બોરીવલીના મંદિર અને ઉપાશ્રય નિમિત્તે ફંડ માટે પ્રેરણા કરી. પરાઓમાં પણ વિચરી રૂપીયા પચાસ હજારનું ફંડ કરાવી આપ્યું. ઉપરાંત શ્રીમહાવીર સ્વામીના દહેરાસરથી રૂ. તેર હજારની મદદ મંજુર કરાવી આપી. આથી બોરીવલીના દહેરાસર ઉપાશ્રય તથા દાદાસાહેબની દેરીનું કામ ત્રણ વર્ષે પૂર્ણ થયું. આ છેલ્લા ત્રણ ચોમાસાના શેષ કાલમાં પરાઓમાં વિચરી ધર્મ ઉદ્યોતના અનેક કાર્યો કરાવ્યાં. તેમ ખરતર ગચ્છ શ્રીસંઘની અત્યાગ્રહ ભરી વિનંતિથી ગુલાબ મુનિજીએ પાયધુનીના ઉપાશ્રયમાં સં ૨૦૦૯, ૨૦૧૦ અને ૨૦૧૧ એમ ત્રણે ચાતુર્માસ આનંદ પૂર્વક કર્યા.

સં. ૨૦૧૨ ના જેઠ શુદ ૬ ના રોજ બોરીવલીના દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા શ્રીગુલાબમુનિજીના હાથે ધૂમ ધામપૂર્વક કરાવવામાં આવી. અને શ્રીસંભવનાથ પ્રભુ તથા દાદાજીની મૂર્તિ વગેરેને ગાદી નશીન કરવામાં આવ્યા. ચાતુર્માસ ગણિ શ્રીબુદ્ધિમુનિ મહારાજ સાથે પાયધુની શ્રીમહાવીર સ્વામીના ઉપાશ્રયે કર્યું.

કચ્છ માંડવીની દાદાવાડીના જીર્ણોદ્ધાર માટે ખરતર ગચ્છ સંઘ તરફથી શા૦ મોહનલાલ પોપટલાલ આવ્યા તેમની સાથે ફરીને ૭/૮ હજાર લગભગનું

ફંડ કરાવ્યુ તેમજ દાદા શ્રીજિન દત્તસૂરિ અષ્ટમ શતાબ્દિ મહોત્સવના ફંડ માટે અજમેરથી ડેપ્યુટેશન આવ્યું તેઓને પણ છ સાત હજારનુ ફંડ કરાવી આપ્યુ ત્યાર પછી મુબઇથી વિહાર કરી દહાણુ પરગણાના ગામેગામમા વિચરી શ્રીજિનદત્તસૂરી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પાલીતાણા માટે હજારોનુ ફંડ કરાવ્યુ અહીંથી વિહાર કરી ભરૂચ ખભાત આદિની યાત્રા કરી પાલીતાણા આવ્યા સિદ્ધાચળમા તીર્થયાત્રા કરી ગિરનારજીની યાત્રા કરીને શ્રીહરિચદ માણેકચદ શાહ માટુગા નિવાસીના અત્યત આગ્રહથી તેમની જન્મભૂમિ વીરનગરમા ચાતુર્માસ રહ્યા અહીં શ્રીહરિચદભાઇના પિતા શ્રીમાણેકચદ ભાઇ તથા વીરચદભાઈ આદિને ઉપદેશ કરી કલ્પસૂત્ર ગુજરાતી ભાષાતર સહિત પ્રકાશિત કરવા રૂપીયા ત્રણ હજાર અપાવ્યા

વીરનગરમા મુનિરાજોનુ પ્રથમ ચતુર્માસ હોઈ શ્રીવીરચદભાઈ પાનાચદના આખા કુટુબે તથા બીજા ભાઇબહેનોએ ખૂબ લાભ લીધો શ્રીમાણેકચદ ભાઇએ ચારે માસ મુનિરાજોની ખૂબ શ્રદ્ધા પૂર્વક સેવા ભક્તિ કરી

ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી ભદ્રેશ્વરની યાત્રા કરી કચ્છ માડવી જઈ પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રીલબ્ધિમુનિજી મ ને વ ન કર્યું સ ૨૦૧૪ નુ ચાતુર્માસ તેઓશ્રીની છત્ર છાયામા કચ્છ ભુજમા કર્યું ચોમાસા પછી પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સાથે માડવી આવ્યા

અહીં દાદા સાહેબની પ્રતિષ્ઠા ખૂબ ધામધૂમથી પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રીના વરદ હસ્તે થઈ ત્યારબાદ શ્રીગુલાબમુનિ અબડાસા પચતીર્થીની યાત્રાર્થે ગયા અને આનંદ પૂર્વક યાત્રા કરી પાછા ઉપાધ્યાયજી મહારાજની સેવામા આવી પહોંચ્યા

અહીંથી પૂનડીની પ્રતિષ્ઠા તથા કુદ્રોડીમા વરસી તપના પારણા પ્રસંગે તેમજ મુંદ્રા દાદાવાડીની પ્રતિષ્ઠા અને માડવી જૈન આશ્રમના દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા પ્રસગે પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજની સાથે રહ્યા

કોડાય શ્રીસંઘ તરફથી અત્યત આગ્રહ ભરી વિનંતિ થવાથી ૨૦૧૫ નુ ચાતુર્માસ કોડાય કર્યું આ ચાતુર્માસમાં ગુરૂદેવોની જયતીઓ વગેરે ઉજવી ધર્મ પ્રભાવના સારી કરી

ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી પાછા માડવી જઇ પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ચરણે વ ન કર્યું થોડા દિવસની સ્થિરતા કરી સિદ્ધાચળજી યાત્રાની ભાવના

થતા પૂ ઉપાધ્યાયજી મહારાજની આજ્ઞા અને મગલ આશીર્વાદ મેળવી વિહાર કરીને ભદ્રેસરની યાત્રા કરી અન્જાર થઈ ગાધીધામ આવ્યા

મારવાડમા એરણપુરા પાસે આવેલ વાકલી ગામના રહીશ પોરવાડ શ્રી ઓરીદાસજી સઘ લઈને ભદ્રેસર યાત્રાર્થે આવવાના હતા તે સમયે સઘપતિને માળા પહેરાવવા માટે માડવી ઉપાધ્યાય શ્રીને વિનતિ કરી પણ તેઓશ્રીની તબીયત બરાબર ન હોવાથી તેઓશ્રીએ શ્રીગુલાબ મુનિ ઉપર આજ્ઞાપત્ર લખી આપ્યુ એટલે શ્રીઓરીદાસજીએ ગાધીધામ જઈ શ્રીગુલાબમુનિને પૂ ઉપાધ્યાયજી મહારાજનો પત્ર આપી ભદ્રેસર પધારવા નમ્ર ભાવે વિનતિ કરી પૂ ઉપાધ્યાયજી મહારાજની આજ્ઞા અને સઘવીની વિનતિથી શ્રીગુલાબમુનિએ ગાધીધામથી વિહાર કર્યો અન્જાર થઈ ભદ્રેસર આવ્યા સઘવીએ સઘના ભાઈ બહેનો તથા મુનિરાજની ખૂબ ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરી-શ્રીગુલાબ મુનિજીએ સઘવીને વિધિપૂર્વક માળા પહેરાવી સઘમા આનદ આનદ થઈ રહ્યો ભદ્રેસરથી પાછો પાલીતાણા તરફ વિહાર કર્યો મોરબી રાજકોટ થઈ પાલીતાણા આવી પહોંચ્યા અને કલ્યાણભુવન ધર્મશાળામા સ્થિરતા કરી

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે કોટાવાળા શેઠ શ્રીસૌભાગમલજી મહેતાના આગ્રહથી સઘ સાથે શ્રીકદબગિરિની યાત્રા કરી પછી તો પાલીતાણામા સ્થિરતા કરવા ભાવના હતી પણ કચ્છભુજ નિવાસી સઘવી હેમચદ ભાઈ હીરાચદ ભાઈએ દાદાવાડીમા બધાવેલ દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા નિમિત્તે તેમના પુત્ર શ્રીપુનમચદ ભાઈ આદિ કુટુબની તથા ભુજના શ્રીસઘની આગ્રહ ભરી વિનતી તેમજ પૂજ્યપાદ શ્રીઉપાધ્યાયજી મહારાજની આજ્ઞાને માન આપી શરીર વિહાર યોગ્ય ન હોવા છતા ડોળીની સહાયથી આપ કચ્છ ભુજ પધાર્યા અહીં ખૂબ ધામધૂમ પૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરવામા આવી તબીયત નરમ તો હતીજ તેમા તાપ આવ્યો અને અશક્તિ બહુ આવી ગઈ દવા આદિના સેવનથી તબીયત કઈક સારી થઈ એટલે પાલીતાણામા ગિરિરાજ ઉપર મૂળ ટૂકમા દાદાસાહેબની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર ફલોધી નિવાસી શેઠ પુનમચદજી ગુલાબચદજી ગુલેચ્છાએ કરાવેલ, તેની પ્રતિષ્ઠા નિમિત્તે તેમનો તથા શ્રીસઘનો અતિ આગ્રહ હોવાથી વિહાર કરીને આપ પાલીતાણા પધાર્યા કલ્યાણભુવનમા સ્થિરતા કરી પ્રતિષ્ઠા ખૂબ ધૂમધામ પૂર્વક કરવામા આવી આ પ્રસગે શ્રીજિનદત્ત સૂરિ સેવા સઘનુ બીજુ અધિવેશન પણ ખૂબ આનદ પૂર્વક થયુ તેમા ઉલ્લાસ પૂર્વક ભાગ લીધો અને

પરિશિષ્ટ (ક)

પરિશિષ્ટ (ખ)

પરિશિષ્ટ (ગ)

પરિશિષ્ટ (ઘ)

परिशिष्ट (ङ)

પરિશિષ્ટ (ચ)

પરિશિષ્ટ (૭)

स्तवनादि कृति समुच्चय

ચિત્રસૂચિ-

યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ

અગ્રિમ વક્તવ્ય

સત્તરમી સદી એટલે ભારત વર્ષનો સુવર્ણયુગ. આ પહેલાની કેટલીક સદીઓની તુલનાથી પ્રસ્તુત કાળ યુગાન્તર જેવો ફલિત થાય છે. આ એ સમય હતો જ્યારે જૈન ધર્મ ભારે ઉન્નત અવસ્થાને પામ્યો હતો. આચાર્યદેવની આજ્ઞાનો પ્રભાવ કોઈ શાહી આજ્ઞાથીયે અધિકતર પ્રબળ લેખાતો, ને આજ કારણે પ્રત્યેક ગચ્છ કે સમુદાયનું સંગઠન એટલું સુદૃઢ હતું કે એની સામે ભલભલી સત્તાઓ પણ ટક્કર ઝીલવાને અસમર્થ નીવડતી, ને શિર ઝુકાવતી. આ સમયે ભક્તિવાદનું સામ્રાજ્ય ખૂબજ પ્રબલતાથી પ્રવર્તતું હતું. કેવળ જૈન ધર્મમાંજ નહીં, બલ્કે અન્ય ધર્મોમાં પણ ભક્તિરસ પ્રાધાન્યપદ ભોગવતો હતો, અમે આપણા ચારિત્રનાયકના ગુણાનુવાદની તે કાળની લખેલી ૧૦૮ ગહૂંલિઓ (ભક્તિ કાવ્ય)નો સંગ્રહ કરેલ છે, જેના અભ્યાસથી તે સમયના વિદ્વાનોને આચાર્ય દેવ પ્રત્યે કેટલો ઉંડો ભક્તિભાવ હતો, તેનો સારો પરિચય સંપ્રાપ્ત થાય છે.

હિન્દી ભાષાનો અધિકાધિક પ્રચાર અને સુવ્યવસ્થિત અવગાહનનો આરંભ પણ આજ શતાબ્દીથી થયો છે. આ

સદીમાં રચાએલ અને લખાએલ ગ્રન્થોની સંખ્યા બહુ મોટી છે. આમ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ પણ આ યુગનું વિશેષ મહત્ત્વ છે.

સમ્રાટ અકબર આદિ તત્કાલીન રાજ્યશાસકો પોતે પણ વિદ્યાવિલાસી હતા, ને એથી પ્રત્યેક ધર્મપ્રચારક વિદ્વાનની કસોટી એની વિદ્વત્તા અને એના આચરણથી થતી. આ કસોટી જૈન વિદ્વાનોએ એવી ઉત્તમ રીતે પાર કરેલ કે જેના અંગે રાજ્યશાસકો તેમજ અન્ય વિદ્વાનો પર એમણે પોતાનો અસાધારણ પ્રભાવ જમાવી દીધો હતો. આના પરિણામરૂપે આ સમયમાં એવા કેટલાંયે કાર્યો થયા જે ચિરસ્મરણીય રહેશે. સમ્રાટ અકબરના શાસન દરમ્યાન પ્રજાએ જે શાન્તિ અને સંતોષ અનુભવ્યાં છે, તેમાં જૈનાચાર્યો અને વિદ્વાનોનો સતત ઉપદેશજ મુખ્યત્વે કારણભૂત છે.

આ પહેલા અને આ પછી પણ જૈનાચાર્યોએ સમય સમય પર રાજસભાઓમાં ખૂબ ખૂબ સન્માન પ્રાપ્ત કરેલ છે, જૈનધર્મની જબ્બર સેવા બજાવેલ છે, અને ધર્મનો પ્રચાર કરી શાસનની પ્રબળ પ્રભાવના કરી છે આર્યનૃપતિઓની તો વાતજ શું કરવી? પ્રત્યેક વિદ્યાવિલાસી રાજવીઓની રાજસભામાં એમની વિદ્વત્પ્રિયતાના પ્રમાણો મૌજુદ છે. એમણે એમની પ્રખર મેધા અને અસાધારણ પાંડિત્યથી અજૈન વિદ્વાનો પર પોતાની વિદ્વત્તા અને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યનો ભારે પ્રભાવ પાડેલો છે.

રાજસભાઓમાં ખરતર-ગચ્છાચાર્યો

ખરતર ગચ્છીય વિદ્વાનોનું રાજસભાઓમાં અનુપમ માન હતું. "ખરતર" બિરુદ પ્રાપ્તિથી માંડીને જે જે આચાર્યોએ રાજસભાઓમાં પોતાનો પ્રભાવ પાડી સન્માન

સંપ્રાપ્ત કરેલ છે, તેમની માનનીય નામાવલિ કેટલીક આ પ્રમાણે છે. ગુર્જરાધીશ દુર્લભરાજની સભામાં × શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીએ; ધારાનરેશ નરવર્મની સભામાં શ્રીજિનવલ્લભસૂરિજીએ; અજમેરના ચૌહાણ નૃપતિ અર્ણોરાજ અને ત્રિભુવનગિરિના યદુવંશીય રાજા કુમારપાલને શ્રીજિનદત્ત સૂરિજીનો પ્રતિબોધ ↑ , મણિધારી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીનો દિલ્હીનરેશ મદનપાલ પર પ્રભાવ ❦, અને **શ્રી જિનપતિસૂરીજીએ** અંતિમ હિંદુસમ્રાટ પૃથ્વીરાજ ચૌહાણની સભામાં તેમજ રાજા જયસિંહ અને આશિકાનરેશ ભીમસિંહની સભામાં મ્હોટા મ્હોટા વાદિયોને શાસ્ત્રાર્થમાં શિકસ્ત આપી બહુમાન પામ્યાની વાત ઇતિહાસ સિદ્ધ છે. *

× सद्धिअदुल्लहराय, सरसइअंकोवसोहिए सुहए।
मज्झे रायसहं, पविसिऊण लोयागमाणुमयं ॥ ६६ ॥
(ગણધર સાર્દ્ધ શતક)

↑ આ બધા વિષેની વધુ માહિતી માટે "ગણધરસાર્ધશતક બૃહદ્‌વૃત્તિ" જોઈજવી જોઇએ.

❦ આ સંબંધી હકીકત ૮૬ પાનાની પ્રાચીન "ગુર્વાવલી"માં છે.

* "ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ"ના પૃષ્ટ ૯ પર નીચે મુજબ પંક્તિ છે—

"पामीउ जेतु छत्तीस विवादही,
जयसिंह पुहविय परवदइ प ।
बोहिय पुहची पमुह नरिन्दह,
निसुणिय वयणि जिणधम्मु करइ प ॥१६॥

આ શાસ્ત્રાર્થોના વિસ્તૃત તેમજ મનોરંજક વર્ણન પ્રાચીન ગુર્વાવલીમાં છે. જે શ્રીમાન જિનવિજયજીએ પત્ર ૮૬ વાલી ખરતર ગચ્છાલંકાર 'યુગપ્રધાનાચાર્ય ગુર્વાવલી' નામની સંપાદિત કરેલ છે.

ખરતરગચ્છના બીજા પણ કેટલાંય આચાર્યો છે, જેમણે રાજસભાઓમાં રાજાઓદ્વારા ભારે બહુમાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, તેમનો ઉલ્લેખ પણ પ્રાચીન ગુર્વાવલી આદિમાં મળે છે

આર્યસંસ્કૃતિના વિનાશક મુસલમાન બાદશાહો પરનો એમનો પ્રભાવ પણ ઉલ્લેખનીય છે, કેમકે ભિન્ન જાતિ, ભિન્ન પ્રકૃતિ અને ભિન્ન વિચારવાળા મુસલમાન બાદશાહો પર પ્રભાવ જમાવવો એ દેશી નરેશો કરતાં અતિકઠણ કાર્ય હતું. એ લેકો જરા જરામાં ગમે તે પર ગુસ્સે થઈ જતા, અને ફાવે તેમ દંડી નાંખતા. આવા મુસલમાન સમ્રાટો પર સર્વપ્રથમ પ્રભાવ જમાવવાનો શ્રેય પણ ખરતરગચ્છના આચાર્યોનેજ ફાળે જાય છે.

દાદા શ્રીજિનકુશળ સૂરિજી મહારાજના ગુરૂ કલિકાલકેવલી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ(સં. ૧૩૪૯—૭૬)એ પોતાની સર્વતોમુખી પ્રતિભા વડે તત્કાલીન યવન સમ્રાટ સુલતાન કુતુબુદ્દીનને ચમત્કૃત કરેલ ↑, એ પછી આચાર્ય શ્રીજિનપ્રભસૂરિજીએ સં ૧૩૮૫ ના પોષ સુદિ ૨ (૮)ને શનિવારે સાયંકાળે મહમદ તુઘલખ બાદશાહની મુલાકાત દરમ્યાન તેના પર જબ્બરદસ્ત પ્રભાવ પાડયો કે જે સૂરિજીનો પરમ ભકત બની ગયો, તે એટલે સુધી કે પ્રવાસ દરમ્યાન્ પણ એમને પોતાની સાથેજ રાખવામાં આવેલ (અને તપાગચ્છીય પંડિત સોમધર્મ ગણિકૃત ઉપદેશસપ્તતિકાગ્રંથના કથનાનુસાર સૂરિજીના ઉપદેશથી આ સુલતાને સંઘ સાથે શ્રીસિદ્ધાચળજી અને ગિરનારજીની યાત્રાઓ કરી અને સંઘપતિના તમામ કાર્યો કર્યાં હતાં.❥)

↑ कुतुबुदीन सुरताण राउ, रंछिउ स मणोहरू।
जगि पयडउ जिणचंदसूरि, सूरिहि सिरे सेहरू॥
(જિનકુશલસૂરિ રાસ, ઐ–જૈ–કા. સં. પૃ. ૧૬)

❥ सूरिणामुपदेशेन, सैन्यसंघसमन्वितः।
ततो गतः सुरत्राणः, श्रीशत्रुंजयपर्वते ॥३८॥
तत्र संघपकृत्यानि, भूपाय कृतपूर्विणे।
दुग्धेनावर्षयत्सूरि–स्तरुं राजादनीं तदा ॥३९॥

પંદરમી શતાબ્દીમાં બેગડશાખાના પ્રથમ આચાર્ય શ્રીજિનેશ્વર સૂરિજીએ મહમ્મદ બેગડા પાસેથી ભારે સન્માન પ્રાપ્ત કરેલ *

यात्रां रैवतकेऽप्येवं, विधाय गुरुभिस्समम।
सदुत्सवैः सुरत्राणः, प्राप्तवान् योगिनीपुरम् ॥४०॥
(ઉપદેશ સપ્તતિકા પત્ર ૫૮)

આ વિષે વધુ માહિતી "વિવિધતીર્થકલ્પ" ક્યાનય તીર્થકલ્પદ્રય અને પં. લાલચન્દ ભગવાનદાસ ગાંધીનો 'જૈન' પત્રના રૌપ્યમહોત્સવાંકમાંનો લેખ તથા તેમનો લખેલ 'સુલતાન મહમ્મદ તુઘલખ અને જિનપ્રભસૂરિ' નામનો પુસ્તક જે આચાર્ય શ્રીજિન હરિસાગરસૂરિ જૈન જ્ઞાનભંડાર લોહાવટ (મારવાડ)થી પ્રગટ થયેલ છે, તે. તેમજ ગીતત્રય-ઐ-જૈ.કા-સં. પૃ. ૧૧ થી ૧૪માંથી પ્રાપ્ત થશે.

પુરાતત્ત્વવિદ્ શ્રીજિનવિજયજી વિવિધતીર્થકલ્પના પ્રાસ્તાવિક નિવેદનમાં જિનપ્રભસૂરિજીના વિષે લખે છે કેઃ- "ગ્રંથકાર તેમના સમયના એક બહુ ભારે વિદ્વાન અને પ્રતિભાશાળી જૈન આચાર્ય હતા. જે રીતે વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દીમાં મોગલ સમ્રાટ અકબર બાદશાહના દરબારમાં જૈન જગદ્ગુરૂ હીરવિજયસૂરિજીએ શાહી સન્માન સંપ્રાપ્ત કરેલ, એજ રીતે જિનપ્રભસૂરિએ પણ ૧૪મી શતાબ્દીમાં તુઘલખ સુલતાન મહમ્મદ શાહના દરબારમાં ભારે ગૌરવ પ્રાપ્ત કરેલ. ભારતના મુસલમાન બાદશાહોના દરબારમા જૈન ધર્મનું મહત્વ દર્શાવનાર અને ગૌરવ વધારનાર કદાચ સૌથી પહેલા આજ આચાર્ય થયા.'

* જુઓ જિનેશ્વરસૂરિ ગીત (ઐ જૈ. કા. સં. પૃ. ૩૧૪)

पर(चो)तौ(?)पूर्यो खाननी, 'अणहिलवाडे' मांहि हो।
महाजन चंद मुकावियौ, मेलयउ संघ उच्छांहि हो. स० ॥६॥
'राजनगर' नइ पांगुर्यो, प्रतिबोध्यो 'महम्मद' हो।
पद ठवणो परगट कियौ, दुख दोहग गया दूर हो, स० ॥७॥

સોળમી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં ઉપાધ્યાય સિદ્ધાન્તરુચિજીએ માંડવગઢમાં ગ્યાસુદ્દીનની સભામાં વિજય પ્રાપ્ત કર્યો,* અને ઉત્તરાર્ધમાં શ્રીજિનહંસસૂરિજીએ સિકંદર લોદી બાદશાહના ચિત્તને ચમત્કૃત કરી ૫૦૦ જેટલાં કેદીઓને કારાગૃહમાંથી મુક્તિ અપાવી +

યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી કે જે આપણા ચરિત્રનાયક છે, એમણે સમ્રાટ અકબર અને જહાંગીરને પ્રતિબોધ દઈ શાસનની ભારે ઉન્નતિ સાધી છે, આ ગ્રન્થમાં એ વિષેનો હાબેહુબ ખ્યાલ મળી રહેશે. એમના પછી સમ્રાટ જહાંગીરે આ૦ શ્રીજિનસિંહસૂરિજીને ▮ યુગપ્રધાન પદ વડે

---

* श्रीग्यासुद्दीनशाहे-मंहासभालब्धवादिविजयानाम् ।
श्रीसिद्धान्तरुचिमहो-पाध्यायानां विनेयेन ॥२॥
(सं. १५१९ साधुसोमकृतमहावीरचरित्रवृत्तिप्रशस्ति)

+ જૂઓ—"ઐતિહાસિક જૈનકાવ્ય સંગ્રહ પૃ. ૫૩ પર ભક્તિલાભો-પાધ્યાયકૃત 'શ્રીજિનહંસસૂરિ ગુરુગીતમ્' અને પટ્ટાવલિયો.

▮ સં ૧૬૭૫ 'ખરતરવસહી'ના શાંતિપ્રાસાદ આદિના લેખોમાં.
"दिल्लीपतिपातश्याह-श्रीजहांगीरप्रदत्तयुगप्रधानविरुदधारक-श्रीअकब्बरशाहिरंजक-कठिनकाश्मीरादिदेश-विहारकारक-युगप्रधान श्रीजिनसिंहसूरि"

સં. ૧૬૭૨માં કવિવર સમયસુંદરજીની સ્વયંલિખિત ગુર્વાવલી પત્ર,૧માં.

श्रीदिल्लीपतिपातशाहिविभुना श्रीनूरदीसाहिना,
येभ्योऽदायि युगप्रधानपदवी पट्टानुपट्टक्रमात् ।
भूपीठोत्तमचोपडाभिधकुल - प्रालेयरोचिःप्रभा,
जीयासुर्जिनसिंहसूरिगुरवः प्रौढप्रतापोदयाः ॥१॥

इति सं. १६७२ वर्षे भाद्रव(?व)द ११ दिने श्रीप्रल्हादनपुरे श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायैर्लिलेखि. (?) पंडितसहजविमलमुनिपठनार्थम् । (અમારા સંગ્રહમાં)

વિભૂષિત કર્યો, ને એમના પટ્ટધર શ્રી જિનરાજસૂરિજી † પણ સં. ૧૬૮૬ના માર્ગશીર્ષ વદ ૪ના રોજ આગરામાં સમ્રાટ શાહ જહાંનને મળેલ. શ્રીજિનરત્નસૂરિજી અને શ્રીજિનરંગ સૂરિજીનો પણ શાહી દરબાર તેમજ નવાબો સાથેનો ગાઢ સંબંધ રહ્યો હતો—જેના પૂરાવારૂપે કેટલાંક શાહી ફરમાનો લખનૌના ખરતરગચ્છીય જ્ઞાન ભંડાર અને બિકાનેરના શ્રીપૂજ્યજી શ્રીજિનચારિત્રસૂરિજી (સંપ્રતિ શ્રીપુજ્યજી શ્રીજિનવિજયેન્દ્રસૂરિજી) પાસે ઉપલબ્ધ છે.

બાદશાહ ઔરંગઝેબ ભારે ક્રૂર, નીતિજ્ઞ અને કટ્ટર મુસલમાન હતો, એટલે ત્યારથીજ શાહી દરબાર સાથેનો જૈનાચાર્યોનો સંબંધ મંદ પડયો. અસ્તુ, કહેવાનું તાત્પર્ય એ કે ખરતરગચ્છાચાર્યોનો પ્રભાવ માત્ર દેશીનરેશો સુધીનોજ મર્યાદિત નહોતો, પરન્તુ મુસલમાન બાદશાહો સુધી પણ એ પર્યાપ્ત હતો.

અમોએ ઉપર દર્શાવ્યું છે તેમ ખરતરગચ્છાચાર્યોનો પ્રભાવ આર્યનૃપતિઓ પર એટલો જબરદસ્ત હતો કે તેઓ તેમને પોતાના ધર્મગુરુ તરીકે લેખતા-બિકાનેર, જૈસલમેર, જોધપુર, જયપુર આદિ નરેશો સાથેનો સંબંધ તો (આજ સુધી) અવિચ્છિન્ન રહ્યો છે. જેના ફળસ્વરૂપે આજે પણ તામ્રપત્ર, પટ્ટા, પરવાના, ખાસ રૂકસ આદિ વિપુલ પરિમાણમા ઉપલબ્ધ છે. બસ, આ વાતોનું વિવેચન અહીંજ સમાપ્ત કરી પ્રસ્તુત પુસ્તક લખવાનું કારણ દર્શાવીએ.

અમારી સાહિત્ય પ્રગતિ

સં. ૧૯૮૪ની વસંત પંચમીએ પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ, સકલાગમરહસ્યવેદી, પરમગીતાર્થ, વયોવૃદ્ધ શ્રી જિનકૃપા ચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય પ્રવર્તક સુખસાગરજી આદિ મુનીમંડળ સહિત બિકાનેર પધાર્યા

† જુઓ ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ પૃ. ૧૭૪

સોળમા ... ...
માંડવગઢમાં ગ્યાસુદીનની સભામાં વિજય પ્રાપ્ત કર્યો, *
અને ઉત્તરાર્ધમાં શ્રીજિનહંસસૂરિજીએ સિકંદર લોદી
બાદશાહના ચિત્તને ચમત્કૃત કરી ૫૦૦ જેટલાં કેદીઓને
કારાગૃહમાંથી મુક્તિ અપાવી +

યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી કે જે આપણા ચરિત્રનાયક છે, એમણે સમ્રાટ અકબર અને જહાંગીરને પ્રતિબોધ દઈ શાસનની ભારે ઉન્નતિ સાધી છે, આ ગ્રન્થમાં એ વિષેનો હાબેહુબ ખ્યાલ મળી રહેશે. એમના પછી સમ્રાટ જહાંગીરે આ૦ શ્રીજિનસિંહસૂરિજીને ※ યુગપ્રધાન પદ વડે

---

* श्रीग्यासुद्दीनशाहे-र्महासभालब्धवादिविजयानाम् ।
श्रीसिद्धान्तरुचिमहो-पाध्यायानां विनेयेन ॥२॥
(सं. १५१९ साधुसोमकृतमहावीरचरित्रवृत्तिप्रशस्ति)

\+ જૂઓ–"ઐતિહાસિક જૈનકાવ્ય સંગ્રહ પૃ. ૫૩ ૫૨ ભક્તિલાભોપાધ્યાયકૃત 'શ્રીજિનહંસસૂરિ ગુરૂગીતમ્' અને પટ્ટાવલિયો.

※ સં ૧૬૭૫ 'ખરતરવસહી'ના શાંતિપ્રાસાદ આદિના લેખોમાં.
"दिल्लीपतिपातशाह-श्रीजहांगीरप्रदत्तयुगप्रधानविरुदधारक-श्रीअकबरशाहिरंजक-कठिनकाश्मीरादिदेशविहारकारक-युगप्रधान श्रीजिनसिंहसूरि"

સં. ૧૬૭૨માં કવિવર સમયસુંદરજીની સ્વયંલિખિત ગુર્વાવલી પત્ર ૧માં.

श्रीदिल्लीपतिपातशाहिविभुना श्रीनूरदीसाहिना,
येभ्योऽदायि युगप्रधानपदवी पट्टानुपट्टक्रमात् ।
भूपीठोत्तमचोपडाभिधकुल – प्रालेयरोचिःप्रभा,
जीयासुर्जिनसिंहसूरिगुरवः प्रौढप्रतापोदयाः ॥९॥

इति सं. १६७२ वर्षे भाद्रप(?व)द ११ दिने श्रीप्रल्हादनपुरे श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायैर्लिलेखि (?) पंडितसहजविमलमुनिपठनार्थम् । (અમારા સંગ્રહમાં)

હતા, ને આથી એમના ચરિત્ર સંપાદનમાં કામ લાગશે, કિન્તુ એ સમયે કલ્પના સુધ્ધાં ન આવી કે કવિવરનું જીવન ચરિત્ર લખાયા પહેલાંજ આ મહાપુરૂષનું જીવન આટલા વિસ્તારથી આલેખવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થશે. સં. ૧૯૮૯ના આશ્વિન કૃષ્ણા બીજનારોજ આપણા ચરિત્ર-નાયકની જયન્તિ બિકાનેરમાં ઉજવાઈ, એ સમયે પણ એમના સંબંધી કેટલુંક લખાયું. ત્યારબાદ શ્રીજીવાર જિનદત્તસૂરિ ચરિત્ર-ઉત્તરાર્ધ, ગણધર સાર્ધશતક (ભાષાન્તર) આદિમાં વર્ણવેલ ચમત્કારી વાતો (કે જે આ ગ્રન્થના ૧૬મા પ્રકરણમાં છે) સહિત ચરિત્ર લખાયું. તે પછી શોધ-ખોળ કરતાં કરતાં નવી નવી સામગ્રી સંપ્રાપ્ત થતી ગઇ; એજ વર્ષમાં શ્રીપૂજ્યજી મહારાજના સંગ્રહનું અવલોકન કર્યું, ને ઉપા. શ્રીજયચંદ્રજી ગણિના જ્ઞાનભંડારના પુસ્તકોની જ્ઞાતવ્ય સૂચિ બનાવી. આ ભંડારોમાંથી પણ અમને પ્રચુર સામગ્રી હસ્તગત થઇ, તે તે સંબંધી સાહિત્ય, ગહુંલિયો, પ્રશસ્તિયો આદિની નકલો બનાવવામાં આવી. ભાગ્યવશાત્ 'અકબર પ્રતિબોધ રાસ' પણ ઉ. શ્રીજયચન્દ્રજીના 'જ્ઞાનભંડાર'ની સૂચિ કરતા સમયે ઉપલબ્ધ થયો; ઉપરાંત અન્ય નાના મોટા જ્ઞાન ભંડારોમાંથી યથેષ્ટ સામગ્રી મળી. આથી અમારા ઉત્સાહમાં અનેરી અભિવૃદ્ધિ ઉદ્‌ભવી. આખરે, સં. ૧૯૮૯માં સમસ્ત પ્રમાણોનો સાર ખેંચી મુદ્રણાર્થે ચોથી કોપી તૈયાર કરીને એમાં જે કાંઇ લખવાનું બાકી હતું તે સં. ૧૯૯૦માં પૂર્ણ કર્યું, ને ઇચ્છા થઈ કે આને શ્રી. દેસાઈ, શ્રીજિનવિજયજી, નાહરજી, જયસાગરસૂરિજી આદિ ઈતિહાસવેત્તાઓને બતાવી વિના-વિલંબે છપાવીએ, પરન્તુ કોઈ અજ્ઞાત શક્તિની પ્રેરણાથી આ પ્રેસકોપી ન તો ક્યાંય મોકલાઇ, કે ન તો એના પ્રકાશન સંબંધી કંઇ વ્યવસ્થા થઈ. ગયે વરસે બિકાનેરના બૃહદ્

જ્ઞાનભંડારના હસ્તલિખિત ગ્રન્થોની સૂચિ છ માસના અથાગ પરિશ્રમને અંતે તૈયાર કરતા સમયે પણ ઐતિહાસિક શોધ-ખોળ, અધ્યયન તેમજ સહાયભૂત થાય તેવા અન્યાન્ય ગ્રન્થો જોવાનું ચાલુજ રાખ્યું. પરિણામે શુદ્ધિ તેમજ વૃદ્ધિદ્વારા પાંચ વર્ષની શોધખોળના ફળ સ્વરૂપે જિનચંદ્ર સૂરિજીરૂપી ચંદ્રમાની ૧૬ કલાઓના સૂચક એવા ૧૬ (મૂળ) ફરમાનો અને ૧૬ પ્રકરણોમાં વિસ્તૃત એવો આ મહાન ગ્રન્થ કે જે આટલો મોટો થવાની કોઇ સંભાવનાજ નહોતી— આજ અમે અમારા પરમસુહૃદ વાંચકો સમક્ષ પેશ કરતી વેળા પરમહર્ષ અનુભવીએ છીએ.

પ્રયુક્ત સામગ્રીની પ્રામાણિકતા

સૂરિજીના જીવનની અધિકાંશ તમામ વાતો અમોએ તે કાળે લખાએલ વિશ્વસનીય પ્રમાણોના આધારે આલેખેલ છે. વિહારપત્ર, ગહુંલિયો આદિ અધિકાંશ સામગ્રી અમારા સંગ્રહમાં મોજુદ છે, પ્રથમ તો અમારો એવો વીચાર હતો કે આ ગ્રન્થની તમામ સાધન સામગ્રીને પરિશિષ્ટમાં પ્રકટ કરવી, પરન્તુ એ વિચાર છેવટે માંડી વળાયો. કેમકે એમ કરવા જતાં મૂળગ્રન્થથીએ પરિશિષ્ટ વધુ લંબાઇ જાય—કે જે ગ્રન્થને માટે શોભારુપ ન ગણાય. એથી કરીને પ્રમાણ સાક્ષાત્કારના નિમિત્ત ફુટનોટમાં અવતરણસહ કેટલીક આવશ્યક સામગ્રી 'પરિશિષ્ટ'માં આપી છે જ્યારે રાસ અને ઉપયોગી ગહુંલિયો 'ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ'માં પ્રકટ કરેલ છે.

ઘટનાઓને ક્રમાનુસાર આલેખવામાં બે વિહાર પત્રો કે જે અમારા સંગ્રહમાં છે, તે ભારે સહાયક નીવડેલ છે, ને સત્ય જણાવીએ તો એના વિના સંવત્સરાનુક્રમે જીવન આલેખવું સર્વથા અસંભવજ નીવડત. પ્રથમ વિહારપત્ર તેજ કાળનું લખાએલ છે, એ જર્જરિત, જીર્ણ આદર્શ નષ્ટ ન

થઈ જાય એટલા ખાતર એનું ચિત્ર અમે પરિશિષ્ટમાં લગાવ્યું છે. આથી વાચકોને જીર્ણ ગ્રંથમાદર્શનાં સાક્ષાત્દર્શન થશે, અને સાથે સાથે અમોએ લખેલ વાતોની સત્યાર્થતા સમજવામાં સુગમતા સાંપડશે. આ વિહાર પત્ર એક, ખાસ કારણને લઇ અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ છે, અને તે એ કે એમાં મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રજીનો મૃત્યુ-સમય મૌજુદ છે, કે જે ઇતિહાસની સામાન્ય દુનિયાને ઉપલબ્ધ નથી. દ્વિતીય વિહાર પત્ર અમારા ખ્યાલાતાનુસાર કવિ રાજલાભ કે એમના શિષ્યે આલેખેલ છે. તેનો લેખન સમય અઢારમી શતાબ્દીનો પૂર્વાર્ધ છે, આથી પ્રાચીનતાને હિસાબે આ પત્રથી પણ અધિક પ્રામાણિક હોવાથી ગ્રંથમેં પત્રનો અમે વિશેષ ઉપયોગ કર્યો છે.

છટ્ઠું પ્રકરણ 'અકબરે આમન્ત્રણ' અધિકાંશે 'અકબર પ્રતિબોધ રાસ'ના આધારેજ લખેલ છે, જેની મૂળ પ્રતિ, કર્તાની સ્વહસ્તલિખિત ઉ. શ્રીજયચંદ્રજી ગણિના ભંડારે (બિકાનેર)માં મૌજુદ છે, અને અમોએ એને 'ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ'માં પ્રકાશિત કરેલ છે. કર્મચન્દ્રવંશ પ્રબંધવૃત્તિની × અમે પૂરેપૂરી સહાયતા લીધી છે, કેમકે એમાં બહુ વિશેષ સામગ્રી છે-એ સૌથી અધિક પ્રાચીન (રચના સંવત ૧૬૫૦-૫૫)અને વિશ્વસનીય છે; વળી સૂરિજીની

×આ ગ્રન્થની હસ્તલિખિત પ્રત અમને જિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર-બિકાનેર માંથી પ્રાપ્ત થઇ હતી, પરન્તુ પ્રતિ અશુદ્ધ હોવાથી આ ગ્રન્થમાં એનાં જે અવતરણ (શ્લોક) આપવામાં આવ્યા છે. એમાંય અશુદ્ધિઓ રહી જવા પામી છે. બીજી પણ દૃષ્ટિ દોષ તેમજ મુદ્રણદોષની અશુદ્ધિઓના સંશોધન પુરતું શુદ્ધા-શુદ્ધિ પત્ર તૈયાર કરી આપવામાં આવેલ છે (જેથી હિંદી સંસ્કરણમાં રહેલ અશુદ્ધિઓનું સંશોધન થાય. કિંતુ આ ગુજરાતી સંસ્કરણમાં અન્ની કોશિશે યથાશક્ય સંશોધન કરી લેવા ધ્યાન અપાયું છે.)

સાથે લાહોર જનારાવાળા 'પરમગીતાર્થ' વિદ્વાનની કૃતિ છે- એટલે એમાં તો સંદેહને લવલેશ સ્થાન નથી. 'અકબર પ્રતિબોધ' અને 'યુગપ્રધાનપદ પ્રાપ્તિ' : આ ઉભય પ્રકરણો આ ગ્રન્થના આધારે જ મુખ્યત્વે લખાયાં છે, એ શિવાય અનેકાનેક શિલાલેખો, પ્રશસ્તિઓ, પ્રાચીન પટ્ટાવલીઓ, હસ્તલિખિત ગ્રન્થો આદિ પ્રાચીન તેમજ પ્રામાણિક સાધનો દ્વારા આ ગ્રન્થનું સંકલન થયું છે. 'સહાયક ગ્રન્થસૂચિ'માં જે જે ગ્રન્થોની સહાયતા લેવાઈ છે તેની નામાવલિ આપી છે, બાકીની નાનાવિધ કૃતિઓનાં નામ ફુટનોટમાં આપ્યાં છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થની ઉપયોગીતા

સૂરિજી સાથે સંબંધ ધરાવતા લગભગ બધાંજ વિષયો પર પ્રકાશ પાડવાનો યથાસાધ્ય પ્રયાસ કર્યો છે. દ્વિતીય પ્રકરણમાં સૂરિજીના પૂર્વવર્તી આચાર્યો, ૧૩મા પ્રકરણમાં શિષ્ય સમુદાય, અને ૧૪મા પ્રકરણમાં આજ્ઞાનુવર્તી સાધુસંઘના પરીચયની સાથે સાથે એમણે રચેલ ગ્રન્થોની વિસ્તૃત નોંધ પણ આપવામાં આવી છે, કે જેથી ખરતર ગચ્છના વિદ્વાનોની ઉલ્લેખનીય સેવાનો યોગ્ય પરીચય પ્રાપ્ત થઈ રહેશે. એજ પ્રમાણે ૧૫ મા પ્રકરણમાં ભક્ત-શ્રાવકોની સ્તુત્ય શાસન સેવાઓ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે.

જો કે મન્ત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રજીની જીવનકથા કેટલાંક ગ્રન્થોમાં પ્રકટ થઈ ચૂકેલ છે. પરન્તુ શોધખોળ અને તત્સબંધી સુયોગ્ય સામગ્રીના અભાવને કારણે ઇતિહાસ દુનિયામાં એમના અને એમના પુત્ર ભાગ્યચન્દ્ર લક્ષ્મીચંદ વિષે અનેક ભ્રમણાઓ* પ્રચલિત થઈ ચૂકી છે અમોએ આ બધાંનું તત્કાલીન

* જુઓ જૈન મિત્ર મંડળ–ભાવનગરથી પ્રકાશન પામેલ 'જૈન રપેશ્યલ ટ્રેન સ્મરણાંક'ના પૃષ્ટ ૫૬ પર "કરમચંદ દીવાન દિલ્હીમાં

વિશ્વસનીય પ્રમાણોને આધારે નિરાકરણ કરી આ ગ્રન્થમાં મન્ત્રીશ્વરની પ્રામાણિક જીવનકથા જનતા સમક્ષ પેશ કરવાનો યથાશક્તિ પ્રયાસ કર્યો છે. આમ, આ ગ્રન્થ સૂરિજીના જીવનની સાથોસાથ એ સમયના ખરતર ગચ્છીય વિદ્વાનો, એમની કૃતિઓ, ભક્તશ્રાવકો આદિ અનેક જ્ઞાતવ્ય હકીકતો જાણવામાં પરમ ઉપયોગી નીવડશે.

સ્પષ્ટી કરણ

"અકબર પ્રતિબોધ રાસ" અને "કર્મચન્દ્ર મંત્રિ-વંશ પ્રબંધ"માં પરસ્પર સાધારણ બે વાતોનું વૈષમ્ય છે. 'રાસ'માં અકબરે કર્મચન્દ્રને પૂછતાં એનું સૂરિજી રાજનગરમા અવસ્થિત હોવાનું બતાવવું, અને 'વંશ-પ્રબંધ' અનુસાર ખંભાતમા હોવાનું. બીજું, 'રાસ'માં સૂરિજીની લાહોરમાં પધરામણી બાદ અષ્ટોત્તરી-સ્નાત્ર મહોત્સવ થયો; ને 'વંશ-પ્રબન્ધ'માં પહેલાં થયો આ પાઠાંતરો પર વિચાર કરતાં જણાયું કે 'વંશ-પ્રબન્ધ'માં સૂરિજીની અગાઉ વાચક માનસિંહજી (જિનસિંહસૂરિ)ના લાહોર જવા વિષે સૂચન સરખુંય નથી, એટલે સંભવ છે કે વાચકજીને લાહોર મોકલતા સમયે સૂરિજી મહારાજ રાજનગરમાં હોય. હાં, સૂરિજીતો ખંભાતથીજ લાહોર પધાર્યા હતા, એ વાત સમયસુંદરજીકૃત અષ્ટક આદિ તત્કાલીન પ્રમાણોથી સિદ્ધ છે. અષ્ટોત્તરી સ્નાત્રસંબંધી 'વંશ-પ્રબન્ધ'નું કથનજ વિશેષ ગ્રાહ્ય અને વિશ્વસનીય છે, કેમકે 'જહાંગીરનામા'મા પણ

આવીને રહ્યા. ત્યાં તેમણે અકબર બાદશાહનો સારો પ્રેમ જીત્યો અને શ્વેતાંબર જૈન સંઘના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન શ્રીહીરવિજયસૂરિને સમ્રાટ અકબરના દરબારમાં બોલાવવામા કરમચંદ દીવાનેજ આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો" એમ લખ્યું છે; અને ભાગ્યચન્દ્ર લક્ષ્મીચન્દ્રનો મૃત્યુ-સમય વિ. સં. ૧૬૬૩ લખેલ છે, જે સર્વથા અસિદ્ધ છે.

સં. ૧૬૪૭માં જહાંગીરની પુત્રી-જન્મનો ઉલ્લેખ છે, વળી અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર પણ એ પુત્રીના જન્મદોષની ઉપશાન્તિ નિમિત્તેજ યોજાએલ હતો. આથી અમે 'રાસ' અનુસાર સૂરિજી લાહોર પધાર્યા પછી, આવતી ચૈત્રિપૂર્ણિમાનું લખેલ છે, કિન્તુ વાસ્તવમા સં. ૧૬૪૮ની ચૈત્રિપૂનેમ હોવી જોઇએ. પંદરમાં પ્રકરણમાં 'રાજપૂતાનાકે જૈનવીર'ના અનુસારે જયપુરના રાજા અભયસિંહનો ઉલ્લેખ કરેલ છે, પરન્તુ એ સમયે જયપુરમાં અભયસિંહ નામનો કોઈ રાજાજ નહોતો

ચિત્ર અને ફરમાન પત્ર

સૂરિજીનું અકબર સાથેના મેળાપનું ચિત્ર આ પુસ્તકમાં આપવામા આવ્યું છે.+ આ ચિત્રનો બ્લોક અમને 'શ્રીજિન-કૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડાર' ઇન્દોર તરફથી પ્રાપ્ત થએલ છે; જેને માટે અમે ઉક્ત જ્ઞાનભંડારના સંરક્ષક શેઠ ચાંદમલજીને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આવા પ્રાચીન ચિત્રો અનેક સ્થળે જોવા મળે છે (આને માટે આઠમાં પ્રકરણના અંતે આપવામાં આવેલ ફુટનોટ જૂઓ), અને દાદાજીના મંદિરોની દિવાલો પર પણ ચિત્રેલ જોવા મળે છે. સૂરિજી બેઠા હોય, અને એમની સમક્ષ સમ્રાટ અકબરાદિ હાથ જોડીને ઉભા હોય-એવું ચિત્ર કલકત્તામા સુપ્રસિધ્ધ રાય બદ્રીદાસ બહાદુરનાં મંદિરમાં લગાવેલું છે. ચરિત્રનાયકની એક સ્વતંત્ર છબી સેઠુજીના મંદિર-બીકાનેરમાં પણ છે. પચનદી સાધના

+ શ્રીમાન્ હીરવિજયસૂરિજીનો પણ આવોજ ફોટો અનેક ગ્રંથોમા પ્રકાશિત થએલ છે, પરંતુ એની પ્રાચીનતા અને પ્રામાણિકતાના વિષયમાં પુરાતત્ત્વવિદ્ શ્રીવિદ્યાવિજયજીને પૂછતા, ફાગણ સુદિ ૧૦ (વી. સં. ૨૪૬૧) પાટણથી મોકલેલ કાર્ડમાં તેઓ આ પ્રકારે લખે છેઃ

હીર વિ સૂ. અને અકબર મિલનનું ચિત્ર બનાવટી છે. મેં લખનૌમા બનાવરાવ્યું હતું.

સમયનું પણ એક ચિત્ર શ્રીપૂજ્યજી શ્રીજિનચારિત્ર સૂરિજી પાસે છે.

સૂરિજીની મૂર્તિ કે જે (બિકાનેર-નાહાટાઓની ગવાડમાં) શ્રીઋષભદેવજીના મંદિરમાં છે, અને લેખ બારમા પ્રકરણના અંતિમ ભાગમાં આપેલ છે, તેનો સુંદર ફોટો આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે, પરન્તુ સ્થળની વિષમતાને કારણે ફોટામાં શિલાલેખની પ્રતિકૃતિ નથી આવી શકી

'અષાઢી અષ્ટાન્હિકા'નું મૂળ ફરમાન કે જે અમને પ. પ્ર. યતિવર્ય સૂર્યમલજીની કૃપાથી પ્રાપ્ત થએલ છે, તેનો ફોટો પરિશિષ્ટમાં લગાવી દીધો છે. લખનૌ ભંડારમાથી મેળવવા બદલ અમે યતિજીનો આભાર માનીએ છીએ. બીજું, શત્રુંજયતીર્થ વિષયક ફરમાન (મૂળ) શોધખોળ કરવા છતાય નથી મળી શક્યું. પણ એનો અનુવાદ બિકાનેર જ્ઞાન ભંડારના પત્ર પરથી નકલ કરી પરિશિષ્ટમાં પ્રકટ કરેલ છે સંભવ છે કે મૂળ ફરમાન મળે તો કંઈક સારો પ્રકાશ પડે. બીજાં ફરમાનો તપાસ કરવા છતાય નથી મળી શક્યા એના કારણોમાં એક કારણ એ પણ છે કે સૂરિજીના પછી ખરતર ગચ્છમાં ત્રણ શાખા(ગચ્છ)ભેદ થઈ ગયા-(૧) જિનસાગરસૂરિ, (૨) જિનરંગસૂરિ (૩) જિનમહેન્દ્રસૂરિ, આથી સામગ્રી અહીં તહીં વેર વિખેર થઇ ગઇ છે, એથી એનો પત્તો લગાવવો મુશ્કેલ બની ગએલ છે. રાધનપુરથી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીએ (સં. ૧૮૩૪-૧૮૫૬)માં જેસલમેર ખાતે ઉ૦ ઉદયધર્મજીને મોકલેલ પત્ર પરથી માલુમ પડે છે કે એ સમય સુધી તો કેટલાય ફરમાનો મૌજુદ હતા એ પત્રનો આવશ્યક ભાગ અત્રે ઉદ્ધૃત કરીએ. કીર્ત્તિ આ. પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.

"પં. ક્ષમાકલ્યાણ ગણિ ચૌમાસ ઉતર્યે જેસલમેરથી વિહાર કરસ્યૈ સો તુમે જેસલમેર પૂહિચાની થિતિ મરજાદ સરબ સાચવજો. શ્રીસંઘનું પિણ લિખ ભેજસ્યાં, પ૦ ક્ષમાકલ્યાણ ગણિનું પિણ લિખ્યો છૈ સો ચાલતા તુમનું સુપરત કરસ્યૈ. તુમે તથા પં૦ ક્ષમાકલ્યાણ આપસમેં ઘણું સંપ રાખજ્યો હેતમેં સરબ રૂડો છૈ. તથા ગાંડડીની તુમે પાંચ પાંતી કરી હતી તે ગાંઠડીમે જુના પરવાના સુમલમાની અફગારના હુતા તે પરવાના ઠાવડા કરીને પાલી પહુંચતા કરેજ્યો પાલીવાલાંનૂં ઇતનો લિખદેજ્યો રાધનપુર ઠાવડા પહુચાવેજ્યો પાલીથી રાધણપુર ઠાણા પહુંચસ્યૈ વલતા પત્ર દેજ્યો મિતી દ્વિતીય ભાદવા વદિ ૧૪"

શત્રુંજય પર શિવાસોમજીની ટૂંકમાં શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી અને શ્રીજિનસિંહસૂરીજીની પાદુકાઓ શ્રીજિનરાજસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલ છે, જેના લેખો ક્રમશઃ આ પ્રમાણે છે—

संवत् १६८१ . ...युगप्रधान श्रीजिनचन्द्रसूरीश्वराणां पादुके कारिते डोसीगोत्रीय सं० फ०...श्रीकमललाभोपाध्याय पं. लब्धिकीर्तिगणि पं. राजहंसगणि पं. वा. मयदेव विजयादि युतेन ऊ. (प?) देहील तव श्रेयसे शुभं भवतु प्रतिष्ठितं बृहत्खरतरगच्छाधिराजैः श्रीजिनराजसूरिभिः*

सं. १६७८ वर्षे वैशाख सुदि १३ शुक्रे कानमाराय(?) (काश्मीराय) नायदेशबोध विहारादिप्रचार पथार(?)मारि प्रवर्तक सर्वविधानवर्तकीनसेक जहांगीरनूरदीन पातिसाहि प्रदत्तयुगप्रधानपद श्रीजिनसिंहसूरीणां पादुके प्रतिष्ठिते श्रीजिनराजसूरिभिः सकलसूरिराजाधिराजैः॥

તદુપરાંત તત્કાલીન અનેક વિદ્વાનોની ચરણ પાદુકાઓ ત્યાં પ્રતિષ્ઠિત છે, જે જાહેર થયે ઘણો ઇતિહાસ પ્રકાશમાં આવી શકે તેમ છે.

---

* સં. ૧૬૭૪માં સૂરિજીના ચરણપાદુકાઓ જેસલમેરમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલ છે. જુઓ જેસલમેર જૈન સંગ્રહ-લેખાંક ૨૫૦૦

ઉપસંહાર—

સમ્રાટ અકબરના દરબારમાં શ્રીમાન્ હીરવિજયસૂરિજી તેમજ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીનો સારો એવો પ્રભાવ રહ્યો છે, જેમાં હિરવિજયસૂરિજીની જીવનકથા તો વર્ષો પૂર્વે શોધખોળ દ્વારા પ્રકટ થઈ ચૂકી હતી, કિન્તુ ઐતિહાસિક સામગ્રી વિપુલ પ્રમાણમાં ન મળવાને કારણે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીનુ જીવન અત્યાર લગી પ્રકાશમાં નહોતું આવ્યું. શ્રીહીરવિજયસૂરિજીની માફક એમની ચરિત્ર-સામગ્રી કોઈ મોટા ગ્રન્થાકારમાં પ્રાપ્ય નહોતી, પરન્તુ 'કર્મચન્દ્ર મંત્રી વંશ પ્રબંધ' અને રાસદ્વય તેમજ અન્ય સર્વ અંગો અહીં તહીં વેરવિખેર સ્થિતિમાં હતાં. એ બધાં સાધનોને એકત્ર કરી સંપાદન કરવાનું કાર્ય કેટલુ કઠણ અને શ્રમસાધ્ય છે, એ તો સાહિત્ય-પ્રેમી વિદ્વાનો જ સમજી શકે. કહ્યુ છે કે—

"विद्वानेव विजानाति, विद्वज्जनपरिश्रमम्।
नहि वन्ध्या विजानाति, गुर्वीप्रसववेदनाम् ॥१॥"

(અર્થાત્ વિદ્વાનના કાર્યની કઠિનતા વિદ્વાન જ સમજી શકે; જેમકે પ્રસૂતિની વેદનાને વંધ્યા ન જ જાણી શકે)

પાંચ વર્ષના અનુશીલન અને પરિશ્રમે આ ગ્રન્થ લખાયો છે, અને એને સર્વાંગસુંદર બનાવવાનો પૂર્ણ પ્રયાસ થયો છે એ કાર્યમાં અમે કેટલે અંશે સફળ થયા છીએ એનો નિર્ણય કરવાનું કામ તો સુજ્ઞ વાચકો પર જ છોડીએ છીએ. જો કે બેપરવાઈ અને પ્રમાદથી બચી રહેવાની અમે ખાસ કાળજી રાખી છે, છતાં ય આ અમારો પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી અનેક ત્રુટિઓ રહી જવા સંભવ છે. વિદ્વજ્જનો એનુ સંશોધન કરી

અમને સૂચન કરશે તો દ્વિતીય આવૃત્તિમાં એ ત્રુટિઓને દૂર કરવાનો યથાસાધ્ય પ્રયાસ અવશ્ય થશે.

આભાર પ્રદર્શન—

આ ગ્રન્થના નિર્માણ અંગે અમને અનેક ઇષ્ટમિત્રો તરફથી વિવિધ પ્રકારની સહાયતા મળી છે, આથી અમે અમારા તમામ સહાયકો પ્રતિ ધન્યવાદપૂર્વક હાર્દિક કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરીએ છીએ. જૈન સાહિત્યના ધુરંધર લેખક શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ બી. એ., એલ.એલ. બી. (વકીલ, હાઈકોર્ટ, મુંબઇ)નો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ, એમણે અમારા આગ્રહને વશ થઈ અનેક કાર્યોમાં વ્યાપચ્યા હોવા છતાં અમને વિદ્વત્તાપૂર્ણ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લખી મોકલી. રાજપૂત ઇતિહાસના અમર લેખક વિશ્વવિશ્રુત પરમ શ્રદ્ધેય મહામહોપાધ્યાય રાયબહાદુર પંડિત ગૌરીશંકરજી હીરાચન્દજી ઓઝા મહોદયે વૃદ્ધાવસ્થામાં, શારીરિક અસ્વસ્થતા હોવા છતાં પણ પોતાની અમૂલ્ય સમ્મતિ પ્રદાન કરી અમને અનુગૃહીત કરેલ છે. અમને નથી સમજાતું કે આ બન્ને વિદ્વાનોનો ક્યા શબ્દોમાં આભાર માની શકાય!

અમને કહેતાં અવર્ણનીય હર્ષ થાય છે કે વિદ્વદ્વર્ય (સંપ્રતિ ઉપાધ્યાય) શ્રીલબ્ધિમુનિજી મહારાજે આ ગ્રન્થના આધારે સૂરિજીના ચરિત્રની સંસ્કૃત કાવ્યરચના કરી દીધી છે, જે માટે તેઓ પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

ગણાધીશ શ્રીહરિસાગરજી, તથા પ્રવર્તક મુનિ શ્રીસુખસાગરજી, વિદ્વદ્વર્ય શ્રીલબ્ધિમુનિજી, બાબૂ પૂરણચન્દજી

નાહર એમ. એ., બી. એલ., એમ. આર. એ. એસ., બાબૂ શિખરચન્દ્રજી કોચર. પં. બલદેવપ્રસાદજી શાસ્ત્રી આદિ સર્વ સહાયકોનો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે અમને યોગ્ય સૂચનાઓ આપી એક નહીં પણ અનેક રીતે સહાયતા આપેલ છે.

વિહાર માર્ગનું ચિત્ર અમને શ્રીસુંદરલાલજી કોચરે કરી આપેલ છે, જે બદલ તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

શ્રીપૂજ્યજી શ્રીજિનચારિત્રસૂરિજી, ઉ. શ્રીજયચંદ્રજી, યતિવર્ય તિલોકમુનિજી આદિ ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાન-ભંડારોના સંચાલકો તથા સહૃદય મહાનુભાવોને પણ અમે દિલથી ધન્યવાદ આપીએ છીએ કે જેમણે અમને પોતાના સંગ્રહના અમૂલ્ય ગ્રંથો બતાવ્યા તેમજ સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરવાની કૃપા કરી.

નિવેદક:

અગરચન્દ નાહટા.

ભંવરલાલ નાહટા.

પ્રસ્તાવના

✻

એ વાત ખાસ વિચારવા યોગ્ય અને લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે કે 'ભારત વર્ષ' એટલે હજારો વર્ષોના ઇતિહાસનું એક ભવ્ય ખંડેર! એ ખંડેરના ખોદાણ કામનો અંત નથી, એમાંથી હાથ લાગતી સામગ્રીઓ અપાર છે! આર્યાવર્ત્તના પ્રજાજીવન પર ઇતિહાસે ઉપરાઉપરી એટલા તો થર ખડકેલા છે, કે એ થરો ઉખેડનારાઓની સંખ્યા મુકાબલે અલ્પમાત્ર લેખાય પરદેશીઓના કંઈ કંઈ તત્ત્વોનો અદ્ભુત વણાટ આપણા પ્રજાજીવનમાં થઈ ગયો છે, અને એના સંશોધને આપણા હાથમાં આપણા હાસ્ય–આંસુઓની કંઈ કંઈ કથાઓ મૂકી છે. એ થરમાંથી ખોદાતું એક એક ન્હાનું ચોસલું પણ આખી ઐતિહાસિક ઇમારતના ઘાટ તેમજ નકશી વિષેની નિત્ય નવી સમસ્યાઓથી આપણને ચકિત કરે છે.

રશિયાનો પ્રસિદ્ધ લેખક 'મૅક્સિમગૉર્કી' સોવિયેટ લેખક સમુદાય' સન્મુખના ભાષણમાં કહે છે કે:—'લેખકોને હું કહું છું કે રશિયાની જૂની તવારીખમાંથી યુગેયુગના

પોપડા ઉખેડો-ઉકેલો, અને હું ખાત્રી આપું છું કે, એમાંથી તમને રસ ભરપૂર લેખન સામગ્રી જડી (મળી) રહેશે'. તેજ પ્રમાણે જૈન તવારીખમાંથી આ દેશના યુગેયુગમાં કામ આવે તેવી લેખન સામગ્રી લેખકોને મળી રહે તેમ છે.

જૈનોએ દેશનો ઇતિહાસભંડાર અને સાહિત્યનિધિ સાચવી રાખ્યો છે, તેમાંનો ઘણોએ અપ્રગટ પડ્યો છે, જૈનોની ખુદની તવારીખ, તેના મહાન શ્રાવકોની, પ્રતિભાશાળી આચાર્યોની-સાધુઓની, પવિત્ર તીર્થોની, કલામય મંદિરોની, ગચ્છોની-સંપ્રદાયોની તવારીખ અણઉકેલી, સિલસિલાબંધ અણલખેલી, છિન્નભિન્ન દશામાં, પણ છૂટક છૂટક પ્રચુર માહિતી આપનારી ઘણી સામગ્રીવાળી સ્થિતિમાં પડી છે, તેમાંથી દેશના પ્રજાજીવનને લગતી રસભરી હકીકતો પણ ખૂબ મળી આવે તેમ છે.

એ સૌભાગ્યનો વિષય છે કે વર્તમાન યુગમાં અનેક બળો પૈકીનું એક બળ તે આપણા દેશના પ્રાચીન ઇતિહાસ તથા સંસ્કૃતિના પ્રમાણિક અભ્યાસમાં ઉંડા ઉતરવાની સત્ય-શોધક વૃત્તિ જન્મી ચૂકી છે. કેવળ કપોલકલ્પિત દંત કથાઓને ભરોસે રહી આપણા ભૂતકાળને મહોજ્જવલ માન્યા કરવાની અથવા તો વિદેશી યા અન્ય ઇતિહાસકારોએ કરેલ કેવળ ઉપરછળા સંશોધન પર અવલંબીને આપણા અતીતની હીણી ગણના કરવાની-એ બન્ને આદતો વચ્ચે આ તુલનાત્મક સંશોધન દૃષ્ટિ ઇષ્ટ કાર્ય સાધનારી છે.

આવી વૃત્તિએ કેવળ દેશ અને પ્રાંતની જ નહીં, પણ એકેક પ્રાચીન નગરની પ્રાચીનતા તપાસવાનું શરુ થયું છે

અને તે ઉપરાંત દેશવીરો ધર્મવીરોના જીવન ચરિત્રો પણ લખાવા માંડયા છે, એ આ જમાનાનું શુભ ચિહ્ન છે. આ પુસ્તક એવો એક પ્રયત્ન છે.

જૈન તવારીખમાં પુષ્કળ લેખન સામગ્રી ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે, પરંતુ તેમાં જૈનેતર લેખકોએ ચંચુપ્રવેશ નથી કર્યો. તે પ્રત્યે પ્રયત્ન કરવાનો કોઈએ સંકલ્પ કર્યો હોય તો તે સફળ થયો નથી. આથી તે કાર્ય જૈન લેખકો, અધિકારીઓ, શિક્ષકો ગ્રેજ્યુએટો અને સાધુઓ પર આવે છે, કારણ કે તેમને જૈનગ્રંથો અને સામગ્રીનો વિશેષ પરિચય કરવાની અનુકૂળતા અને જોગવાઈ મળી શકે છે.

એક વિદ્વાન લખે છે કે:– 'ઇતિહાસને સર્જનારા તો ગયા, પણ એ સર્જએલા ઇતિહાસને એકઠો કરનારાયે નથી જાગતા. આપણી જ માટીમાં આપણા રત્નો દટાયાં. આપણા પગ નીચે ચગદાયાં. એને વીણવા માટે દરિયાપારથી ટૉડ આવ્યા, ફાર્બસ અને વૉટ્સન આવ્યા; તેઓ કંઈ ખાસ ઇતિહાસ સંશોધનને માટે નહોતા નીમાયા. હાથમાં સોંપાએલા પ્રાંતોની હાકેમી કરતાં જ તેઓને આપણી પ્રેમકથાઓનો અને શૌર્યવર્તાઓનો નાદ લાગ્યો હતો. આપણા ખંડેરોમાં દટાએલ ભૂતકાળનો પોકાર એને કાને પડયો હતો. ઘોડે ચડી ચડીને એ ઈતિહાસના આશકો પહાડોની શિખરમાળામાં ભટકયા. અખંડ અને રોમાંચક ઇતિહાસ આપીને આજ એ ઇતિહાસના આશકો કબરમાં સૂતા છે અને એના લખ્યા ભાખ્યાંના આજ આપણે ભાંગ્યા તૂટયા તરજૂમા કરીએ છીએ. આપણને–હિંદ માતાની તવારીખના મિથ્યાભિમાની વારસદારોને

આપણામાંથી જ કેમ કોઈ ટૉડ કે ફાર્બસ ન સાંપડ્યો ? શૌર્ય તો પરવાર્યાં પણ શૌર્યના પૂજન, અરે સ્મરણ પણ વિસાર્યાં ?

આજ પણ ગોરા અમલદારો નિર્જન, વિકટ, રોગ ભર્યા પ્રદેશોમાં ઉલટભેર રહે છે. નંદનવન સર્જે છે, અને કલમ તથા કૅમેરા લઈને પોતાને વિંટળાએલી નાનકડી દુનિયાનો ગાઢતમ પરિચય કરી લ્યે છે. કહો કે પી જાય છે. હિંદના કે હિંદના કોઈપણ ભાગના સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મારવાડ, મેવાડ વગેરેના દેશી અધિકારી બંધુને આવી તાલાવેલી ક્યારે લાગશે ? સૌરાષ્ટ્ર, મેવાડની ભૂમિને તો પોપડે પોપડે ઇતિહાસ બાઝ્યો હોવાની આપણને જાણ છે, ગામે ગામનો ઇતિહાસ આજ અધિકારી ભાઈઓને હેબે [ખભે] આવે છે. નવાયુગનું શિક્ષણ પામેલા નવયુવકો હાકેમી ભોગવી રહ્યા છે. કોઈ પુસ્તક યા માસિક વાટે મળી આવતી અસલી શૌર્ય ઘટનાઓને પણ તેઓ અત્યન્ત જિજ્ઞાસા સાથે વાંચે છે. તેઓને જૂની તવારીખ કહેનાર મનુષ્યોને સામગ્રીઓ પણ હાથ જોડી હાજર છે. માત્ર તેઓને તો કલમ લઈને તે બધું ટાંચણ કરવાની વૃત્તિ થવાની જ રહે છે. અધિકારીઓ એ કર્તવ્ય ઉપાડી લ્યે તો એમની પોતાની જીંદગીમાં જ નવું દીવેલ રેડાય, પોતાના પગ તળે નિત્ય ચગદાતી ધરતીની મહત્તાના દર્શન થતાં એ પોતે જ માનવતાનાં રોમાંચ અનુભવી રહે. દેશના ઇતિહાસ ભૂગોળ પર આવા અજવાળાં પાથરવા હોય તો આ ઇતિહાસવિમુખ અને અકિંચન ભૂમિના દેશ અધિકારી બંધુઓની મદદ બહુ અગત્યની છે.

આ દિશામાં સાચી સુગમતા જો હોય તો તે પ્રત્યેક

રાજ્યોના કેળવણી ખાતાને તેમાં સેંકડે પોણોસો ટકા શિક્ષકો તો ખચીત આ વસ્તુમાં રસ લેનારા રહ્યા. એને ફુરસદ ઘણી તેથી ગામના વૃદ્ધો, પ્રમાદીઓનો ગપ્પોડીઓનો ડાયરો એની ઓસરીમાં મળે. એમાંથી કેટલું ઇતિહાસ–દ્રવ્ય મળે ?

આપણા યુનીવર્સીટીની પરીક્ષામાં પસાર થઈ બહાર નીકળેલા ગ્રેજ્યુએટો પ્રમાદ છોડી પોતાનો જે કાળ ફુરસદ તરીકે ઓળખાય છે તેનો સદુપયોગ પોતાની ભૂમિની માટીમાં દટાએલાં બેમૂલ જવાહીરોને શોધી કાઢવામાં, જે કોઈ વીર-ધર્મીની ભાળ લાગે તેની કથા નોંધી લેવામાં ગાળશે, તો નૂતનભૂમિ જન્મશે ને તેના યશોભાગી પોતે થશે.

આપણા મુનિઓ તો દિવસના ચોવીસે કલાક સેવાનું વ્રત લઈ ગામડે ગામડે, શહેરે શહેર, પ્રાંતેપ્રાંત વિહરનારા છે; એ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી પ્રવાસીઓ પોતાના ચાતુર્માસ સમયમાં એક સ્થળે સ્થિરવાસમાં અને તે સિવાયના આઠ માસમાં અત્ર તત્ર થોડા નિવાસમાં તે તે ક્ષેત્રનાં માનવસમાજની, પ્રકૃતિ સૌંદર્યની, ધર્મજીવનની, વગેરે સર્વદેશીય માહિતીઓ ઉપરાંત તેના ઇતિહાસ, કથાઓ, પુરાતન અવશેષો વગેરેની નોંધો સબળ છતાં સમતોલ, અને લાગણીમય છતાં વિચારો-ત્પાદક તેમજ આલ્હાદક શૈલિમાં પૂરી પાડી શકે તેમ છે. તેઓમાં પ્રમાદ કે પરપ્રત્યયનેય બુદ્ધિ હોવાં જ ન ઘટે, એવો તેમનો શિષ્ટ આચાર છે, તેઓ તરફથી આપણા ઘણા મનો-રથો સફળ થવાની આશા છે. તેઓ ધારે તો જૈન સાહિત્યમાં પૂર્વાચાર્યોના લખેલા ઐતિહાસિક પુસ્તકો, પ્રબંધો, ચરિત્રો બહાર પાડી શકે એટલું જ નહીં પણ દરેક ગામના જિન

મંદિરો, પ્રતિમાઓ વગેરેના ઉત્કીર્ણ લેખો એકત્રિત કરી સમગ્ર ભારતમાંના પૂર્વજૈનોનાં ગૌરવ બતાવી શકે.

જેવી રીતે દેશભક્તિ પેદા કરવા માટે દેશનો પ્રાચીન ઇતિહાસ શોધાવો જોઈએ, તેવી જ રીતે ધર્મપ્રેમ તથા ધર્મગૌરવ તે તે ધર્મના મૂલ પુરુષોના ભવ્ય જીવનચરિત્રો, ઐતિહાસિક પ્રમાણોવાળાં બહાર પાડવાથી જ જામે. એમાં ધાર્મિક દૃષ્ટિ સાથે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ સંકળાએલી રહેવી જોઈએ. આવા પ્રકારનો પ્રયાસ આ જીવનચરિત્રમાં થએલો છે.

ધાર્મિક પુરુષોના જીવનચરિત્રો એ પણ એક પ્રકારનું લોકોપયોગી સાહિત્ય છે. 'સાહિત્યમાં કોમી તડા પડે એ વધુમાં વધુ અનિષ્ટની વાત છે' એ કથનમાં રહેલું સત્ય સ્વીકાર્ય છે; અને એ લક્ષમાં રાખી જૈન કે જૈનેતર–કોઈપણ ઐતિહાસિક સાહિત્યમાંથી જૈન કે જૈનેતર લેખકે તેજ સાહિત્યને વળગી રહીને અન્ય સાહિત્યની ઉપેક્ષા કરવાની નથી, પણ બન્ને સાહિત્યમાંથી મળતી હકીકતો મેળવી બન્નેને સત્ય આકારમાં તટસ્થતાથી અને વ્યાપક દૃષ્ટિથી રજુ કરવાની છે. જો કે એમ કરવામાં બધા લેખકો શક્તિમાન હોતા નથી, યા સફળ થતા નથી, છતાં જે લેખક તરફથી તત્કાલીન સાહિત્ય પર નિષ્પક્ષપાત દૃષ્ટિ રાખી તેમાંથી પોતાના વિષય પૂરતી સામગ્રી મેળવી તે કાળની બિનાઓનો કેવળ એક શુભ અખંડ અમિશ્રિત નિર્દેશ થાય, તે લેખકને તેટલે અંશે અભિનંદન આપવું યોગ્ય છે. આમાં ખાસ પળે પળે સ્મરણમાં રાખવું આવશ્યક છે કે સાંપ્રદાયિક મોહ કે કોમી દૃષ્ટિને ઇતિહાસની ચાળણીમાં ચાળી નાખવાં જોઈએ. ભટ્ટીમાં ગાળી ભસ્મ કરવા જોઈએ. તેમ થાય તો જ સત્યદેવનું આરાધન થઈ શકશે.

વિક્રમની પંદરમી સદી વીતી ગઈ અને સોળમીનો પ્રારંભ થતાં હિંદનાં પાટનગર દિલ્હીનાં સિંહાસને સમ્રાટ અકબર બિરાજ્યો અને તેના સમયમાં મોગલ સત્તાનો સૂર્ય પૂર્ણ તેજથી પ્રકાશ્યો. તે સમ્રાટ અકબરને બધા ધર્મોની માહિતી મેળવી તે સર્વમાંથી ઉપયુક્ત વસ્તુઓનું એકીકરણ કરી એક સર્વમાન્ય ધર્મ કાઢવાની ઉત્કંઠા થઈ, તે ઉત્કંઠા તૃપ્ત કરવા માટે સર્વ પૈકી એક એવા જૈન ધર્મના તે વખતે વિદ્યમાન આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિને પોતાની પાસે બોલાવી તેમની સાથે મંત્રણા કરી. શ્રીહીરવિજયસૂરિજી એ શ્વેતાંબર જૈનના તપાગચ્છના આચાર્ય હતા, અને તેમણે જૈનધર્મના મહાત્મ્યની પ્રથમ ઝાંખી સમ્રાટ અકબરને કરાવી, આ આચાર્યનું જીવન ગુજરાતીમાં આલેખવાનો સબળ અને સફળ પ્રયત્ન મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજીએ 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ' એ નામના પુસ્તક રૂપે કરેલો તે સં. ૧૯૭૬ માં પ્રકટ થયો, (કે જેનો હિંદી અનુવાદ પણ ત્યાર પછી તેમણે બહાર પાડયો) ત્યારે પંદર વર્ષે સં. ૧૯૯૧ માં તે જ સમ્રાટ અકબરને થએલા પરિચયની જ્યોત જાળવી રાખવામાં સહાયક ખરતરગચ્છના આચાર્ય શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિનું જીવન હિંદી ભાષામાં લખી પ્રકટ કરવાનો સફળ પ્રયાસ બિકાનેરના પ્રસિદ્ધ નાહટા કુટુમ્બના વંશજો શ્રીયુત અગરચન્દ અને ભંવરલાલ નાહટા તરફથી થયો છે તે જોઈ ખરેખર આનંદ થાય તેમ છે.

શ્રીહીરવિજયસૂરિની પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ જેટલાં તપાગચ્છમાં છે તેટલાં પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિનાં ખરતરગચ્છમાં હોય તે સ્વાભાવિક છે.

ખરતરગચ્છ એ તપાગચ્છથી પ્રાચીન છે. તપાગચ્છની

ઉત્પત્તિ જગચન્દ્રસૂરિએ બહુ તપ કર્યો તેથી તેમને 'તપા' (એટલે તપસ્વી) એ બિરુદ (પ્રાપ્ત થયું), કહેવાય છે કે, મેવાડના તે વખતના પાટનગર આઘાટ નગરના રાજાએ સં. ૧૨૮૫માં આપ્યું, તે પરથી તે સૂરિની શિષ્ય પરંપરાનો ગચ્છ 'તપા' નામથી પ્રસિદ્ધ થયો; જ્યારે ખરતરગચ્છની ઉત્પત્તિ ગુજરાતના પાટનગર અણહિલપુર પાટણમાં દુર્લભ(રાજ)સેન રાજાની (રાજ)સભામાં શ્રીજિનેશ્વરસૂરિયે ચૈત્યવાસી જૈન સાધુઓનો આચાર શાસ્ત્રસંમત નથી એમ બતાવી આપી 'ખરતર' (વિશેષ પ્રખર ઉગ્ર (સત્ય) આચારવાળા) બિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું. એ પરથી તે સૂરિની શિષ્ય પરંપરા ખરતરગચ્છના નામે ઓળખાવા લાગી, એમ જણાવવામાં આવે છે.

પાટણની ગાદી પર ગુર્જરરાજ દુર્લભરાજે સં. ૧૦૬૬ થી ૧૦૭૮. એમ બાર વર્ષ રાજ્ય કર્યું, એમ મેરુતુંગસૂરિની વિચારશ્રેણી–સ્થવિરાવલીમાં, તેમજ રાજાવલીકોષ્ટકમાં જણાવ્યું છે અને તે શ્રીમાન્ ઓઝાજીએ અને અન્ય ઈતિહાસકારોએ સ્વીકારેલ છે. જ્યારે ખરતરગચ્છના કેટલાક, ઉપર્યુક્ત બનાવો બન્યાનો સંવત્ ૧૦૮૦, તો કોઈક ૧૦૨૪ આપે છે એમ ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલીસંગ્રહ (સંગ્રાહક શ્રીજિનવિજયજી, પ્રકાશક બાબૂ પૂરણચન્દ્ર નાહર) પરથી અને અન્ય પટ્ટાવલી પરથી જણાય છે.

(૧) સં. ૧૫૮૨માં થએલી ખરતરગચ્છ–સૂરિપરંપરા પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે કેઃ—

तत्पट्टपंकेरुहराजहंसा, जैनेश्वराः सूरिशिरोऽवतंसाः
जयन्तु ते ये जिनचैत्यशासन-श्रुतप्रवीणा भववासमक्षिपन् ॥२७॥

श्रीपत्तने दुर्लभराजराज्ये, विजित्य वादे मठवासिसूरीन्।
चत्वर्यग्निपक्षाभ्रशशिप्रमाणे, लेभेऽपि यैः खरतरो विरुद [प्रशस्य.]
॥३८॥ युग्मम्

અર્થ—તે (વર્ધમાનસૂરિ)ના પટ્ટકમલ પર રાજહંસ રૂપ જિનેશ્વરસૂરિ મસ્તકના આભૂષણ થયા કે જેમણે જૈન શૈવ શાસનના શાસ્ત્રોમાં પ્રવીણ હોઈ ભવવાસને ફેંકી દીધો તેઓ જય પામો. શ્રીપત્તનમાં દુર્લભરાજના રાજ્યમાં મઠવાસી આચાર્યોને વાદમાં જીતી જેમણે સં. ૧૦૨૪ના વર્ષમાં 'ખરતર' નામનું [પ્રશંસનીય] બિરુદ પણ મેળવ્યું.

આ પ્રશસ્તિમાં જણાવેલી સં. ૧૦૨૪ની સાલને એક સંવત્ ૧૬૭૫ આસપાસની ખરતરપટ્ટાવલી 'दस सय चिहु वीसेहिं' એટલે સંવત્ ૧૦૨૪માં 'सुविहित गच्छ खरतर विरुद दुर्लभ नरवइ तिहा दियउ। श्रीवर्धमान पट्ट तिलउ, सूरि जिणसर गहगहउ'॥

એમ કહી ટેકો આપે છે પણ આ પુસ્તકના લેખક નાહુરાજી 'दस सय चिहु वीसेहिं' એનો અર્થ દસનો અને ચાર વીસ એટલે એંશી એવો કરે છે, તે ખરેખર હુશિયારી બતાવનારો (ingenious) છે.

હુશિયારી બતાવનારો નહિ, પણ વસ્તુતઃ એજ અર્થ વાસ્તવિક છે. માનવું કે ૧૦૨૪નો અર્થ લેવામાં 'દસસય' શબ્દના પછી સીધી રીતે 'વીસ' શબ્દ લઈને 'ચિહુ' શબ્દ રાખ્યો હોત તો ૧૦૨૪નો અર્થ બરાબર થઈ શકે પરંતુ કવિએ 'ચિહુ' શબ્દને વચમાં લઈને અંતે 'વીસ' શબ્દ મૂક્યો છે એથી "ચિહુ વીસેહિ"નો અર્થ 'ચાર વીસ એટલે એંશી' એજ બરાબર છે (ગુ. સ. સંપાદક)

(૨) ખરતર ગચ્છીય મુનિ ક્ષમાકલ્યાણુની સં. ૧૮૩૦ની ખરતર ગચ્છની પટ્ટાવલીમાં એવું કથેલું છે :—

× × "एवं सुविहितपक्षधारकाः जिनेश्वरसूरयो विक्रमतः १०८० वर्षे खरतरविरुदधारका जाताः।

અને તે સમયમાં લખાયેલી બીજી પટ્ટાવલીમાં પણ તે સૂરિ માટે એમ જણાવેલું છે કે 'संवत् १०८० दुर्लभराजसभायां ८४ मठपतीन् जित्वा प्राप्तखरतरविरुदः।

આમાં ત્રણ હકીકત આવે છે:–(૧) પાટણમાં જિનેશ્વરસૂરિએ દુર્લભરાજના રાજ્યમાં તેની રાજ્યસભામાં મઠવાસીને હરાવ્યા. (૨) તે જયથી 'ખરતર' બિરૂદ તેમણે મેળવ્યું. (૩) તે ઘટના સં. ૧૦૨૪માં કે સં. ૧૦૮૦ માં બની. આ ત્રણેના સંબંધમાં વિશેષ પ્રાચીન પ્રમાણો કેવા પ્રકારના મળે છે તે જોઈએ.

ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિના પટ્ટધર જિનચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય પ્રસન્નચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય સુમતિ વાચકના શિષ્ય મુનિ ગુણચન્દ્રે મહાવીરચરિય પ્રાકૃત ભાષામાં સં. ૧૧૩૯ માં (શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિના ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્રના દશમા પર્વમા આવેલ સંસ્કૃતમાં મહાવીરચરિત્ર રચાયું તે પહેલાં) રચી પૂર્ણ કર્યું તેમાં છેલ્લી પ્રશસ્તિમાં કહ્યું છે કે :–વર્ધમાન સૂરિને બે શિષ્ય હતા. પ્રથમ જિનેશ્વરસૂરિ અને બીજા બુદ્ધિસાગરસૂરિ, અને

बोहित्थोव्व समत्थो, सिरिसूरिजिणेसरो पढमो।
गुरुसाराओ धवलाओ, खरय(रा) साहुसंतई जाया॥

[પાઠાંતર] गुरुसाराओ धवलाओ, निम्मल[१] साहुसंतई जाया॥
हिमवंताओ गंगुव्व, निग्गया सयलजणपुज्जा।
अवरो य पुण्णिमाचंद सुंदरो-बुद्धिसागरो सूरी॥
[પીટર્સન રિપોર્ટ, ૩, ૩૦૬ પી. ૫,૩૩]

અર્થ—પ્રથમ શિષ્ય જિનેશ્વરસૂરિ બુદ્ધિમાન્ સમર્થ હતા, તે ધવલગુરુના સારમાંથી ખરતર (પાઠાંતર-નિર્મલ) સાધુ સન્તતિ થઈ. જેમ હિમવન્તમાંથી સકલ જનને પૂજ્ય એવી ગંગા નીકળી તેમ; બીજા શિષ્ય તે પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવા સુંદર બુદ્ધિસાગર સૂરિ થયા +

[આ ગ્રન્થ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર-ફંડના ગ્રન્થાંક ૭૫ તરીકે પ્રકટ થઈ ગયો છે તેમા ઉપરની ગાથામા 'खरयरा'ને બદલે सुविहिया [निम्मला'पु.] એમ છાપેલું છે]

ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય નવાંગી વૃત્તિકાર અભયદેવસૂરિના શિષ્ય પ્રસન્નચન્દ્રસૂરિના (પ્ર)શિષ્ય દેવભદ્રસૂરિએ.*

+આ ગાથાયુગલનો વાસ્તવિક અર્થ આ પ્રમાણે છે, પ્રથમ શિષ્ય શ્રીજિનેશ્વરસૂરિ થયા કે જેઓ ભવ્ય જીવોને સંસારસમુદ્રથી તારવાને વાહણના સમાન હતા, ધૈર્યૌદાર્ય આદિ અનેક ગુણોથી અત્યંત સારના (પ્રધાનતા) વાળા અને ધવલ (ઉજ્જ્વળ) આચારવાળા એવા તે આચાર્યશ્રીથી, જેમ હિમવાન્ પર્વતમાંથી સકલજનને પૂજ્ય એવી ગંગા નદી નીકળી છે. તેમ ખરતર (અત્યંત કઠોર) યા નિર્મલ આચારવાળા સાધુઓની સંતતિ (પરંપરા) થઈ, અને બીજા શિષ્ય તે પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સમાન સુંદર એવા બુદ્ધિસાગરસૂરિ થયા (ગુ. સં. સં.)

*પાર્શ્વનાથ ચરિત્રકાર આચાર્ય દેવભદ્ર અને મહાવીરચરિત્રકાર મુનિ ગુણચંદ્ર એ વિભિન્ન વ્યક્તિઓ નથી; પરંતુ દીક્ષાનું નામ એમનું ગુણચંદ્ર હતું, અને આચાર્ય થયા પછી એમનું જ નામ દેવભદ્રસૂરિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું છે. આમ બે નામ હોવા છતાં વસ્તુતઃ વ્યક્તિ એક જ છે. (ગુ. સં.)

પ્રાકૃતમાં પાર્શ્વનાથ ચરિય સં. ૧૧૬૮ [वसु रस रुद्र] ના વર્ષમાં રચ્યું, તેમાં પ્રશસ્તિમાં એટલું જણાવ્યું છે કે—

तस्सासि दोन्नि सीसा, ज(ग)यविक्खाया दिवायरससिव्व।
आयरियजिणेसर-बुद्धिसागरायरियनामाणो ॥ (પી. ૩,૬૪)

અર્થ—તે (વર્ધમાનસૂરિ)ના જયથી (જગમાં) વિખ્યાત થએલા સૂર્ય અને ચંદ્રમાની જેવા (અનુક્રમે) બે શિષ્ય-આચાર્ય જિનેશ્વર અને બુદ્ધિસાગર આચાર્ય એ નામના થયા.

આ ગ્રન્થને 'જેસલમેર જૈન ભાંડાગારીયગ્રન્થાનાં સૂચિપત્રમ્'માં ગ્રથાંક ૨૯૬ તરીકે માત્ર નામ આપી ૨૨૯ પત્રો જણાવી તાડપત્રીય પ્રત તરીકે નોંધેલ છે. તેમાં ઉપલી ગાથાની બીજી પંક્તિ નીચે પ્રમાણે છે એમ શ્રીયુત નાહટાજીનું કહેવું છે:-

आयरियजिणेसर-बुद्धिसागर[ा] खरयरा पावा।

એટલે ખરતર બિરૂદથી જ્ઞાત થએલા આચાર્ય જિનેશ્વર અને બુદ્ધિસાગર-એમ તેમાં 'ખરતર' શબ્દ મૂકેલો છે.

સં. ૧૧૭૦માં લિખિત'કવિ પાલ્હે અપભ્રંશ[ભાષા]માં કરેલી ખરતર પટ્ટાવલી × કે જે 'અપભ્રંશકાવ્યત્રયી'ના પરિશિષ્ટમાં પૃ. ૧૧૦થી ૧૧૨માં આપી છે તેમાં કહેલ છે કે:-

देवसूरि पहु नेमिचंदु बहुगुणिहिं पसिद्धउ।
उज्जोयणु तह वद्धमाणु खरतर वर लद्धउ॥
सुगुरु जिणेसरसूरि नियमि जिणचंदु सुसंजमि।
अभयदेव सव्वंगु नाणि जिणवल्लह आगमि॥
जिणदत्तसूरि ठिउ पट्टि तहि जिण उज्जोइउ जिणवयणु॥
सायरहिं परिक्खिवि परिवरिउ मुल्लि महग्घउ जि(म)ण रयणु॥

×ઉક્ત પટ્ટાવલી અમારા "ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ" (પૃ. ૩૬૫ થી ૩૬૮)મા છપાએલ છે. (અહિં 'અમારા' એ શબ્દથી સર્વત્ર ફક્ત સંકલનના લેખક સમજવા.)

આમાં ખરતરનો વર જેણે લબ્ધ કર્યો છે તે વિશેષણ સામાન્ય રીતે ઉદ્યોતન પછી થએલ વર્ધમાનને લાગુ પડે, પણ તે સુગુરૂ જિનેશ્વરસૂરિને લગાડવાનું છે.

ઉપર્યુક્ત જિનેશ્વરસૂરિના જિનચન્દ્રસૂરિ અને અભયદેવસૂરિ તેમના જિનવલ્લભસૂરિ અને તેમના પટ્ટધર જિનદત્તસૂરિ [આચાર્ય પદ સં. ૧૧૬૯. સ્વ. ૧૨૧૧] કૃત 'સુગુરુ પારતંત્ર્યમ્'માં ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિ સંબંધી એવું દર્શાવ્યું છે કે-

पुरओ दुल्लह महिवल्ल-हस्स अणहिल्लवाडए पयडं।
मुक्का वियारिऊणं, सीहेण व दव्वलिंगीगया ॥१०॥
दसमच्छेरयनिसि-विप्फुरंत सच्छंदसूरिमयतिमिरं।
सूरेण व सूरिजिणे-सरेण हयमहियदोसेण ॥११॥

અર્થ—અણહિલ્લવાડામાં દુર્લભ નૃપતિ પાસે દ્રવ્ય લિંગીરૂપી ગજો[ને] સિંહની પેઠે વિદારી નાંખ્યા અને દશમા અચ્છેરા (આશ્ચર્ય)રૂપી રાત્રિમાં ફેલાએલ સ્વચ્છંદરૂપી સૂરિના મતરૂપી અંધારૂં જેણે સૂર્યની પેઠે ટાળી નાંખ્યું એવા નિર્દોષ જિનેશ્વરસૂરિ.

તેજ જિનદત્તસૂરિ વળી પોતાના ગણધરસાર્ધશતકમાં ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિ સંબંધી વિશેષ જણાવે છે કેઃ-

तेसिं पयपउमसेवा-रसियो भमरुव्व सव्वभमरहिओ।
ससमय-परसमयसत्थ-पयत्थवित्थारणसमत्थो ॥६४।
अणहिल्लवाडए नाडइव्व, दंसियसुपत्तसंदोहे।
पउरपए बहुकविदूसगे य सन्नायगाणुगए ॥६५॥
सड्ढियदुल्लहराए, सरसइअंकोवसोहिए सुहए।
मज्झे रायसहं पवि-सिऊण लोयागमाणुमयं ॥६६॥
नामायरिएहिं समं, करिय वियारं वियाररहिएहिं।

वसईहिं निवासा साहूण ठविओ ठाविओ अप्पा ॥६७॥
परिहरिय गुरुक्कमागय-वरवत्ताए वि गुज्जरत्ताए ।
वसहिनिवासो जेहिं, फुडीकओ गुज्जरत्ताए ॥६८॥

તેમના [વર્ધમાનસૂરિના] પદકમલની સેવામાં ભ્રમર એવા ભ્રમરની પેઠે સર્વ ભ્રમથી રહિત, સ્વસમય અને પરસમય (શાસ્ત્ર)ના પદાર્થ જેણે અર્થ સહિત વિચારેલા એવા સમર્થ (જિનેશ્વરસૂરિએ) અણહિલવાડામાં નાટકમાં જેમ છે તેમ સુપાત્રના સંદોહ જેણે દેખાડયા છે એવા, પ્રચુર (પદ) પ્રજ (?), બહુકવિદ્રૂપક, સન્નાયકને અનુગત એવા શ્રીમાન્ રાજા દુર્લભરાજ સરસ્વતી અંકથી ઉપશોભિત, સુખદ અને સુભગ રાજ્ય કરતા હતા તેની લોકાગમને અનુમત એવી રાજ્યસભામાં પ્રવેશ કરીને વિચારહીન એવા નામના આચાર્યો સાથે વિચાર-વિવાદ કરીને 'સાધુઓનો નિવાસ વસતિમાં હોવો જોઇએ' એ સ્થાપિત કર્યું અને ગુરુક્રમથી ચાલી આવેલી (ઉત્તમ ધર્મની) વાત (પણ) જેણે તજી દીધી હતી એવી ગુર્જરત્રા (ગુજરાત)માં પણ જેમણે વસતિ નિવાસ સ્ફુટ કર્યો

(ગુજરાત એ શબ્દ, જે 'ગુર્જરત્રા' શબ્દમાંથી ફલિત થયું મનાય છે તે 'ગુર્જરત્રા' બારમી સદી જેટલો તો જૂનો છે જ એ આ અવતરણ પરથી સિદ્ધ થાય છે)

ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિએ રચેલા પંચલિંગી પ્રકરણ પર ઉક્ત જિનદત્તસૂરિના પટ્ટધર (મણિધારી) જિનચંદ્રસૂરિ (તેમ)ના પટ્ટધર જિનપતિસૂરિએ (સૂરિપદ સં ૧૨૨૩, સ્વ સં ૧૨૭૭ વચ્ચે) વૃત્તિ રચતા તેની આદિમાં કહેલ છે કે

इह गूर्जरवसुधाधिपश्रीदुर्लभराजसभासभ्यसमाज

(પરામર્વ) બાધા ન જાય તેવા જે મુનિરૂપી સિંહે 'ગૃહસ્થની મારેડીની જગ્યાએ સાધુઓએ વાસ કરવો જોઈએ' એમ સ્થાપિત કર્યું એવા ચંદ્રકુલ રૂપ માનસરોવરના રાજહંસરૂપી સૂરિ શ્રીમદ્ જિનેશ્વરસૂરિ પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ થયા

સં. ૧૨૯૫ માં ઉક્ત જિનપતિસૂરિ શિષ્ય સુમતિ ગણિએ ઉપર્યુક્ત ગણધરસાર્ધશતક પર બૃહદ્વૃત્તિ રચી છે તેમાંથી જિનેશ્વરસૂરિનું વિશેષ ચરિત્ર મળી આવશે, તે આખી વૃત્તિ ઐતિહાસિક વિગતોનો ભંડાર છે છતાં તે પ્રગટ થઈ નથી+ એ દુર્ભાગ્યનો વિષય છે. ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિના લીલાવતી (કથા) તથા (?) કાવ્યનો ઉદ્ધાર થતાં છેવટે લખેલ છે કે :–

'**इति श्रीवर्द्धमानसूरिशिष्यावतंस-वसतिमार्गप्रकाशकप्रभु-श्रीजिनेश्वरसूरिविरचित-प्राकृतश्रीनिर्वाणलीलावतीकथेतिवृत्तोध्धारे लीलावतीसारे जिनांकें**" (જેસલ. સૂચીપત્ર ૪૩ અંક૩૪૭)

× આ વૃત્તિનુજ અંતર્ગત પ્રકરણ (શ્રીવર્દ્ધમાનસૂરિથી શ્રીજિનદત્તસૂરિ સુધીના ઐતિહાસિક ચરિત્રોવાળું ચારિત્રસિંહ ગણિ કૃત તેમ એની લઘુવૃત્તિ પદ્મમંદિર ગણિ કૃત જિનદત્તસૂરિ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ સુરત તરફથી પ્રકટ થઈ ચૂકેલ છે, અને એનું ભાષાંતર પણ શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાન-ભંડાર ઇન્દોરથી પ્રકાશિત થએલ છે. આ વૃત્તિમાં ખરતર બિરુદ પ્રાપ્તિ વિષયક ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે :—

"**किं बहुनेत्थं वादं कृत्वा विपक्षान्निर्जित्य राजामात्यश्रेष्ठि-सार्थवाहप्रभृतिपुरप्रधानपुरुषैः सह भट्टचट्टेपु वसतिमार्ग-प्रकाशनयशःपताकायमानश्च्यवस्था १ दुर्जनजनकर्णशूलान् साटोपं पठत्सु सत्सु प्रविष्टा वसतौ प्राप्तखरतरबिरुदा भग-वन्तः श्रीजिनेश्वरसूरयः. एवं गुर्जरत्रादेशे श्रीजिनेश्वरसूरीणा [सुविहितसाधुविहारः] प्रथयाञ्चक्रे (?)**"

ઉપરના પ્રમાણો જિનેશ્વરસૂરિની શિષ્ય પરંપરામના જોયા, હવે આપણે તેથી ભિન્ન પરંપરામાનું એક સ્વતંત્ર પ્રમાણ લઈએ, તે ચન્દ્રગચ્છમાંથી પછીથી થએલ રાજગચ્છના ધનેશ્વરસૂરિ, અજિતસિંહ, શાલિભદ્ર, શ્રીચન્દ્ર જિનેશ્વરાદિ, પૂર્ણભદ્ર, ચન્દ્રપ્રભસૂરિ શિષ્ય પ્રભાચન્દ્રસૂરિએ પ્રભાવકચરિત્ર સંસ્કૃત પદ્યમાં સંવત્ ૧૩૩૪માં રચ્યું છે તેમાં આપેલા જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય અભયદેવસૂરિ કે જેમણે નવ અંગો પર સંસ્કૃત વૃત્તિઓ રચી છે તેના ચરિત્રમાંથી નીચેની હકીકત મળી આવે છે

'ભોજના રાજ્યકાળમાં ધારાનગરીમાં વસતા લક્ષ્મીપતિ નામે શ્રીમન્તને ત્યાં રહેલા મધ્ય દેશના બે વિદ્વાન યુવાન બ્રાહ્મણપુત્રો શ્રીધર અને શ્રીપતિએ આચાર્ય વર્ધમાનસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને તેઓ જિનેશ્વર અને બુદ્ધિસાગર નામથી પ્રસિદ્ધ થયા'

'આ વખતે પાટણમાં ચૈત્યવાસીઓનું પ્રાબલ્ય હતું, તે એટલા સુધી કે તેમની સમ્મતિ સિવાય સુવિહિત સાધુ પાટણમાં રહી નહોતા શકતા, આચાર્ય વર્ધમાનસૂરિએ પોતાના શિષ્ય જિનેશ્વરસૂરિ અને બુદ્ધિસાગરને ત્યાં મોકલીને પાટણમાં સુવિહિત સાધુઓનો વિહાર અને નિવાસ ચાલુ કરાવવાનો વિચાર કર્યો અને પોતાના બન્ને શિષ્યોને પાટણ તરફ વિહાર કરાવ્યો. તે બન્ને પાટણમાં ગયા પણ ત્યાં તેમને

* નં. ૧૨૫માં આચાર્ય ગણધરસાર્ધશતક બૃહદ્વૃત્તિમાં વર્ધમાનસૂરિ [illegible] સાથે જ પધાર્યા હતા અને રાજસભામાં પણ સાથે હતા, જુઓ [illegible]

ઉતરવા માટે ઉપાશ્રય મળ્યો નહિ; અંતે ફરીને તેઓ ત્યાંના સોમેશ્વર નામના પુરોહિતને ત્યાં ગયા અને પોતાની વિદ્વત્તાનો પરિચય આપી તેના મકાનમાં રહ્યા. જ્યારે ચૈત્યવાસીઓને એ સમાચાર મળ્યા તો પોતાના નિયુક્ત પુરુષો દ્વારા તેમને પાટણ છોડી જવા જણાવ્યું, પણ પુરોહિતે કહ્યું કે આ બાબતનો ન્યાય રાજસભામાં થશે. આથી ચૈત્યવાસીઓએ રાજાની મુલાકાત લીધી ને વનરાજના સમયથી પાટણમાં સ્થપાએલ ચૈત્યવાસીઓની સાર્વભૌમ સત્તાનો ઈતિહાસ સમજાવ્યો, જે પરથી પાટણનો નૃપતિ દુર્લભરાજ પણ લાચાર થયો અને પોતાના ઉપરોધથી એ સાધુઓને અહીં રહેવા દેવા માટે આગ્રહ કર્યો કે જે વાત ચૈત્યવાસીઓએ માન્ય કરી'

'એ પછી પુરોહિતે સુવિહિત સાધુઓના ઉપાશ્રય માટે રાજાને પ્રાર્થના કરી. રાજાએ એ કામની ભલામણ પોતાના ગુરુ શૈવાચાર્ય જ્ઞાનદેવને કરી, જે ઉપરથી ભાત બજારમાં યોગ્ય જમીન પ્રાપ્ત કરીને પુરોહિતે ત્યાં ઉપાશ્રય કરાવ્યો ત્યાર પછી સુવિહિત સાધુઓને માટે વસતિઓ થવા માંડી'

'જિનેશ્વરસૂરિ જ્યારે પહેલીવાર પાટણમાં ગયા ત્યારે પાટણમાં દુર્લભરાજનું રાજ્ય હોવાનું આ પ્રબંધકાર લખે છે. (જ્યારે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે) જિનદત્તસૂરિ આદિ ખરતર ગચ્છીય આચાર્યો પણ ગણધરસાર્દ્ધશતક આદિમા તે વખતે પાટણમાં દુર્લભરાજનું રાજ્ય બતાવે છે, પણ ખરતરગચ્છવાળાઓ એ પ્રસંગ (સં. ૧૦૨૪ કે સં. ૧૦૮૦ કોઈ) ૧૦૮૪માં બન્યાનું લખે છે તે બરાબર લખાતું નથી, કારણ

સં. ૧૦૮૦નું પ્રમાણ [illegible] હોય એથી અમે અજ્ઞાત [illegible] જોઈએ, [illegible] મુનિ શ્રી [illegible] વિજયજી [illegible] ઈતિહાસ [illegible] તેનું પ્રમાણ તે જણાવશે

કે (૧૦૨૮મા મૂળરાજનુ રાજ્ય હતુ, અને સ ૧૦૮૦મા કે) સ ૧૦૮૮મા પાટણમા દુર્લભરાજનુ રાજ્ય નહીં પણ ભીમદેવનુ રાજ્ય હતુ"

– નિરાસનરો ધિ સ ૧૩ મનિ શ્રી લ્યાણવિજયજીની પ્રભાવક ચરિત્રના ગુજરાતી ભાષાન ની પ્રસ્તાવના

તત્કાલીન પ્રાચીન પ્રમાણથી જિનેશ્વરસૂરિએ 'ખરતર' એ બિરુદ મળ્યુ અને તે મળ્યુ તો અમુક વર્ષમા મળ્યુ એ શોધી કાઢી બતાવવામા અતિહાસિક સશોધકોએ પ્રયાસ સેવવા યોગ્ય છે આ વિષય પર લેખક મહાશયને સં ૧૧૭૦ ની લખેલી પટ્ટાવલી× જોવા મળી છે. તેમા જિનેશ્વરસૂરિને 'ખરતર' બિરુદ મળ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે અને તે વિષય પર વિશેષ વિચાર લેખક મહાશય એક સ્વતંત્ર નિબંધ રૂપે પ્રગટ કરશે એમ પૃ ૧૧ની ટિપ્પણમા પોતે જણાવે છે, તો આ નિબંધ પ્રગટ થએ વિશેષ પ્રકાશ પડવાની આશા રહે છે

બૃહત્ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલીમા શ્રીમાન્ પ્રભુ મહાવીરથી ઉ ત જિનેશ્વરસૂરિનુ સ્થાન ૪૦મુ છે, ત્યાર પછી તેની પટ્ટપરંપરામા પ્રસ્તુત પુસ્તકના નાયક શ્રી જિનચન્દ્ર સૂરિનુ સ્થાન ૬૧ મુ છે

નાયકના ચરિતમા બીનાને ના મ ત્રી કર્મચન્દ્ર અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તેમના દ્વારા સમ્રાટ અકબર સાથે મેળાપ-પરિચય, જીવદયાપ્રચાર-અમારિના ફરમાન શાહજાદા સલીમ તથા અમીર ઉમરાવ રાય પિ ાન મ ીમ પા શાહ શના

× ર ા પ ટ ા ૧ જ ું સા ા સ્ર ં મ ર સભા ે સૂર નકુલ સ ો ૦ સ ર ની ક ન ા ા કરમા ર ા

તેણે સાધુઓ પ્રત્યે તિરસ્કારથી-કાઢેલ હુકમનું રદ કરાવવું વગેરે અનેક બિનાઓથી નાયકનું ચરિત્ર રસભર્યું અને માહિતીવાળું છે તેને યોગ્ય ન્યાય આપવા માટે લેખક મહાશયે ઘણી મહેનત લઈ તત્કાલીન સાહિત્યમાંથી ઘણી વિગતો એકઠી કરી તેને અનુક્રમમાં સરલ અને રુચિકર ભાષામાં પ્રયોજી એક સત્ય જીવનચરિત આલેખી પ્રકટ કર્યું છે, તે માટે લેખક મહાશયને અભિનંદન ઘટે છે

કર્મચન્દ્ર મન્ત્રી સંબંધી, ગુણવિનય ઉપાધ્યાય કૃત 'કર્મચન્દ્ર મન્ત્રી પ્રબન્ધ' ગુજરાતી પદ્યમાં સં ૧૬૫૫ માં રચેલો બહાર પડ્યો તે પરથી આપણે જાણતા થયા હતા અને મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજીએ 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ'માં પૃ ૧૫૩-૫૪ પર ટૂંકમાં હકીકત જણાવી છે પણ તે ગુજરાતી પ્રબંધ તે ગુણવિનયનાજ ગુરુ જયસોમ ઉપાધ્યાયે સંસ્કૃતમાં સં ૧૬૫૦ માં અકબરના રાજ્યદિનથી ૩૮ મા વર્ષે લાહોરમાં પ્રબંધ રચ્યો હતો, તેના પરથી ગુણવિનયે કર્યો હતો, અને તે સંસ્કૃત પ્રબંધપર તેજ ગુણવિનયે સંસ્કૃતમાં વ્યાખ્યા સં ૧૬૫૬ માં શ્રીતોશામપુરે કર્મચન્દ્ર મન્ત્રીના આગ્રહથી રચી પૂરી કરી હતી, તે પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસ રસિક શ્રીમાન્ પૂરણચન્દજી નાહર એમ એ, બી એલ, પાસેથી મને પ્રાપ્ત થઈ હતી અને તે પરથી તેમજ શ્રીયુત ઉમરાવસિંહજી ટાંકના અંગ્રેજી ચરિતમાંથી હકીકત લઈને અનુક્રમે મારા 'જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ" નામના પુસ્તકમાં પારા ૮૩૬ થી ૮૪૪ માં તેમજ મુનિ શ્રીજિનવિજયજી સંપાદિત જૈન ઐતિહાસિક કાવ્ય સંચયની પ્રસ્તાવનામાં મેં વિશેષ હકીકત આપી હતી [તે સંસ્કૃત

મૂળ પ્રબંધ 'કર્મચંદ્રવંશોત્કીર્ત્તનકં કાવ્યમ્' એ નામે રાયબહાદુર ગૌરીશંકર ઓઝાજીએ સંપાદિત કરી હિંદી અનુવાદ સહિત સન્ ૧૯૨૮ માં છપાવ્યો છે, પણ હજુ સુધી જનતા સમક્ષ પ્રકટ થયો નથી, વળી ખરી ઉપયોગી તેના ઉપરની ગુણવિનયકૃત સંસ્કૃત ટીકા હજી સુધી છપાઈ નથી, એ દુર્ભાગ્યનો વિષય છે. [જૂઓ જૈન યુગ પુસ્તક ૫, પૃ. ૪૯૦ થી ૪૯૪]

લેખક મહાશયોએ વિશેષ શોધખોળ કરી ઉક્ત કર્મચન્દ્ર મન્ત્રીના જીવન અને વંશજનું વિશ્વસનીય ચિત્ર રજૂ કર્યું છે તે માટે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

સમ્રાટ અકબરને જૈનસાધુઓથી આછો આછો પરિચય સં. ૧૬૩૯ પહેલાં થયો હતો, પણ તેના પર પ્રબલ અવિચલ અને વ્યાપક અસર કરનાર જૈન તપાગચ્છના આચાર્ય શ્રી હીરવિજયસૂરિ હતા એ નિર્વિવાદ છે; અને પછી તે અસર કાયમ રાખનાર તેમનું શિષ્યમંડળ વિજયસેનસૂરિ, ભાનુચંદ્ર આદિનું હતું. તેનું એકજ દૃષ્ટાન્ત બસ થશે કે અકબરના મિત્ર અને મંત્રી જેવા વિદ્વાન્ અબુલફજલે ઉર્દૂ ભાષામાં લખેલા 'આઈન-ઇ-અકબરી' નામના પ્રસિદ્ધ પુસ્તક પરથી જણાય છે કે, અકબરે પોતાની ધર્મસભાના સભ્યોને પાંચ વિભાગમાં વિભક્ત કર્યા હતા, તે બધામાં મળીને કુલ ૧૪૦ સભ્યો હતા પહેલા વર્ગના ૨૧ સભ્યો છે, તેમાં પ્રથમનાં બાર નામો મુસલમાનોનાં છે, અને સોળમું નામ હીરજીસૂર (હીરવિજયસૂરિ)નું છે; ને પાંચમા વર્ગમાં વિજયસેન અને ભાનુચંદ્રને મૂકેલા છે.

આ રીતે જૈનોમાંથી ત્રણ પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ બધી તપા

ગચ્છના સાધુઓ અકબરની ધર્મસભાના સભ્યો તરીકે મૂકાએલા છે, પરન્તુ ખરતરગચ્છના આચાર્ય જિનચંદ્રસૂરિ કે અન્ય પ્રસિદ્ધ વ્યકિત તેમાં દાખલ કરેલ નથી. અબુલફજલનું ખૂન સલીમે (જહાંગીરે) સન ૧૬૦૨ની ૧૨મી ઓગસ્ટે (સં. ૧૬૫૯માં) કરાવ્યું, જ્યારે તેના મરણ પહેલાં દશ વર્ષે જિનચન્દ્રસૂરિને સં. ૧૬૪૯માં લાહોરમાં યુગપ્રધાનપદ મળ્યું અને અકબર બાદશાહની સાથે તેમનો અને તેમના શિષ્ય જિનસિંહસૂરિનો વિશેષ પરિચય થયો, છતાં તે બન્નેમાંથી એકકેનો તેમજ સમયસુંદર આદિ વિદ્વાન્ વ્યકિતનો પણ સમાવેશ આઈન - ઈ - અકબરીમાં કરવામા આવ્યો જણાતો નથી

આઈન-ઈ-અકબરીમા ભલે ઉલ્લેખ ન મળે, પરંતુ એથીએ અધિક મહત્ત્વનો ઉલ્લેખ અગાઉના ફરમાનપત્રમા છે. સમ્રાટ અકબર સ્વય જિનચંદ્રસૂરિનો પ્રભાવ આ પ્રમાણે વ્યક્ત કરે છે —

"इससे पहले शुभ चिन्तक तपस्वी जिनचन्द्रसूरि खरतर हमारी सेवामें रहता था. जब उसकी भगवद्भक्ति प्रकट हुई तब हमने उसको अपनी बडी बादशाहीकी महरबानियोंमें मिला लिया"

(આ ગ્રંથના પરિશિષ્ટ 'ગ'મા જૂઓ)

શ્રીજિનસિંહસૂરિનો ઉલ્લેખ સમ્રાટ અકબર અને જહાંગીર બન્ને આ પ્રમાણે કરે છે –

इन दिनों आचार्य जिनसिंहसूरि उर्फ मानसिंहने अर्ज कराई कि पहले जो ऊपर लिखे अनुसार हुक्म हुआथा वह खो गया है इस लिये हमने उस फरमान के अनुसार नया फरमान इनायत किया है।" (ઉક્ત ફરમાન પરિ० (ग)

"इन सेवडोंके दो पंथ हैं. एक तपा दूसरा करतल (खरतर). मानसिंह (जिनसिंहसूरि) करतलों (खरतरों)

શ્રીમાન્ જિનવિજયજી પ્રાચીન શિલાલેખ સંગ્રહના બીજા ભાગમાં પોતાના અવલોકન પૃ. ૩૬માં કહે છે કે-

'સં. ૧૬૩૯થી ૧૬૬૦ સુધી અકબરને જૈન વિદ્વાનોનો સતત સહવાસ રહ્યો, તેમાં પ્રથમના દશ વર્ષોમાં તપાગચ્છનું અને પછીના દશ વર્ષમાં ખરતરગચ્છનુ વિશેષ વલણ હતું એમ કહેવામાં કાંઈ હરકત નથી, પરંતુ સાથે એટલું તો અવશ્ય કહેવુજ જોઈએ કે ખરતરગચ્છ કરતાં તપાગચ્છને વિશેષ માન મળ્યું હતું અને બાદશાહ પાસેથી સુકૃત્યો પણ એ ગચ્છવાળાઓએ અધિક કરાવ્યાં હતા'

લેખકે હીરવિજયસૂરિ સબંધી ટૂંક ઉલ્લેખ છઠ્ઠા પ્રકરણમાં કરી તેમનુ સવિશેષ ચરિત જોવા વાચકને 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ' એ પુસ્તકનો હવાલો આપી દીધો છે

તપાગચ્છાચાર્ય હીરવિજયસૂરિ સ ૧૬૩૯થી ૧૬૪૨ એમ ત્રણ વર્ષ અકબર બાદશાહ પર પ્રભાવ પાડી ગુજરાત પ્રત્યે વિહાર કરી ગયા ને પોતાના કેટલાક શિષ્યોને વખતો વખત તેના પરિચયમાં આવ્યે જાય તે માટે રાખતા ગયા ત્યાર પછી ખરતરગચ્છાચાર્ય જિનચન્દ્રસૂરિએ સમ્રાટનુ કર્મચન્દ્ર મંત્રી દ્વારા આમંત્રણ થતા લાહોર જઈ અકબર બાદશાહને મળી પોતાનો અને પોતાના ધર્મનો પરિચય કરાવ્યો (લાહોરમા પ્રવેશ સ. ૧૬૪૮ ફા શુ. ૧૨) ત્યાર પછી તેમણે તથા તેમના શિષ્યમંડળે-જિનસિંહસૂરિ આદિએ તે અકબર બાદશાહ પર પોતાની અસર ચાલુ રાખી-એ સર્વે

का सरदार था और यात (? भानु)चन्द्र तपोंसा, दाना सदा श्रीमान् (अकबर)की सेवामें रहते थे।
(ब्लाखमेन हिंदी पेज ५४)

વૃત્તાંતનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં મનોહર રીતે કરવામાં આવ્યું છે. અત્રે સાથે સાથે એ પણ જોવાનું છે કે તપાગચ્છના વિજયસેનસૂરિને આમંત્રણ મળતાં તેઓ પણ લાહોર જઈ અકબર બાદશાહને મળ્યા. (તેમનો લાહોરમાં પ્રવેશ સં. ૧૬૪૯ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૨) આવી રીતે તપાગચ્છના હીરવિજયસૂરિએ પોતે તેમજ પોતાના શિષ્ય પ્રશિષ્યોએ તેમજ ખરતરગચ્છના જિનચંદ્રસૂરિ અને તેમના શિષ્યાદિએ સમ્રાટ્ અકબર પર ધીમે ધીમે ઉત્તરોત્તર વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રભાવ પાડી તેને જીવદયાના પૂરા રંગવાળો કર્યો હતો, એમાં કિંચિન્માત્ર શક નથી. એ વાતની સાક્ષી તે બાદશાહે બહાર પાડેલા ફરમાનો (કે જે પૈકી કેટલાંક અત્યારે પણ મળી આવે છે તે) પરથી, તેમજ અબુલફજલની આઈને અકબરી, બદાઉનીના અલ-બદાઉની, અકબરનામા વગેરે મુસ્લીમ લેખકોએ લખેલા ગ્રંથો પરથી પણ સ્પષ્ટ જણાય છે. (જૂઓ મારો 'જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' પારા ૮૧૦) આ પ્રભાવ જેવો તેવો ન ગણાય. તેનાથી જૈન ધર્મની મહત્તા સમગ્ર હિંદમાં વિસ્તૃત થઈ અને બાદશાહને પણ તે ધર્મના અનુરાગી કરે એવા સમર્થ મહાપુરૂષો જૈનધર્મમાં પણ પડયા છે એમ સિદ્ધ થયું.

તેથી અકબર બાદશાહ જૈનધર્મી થયો, એમ માનવાનુ નથી. તેણે અનેક ક્રાંતિકારી ફેરફારો કર્યા હતા, તે પૈકી પોતાના રાજ્યવર્ષથી એક સંવત નામે 'સન ઈલાહી' ચલાવવાનું, અને એક સામાન્ય ધર્મ નામે 'દીન-ઈ-ઈલાહી' પ્રવર્તાવવાનું તેને પોતાના મનમાં સ્ફુર્યું હતું, અને તેમાં તે કેટલેક અંશે પોતાના રાજ્યકાલમાં ફલિભૂત થયો, પણ પોતાના મરણ પછી તે બંને વિફલ થયા.

હીરવિજયસૂરિના ચરિતમા કાંઈ ખાસ અગમ્ય ચમત્કાર જણાતા નથી, જ્યારે જિનચન્દ્રસૂરિના ચરિતમા પંચનદી સાધનાનો ચમત્કાર (પ્રકરણ ૧૦મુ) આપવામા આવેલ છે તેમ જ બીજા ચમત્કાર ૧૮મા પ્રકરણમા જણાવ્યા છે બન્નેનુ આયુષ્ય લગભગ સરખુ ૬૯ અને ૭૧ વર્ષનુ હતુ પ્રથમના બીજાથી વયમા (શ્રીહીરવિજયસૂરિ ચરિત્રનાયકથી ૧૨ વર્ષ અગાઉ જન્મેલા) ૧૨ વર્ષ મોટા હતા બન્નેએ સમ્રાટ બાદશાહ પર પ્રભાવ પાડી 'અમારી'ના ફરમાન અનુક્રમે મેળવ્યા હતા અને જિનચન્દ્રસૂરિને આપેલ તે પ્રકારના ફરમાનમા હીરવિજયસૂરિને અગાઉ અપાએલ ફરમાનનો ઉલ્લેખ છે બન્નેને સમ્રાટ અકબરે 'જગદ્ગુરુ' અને 'યુગપ્રધાન' એમ અનુક્રમે પદ-બિરુદ આપ્યા હતા બન્નેનો શિષ્ય પરિવાર બહોળો હતો બન્નેના શિષ્ય પ્રશિષ્યોએ અનેક ગ્રન્થો સસ્કૃત પ્રાકૃત અને દેશી ભાષામા રચેલા મળી આવે છે બન્ને શાસન પ્રભાવક પુરુષ હતા અને પોતપોતાના ગચ્છમા પ્રભાવશાળી અગ્રણી નાયક હતા

સમ્રાટ બાદશાહે ખુદ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિને 'યુગપ્રધાન' પદવી આપી હતી તેથી આ ગ્રન્થનુ નામ 'યુગપ્રધાન શ્રી જિનચન્દ્રસૂરિ' સાર્થક છે તેમા જુદા જુદા પ્રકરણો પાડી વિવેચન કાલાનુક્રમે લખી વિશેષ વિસ્મિત અને વિસ્તૃત બનાવેલ છે તે પ્રકરણોના નામો આ પ્રમાણે છે –

૧ પરિસ્થિતિ ૨ સૂરિપરંપરા ૩ સૂરિપરિચય ૪ પાટણમા ચર્ચાજય ૫ વિહાર અને ધર્મ પ્રભાવના ૬ સમ્રાટ આમંત્રણ ૭ અકબર પ્રતિબોધ ૮ 'યુગપ્રધાન' પદપ્રાપ્તિ ૯ સમ્રાટ પર પ્રભાવ ૧૦ પંચનદી સાધના અને

પ્રતિષ્ઠાઓ ૧૧ મહાન શાસનસેવા ૧૨. નિર્વાણ ૧૩ વિદ્વાન શિષ્ય સમુદાય ૧૪ આજ્ઞાનુવર્તિ સાધુસંઘ ૧૫ ભક્ત શ્રાવક ગણ ૧૬. ચમત્કારિક જીવન અને અવશેષ ઘટનાઓ

તદુપરાંત પરિશિષ્ટમાં બે વિહાર-પત્રો, ક્રિયાઉદ્ધાર નિયમપત્ર, સામાચારી પત્ર, બે શાહી ફરમાનો, એક પરવાનો, સાંવત્સરિકપત્ર, આદેશપત્ર, પ્રશસ્તિપત્ર, વિજ્ઞપ્તિપત્ર, આચાર્ય કૃત અષ્ટમદ ચૌપાઈ, સંસ્કૃતમાં પંચતીર્થી સ્તવન, પાર્શ્વનાથ સ્તવન એ ઉપયોગી જ્ઞાતવ્ય હકીકતો રજૂ કરી છે. તેથી ચરિત્રનાયક સંબંધીની તાત્કાલિક લગભગ ઘણીખરી વિગતો, તે વખતનું વાતાવરણ, ખરતરગચ્છ અને તે ગચ્છના મુનિ શ્રાવકો આદિનાં વૃત્તાંત આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.

લેખક મહાશયની લેખન પ્રવૃત્તિ પરથી કહેવુજ પડશે કે તેમણે પોતે પુરાતત્ત્વરસિક હોવાથી તેમજ ખરતરગચ્છના અનુયાયી હોઈને પોતાના બીકાનેરમાં રહેલા પુસ્તકભંડારો તપાસવાની સગવડ સુભાગ્યે મળવાથી તેમાંથી શોધ કરી ઐતિહાસિક સામગ્રી એકત્રિત કરી તેને વ્યવસ્થિત ગોઠવવામાં અને તેનો શુભ તથા યથાસ્થિત ઉપયોગ કરવામાં કોઈ જાતની કસર રાખી નથી એ સમગ્ર પુસ્તકના પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે પોતે રહ્યા શ્રીમન્ત વ્યાપારી, બીકાનેર, કલકત્તા, સિલહટ, ભોલપુર, ચાપડ, બાલુરહાટ વગેરે સ્થળોએ પોતાની ધંધાની પેઢીઓ અને તેને લગતા વ્યવસાયો પોતાને સંભાળવાના રહ્યા, છતાં તે સર્વનો વહીવટ કરવાની સાથે આ જાતનું સાહિત્ય કાર્ય અખંડ ચાલુ રાખે એ, ખરેખર તેમના ધર્માનુરાગ અને તદર્થે પ્રીતિશ્રમને (Labour of love) આભારી છે

એ પણ નોંધવા જેવું છે કે બીકાનેરના ઘણા વખતથી બંધ રહેલા પુસ્તક ભંડારો જોવા તપાસવાની મહામહેનતે પ્રાપ્ત થએલી તક લેખકને ન મળી હત, તો આ ગ્રન્થની અનેક હકીકતો પ્રકાશમાં આવી શકી ન હત જૈન પુસ્તક ભંડારો સ્થળે સ્થળે વિદ્યમાન છે, પણ તે એવી સ્થિતિમાં છે કે તેનો લાભ વિદ્વાનો પુરાતત્વના શોધકોને પણ મળી શકતો નથી એ અતિશોકનો–દુર્ભાગ્યનો વિષય છે આ વખતે અમદાવાદમા એક પુસ્તકાલયનો પાયો નાખતા પુસ્તકાલયનાં મકાન, વ્યવસ્થા અને જૈનસંઘના ગ્રંથ ભંડારોની દશા સબંધી મહાત્માજીએ કેટલીક ઘણી મહત્વની સૂચનાઓ કરી છે. છેટ્યે છેટ્યે થોડો દર્દભર્યો વિનોદ પણ કર્યો છે તે અહીં અવતારવાનું ટાળી શકાતુ નથી તેઓ કહે છે "ગુજરાતમા જૈનધર્મના પુસ્તકોના ઘણા ભંડાર છે પણ તે વાણીઆને ઘેર છે તેઓ એ પુસ્તકોને સુંદર રેશમી વસ્ત્રોમા વીંટાળીને રાખે છે પુસ્તકોની એ દશા જોઈ મારૂ હૃદય રડે છે, પણ જો રડવા બેસુ તો હુ ૬૩ વર્ષ જીવુ પણ શી રીતે? પણ મને તો એમ થાય છે કે જો ચોરીનો ગુન્હો ન ગણાતો હોય તો એ પુસ્તકો હુંચોરી લઉં અને પછી એમને કહુ કે તમારે માટે એ લાયક નહોતા માટે મેં ચોરી લીધાં વણિકો એ ગ્રંથોને નહીં શોભાવે, વણિકો તો પૈસા ભેગા કરી જાણે અને તેથીજ આજે જૈનધર્મ જૈનસાહિત્ય જીવતા છતાં સુકાઈ ગયા છે. ધર્મ પૈસાના ત્રાજવામાં કેમ પડે? પૈસો ધર્મના ત્રાજવામા પડવો જોઈએ!"

આ પરથી શ્રીયુત 'સુશીલ' નામના સુપ્રસિધ્ધ પત્રકાર જણાવે છે કે "મહાત્મા ગાંધીજી જેવા સાત્વિક વૃત્તિવાળા

પુરૂષને જૈન ગ્રન્થાલયોનાં રેશમી વસ્ત્રોથી વીંટળાએલા, ગર્ભ શ્રીમન્તના લાડકવાયા પુત્રની જેમ પંપાળાતા ગ્રન્થો ચોરવાનું મન થાય એ આપણે સારૂ એક સરસ પ્રમાણપત્રજ ગણાય. આપણે એની જેવી જોઈએ તેવી વ્યવસ્થા કરી શકયા નથી, એનાથી જગતને અને આપણને પોતાને જે લાભ મળવો જોઈએ તેનાથી આપણે વંચિતજ રહ્યા છીએ. અને એનું કારણ આપણે વિદ્યા, સાહિત્ય, જ્ઞાન કરતાં પણ ધનવૈભવને વિશેષ આગલનું આસન આપ્યું છે એજ છે એમ તેમના કહેવાનો મુખ્ય આશય છે. જુદાં જુદાં સ્થાનોએ, જુદી જુદી માલિકીના અનેક ગ્રંથભંડારો હોય તેનાં કરતાં સાર્વજનિક અને મુખ્ય સ્થળે ગ્રન્થસમૃદ્ધ પુસ્તકાલયો હોય એ વધુ ઈચ્છવા યોગ્ય છે. મર્યાદિત દ્રવ્ય અને શક્તિથી એનું સુયોગપણે સંરક્ષણ અને પ્રચાર પણ થઈ શકે. આવી સીધી સાદી વાત પણ આપણા વ્યવહારદક્ષ આગેવાનોને ગલે હજી ઉતરતી નથી."

લેખક મહાનુભાવોએ અન્ય માલેકીના પુસ્તક ભંડારોને તપાસવા જેટલી સગવડ મેળવી તેનો બને તેટલો ઉપયોગ કરવાનો ઉદ્યમ કર્યો, એટલું જ નહીં પરંતુ પોતે પણ પોતાના માટે અનેક ગ્રંથોનો જબરો સંગ્રહ દ્રવ્ય ખરચી બીકાનેરમાં કર્યો છે કે જે જોવા આવવાનું આમંત્રણ મને કરતાજ આવ્યા છે. એ સંગ્રહનો એક સાર્વજનિક સંગ્રહસ્થાન તરીકે જનતાને લાભ મળે એવો પ્રબંધ કરવાની તેમની અભિલાષા છે તે સત્વર પાર પડો!

'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ' એ પુસ્તકમાં અકબર બાદશાહ, તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી અન્ય વ્યક્તિઓ, ગુજરાતીવર્ગ વગેરે સંબંધી જૈનેતર સાધનો દ્વારા એકત્રિત કરેલી હકીકતો

રાખવામાં આવી છે તેથી આ પુસ્તકમાં તે નામથી નિર્દેશ કરવાથી લેખક મુક્ત રહ્યા છે તે સુચરિત છે

જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાં ઉપદેશાત્મક વિવેચનો વધુ પ્રમાણમાં હોય તો તે અટકના ઈતિહાસને લગભગ ઢાંકી દઈને વાંચકને મુદ્દાની વાતથી જ વિમુખ બનાવી દે તેવી ધાસ્તી છે પુસ્તકનો હેતુ કદાચ જૈન ધર્મનો યશ પ્રદ્યોત બતાવવાનો હોય, તેની ફિકર નથી, પરન્તુ ધર્મના ઉપરછલા વિવેચનોને લીધે પુસ્તકની ઐતિહાસિક મહત્તા ઝાંખી પડે છે એ ભાન બહાર રહેવું ન જોઈએ

આ પુસ્તકના લેખક તથા 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ'ના લેખક મુનિ પોતાના ઐતિહાસિક શોખને હરદમ ચિંતન કર્યા કરે અને ભવિષ્યમાં વિશેષ અધિકાર મેળવીને એવી જ સાચી ધાતુ કશા મિશ્રણ વિના આપણી સમક્ષ મૂક્યા કરે, એમ ઈચ્છીશું.

જૈન સંઘ એ એક વિરાટ વટ વૃક્ષ છે તેના થડમાંથી ફુટેલી શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર નામની બે મહાન શાખાઓ છે, અને એ શાખાઓમાંથી ગચ્છો, સમ્પ્રદાય, જ્ઞાતિઓ, પેટા જ્ઞાતિઓની કોઈ અજબ રીતે પાંગરેલી ડાળીઓ છે, – જેથી બધી શાખાઓ ભગાઈ ગઈ હોય તેવું કલ્પનામાં આવે છે તે વિરાટ વૃક્ષના મૂળ જેટલા ઊંડા છે તેટલી જ તેની શાખાઓ રસભરી છે, ડાળીએ ડાળીએ પુષ્પોની અને ફળોની બહાર ખીલી રહી છે, તે વૃક્ષની શાખાએ શાખાએ ડાળીએ ડાળીએ મહા પ્રભાવશાળી પુરુષોની કીર્તિ સુવાસ ભરેલી રહી છે, શાખાઓ ડાળીઓ જાણે કે પરસ્પર સાત્વિક સ્પર્ધા કરતી હોય એમ લાગે છે.

સંઘ તો અવિભક્ત રહેવા જોઈએ, એ સિદ્ધાન્ત પણ

બૃહત્ અને આદરણીય છે, પણ પ્રકૃતિ પોતે એના વિકાસ
ને રોકે છે, વૃક્ષનું થડ ભલે એક અને અખંડ હોય પણ એ[illegible]-
માત્ર એનું સામર્થ્ય સમાઈ જતું નથી, શાખાના વિસ્તારમાં જ
એના બળ અને રસની સાચી સાર્થકતા છે, ખજૂરી અને
નાળિયેરીના ઝાડ સીધા વધ્યે જાય છે, પણ એની ઉપમા
આર્ય સંસ્કૃતિના પ્રતિનિધિને આપી શકાતી નથી. વડ તો
હિંદુસ્થાનની ભૂમિમાં જ ફાલે ફૂલે છે, અને આર્ય સંસ્કૃતિની
વિશાળતા તથા ભવ્યતા પણ એ વડવૃક્ષ દાખવે છે. એનું બીજ
સૂક્ષ્મ છે, પણ રાઈની સામે ઝૂઝવાની એનામાં તાકાત છે,
એનો વિસ્તાર પણ એટલો અસાધારણ હોય છે, એની એકેએક
શાખા એક વૃક્ષના વિસ્તારની ગરજ સારે છે. જૈનસંઘ એ
રીતે જુદા જુદા ગચ્છો, સંપ્રદાયોમાં વિસ્તાર પામ્યો છે અને
એ બધામાં જે એકજ પ્રકારનો રસ વહી રહ્યો છે તે જોતાં
જૈનસંઘ તત્ત્વતઃ એક વિરાટ વડવૃક્ષ નહીં તો બીજું શું છે?

એ વડવૃક્ષની શ્વેતામ્બર શાખાની ત્રણ મુખ્ય ડાળીઓ
આજે વિદ્યમાન છે: ૧ ખરતર, ૨ તપા, ૩ અચલ, એ નામના
ત્રણ ગચ્છો. આ ત્રણ ગચ્છના આચાર્યોની પટ્ટપરંપરા પર
દૃષ્ટિપાત કરીશું તો તેનામાં જૈનશાસનનો પ્રભાવ પ્રવર્તિત
કરવાની પ્રબળ અને એકધારી ભાવના જાગ્રત હતી એમ
જણાશે. હજુ તેમનો સળંગ, સવિસ્તર અને શોધખોળથી
મેળવેલી સામગ્રીવાળો ઇતિહાસ લખાયો નથી એ શોચની
વાત છે, પણ જ્યારે તેવો લખાઈ બહાર પડશે ત્યારે જણાશે
કે તે એક કીર્તિવંત ઇતિહાસ છે. આ શાખાઓ, ડાળીઓ
ભિન્નભિન્ન હોવા છતાં તે સર્વેનો સમ[illegible] થડની આસ-
[illegible], છતાં [illegible] ના પ્ર[illegible]તિના

નિયમ પ્રમાણે વિકાસ અને વિસ્તાર એ જેટલા સ્વાભાવિક છે તેટલાજ વિરોધ અને વૈષમ્ય પ્રત્યેક શાખાને માટે ભયકર તેમજ પ્રાણ હાનિકર છે. આપણા ગચ્છોના ઈતિહાસમાં એ બન્ને વસ્તુઓ મળી આવે છે, આરંભનો ઇતિહાસ શૌર્ય અને ઔદાર્યથી અંકિત હોય છે, પણ એ પછી જેમજેમ વર્તમાનકાળની નજીક આવીએ છીએ તેમતેમ વિરોધ અને ભેદ ભયંકર રૂપ ધરતા જણાય છે. મનુષ્ય સ્વભાવ જાણે યુધ્ધશીલ હોય નહિ, તેમ નાની નિર્જીવ વાતો પર ઝઘડા થયાં કર્યા છે, પુરાતન વીર પુરૂષોનાં કથાનક સાંભળી તથા સંસ્મરી આપણે આલ્હાદ અનુભવીએ છીએ પણ વર્તમાન સ્થિતિનો સામનો કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તો ઉછાળા મારતું ગરમ લોહી પણ જાણે કે થીજી જતું હોય એમ લાગે છે, આપણી સંઘ સંસ્થાનું બળ છિન્નભિન્ન થયું છે અને અન્ય મામાન્ય વિરોધીના હાથ મજબૂત બન્યા છે, હજુ પણ સમાજ ચેતશે? અને આપસ આપસના કલેશથી તદન મુક્ત રહેવાનું મન, વચન, કાયાએ પાળી શ્રીવીતરાગ પ્રભુના પોતે સાચા અનુયાયી છે એ સ્વતઃ સિધ્ધ કરશે ? સૌ પોતપોતાના સંગઠન યોજે, કુપ્રથાઓના દાસત્વને દૂર કરે અને જ્ઞાનના વિસ્તાર અર્થે કંઈક પણ સંગીન કામ કરી બતાવે તો સમુચ્ચયે સમગ્ર જૈનસંઘ સંગઠિત અને બળવાન બન્યા વિના ન રહે, એ નિર્વિવાદ છે.

ભૂતકાળની ભવ્યતાનું સંગીત દૂર દૂરથી આવતા સંગીતની પેઠે મનોરમ અને કર્ણપ્રિય લાગે છે અને માણસને મુગ્ધ બનાવે છે, તેમાંથી ઘણીખરી વિષમતા, કઠોરતા ઉડી જાય છે, દૂરદૂરથી વહી આવતા ઝરણાનું પાણી જેમ નિર્મલતા પામે તેમ ભૂતકાળના સૂર પણ અધિક નિર્મલ બને છે, શાંત અને

કાળના અન્તરમાં વસ્તુને વિશુદ્ધ બનાવવાનું સ્વાભાવિક સામર્થ્ય છે, ઇતિહાસમાં ભભકભરી વિગતો મોટે ભાગે ભરી હોય છે એ દેખાય છે, પ્રાચીન વધુ ભવ્ય લાગે છે ને ભૂતકાળનું ઘેન ચડે છે, આ વસ્તુ સ્થિતિથી ચેતવાનું છે.

વળી ભૂતકાળ વર્તમાનની સાથે સંકળાએલો રહે છે, એને સાવ ભૂંસી નાંખવાનો પ્રયત્ન કરનાર ગમે તેવી-મહાન વ્યકિત કે પ્રજા હોય તોયે તે નિષ્ફળ નીવડવાની. કેટલાકની ફરિયાદ છે કે ભૂતકાળની અતિશયોક્તિઓથી અને ભૂતકાળને જે ભવ્ય આકર્ષણીય રંગોથી રંગવામાં આવે છે, તેથી ઘણા વહેમો, પાખંડો, અનાચારો અને દંભો નભી રહ્યા છે, અને ભૂતકાળની ભવ્યતા ઘણીવાર માણસને આંજી નાંખે છે, અને યથાર્થ વસ્તુસ્થિતિ સમજવામાં અંતરાય રૂપ બને છે, રાજાઓ અને મોટા શ્રીમંતોની ખુશામત કરવામાં ઘણા સારા પંડિતો, કવિઓ અને તપસ્વીઓએ પણ પુરાતન સમયમાં મોટો ભાગ ભજવ્યો છે, અને એને લીધેજ ભૂતકાળ આટલો આકર્ષક બન્યો છે. ભૂતકાળના એ ઐશ્વર્યશાળી રાજાઓ અને ધનિકોની નબળાઇઓ નહોતી એમ બનેજ નહીં, તેમણે ગરીબોને ચૂસવામાં, નબળાને જીતવામાં, સામા થનાર પર જૂલ્મ કરવામાં પ્રજાને પીડવામાં જે કંઈ કર્યું હોય તેનો કંઈ પણ ઇસારો સરખો કરવામાં આવતો નથી, સમાજમાં રહેલા અનાચાર અત્યાચાર પણ લોકાચારને નામે ઓળખાતા હતા, અને જેમને એ જમાનાના એક મહાપુરૂષ ગણી શકાય તેમણે પણ એ અત્યાચાર સામે ઉંચી આંગળી કરવાની હિમ્મત નથી જણાવી, એટલે કે જુનું એટલું બધું સારૂં એમ ગણવું કે માનવું એ સત્યનો દ્રોહ છે, જે લોકાચાર કે રીતિનીતિ ઉપર 'પ્રાચીનતા'ની છાપ

પડી હોય તે પ્રત્યેક યુગમાં પવિત્ર અને ઉપકારક જ હોય એ ભ્રમણા છે

એક વિદ્વાનના શબ્દોમાં ઇતિહાસ એટલે અવનવી પ્રેરણાનો પ્રેરક તત્ત્વોનો આત્મદર્શક, પરમ વિશુદ્ધિકારક અને ભવનો જગાવનાર મહાપ્રાણ એ મહાપ્રાણનું હાર્દ લેખકોની લેખનીઓના સ્પર્શથી ઉઘડે છે, અનેક કવિઓ એ મહાકાલના મનોમંદિરમાં પ્રવેશવા ચાલી છે, અને બંધ બારણાની ચીરાડો જોઈ પાછી વળી છે, ગર્ભદ્વારમાં દાખલ થનારા તો વિરલ છે ઇતિહાસ એવું હતું તેવું આલેખવું પણ ખરેખર કેવું હતું એ કહેવું શકય નથી બન્યું છતાં ઇતિહાસના કાવ્યબળે પોતપોતાના યુગ-ભંડારના પડદા ઉપર જીવવા આજ ઇતિહાસ લેખક કરી શકે તેમ છે ઇતિહાસના પાનાઓમાં ઉંડે ઉતરી અમૃતના અક્ષરો પાડવા એવું તેની પાસેથી ઇચ્છીએ

જીવનચરિત્ર એ પણ ઇતિહાસનું એક અંગ છે, મહાન પુરુષોના જીવન યુગને ઘડે છે તેઓ યુગસર્જક છે, અને યુગને નીરખતા મહાપુરુષો મળી રહે છે તેમના જીવનમાંથી તેમના યુગનો ઇતિહાસ સાંપડે છે વળી મહાપુરુષોના જીવન પ્રસંગો પ્રગતિ પંથની દીવાદાંડીઓ છે તેનો અર્થ એ છે કે દુઃખો ચાલ્યા જાય છે પણ એમના પુનીત સંસ્મરણો રહી જાય છે, અને એ સંસ્મરણો પ્રકાશની જ્યોત બની રહે છે એટલે ઉપદેશો કરતાં આવા જીવનપ્રસંગો શ્રોતાઓ અને વાચકોના દિલ ઉપર સ્થાયી અસર કરે છે વળી એ પણ વિચારવાનું છે કે ધર્મના સુપથ પ્રચાર [illegible] અથવા જૈનશાસનના ધર્મની પ્રભાવકતાના [illegible] ને ધર્મપ્રભાવને જરૂરને પ્રસંગે [illegible] સાનર્વિમ [illegible] નથી [illegible] તે બહુ લાભ [illegible] સુધી [illegible] તેમ [illegible] નાની નદીઓના જલ [illegible] તેમ તે ધર્મપ્રભાવ [illegible] થતો બને છે તેથી [illegible]

પડયે પ્રભાવકો, પ્રચારકો યુગપ્રધાનો અને ધર્મધુરંધરો એ વહિતા પ્રવાહને વિષે દેશ કાલને અનુસરી પુનર્ઘટનાના નવા સંસ્કારના પ્રાણ પૂરે છે, એ રીતે ધર્મ સંપ્રદાયો પોતાના અનુયાયીઓ અને અનુરાગીઓને આલોક તેમજ પરલોકના કલ્યાણમાં સાધનરૂપ બને છે.

ખરતરગચ્છના એક મહાન આચાર્ય શ્રીજિનચન્દ્ર સૂરિનું જીવનવૃત્તાન્ત બહાર પાડી લેખક નાહટાજીએ એક સારી ઈતિહાસ સેવા કરી છે ખરતરગચ્છીય સાધુઓએ જૈન શાસન અને સાહિત્યની ઘણી સેવા બજાવી છે. અને હજુ સુધી કાળના પ્રવાહમાં સદોદિત રહી તે ગચ્છ વિદ્યમાન છે સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે પ્રાય ગુજરાતમાં, પશ્ચિમ હિંદમાં તપાગચ્છના સાધુઓનો વિહાર અને પ્રભાવ જામી રહ્યો ત્યારે પ્રાય મેવાડ, મારવાડ આદિ રાજપૂતાનામાં અને ઉત્તર હિંદમાં ખરતરગચ્છના સાધુઓનો વિહાર અને પ્રભાવ થતો રહ્યો તપાગચ્છ વાળાનુ સાહિત્ય ગુજરાતમાં તપાગચ્છીય શ્રાવકો અને સંસ્થાઓએ પ્રકટ કરવાનું સતત જારી રાખ્યું, જ્યારે દુર્ભાગ્યે ખરતરગચ્છીય સાહિત્યને વિશેષ પ્રમાણમાં સતત બહાર પાડવા અર્થે કોઈ જબરી સંસ્થા કે શ્રીમંત હજુ સુધી મળી શકેલ નથી તેથી તેમનું સાહિત્ય બહુ અલ્પ પ્રકટ થયુ છે અને તે ગચ્છની શાસન સેવા પ્રકાશમા પૂરની રીતે આવી નથી

લેખક શ્રી નાહટાજી ખરતરગચ્છ પ્રત્યેના અનુરાગથી પ્રેરાઈ તે ગચ્છની શાસન સેવા અને સાહિત્ય સંપત્તિ જનતા સમક્ષ મૂકવાના દૃઢ અભિલાષ સેવી રહ્યા છે અને તેના પ્રથમ પ્રયાસરૂપે બે ત્રણ ગ્રન્થ બહાર પાડી આ જીવનચરિત્ર અનેક પ્રમાણો સહિત પરીશ્રમપૂર્વક લખી પ્રકટ કરે છે અને "ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ" નામનો સંગ્રહ પોતાની માહિતી ભરપૂર પ્રસ્તાવના સહિત થોડા સમય પછી પ્રકાશિત કરશે (કરી ચૂકયા છે), તે સ્તુત્ય છે તેમની શુભેચ્છા પાર પડે એ સૌ કોઈ ઈચ્છશે.

મને આ પ્રસ્તાવના લખવા માટે ઉદ્યત કરી જે તક આપી છે તે માટે શ્રીયુત નાહટાજીનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું. ૨૨-૪-૩૫ ને દિને ટૂંકી પ્રસ્તાવના લખી મોકલ્યા પછી તેને જરા વિસ્તૃત કરવાની સૂચના થતાં તેમ મેં કરેલ છે. છતાં ય હું પૂરતો ન્યાય આપી ન શક્યો હોઉં તો તે ક્ષંતવ્ય ગણી લેવાશે એટલી ખાત્રીભરી આશા સેવું છું.

સત્પુરુષ ચરણેષુ,

મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ,
બી. એ; એલએલ. બી; એડવોકેટ
B. A. LL. B. Advocate

નગીનદાસ બિલ્ડીંગ
ત્રીજે માળે,
લોહાર ચાલ, મુંબઈ.
તા. ૨૪-૯-૩૫

સહાયક ગ્રન્થ સૂચી

ગ્રંથ નામ — લેખક, સંપાદક અથવા પ્રકાશક — રચનાકાળ

સંસ્કૃત-ગ્રંથ

×૧ કર્મચન્દ્રવંશપ્રબંધ — ઉ જયસોમ ગણિ (સં ૧૬૫૦)
૨ કર્મચન્દ્રમન્ત્રિવંશપ્રબંધવૃત્તિ — ઉ ગુણવિનય (સ ૧૬૫૬)
×૩ અષ્ટલક્ષી (પ્રશસ્તિ) — ઉ સમયસુન્દર (સ ૧૬૪૯)
(અનેકાર્થરત્નમંજૂષામા પ્રકાશિત)
×૪ સામાચારી શતક — ઉ સમયસુન્દર (સ. ૧૬૭૨)
×૫ કલ્પલતા (પ્રશસ્તિ) — ઉ સમયસુન્દર (સ. ૧૬૮૫)
૬ મધ્યાહ્ન વ્યાખ્યાનપદ્ધતિ — વાદી હર્ષનન્દન (સં. ૧૬૭૩)
×૭ જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ-૧-લો — બાબૂપૂરણચન્દ્રજી નાહાર એમ એ, બી એલ
×૮ ,, ભાગ-૨-જો ,, ,,
×૯ ,, ભાગ ૩-જો ,, ,,
×૧૦ ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી સંગ્રહ — સ શ્રીજિનવિજયજી
×૧૧ પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ દ્વિતિય — સ શ્રીજિનવિજયજી
×૧૨ જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભાગ-૧ — સ શ્રીબુદ્ધિસાગર સૂરિજી
×૧૩ જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભાગ ૨ — સ. શ્રીબુદ્ધિસાગર સૂરિજી

× આ નિશાન મુદ્રણદ્વારા પ્રકાશિત ગ્રંથોનુ છે, એ સિવાયના ગ્રંથો અપ્રકાશિત સમજવા

૧૪ બીકાનેર જૈન લેખ સંગ્રહ — સંગ્રાહક- અગરચન્દ ભંવરલાલ
×૧૫ અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી — સં. પંડિત લાલચંદ ભ. ગાંધી
×૧૬ ભાનુચન્દ્રચરિત્ર — સિદ્ધિચન્દ્રજી
×૧૭ વિજય પ્રશસ્તિ કાવ્ય મૂ. હેમવિજય ટી. ગુણવિજય (સં ૧૬૮૮)
૧૮ પ્રશસ્તિ સંગ્રહ દય — I C હસ્તિ
૧૯ આચાર દિનકર પ્રશસ્તિ — વાદી હર્ષનંદન (૧૬૬૮)
×૨૦ પંચસ્થાન પ્રકરણ પ્રસ્તાવના ખર. વિદ્વન્મુનિ સંગ્રહ ગ્રંથ
૨૧ પંચનદી સાધનવિધિ — (અમારા સંગ્રહમાં)

પ્રાકૃત-ગ્રંથ—

૨૨ પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર (પ્રશસ્તિ) — દેવભદ્રાચાર્ય (સં ૧૧૬૮)

હિન્દી-ગ્રંથ—

×૨૩ ઓસવાલ જાતિકા ઈતિહાસ — પ્ર. ઓસવાલ હિસ્ટ્રી પબ્લીશિંગ હાઉસ
×૨૪ રાજપૂતાનેકે જૈન વીર — લે૦ અયોધ્યાપ્રસાદ ગોયલીય
×૨૫ સૂરીશ્વર ઔર સમ્રાટ (મૂલ ગુજરાતી અનુવાદ હિન્દી) — લે૦ મુનિ વિદ્યાવિજયજી
×૨૬ વિજય પ્રશસ્તિ સાર — સં૦ મુનિ વિદ્યાવિજયજી
×૨૭ કૃપારસ કોષ — સં૦ શ્રીજિનવિજયજી
×૨૮ ગણધર સાર્ધશતક (ભાષાંતર) — સં૦ શ્રી જયસાગરસૂરિજી
×૨૯ શ્રીજિનદત્તસૂરિ ચરિત્ર ભ૦ દ્વિ૦ — સં૦ શ્રીજયસાગરસૂરિજી
×૩૦ મહાજનવંશ મુક્તાવલી — લે૦ મહો૦ રામલાલજી
×૩૧ જૈનધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ સં૦ અગરચંદ ભંવરલાલ નાહટા
×૩૨ યતીન્દ્ર વિહાર દિગ્દર્શન — યતીન્દ્ર વિજયજી
×૩૩ વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી — સં૦ જિનવિજયજી
×૩૪ જહાંગીરનામા — પ્ર. નાગરી પ્રચારિણી સભા કાશી
×૩૫ જહાંગીર નામા — મુન્શી દેવીપ્રસાદજી જોધપુર
×૩૬ ખાનખાનાનામા — મુન્શી દેવીપ્રસાદજી ,,

૪૩૭ બીકાનેર રાજ્યકા ઇતિહાસ પ્ર વેંકટેશ્વર પ્રેસ, સે જ્હૈયાલાલ
૪૩૮ ભારતકે પ્રાચીન રાજવંશ સ૦ વિશ્વેશ્વરપ્રસાદ રેઉ
૪૩૯ સરસ્વતી (માસિક) સન ૧૯૧૨
૪૪૦ નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા સ૦ ૧૯૮૧

ગુજરાતી–ગ્રંથ—

૪૪૧ જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ લે૦ મોહનલાલ દ દેસાઇ બી એ એલ એલ બી
૪૪૨ જૈન ગુર્જર કવિઓ, ભાગ ૧લો
૪૪૩ જૈન ગુર્જર કવિઓ, ભાગ ૨જો
૪૪૪ જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચય સ૦ શ્રીજિનવિજયજી
૪૪૫ ઐતિહાસિક (જૈન) રાસ સંગ્રહ ભા ૩જો સ૦ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી
૪૪૬ ઐતિહાસિક (જૈન) રાસ સંગ્રહ ભા ૪થો સ૦ શ્રીવિદ્યાવિજયજી
૪૪૭ પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ સ૦ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી
૪૪૮ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્ર શ્રીજિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર મુંબઈ
૪૪૯ નવા–નોમા લે૦ ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા
૪૫૦ જ્ઞાનદકાવ્ય ગ્રંથો ધિ મૌ ૭ પ્ર૦ દેવચંદ્ર લાલ ગુ ૬ ૬, સુરત
૪૫૧ વર્તદેશના વિજયધર્મસૂરિજી
૪૫૨ સ મેતશિખર ન્પે ચવ ટ્રેન નમણાક પ્ર વડવા ૬ નમિનગડગ
૪૫૩ જૈનયુગ
૪૫૪ આત્માનંદ પ્રકાશ (માસિક)
૪૫૫ 'જૈન' (સાપ્તાહિક પત્ર ગૌપ્ય માટા ૧૫ અંક
૪૫૬ હિન્દુસ્તાન હેરલ્ડ (ઇતિહાસ–સાહિ ત્ય)
૪૫૭ જૈન સાહિત્ય સંશોધક (ત્રૈમાસિક

પ્રાચીન ભાષા-ગ્રંથ—

×૫૮ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ અકબર પ્રતિબોધ રાસ, લબ્ધિ કલ્લોલ
　　　　○　　　　પ્રઐ જૈ કા સ　　　સં ૧૬૫૮

×૫૯ યુગપ્રધાન નિર્વાણ રાસ　　સમય પ્રમોદ　　,

×૬૦ શ્રીપૂજ્ય વાહણ ગીત　　કુશલલાભ　　,

૬૧ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ ગીત સં ૧૦૮ }
૬૨ શ્રીજિનસિંહસૂરિ ગીત સં ૩૧ } અનેક સુકવિઓ (અમારા સંગ્રહમાં)

×૬૩ શ્રીજિનરાજસૂરિ રાસ　　શ્રીસાર (સં ૧૬૮૧)

×૬૪ શ્રીજિનસાગરસૂરિ રાસ　　ધર્મકીર્તિ (સં ૧૬૮૧)

×૬૫ શ્રીનિર્વાણ રાસ　　સુમતિ વલ્લભ (સં ૧૭૦૦)

×૬૬ શ્રીહીરવિજયસૂરિ રાસ　　કવિ ઋષભદાસ (સં ૧૬૮૫)
　　　　　　　　　　　　પ્ર આ કા મહો મૌ પ્રગો

૬૭ પ્રશ્નોત્તર ગ્રન્થ (વિચારરત્ન સંગ્રહ)　　C જયસોમજી

૬૮ બેગડ (ખરતર) શાખા પટ્ટાવલી　　અમારા સંગ્રહમાં

૬૯ ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી　　શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડાર

૭૦ ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલિયે　　મોટા ઉપાશ્રય બૃહદ્ જ્ઞાનભંડાર

૭૧ [illegible] પરંપરા　　કનકસોમ (સં ૧૬૨૫)

૭૨ શત્રુંજય યાત્રા પરિપાટી સ્તવન　　ગુણરંગ સં ૧૬૧૬)

૭૩ શત્રુંજય યાત્રા પરિપાટી સ્તવન　　ગુણવિનય સં ૧૬૪૪)

૭૪ શત્રુંજય યાત્રા પરિપાટી સ્તવન　　દર્શનદાસ સં ૧૬૭૪)

૭૫

૭[illegible] [illegible] (પત્ર) વંશાવલી　　અમારા સંગ્રહમાં

૭૭ વર્દ્ધમાન (ગદ્ય) વંશાવલી

૭૮　　વયોવૃદ્ધ શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડાર

૭[illegible] ગુરુપૂજ્ય સ્તવન　　સમય [illegible]

૮૦　　અપૂર્ણ

૮૧ [illegible]　　[illegible]

English

૪૮૨ Ain-i-Akabari, Trans by H. Blochmann
૪૮૩ Akabar Nama
૪૮૪ Akabar, the Great Moghul by Vincent A Smith
૪૮૫ A short history of Muslim Rule in India
૪૮૬ Al-Badaoni
૪૮૭ The Jain teachers of Akabar by Vincent A Smith (commemoration Vollum)

બંગલા (બંગાળી ભાષા)

૪૮૮ જહાંગીરિર આત્મજીવની કુમુદિની મિત્ર

હસ્તલિખિત જૈન ગ્રંથોની સૂચિઓ

૪૮૯ જૈસલમેર ભાંડાગારીય ગ્રન્થાનાં સૂચિ. સં. લાલચન્દ્ર ભ ગાંધી
૪૯૦ લીંબડી ભંડાર સૂચિ. પ્ર. આગમોદય સમિતિ
૪૯૧ જૈન ગ્રન્થાવલી પ્ર. જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સ
૪૯૨ જૈન ગ્રન્થોના સૂચિ. કલકત્તા સંસ્કૃત કૉલેજ
૪૯૩ બીકાનેર બૃહત્ જ્ઞાનભંડાર સૂચિ આઠકમ્ સૂ અગરચન્દ્ર નાહટા
(૧) જિન હર્ષસૂરિ (૨) મહિમા ભક્તિ (૩) દાન સાગર
(૪) અભયસિંહ (૫) અબીરચંદજી (૬) મહરચંદજી
(૭) પનાલાલજી (૮) ભુવનભક્તિ
૯૪ શ્રીપૂજ્ય જિનચારિત્રસૂરિ સંગ્રહ સૂ. અગરચન્દ નાહટા
૯૫ ઉપાધ્યાય ક્ષમાકલ્યાણજી ભંડાર સૂ. શ્રીગણાધીશ હરિસાગરજી, સંશો. અગરચંદ નાહટા
૯૬ શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિજી જ્ઞાન ભંડાર સૂ અગરચન્દ્ર નાહટા
૯૭ ઉપા જયચન્દ્રજી ભંડાર (લક્ષ્મી મોહન શાળા બીકાનેર
૪૯૮ બીકાનેર સ્ટેટ લાયબ્રેરી
૯૯ સેઠિયા લાયબ્રેરી (અગરચન્દ ભૈરૂંદાન)
૧૦૦ બોરાયસેરી ખરતર ગચ્છ ભંડાર સૂ ભંવરલાલ નાહટા
૧૦૧ અભયજૈન પુસ્તકાલય સૂ અગરચન્દ્ર, ભંવરલાલ

ચારિત્રનાયક યુગપ્રધાનાચાર્ય
શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજી મહારાજની મૂર્તિ
(બીકાનેર નાહટાનીગવાડ શાન્તિજિનાલયમાં)
શ્રીમાન્ અગરચંદજી નાહટાના સૌજન્યથી

ॐ

યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ

પ્રથમ પ્રકરણ

પરિસ્થિતિ—

ભારતવર્ષનો પ્રાચીન ઇતિહાસ અતિશય ઉજ્જવલ અને ગૌરવપૂર્ણ છે ધાર્મિક શું કે સામાજિક શું, કે રાજનૈતિક શું તમામ ક્ષેત્રોમાં આ દેશનું ગૌરવ અધિકાર સર્વોપરિ છે ભગવાન મહાવીર અને બુદ્ધ જેવા પ્રાતઃસ્મરણીય પરમ તત્ત્વવેત્તા મહાપુરુષો આ રત્નગર્ભા ભારત વસુંધરામાંજ પેદા થયા છે, કે જેમના ગહન તત્ત્વજ્ઞાનના અધ્યયન વડે વિજ્ઞાન તેમજ શિક્ષણમાં સર્વોપરિ ધુરંધર પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પણ ચકિત અને મુગ્ધ બની ગયા છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ ગહન તત્ત્વચિંતન અને નિરંતર પરિશ્રમદ્વારા જે આધુનિક આવિષ્કારોથી સમસ્ત સમાજને ચમત્કૃત કરેલ છે, તે બધાનું અસ્તિત્વ ભારતના પ્રાચીન સાહિત્યમાં [illegible] વર્ષ પહેલાંથી હતું એવાં પ્રમાણો ઉપલબ્ધ છે. અધ્યાત્મતત્ત્વની એ જ પાછળ આ દેશે જે ચિંતન અને પુરુષાર્થ કર્યો છે તેની તુલના

કરવાનું સૌભાગ્ય પણ અન્ય કોઈ દેશને આજ સુધી પ્રાપ્ત થયું નથી આજેય આ વિષયને લગતું ભારતીય સાહિત્ય એટલું તો વિપુલ અને ગહન છે કે એને પૂર્ણપણે સમજવાને માટે તો પશ્ચિમના ધુરંધર વિદ્વાનો પણ અસમર્થ જેવા ભાસે છે

આધ્યાત્મિક અને ધાર્મિક તત્ત્વના ચિંતનની આટલી સમુન્નતિની સાથોસાથ અહીંનું સામાજિક જીવન પણ કાંઈ ઓછુ ઉત્કર્ષમય નહોતું બલ્કે સામાજિક ઉત્કર્ષ પણ એટલો જ નોંધપાત્ર હતો. શિશુપાલન, શિક્ષણ ગૃહસ્થજીવન કૌટુમ્બિક સંબંધ પારસ્પરિક વ્યવહાર અને સામાજિક સંગઠન ખૂબ ખૂબ સુવ્યવસ્થિત હતા માનવ જીવનના સાફલ્યને આવશ્ય એવા તમામ અંગોનું સૌન્દર્યપૂર્ણ વિકાસને પામેલું હતું આચાર-વિચારોનું પાવિત્ર્ય આદિ ભારતની સામાજિક ઉન્નતિનું અતીવ ઉજ્જવલ ગૌરવ ઇતિહાસને પાને સુવર્ણાક્ષરે આલેખાએલ છે

રાજનૈતિક ક્ષેત્રે ભારતભૂમિના ચમકતા સીતારા સમા સમ્રાટ ચન્દ્રગુપ્ત, અશોક સંપ્રતિ, વિક્રમાદિત્ય ભોજ કુમારપાલ આદિ પ્રજાવત્સલ નૃપતિઓનું સ્થાન ઘણુ ઉંચુ છે કૌટિલ્ય અર્થશાસ્ત્ર આદિ ભારતના પ્રાચીન રાજનૈતિક ગ્રન્થોમાં રાજમર્યાદા, રાજનીતિ, રાજ્યવ્યવસ્થા, યુદ્ધનીતિ, અધિકારીઓના કર્ત્તવ્ય જન સમુદાયના સુખ પ્રતિ લક્ષ્ય આદિ રાજકીય તમામ અંગો સુવ્યવસ્થિત હોવાના ઉલ્લેખો મળી આવે છે

પરંતુ "કોઈના બધા જ દિવસો સરખા નથી હોતા" એ ઉક્તિ ભારતવર્ષને પણ બરાબર લાગુ પડી. કાલચક્રના પ્રભાવ ભવાહોમાં પરસ્પર ફાટફૂટ આદિ દુર્ગુણોએ આ દેશની ઉન્નતિને દિવસે દિવસે ઉચ્છેદવાનો પ્રારંભ કરી દીધો અને ક્રમશ દેશની શક્તિ એટલી તો ક્ષીણ બની ચૂકી કે એના પર ધીમે ધીમે વિદેશીઓએ આક્રમણ કરી પોતાનું આધિપત્ય જમાવી દીધું

ત્યારથી સમગ્ર ભારત-વસુંધરાની સમસ્ત આર્યપ્રજાને

પાસેથી યવનોને હસ્તક ચાલી ગઈ, ત્યારથી ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિમાં વિકૃતિમૂલક ઊંડુ પરિવર્તન થવા લાગ્યું મુસલમાન શાહોએ પોતાની કઠોર રાજનીતિ અને અસહિષ્ણુ વૃત્તિ વડે ભારતની અનુપમ સ્થાપત્યકલા તેમજ વિશિષ્ટ વિપુલ સાહિત્યપર કલ્પનાતીત વજ્રાઘાત કર્યો, ને સાથોસાથ ભારતવાસીઓ પર અસહ્ય યાતનાઓ નાંખવા માંડી.

કેવળ ઈસ્લામ ધર્મની વૃદ્ધિનાજ એકમાત્ર અભિલાષી અત્યાચારી મ્લેચ્છોએ પોતાની અન્યાયી પ્રવૃત્તિઓને સર્વોપરિ સીમા સુધી પહોંચાડી દીધી હતી. ઈસ્લામ ધર્મનો અસ્વીકાર કરનાર આર્યોપર નાના પ્રકારના કર લાદવામાં આવ્યા હતા; જેમાં 'જજિયા' નામનો કર તો ભારે ભયાનક તેમજ અત્યંત અન્યાયપૂર્ણ હતો. આ કર ન ભરનાર આર્યના પ્રાણ સુદ્ધાં લેવામાં આવતાં. અનેક સ્થળોએ મુસલમાનોએ આર્યોનાં મન્દિરો તોડી પાડી એ જગાએ × મસ્જીદો સ્થાપી આર્યપ્રજાના દિલમાં માર્મિક વેદના પેદા કરી દીધી હતી.

જે સાહિત્ય સમાજના પ્રાણ સમું હતું એવા તે સેંકડો વર્ષોથી સંચિત કરેલ પ્રાચીન સાહિત્ય અને ધર્મ-ગ્રંથોને એટલી મોટી સંખ્યામાં કે જેની સીમા નહિ, સળગાવી, કે કુવામાં ફેંકી નષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યા કે જેથી એનું નામ નિશાન પણ ન રહ્યું. સાહિત્ય પ્રેમીઓ સારી રીતે જાણે છે કે એવા સેંકડો ગ્રંથોના અસ્તિત્વના પ્રમાણો મળતા હોવા છતાં, એ ગ્રન્થો આજે અપ્રાપ્યજ છે.

આદર્શ અને ઉન્નત શિલ્પકલાના નમુના રૂપ એવા હજારો દેવમન્દિરોને તોડી ફોડી છિન્નભિન્ન કરી નાંખ્યાં જેનો

× જેના પ્રમાણ રૂપે આજે પણ કેટલીએ મસ્જીદોમાં ખંડિત થાંભલાઓ અને ખસ્ત શિલાલેખો ભીંતોમાં લાગેલ જોવાય છે.

એકાદ ધ્વંસાવશેષ પણ આજે કોઈ કોઈ વાર આપણી પ્રાચીન ગૌરવગાથાનો અચ્છો પરિચય આપી રહ્યા છે. આ બધાંના ધરાશાયી થવામાં કેવળ મુસલમાન અધિકારીઓજ કારણભૂત હતાં. આ અન્યાય પ્રવૃત્તિ પઠાણશાસકોના સમયમાં તો વળી ખૂબજ ઉગ્ર બની, જેનું વર્ણન શ્રીયુત બંકીમચન્દ્ર લાહિડી પોતાના 'સમ્રાટ અકબર' નામક પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે કરે છે.
"पाठानदिगेर अत्याचारे भारत स्मशान अवस्थाय प्राप्त होइल जे साहित्यकानन नित्य नव नव कुसुमेर सौन्दर्य ओ सुगन्ध आमोदित थाकित तारा जो यि शुष्क होइल। स्वदेशहितैषिता, निःस्वार्थपरता, ज्ञान ओ धर्म्म सकलेई हइते अन्तर्हित होईल, समग्र देश विषाद ओ अनुत्साहेर कृष्ण छायाय आवृत होईल।"

અર્થાત્—"પઠાણોના અત્યાચારોથી ભારતવર્ષ સ્મશાન જેવું થઈ ગયું. જે સાહિત્યવાટિકા રોજેરોજ નવા નવાં પુષ્પોનાં સૌન્દર્ય અને સુવાસથી પ્રફુલ્લિત રહેતી હતી તે સુકાઈ ગઈ. રાષ્ટ્રપ્રેમ દેશદાઝ, નિઃસ્વાર્થપરાયણતા, જ્ઞાન તેમજ ધર્મ આ બધું જાણે કે ભારતવર્ષથી વિમુખ બની રહ્યું. સારો દેશ વિષાદ અને અંધકારની, નિરુત્સાહની કાળી ઘટાઓથી છવાઈ ગયો"

આમ, એક તો પઠાણોના ત્રાસથી આર્યલોકો 'ત્રાહિમામ્' પુકારી રહ્યા હતા, તો બીજી તરફથી તૈમુરલંગના ભયંકર આક્રમણથી તો ભારતવર્ષને એવી ક્ષતિ પહોંચી કે જેનું વર્ણન કરવામાં આવે તો એનોજ એક મહાગ્રન્થ રચાઈ જાય.

ટૂંકમાં એટલુંજ કહેવું બસ થઈ પડશે કે આ લોકોએ પોતાની લોભ અને કામની પાશવી વૃત્તિઓને પરિતૃપ્ત કરવા જનહત્યા, લૂંટફાટ અને સ્ત્રીઓનાં સતીત્વનો ભંગ આદિ અમાનુષી દુષ્કૃત્યોદ્વારા ભારતીય પ્રજાને અત્યંત કષ્ટ

પહોંચાડવામાં કશીજ કમીના ન રાખી. તૈમુરના આ ઉપદ્રવથી-પઠાણોની રાજ્યસત્તાને ધક્કો અવશ્ય લાગ્યો, પરંતુ તેમ છતાંયે એમણે એનો જાતિસ્વભાવ તો નજ છોડયો.

સિકંદર લોદી આદિ બાદશાહોએ મંદિરો તોડવાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું. કવિવર લાવણ્યસમયે માર્મિક શબ્દોમાં કહ્યું છે—

"जिहां जिहां जाणइ हिन्दू नाम, तिहां तिहां देश उजाडइ गाम।
हिन्दूनो अवतरियउ काल, 'जू चालि तू करि संभाल॥

(સં. ૧૫૬૯ માં રચેલ "વિમલ પ્રબંધ")

એ પછી મોગલ બાદશાહોના સમયમાં પણ આ અત્યાચાર જેવો ને તેવોજ ચાલુ રહ્યો. સન્ ૧૫૩૦ ઈ. માં બાબરનો દેહાંત થતાં એનો પુત્ર હુમાયૂ ૨૨ વર્ષની ઉમ્મરે દિલ્હીની રાજગાદી પર બેઠો કિન્તુ દુર્ભાગી ભારતમાં તો અશાંતિજ રહી. બીજું તો ઠીક પણ સ્વયં હુમાયુ પણ કેટલાંક વર્ષો સુધી પદચ્યુત અવસ્થામાં દેશદેશમાં ભટકતો ફર્યો એના આ પ્રવાસ દરમ્યાન એને ત્યાં એક તેજસ્વી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો, જેનું નામ એણે "જલાલુદ્દીન અકબર" રાખ્યું. કેટલાક સમય પછી હુમાયુએ યુદ્ધ કરી દિલ્હીનું રાજ્ય પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યું. એનાં મૃત્યુ પછી રાજગાદી પર અકબર આવ્યો, પરંતુ એની બાલ્યાવસ્થાને કારણે થોડાં વર્ષો સુધી તો રાજ્યમાં અશાંતિજ રહી; કેમકે સમસ્ત રાજ્યની વ્યવસ્થાનાં સૂત્રો એના વિશ્વાસુ પુરુષ બૈરામખાંના હાથમાં હતાં. એ બારે ક્રૂર અને અન્યાયી હતો. એનાથી પ્રજાને સુખ મળવાનું તો દૂર રહ્યું, પણ એણે તો ખુદ અકબર સામે પણ ષડ્યંત્ર રચ્યું. પરંતુ અકબરને આ વાતની જાણ થઇ ગઈ, ને એણે પોતાના સેનાપતિ મુનીમખાને યુદ્ધ કરવા પંજાબ મોકલ્યો ને સન્ ૧૫૬૦ ઇ. માં બૈરામખાને કેદ કરાવ્યો.

હવે દિલ્હીનું નિષ્કંટક રાજ્ય અકબરને હસ્તક આ૰ અને તે બાર વર્ષો સુધી યુદ્ધો કરી ભારતના મોટા ભાગનો સ્વા બની સુખપૂર્વક રાજ્ય કરવા લાગ્યો. શતાબ્દીઓથી અસહ્ય ક વેઠતી ભારતની જનતાને આ સમયે કાંઇક શાંતિ સાંપડી.

ભારતની મધ્યકાલીન રાજનૈતિક પરિસ્થિતિ પર સં પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. રાજનૈતિક અને સામાજિક વિષય પરસ્પર ગાઢ સંબંધ હોવાને કારણે એ સમયની સામાજિ પરિસ્થિતિ પણ ભારે વિકટ બની ગઇ હતી. પોતાના પૂર્વજો ગૌરવની રક્ષા કરવાનું તો એક બાજુ રહ્યું. પરંતુ પોતા જીવન-નિર્વાહ કરવાનું પણ આયેનિ માટે કપરૂં થઈ પડ્યુ સાહિત્ય રચનાનું કાર્ય તો મંદ ગતિએ ચાલુજ રહ્યું, પરં આચાર-વિચારની એ પ્રાચીન પવિત્રતા તો ન રહી શકે જ્યાં પોતપોતાના ધન, કુટુમ્બ કે ધર્મની રક્ષા કરવામાં જે સમર્થ ન રહ્યા, ત્યાં પારસ્પરિક પ્રેમ, સંગઠન, શિક્ષણ આવશ્યકીય વસ્તુઓનો હ્રાસ થાય, એ સહજ છે. બાળવિવાહ પર્દા (ઘુંઘટ) આદિ કેટલીક ઘાતક કુરીતિઓ પણ આ સમયમાંજ પ્રચલિત થઈ, કે જેનો પ્રવાહ હજુય અપ્રતિહ ગતિએ ચાલુજ રહ્યો છે!

આ કપરા કાળમાં વાસ્તવિક ધાર્મિકતાનો લોપ થ ગયો હતો. કષ્ટોની ચાલુ પરંપરામાં અધ્યાત્મ-તત્ત્વ-ચિંતન માટે તો અવકાશજ ક્યાં હતો? ધર્મની ક્રિયકાંડીઓએ •

• શ્રીયુત્ મોહનલાલજી દેસાઇ બી. એ; એલ એલ. બી: તેમના "જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ"માં આ પ્રકારે લખે છે.

"એકંદરે દરેક દર્શનમાં-સંપ્રદાયમાં આંતરિક ભિન્નતા-વિચ્છિન્નતા મુશ્કેલ છે. મુસલમાની રાજ હતો, લોકમાં અનેક જાતના ... વધુ વધુ થયા કરતા, રાજસ્થિતિ, વ્યાપાર, ... વિગેરે ...

સારી એવી સત્તા જમાવી દીધી હતી. શુષ્ક ક્રિયાકાંડ અને-અને ઉપલકીઆ આડંબરોમાં સાચી ધાર્મિકતા લેખવામાં આવતી. ખુદ સાધુઓના કઠણ આચાર-વિચારોમાં પણ ક્રમશઃ શૈથિલ્યતાએ પ્રવેશ કરી પોતાનો અડ્ડો જમાવી દીધો હતો.

પડતી પછી ચડતી થાય, એ એક સામાન્ય નિયમ છે; આ અટલ નિયમાનુસાર પ્રત્યેક કપરા કાળે વિકૃત પરિસ્થિતિને સુધારવા માટે અને ધર્મરક્ષાર્થે મહાપુરૂષોનાં જન્મ થયા કરે . આવશ્યકતા પ્રમાણે આ સમયે પણ અમુક મહાપુરુષો પ્રકટ થયા, જેમાં પ્રાતઃસ્મરણીય, પૂજ્યપાદ, મહોપકારી અસાધારણ પ્રતિભાસંપન્ન આપણા ચરિત્રનાયક સ્વનામધન્ય શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી મહારાજનું સ્થાન આગળ પડતું અને ખાસ ઉલ્લેખનીય છે.

આર્ય પ્રજાના સુખ ખાતરજ એમનો મંગલમય જન્મ થયો હતો. એમણે કેવળ નવ વર્ષની ઉમ્મરે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, સત્તરમે વર્ષે ગચ્છનાયક આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું, ને એકદમ ક્રિયોદ્ધાર કરી કઠોર ચારિત્ર પાળનારાઓમાં આગેવાન ગણાવા લાગ્યા. સૂરીશ્વરે પોતાના અસીમ પ્રભાવ વડે ખરતર ગચ્છના સાધુઓની શિથિલતા દૂર કરી, અન્યને માટે એક આદર્શ પથ રજૂ કર્યો.

જૈનશાસનની પ્રભાવનાના હેતુથી સમ્રાટ અકબરના વિનીત-આમંત્રણને સ્વીકારી સૂરિમહારાજ ખંભાતથી લાહોર પધાર્યા. ત્યાં પોતાના સદુપદેશના સામર્થ્ય વડે તેમણે સમ્રાટ પર અલૌકિક પ્રભાવ પાડયો, અને આમ, સીધી તેમજ આડકતરી રીતે ભારતીય પ્રજાને સુખી બનાવી સમ્રાટ પાસે અમારિ ફરમાન કઢાવી હિંસાપ્રધાન યવનરાજ્યમાં પણ અહિંસાધર્મનો

અવર્ણનીય પ્રચાર સાધી મૂકપ્રાણીઓનું હિત સાધન કર્યું. બિચારાં જળચર તેમજ સ્થળચર પશુ પ્રાણીઓ પણ નિર્ભય બની રહ્યા, અને અંતરંગ ભાવોથી સૂરિમહારાજના યશોગાન કરવા લાગ્યા.

આવા વિષમ સમયમાં પણ પોતાના લોકોત્તર પ્રભાવથી સૂરિજીએ યુગપલટો આણ્યો. આથીજ એમના સદ્‌ગુણો પર મુગ્ધ બની સમ્રાટ અકબરે એમને "યુગ-પ્રધાન" પદ વડે અલંકૃત કર્યા. આચાર્યે જૈનતીર્થોની રક્ષાર્થે સમ્રાટ પાસે ફરમાનો પ્રકટાવી જૈનશાસનની અનુપમ સેવા બજાવી. એમના જીવનની ઉલ્લેખનીય ઘટના એક એ પણ છે કે સં. ૧૬૬૯માં સમ્રાટ જહાંગીરે જ્યારે સાધુવિહાર પ્રતિબંધક એક ફરમાન જારી કર્યું, ત્યારે તેમણેજ પાટણથી આગરા જઈ આ ઘાતક ફરમાનને રદ કરાવી જૈનશાસનની અભૂતપૂર્વ પ્રભાવના કરી હતી. વાચકોને આ સઘળી વાતોનો પરિચય એમની આ જીવનગાથામાં સારી રીતે મળી રહેશે.

પ્રકરણ ૨ જું

× સૂરિ – પરંપરા—

ભગવાન મહાવીરની અવિચ્છિન્ન પરંપરામાં મહાન્ પ્રભાવક આચાર્ય શ્રીઉદ્યોતન સૂરિજી થયા. કહેવાય છે કે એક વેળાએ ઉત્તમ મુહૂર્ત જોઈ એમણે

× આ પ્રકરણમાં સૂરિ–પરંપરા ખૂબજ સંક્ષિપ્તમાં લખાએલી છે, કેમકે એનો હેતુ કેવળ ચરિત્રનાયકની ગુરુપરંપરા બતાવવા માત્ર છે. એથી, આ પ્રકરણમાં દર્શાવેલ આચાર્યોનો વિશેષ પરિચય "ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી સંગ્રહ" માંથી પ્રાપ્ત થશે, શ્રીવર્દ્ધમાનસૂરિજીથી શ્રીજિનદત્તસૂરિજી સુધીનું સવિશેષ વર્ણન 'ગણધરસાર્દ્ધશતક બૃહદ્વૃત્તિ'માં છે આ ગ્રંથમાંથીજ ઉદ્ધૃત શ્રીજિનવલ્લભસૂરિજી તેમજ શ્રીજિનદત્તસૂરિજીનાં જીવનચરિત્ર, અપભ્રંશ કાવ્યત્રયીમાં વિશેષ જ્ઞાતવ્યસહિત પ્રકાશિત થએલ છે. શ્રીજિનદત્તસૂરિજી પછી મણિધારી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીથી જિનપદ્મસૂરિજી સુધીનો પ્રામાણિક 'વિસ્તૃત–જીવન અમને મળેલ ૮૬ પત્રની પટ્ટાવલીમા છે. શ્રીજિનભદ્રસૂરિજીનો વિશેષ પરિચય 'વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી' તેમજ 'જેસલમેર–ભાંડાગારીય–ગ્રન્થાનાં–સૂચિ'માં પ્રકાશિત થએલ છે. નવાંગી વૃત્તિકારક શ્રીઅભયદેવ સૂરિજીનું જીવનચરિત્ર પ્રભાવક ચરિત્રમાં પણ

પોતાની સાન્નિધ્યમાં રહેતા ચોર્યાશી (૮૪) શિષ્યોને એકી સાથે આચાર્યપદ અર્પ્યું. આ ચોર્યાશી આચાર્યોથી ચોર્યાશી ગચ્છોની સ્થાપના થઈ ઉદ્યોતન સૂરિજીના શ્રીવર્દ્ધમાનસૂરિજી નામે વિનયી શિષ્ય હતા એમણે ઉપમિતિભવપ્રપંચાનામ-સમુચ્ચય §, વીરપારણકસ્તવ*, ઉપદેશમાળા બૃહદ્વૃત્તિ તથા સં ૧૦૫૫ માં ઉપદેશપદ ટીકા બનાવી છે+ અને ગિરિરાજ આબુ પર મંત્રીશ્વર વિમલશાહે કરાવેલ ભવ્ય મંદિરોની સં. ૧૦૮૮ માં પ્રતિષ્ઠા કરી. એમને જિનેશ્વરસૂરિજી અને

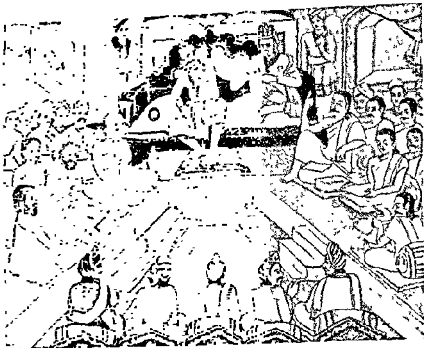
મનની ર છે ભાષાગ્રંથોમા શ્રીજિનદત્તસૂરિજી જીવનચરિત્રના બે ભાગો તેમ 'ગણધરસાર્દ્ધશતક ભાષાંતર' રત્નસાગર ભાગ બીજો, 'જૈન-ગૂર્જર કવિઓ' ભાગ બીજો આદિ ગ્રન્થો પણ ખરતરગચ્છના આચાર્યોના જીવન જાણવામા સહાયક છે.

આ પ્રકરણમા આચાર્યોના 'પદસ્થાપના' તેમજ સ્વર્ગવાસ સંવત્ આદિ કેટલીક બાબતોમા પાઠાન્તર પ્રાપ્ત થાય છે પરન્તુ અમોએ તો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જે હકીકત સત્ય લાગેલ છે, એજ લખેલ છે એ બાબતમા વધુ વિચાર વિનિમય અને ઉચિત સંશોધન અવગાહન ભવિષ્યમા ખરતરગચ્છના વિશાળ ઇતિહાસ સંપાદનની વેળાએ કરવાની શુભાકાંક્ષા સેવિએ છીએ.

ભગવાન મહાવીરથી શ્રીઉદ્યોતનસૂરિજી સુધીના આચાર્યોના વિષયમા ગણધર સાર્દ્ધશતક બૃહદ્વૃત્તિ, તેમજ પટ્ટાવલિયો જોતી જોઈએ, આ પરંપરાના આચાર્યોના નામ, ક્રમ, તેમજ સંખ્યામા મતભેદ હોવાના કારણે અમોએ વર્ણવેલ નથી વિદ્વાન લોકો આ બાબતમા વિશેષ શોધખોળ કરી ઉદ્યોતનસૂરિજી સુધીની પરંપરામા ઉચિત સંશોધન કરે!

§ અપ્રકાશિત * ઉપાધ્યાયજી વિનયસાગરજીના સંગ્રહમા છે

+ આની પહેલા સંવત્ ૧૦૫૫ મા સૂરિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠિત ધાતુ-પ્રતિમા ગુજરાતના કડી ગામમા છે

ગુર્જરાધિપતિ મહારાજા દુર્લભરાજ તથા ભીમદેવની રાજસભામાં ચૈત્યવાસીઓ સાથે
આ૦ શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજી મ૦નો શાસ્ત્રાર્થ વિ સંવત ૧૦૮૦

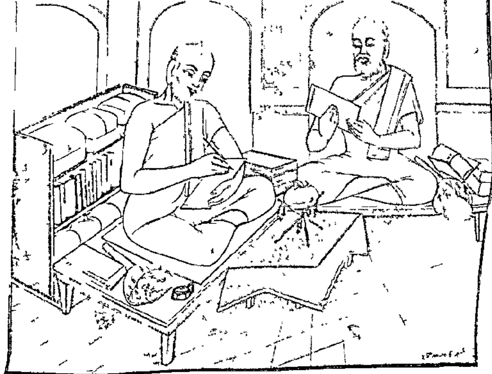
પાળવાવાળા હતા' એટલુંજ નહીં પરંતુ સાથેસાથ પ્રકાંડ વિદ્વાન પણ હતા. શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીએ હરિભદ્રસૂરિકૃત અષ્ટકની વૃત્તિ (રચના સં. ૧૦૮૦ જાલોર), અને પ્રમાલક્ષ્મ સવૃત્તિક, કથાકોષ, લીલાવતીકથા, પંચલિંગી પ્રકરણ, ષટ્સ્થાન પ્રકરણ, ચૈત્યવંદનક, વીરચરિત્ર, સર્વતીર્થમહર્ષિકુલક આદિ ગ્રન્થો રચ્યા, અને બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ સં.૧૦૮૦માં 'પંચગ્રન્થી' નામક વ્યાકરણ અને છંદઃશાસ્ત્ર+ નામક છન્દનો ગ્રંથ આદિ ગ્રંથો બનાવ્યા. જિનેશ્વરસૂરિજીના પટ્ટધર શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી થયા' જેમણે "સંવેગ રંગશાળા" "શ્રાવક-વિધિ" પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારફળકુલક* ક્ષપકશિક્ષા પ્રકરણ§ ધર્મોપદેશ કાવ્ય જીવવિભક્તિ, ઋષિમંડળસ્તવ આદિ ગ્રન્થો બનાવ્યા. તેમના સ્વર્ગવાસ બાદ બીજા પટ્ટધર તેમના કનિષ્ઠ ગુરુભ્રાતા શ્રી અભયદેવસૂરિજી થયા, જેમણે નવઅંગોની વૃત્તિ (રચનાસમય ૧૧૨૦-૨૮), ૧૦ પંચાશક વૃત્તિ, ૧૧ ઉવવાઈ (સૂત્ર) વૃત્તિ, ૧૨ પ્રજ્ઞાપના તૃતીયપદ સંગ્રહણી, ૧૩ પંચનિર્ગ્રંથી પ્રકરણ,

(જેસલમેર ભંડારમાં તાડપત્ર ગ્રંથાંક ૨૯૬) અને સં. ૧૧૭૦માં લખાએલ પટ્ટાવલીમાં જિનેશ્વરસૂરિજીને ખરતર બિરુદ મળ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. આ વિષય પર વિશેષ વિચાર અમે એક સ્વતંત્ર નિબંધના રૂપમાં પ્રકટ કરીશું.

+ જુઓ ગુણચન્દ્ર ગણિ રચિત મહાવીર ચરિયંની પ્રશસ્તિ.

* આ કુલક બિકાનેરના યતિવર્ય ઉપાધ્યાય જયચન્દ્રજીના જ્ઞાનભંડારમાં સુરક્ષિત છે.

§આ પ્રકરણ હિંદી અનુવાદ સહિત પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીજિનહરિસાગરસૂરિજી મહારાજના ઉપદેશથી જયપુરના સંઘદ્વારા પ્રકાશિત 'આરાધનાસૂત્ર સંગ્રહ'માં છપાએલ છે.

નવાંગ વૃત્તિકાર આચાર્ય મહારાજ શ્રી અભયદેવસૂરિજી અને
તે વૃત્તિઓના સંશોધક શ્રી દ્રોણાચાર્યજી મહારાજ

૧૪ ષટ્સ્થાન ભાષ્ય, ૧૫ નવતત્ત્વ પ્રકરણ ભાષ્ય, ૧૬ વન્દનક ભાષ્ય, ૧૭ સત્તરીભાષ્ય, (ગા. ૧૯૨), ૧૮ નિગોદષટ્ત્રિંશિકા, ૧૯ પુદ્ગળષટ્ત્રિંશિકા, ૨૦ આરાધના પ્રકરણ, ૨૧ આલોયણા વિધિ પ્રકરણ, ૨૨ આલોયણા વ(પ)યાણ × ૨૩ સ્વધર્મિ વાત્સલ્યકુલક (ગા. ૨૯) ૨૪ આગમ અષ્ટોત્તરી ૨૫ વિજ્ઞપ્તિકા, ૨૬ જય તિહુઅણ સ્તોત્ર, ૨૭ વસ્તુપાર્શ્વસ્તવ ૨૮ સ્તમ્ભન પાર્શ્વસ્તોત્ર, ૨૯ પાર્શ્વવિજ્ઞપ્તિ, ૩૦ વીર સ્તોત્ર, ૩૧ નેમિનાથ સ્તવ, ૩૨ ઋષભ સ્તોત્ર આદિ અનેક ગ્રન્થોની રચના કરી, તેમજ શ્રીસ્તંભનક પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સાતિશય પ્રતિમા પ્રકટ કરી; એમના પટ્ટધર વિદ્વાન શિરોમણિ શ્રીજિનવલ્લભસૂરિજી થયા, જેઓને શ્રીઅભયદેવસૂરિજીની આજ્ઞાથી દેવભદ્રસૂરિજીએ સં. ૧૧૬૭ આષાઢ સુદિ ૬ના રોજ ચિતોડમાં આચાર્યપદ આપ્યું. વાગડ દેશમાં વિહાર કરી તેમણે દસ હજાર અજૈનોને ઉપદેશ આપી જૈનધર્મના ઉપાસક બનાવ્યા એમણે પોતાના તેજોમય ચારિત્રબળથી ચિતોડમાં ચામુંડા દેવીને પ્રતિબોધ કર્યો. તેમજ પિંડવિશુદ્ધિ પ્રકરણ+, ષડશીતિ કર્મગ્રન્થ+, સંઘપટ્ટક+, સૂક્ષ્માર્થવિચારસારોદ્ધાર+, પૌષધવિધિ પ્રકરણ ×, ધર્મશિક્ષા+, દ્વાદશકુલક+, પ્રશ્નોત્તરૈકષષ્ટિશતક+, પ્રતિક્રમણ સામાચારી+, અષ્ટસપ્તતિકા (ચિત્રકૂટ મહાવીર જિનાલય પ્રશસ્તિ) શૃંગારશતક અને સ્વપ્નાષ્ટકવિચાર આદિ

× ઉ. વિનયસાગરજીના સંગ્રહમા છે.

એમના બનાવેલા નિમ્નાંકિત ગ્રન્થો ઉપલબ્ધ છે :—

૧ મહાવીર ચરિયં (પ્ર.), ૨ કહારયણ કોસ (પ્ર.), ૩ પાસનાહ ચરિયં (પ્ર.), ૪ આરાધના શાસ્ત્ર, ૫ પ્રમાણ પ્રકાશ, પ્ર. ૬ અનંતનાથ સ્તોત્ર, ૭ પાર્શ્વનાથ દશભવગર્ભિત સ્તવ, એમણેજ આચાર્ય જિનચંદ્રસૂરિએ રચેલ 'સંવેગ રંગશાલા' નામક ગ્રન્થનો સંસ્કાર પણ કર્યો હતો (શ સં.)

અનેક ગ્રથો અને સ્તોત્રોની રચના કરીને પોતાની પ્રખર વિદ્વત્તાનો સારો એવો પરિચય આપ્યો.‡ ધારા નગરીના રાજા નરવર્મને પોતાની લોકોત્તર પ્રતિભાથી એમણેજ રંજિત કરેલા. સં. ૧૧૬૭ ના કાર્તિક વદી ૧૨ ની રાત્રિના ચતુર્થ પ્રહરે એમનો દેહવિલય થયો.

એમના પટ્ટધર પ્રકટપ્રભાવી જં. યુ. પ્ર દાદા શ્રીજિનદત્ત સૂરિજી થયા, જેમણે અનેક અજૈનોને જૈન બનાવી જૈન શાસનની મહાન પ્રભાવના કરી. એમનું જીવન તો સુપ્રસિદ્ધજ છે, એથી એ વિષે અત્રે વધુ એટલા માટે નથી લખતા કે એમનું સ્વતંત્ર જીવનચરિત્ર આલેખવામાં આવશે.† એમણે ૧ સંદેહ-દોલાવલી, ૨ ગણધર સાર્ધશતક, ૩ ગણધર સપ્તતિકા, ૪ કાલ સ્વરૂપકુલક, ૫ ચૈત્યવન્દન કુલક ૬ અ(વ્ય)વસ્થા કુલક§, ૭ ઉપદેશ રસાયન કુલક, ૮ વિંશિકા અને ૯ ચર્ચરી આદિ અનેક ગ્રન્થોની તેમ ૧ ગુરુપારતંત્ર્ય સ્તોત્ર, ૨ વિઘ્નવિનાશી સ્તોત્ર, ૩ સર્વાધિષ્ઠાતૃ સ્તોત્ર, ૪ શ્રુતસ્તવ, ૫ અધ્યાત્મ ગીત, ૬ નવ

‡ એમના બનાવેલા નાના મોટા ૪૩ ગ્રન્થો છે. તે પૈકી આગમ સારોદ્ધાર, અષ્ટસપ્તતિકા, નવ્યાષ્ટક વિચાર અને પ્રત્યુત્તરાણિ, આદિ ગ્રન્થો અનુપલબ્ધ છે, ને બાકીના ૩૯ ગ્રન્થોનું સંપાદન 'વલ્લભ ભારતી'ને નામે ઉપાધ્યાય વિનયસાગરજી કરી રહ્યા છે, જે ટૂંક સમયમાંજ પ્રકાશિત થશે તેમ + આ નિશાનીવાળા ગ્રન્થો ભિન્ન ભિન્ન સંસ્થાઓ તરફથી પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે. (ગુ સં.)

† જણાવતા આનંદ થાય છે કે શ્રી નાહટાબંધુઓનું 'શ્રીજિનદત્ત સૂરિજી'નું જીવનચરિત્ર સ્વતંત્ર રૂપે પ્રકટ થઈ ચૂક્યું છે. (ગુ. સં.)

§ સંભવત: આ વ્યવસ્થાકુલકજ હશે, કે જે શ્રીજિનવલ્લભસૂરિજી રચિત છે, ને જેસલમેર તેમજ બિકાનેરના જ્ઞાનભંડારમાં ઉપલબ્ધ છે.

ગર્ભિત સ્તોત્ર આદિ અનેક સ્તોત્રો આદિની રચના કરી છે. એમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૧૧ અષાઢ સુદ ૧૧ના રોજ અજમેર ખાતે થયો. એમના પટ્ટ પર નરમણિમંડિતભાલસ્થલ આચાર્ય શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીને એમણે સ્વહસ્તે સ્થાપિત કર્યા. તેઓ 'મણિધારીજી' નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. નાની વયમાંજ તેઓ ભારે પ્રતિભાસંપન્ન આચાર્ય થયા. એમનો સ્વર્ગવાસ દિલ્હીમાં સં. ૧૨૨૩ના ભાદ્રપદ (ગુ.શ્રા.) વદી ૧૪ના રોજ થયો. + શ્રીતીર્થ પાવાપુરીજીના શિલાલેખ અને કેટલીક પટ્ટાવલીઓથી પ્રતીત થાય છે કે એમણેજ મહતિયાણ જાતિની સ્થાપના કરી હતી. આ જાતિની બહુ ઉન્નતિ થઈ, પૂર્વદેશીય પાવાપુરીજી, રાજગૃહ આદિ તીર્થોના મંદિરો આ ભાગ્યશાળી મહતિયાણ સંઘદ્વારા બન્યા તેમજ જીર્ણોદ્ધાર કરાવાયા છે. વ્યવસ્થાકુલક (ચતુર્વિધસંઘશિક્ષા ગાથા ૬૯) નામક ગ્રન્થની અને પાર્શ્વસ્તોત્રની રચના પણ એમણે કરી છે.

એમનું પ્રભાવશાળી શુભ નામ ખરતરગચ્છમાં સદા અમર રાખવા માટે ચતુર્થ પાટ પર એજ નામ (આચાર્યોનું) રાખવાની પ્રથા પ્રચલિત કરવામાં આવી. એમના સ્વર્ગવાસ પછી શ્રીજયદેવાચાર્યે શ્રીજિનપતિસૂરિજીને પટ્ટધર આચાર્ય બનાવ્યા. વિદ્વત્તામાં એમની પ્રતિભા ખૂબ ખૂબ વૃદ્ધિ પામી હતી. છત્રીસ શાસ્ત્રાર્થોમાં એમણે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. વાદીઓને યુક્તિ તેમજ પ્રમાણો દ્વારા નિરુત્તર કરી દેવામાં તેઓ સાક્ષાત "સરસ્વતી પુત્ર"જ હતા. એમનું જીવનચરિત્ર વિસ્તાર પૂર્વક

+ એમનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર 'મણિધારી જિન ચંદ્રસૂરિ'ના નામે હિંદીમાં નાહટા બંધુઓ તરફથી અને એનોજ ગુજરાતી અનુવાદ મુંબઈ પાયધુની મહાવીર સ્વામીના દેરાસર તરફથી પ્રકાશિત થઈ ચૂકેલ છે

એમના શિષ્ય વિદ્વદ્રત્ન શ્રીજિનપાલોપાધ્યાયે+ સ્વરચિત ગુર્વાવલીમાં આપેલ છે. આ પુસ્તકને વાંચતા એમની અપૂર્વ મેધા અને પાંડિત્યનો સારો પરિચય મળે છે. સંઘપટ્ટકવૃત્તિ, વાદસ્થલ, સમાચારી, પંચલિંગીટીકા, તીર્થમાલા, ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવ, વિરોધાલંકાર ઋષભસ્તુતિ, અજિત શાંતિસ્તોત્ર (ઉલ્લાસિક્કમ), સ્તંભતીર્થ અજિતજિનસ્તવ (વિશદસમવિદ), નેમિસ્તોત્ર (નેમિં સમાહિતધિયા), ચિન્તામણિ પાર્શ્વસ્તોત્ર (જગદ્ગુરું જગદ્દેવં), ચિંતામણિ પાર્શ્વસ્તોત્ર બીજું (કિં કર્પૂરમયં), પાર્શ્વસ્તવ (અમી સ્વ.) મહાવીર દેવસ્તુતિ (સુચંડિમાડંબર-પંચબાણ), મહાવીર સ્તુતિ (પ્રણતસુરનિકાયં) આદિ ગ્રન્થો એમણેજ રચેલા છે.

સંવત્ ૧૨૭૭ અષાઢ સુદિ ૧૦ ના પાલણપુરમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો પછી મરોટ (મારવાડ) વાસ્તવ્ય ધર્મિષ્ઠ ભાંડાગારિક (ભંડારી ગોત્રના) નેમિચન્દ્ર (ષષ્ટિશતક અને જિનવલ્લભ ગીતના કર્તા) ના પુત્ર શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજી પટ્ટાધિકારી થયા. એમણે અનેક શિષ્યોને દીક્ષા દીધી, અને જિનાલયોમાં જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠાઓ કરી. એમણે સં. ૧૩૧૩માં પાલણપુરમાં

+ એમણે રચેલ બીજા નિમ્નાંકિત ગ્રંથો પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. સનત્કુમારચરિત મહાકાવ્ય,* ષટ્સ્થાન પ્રકરણ વૃત્તિx (સં. ૧૨૬૨) ઉપદેશ રસાયન વૃત્તિx (સં. ૧૨૯૨), દ્વાદશકુલકવૃત્તિ x (સં. ૧૨૯૩), ધર્મશિક્ષા પ્રકરણ વૃત્તિ* (સં. ૧૨૯૩), પંચલિંગી વિવરણx, ચર્ચરી ટિપ્પણx, સ્વપ્નવિચારભાષ્ય વૃત્તિ, સ્વપ્ન ફલ વિચાર, સંક્ષિપ્ત પૌષધ-વિધિ, જિનપતિસૂરિ પંચાશિકા. એમાંથી x નિશાનીવાળા ગ્રંથો મુદ્રિત થઈ ગયેલ છે. અને * આ બે ગ્રન્થોનું સંપાદન ઉપાધ્યાય વિનય-સાગરજી કરી રહ્યા છે

"શ્રાવક ધર્મવિધિ" નામક ગ્રંથ બનાવ્યો. તેમજ બીજાં સ્તોત્રોની રચના પણ સારી સંખ્યામાં કરી હતી. સં. ૧૩૩૧ આશ્વિન વદી ૬ ને રોજે જાલોરમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

એમની પાટે શ્રીજિનપ્રબોધસૂરિજી આવ્યા એમણે સં. ૧૩૨૮નાં 'કાતંત્ર' વ્યાકરણ પર 'દુર્ગપદપ્રબોધ' નામક વૃત્તિ રચી. અને 'મહોપાધ્યાય વિવેકસમુદ્ર' કૃત 'પુણ્યસાર કથા'નો સંશોધન કર્યો હતો+, એમના પટ્ટધર શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ થયા જેમણે કેટલાયે રાજાઓને પ્રતિબોધ કરવા સાથે "કલિકાલ કેવલી" બિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું; અને યવન સમ્રાટ 'કુતુબુદ્દીન'ને પોતાના અપ્રતિમ ગુણો વડે રંજિત કર્યો. સં. ૧૩૭૬ અષાઢ શુક્લ ૯ ને રોજે કોસાણા ગામમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો, ત્યાર પછી સં. ૧૩૭૭માં જેઠ વદી ૧૧ ના રોજ શ્રીરાજેન્દ્રાચાર્યજીએ શ્રીજિનકુશલસૂરિજીને એમના પટ્ટધર બનાવ્યા. એમણે પણ સિંધ તેમજ મારવાડ આદિ દેશોમાં વિહાર કરી જૈન ધર્મની ભારે પ્રભાવના કરી. સં. ૧૩૮૯ના ફાગણ વદી અમાસ-નાx રોજે દેરાઉરમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેઓ દાદાજીના

+ સં. ૧૩૨૪મા એમના હાથથી પ્રતિષ્ઠિત ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ ભીલડીયાજી તીર્થના ભોંયરામા મૂળનાયકની સામે અને ઘઉરાની પાસે ઉતરતાં જમણી બાજુના ગોખલામાં બિરાજમાન છે. જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે.

"संवत् १३२४ वैशाखवदि ५ बुधे श्रीगौतमस्वामिमूर्त्तिः श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यश्रीजिनप्रबोधसूरिभिः प्रतिष्ठिता कारिता च सा० दो(?को)हित्थपु(त्र)सा० वइजलेन मूलदेवादि भ्रातृसहि(तेन) स्वश्रेयोऽर्थं कुटुम्बश्रेयोऽर्थं च"

x જિનપાલ ઉ.પા.ધ્યાયે રચેલ ગુર્વાવલીના આધારે સ્વર્ગવાસનો સમય ફાગણ વદ પંચમનો છે. છતાં આજે લાંબા સમયથી સર્વત્ર પાંચમ

નામથી સર્વત્ર સુપ્રસિદ્ધ છે. સં. ૧૩૮૩માં એમણે ચૈત્યવંદન કુલકવૃત્તિ પણ રચી અને કેટલાક સ્તુતિ-સ્તોત્રોની પણ રચના કરી હતી, એમની ચરણપાદુકાઓ હજારો સ્થળોએ ભારે ભક્તિભાવપૂર્વક આજે પણ પૂજાય છે તેઓ ભારે ચમત્કારી હોવાના અંગે આ કલિકાળમાં ભક્તોની મનોવાંછા પૂરવા માટે સુરતરુ સમાન છે એમના સમયે ખરતરગચ્છમાં ૭૦૦ સાધુઓ તેમજ ૨૪૦૦ સાધ્વીઓ એમના આજ્ઞાનુવર્તી હતા એનો ઉલ્લેખ ધર્મકલશ કૃત "શ્રીજિનકુશલસૂરિરાસ" માં મળે છે એમના પટ્ટપર ષડાવશ્યક બાલાવબોધ તેમજ અનેક સ્તોત્રોના કર્તા શ્રીતરુણપ્રભસૂરિએ લઘુવયસ્ક શ્રીજિનપદ્મસૂરિને સં ૧૩૯૦ જ્યેષ્ઠ સુ ૬ ના રોજ સ્થાપિત કર્યા

બાલ્યાવસ્થામાંજ એમના પુણ્ય પ્રભાવથી સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન થઈ, જેથી તેઓ "બાલ-ધવલ કુર્ચાલિ સરસ્વતી" બિરુદથી પ્રસિદ્ધિને પામ્યા એમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૪૦૦ ના વૈશાખ શુદિ ૧૪ ના રોજ પાટણમાં થયો એમની કૃતિઓમાં "સ્થુલિભદ્ર ફાગ" ઉપલબ્ધ છે

લુપ્ત થઈને અમાસ કેમ પ્રવૃત્તિમાં આવી ગઈ? એની સંશોધ ઇતિહાસ વેત્તાઓએ કરવી જરૂરી છે અમારા ધ્યાન મુજબ તો 'પચદસ્યાં'ને 'પચસ્યા' લખાઇ ગયુ હોય અને તે વાચનાઓના મોઢે 'પચમ્યાં' સહેજે વંચાઈ જવુ કાંઇ અસંભવ નથી એથી ગુર્વાવલીમાં લખનારની એ ભૂલ થઈ હોય એમ વિશેષ સંભવ લાગે છે વળુ સ્વર્ગતિથિ ફાગણની અમાસજ ઠીક લાગે છે એમનુ ખૂબ વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર હિંદીમાં નાહટાજીએ અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ મુંબઈ મહાવીર સ્વામી દેરાસરના ટ્રસ્ટીઓએ બહાર પાડેલ છે (ગુ સં)

*આ બિરુદનો ઉલ્લેખ ઉ० જિનપાલની ગુર્વાવલીમાં નથી મળતો (સં)

એમના પાટે આચાર્ય જિનલબ્ધિ સૂરિજી થયા, એમને પણ સૂરિપદાર્પણ ઉપરોક્ત તરુણપ્રભાચાર્યજીએજ સં. ૧૪૦૦ અષાડ શુદ ૧ ને રોજ કર્યું અને સં ૧૪૦૬માં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો *

એમના પછી ગચ્છનાયક શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી થયા સં. ૧૪૧૫ માં સ્તંભનક (ખંભાત) તીર્થમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. એમની પાટ પર શ્રીતરુણપ્રભાચાર્યે જિનોદયસૂરિજીને સ્થાપિત કર્યા. એમણે અનેક જિનાલયોમાં જિનબિમ્બોની પ્રતિષ્ઠાઓ કરી, અને કેટલાંયે સ્થળોએ અમારિ ઉદ્ઘોષણા કરાવીને જૈન શાસનની મહાન પ્રભાવના કરી

એમની પાટ પર શ્રીજિનરાજસૂરિજી × થયા, જે ન્યાયશાસ્ત્રના પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા. શ્રીસ્વર્ણપ્રભાચાર્ય, ભુવનરત્નાચાર્ય, અને સાગરચન્દ્રાચાર્યને એમણેજ આચાર્ય પદ પ્રદાન કરેલ. સં. ૧૪૬૧ માં દેલવાડામાં + એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. એમના પટ્ટ પર નારચન્દ્રટિપ્પનના કર્તા સાગરચન્દ્રાચાર્યજીએ શ્રીજિનવર્દ્ધન સૂરિજીને§ સ્થાપન કર્યા. જેના પર દૈવી પ્રકોપ થઈજવાને કારણે સંઘઆજ્ઞાથી ગચ્છસ્થિતિ રક્ષણાર્થે સં. ૧૪૭૫ માં શ્રીજિન ભદ્રસૂરિજીને ગચ્છનાયક બનાવ્યા.

શ્રીજિનભદ્રસૂરિજી એક પ્રતિભાશાળી વિદ્વાન અને જૈન સાહિત્યની રક્ષા તેમજ અભિવૃદ્ધિ કરનાર અગ્રગણ્ય આચાર્ય થયા

---

*એમની રચેલ શાન્તિ સ્તવ અને શત્રુંજય વિજ્ઞપ્તિ એ બે કૃતિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. (મ.)

× એમની પરંપરામાં હજુસુધી યતિવર્ય સુમેરમલજી અને ઋદ્ધિકરણજીના શિષ્યો છે.

+ જે મેવાડમાં આવેલ જૈનેતર તીર્થ 'એકલિંગજી'ની પાસે છે.

§ ખરતરગચ્છની પિપ્પલક શાખાના સ્થાપક એઓજ છે. એમની સં. ૧૪૭૪ માં રચેલ સપ્તપદાર્થી વૃત્તિ અને બીજો ગ્રન્થ વાગ્ભટાલંકાર વૃત્તિ અને પૂર્વદેશચૈત્યપરિપાટી પણ મળે છે.

છે. એમણે જેસલમેર, જાલોર, દેવગિરિ, નાગૌર, પાટણ, માંડવગઢ, આશાપલ્લી, કર્ણાવતી, ખંભાત આદિ અનેક સ્થાનો પર હજારો પ્રાચીન ગ્રન્થોનો સંગ્રહ કરવા સાથે હજારો નવીન ગ્રન્થો લખાવી કરીને ભંડારોમાં સુરક્ષિત કર્યા કે જેને માટે કેવળ જૈન સમાજ નહીં, કિન્તુ સમગ્ર સાહિત્યસંસાર એમના પ્રતિ ચિર કૃતજ્ઞ રહેશે. જિનબિમ્બોની પ્રતિષ્ઠા પણ એમણે વિપુલ પ્રમાણમાં કરી હતી, જેમાંની સેંકડો તો આજેય વિદ્યમાન છે.

એમણે બનાવેલ "જિન સત્તરી પ્રકરણ" (ગા-૨૨૦) પ્રાકૃત ભાષામાં ઉપલબ્ધ છે એમની હસ્તલિખિત "યોગ-વિધિ" ની સુંદર પ્રત શ્રીપૂજ્યજી (બિકાનેર) ના સંગ્રહમાં છે સં. ૧૪૯૫માં ઉપાધ્યાય જયસાગર પ્રણીત સંદેહદોલાવલી ટીકાનું અને સં. ૧૫૦૧માં તપા(ગુણ)રત્નકૃત 'ષષ્ટિશતક વૃત્તિ' નું સંશોધન એમણેજ કરેલ.

શ્રીગુણપ્રભાચાર્ય અને કીર્તિરત્નાચાર્યને એમણેજ આચાર્યપદથી વિભૂષિત કરેલ સં. ૧૫૧૪ના માગશર વદી ૯ના દિને કુંભલમેર (મેવાડ)માં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

એમના પટ્ટ પર શ્રીકીર્તિરત્નાચાર્યે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીને સ્થાપિત કર્યા. શ્રીધર્મરત્નસૂરિ, ગુણરત્નસૂરિ આદિને એમણેજ આચાર્યપદ આપ્યું. સં. ૧૫૩૦માં જેસલમેર ખાતે એમનો

સ્વર્ગવાસ થયો. એમણે પોતાના પટ્ટ પર સ્વહસ્તેજ શ્રીજિન-સમુદ્રસૂરિજીને સ્થાપિત કર્યા એમણે પંચેનદી સાધન આદિ કરી ખરતરગચ્છની ખૂબ ઉન્નતિ કરી. સં. ૧૫૩૬ માં જેસલમેરના શ્રીઅષ્ટાપદપ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. સં. ૧૫૫૫ માં અમદાવાદ મુકામે એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. એમના પછી ગચ્છનાયક શ્રીજિન-હંસસૂરિજી થયા, જેમણે ૧૫૭૩ માં બિકાનેરમાં "આચારાંગ દીપિકા" બનાવી † બાદશાહ સિકંદર લોદીને પોતાની અપ્રતિમ પ્રતિભાદિ અસાધારણ ગુણો વડે ચમત્કૃત કરી પચસો (૫૦૦) બંદીવાનો (કેદીયો) ને કારાવાસ(જેલ)માંથી મુક્તિ અપાવી એમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૫૮૨ મા પાટણમાં થયો પોતાના પટ્ટ પર એમણે શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીને સ્થાપિત કર્યા. જેમના સંક્ષિપ્ત પરિચય આ પ્રમાણે છે —

એમનો જન્મ સં. ૧૫૪૯ માં કૂકડચોપડા ગોત્રીય સંઘપતિ રાઉલદેવની ધર્મપત્નિ રયણદેવીની કૂખે થયો. સં. ૧૫૬૦ માં દીક્ષા ગ્રહણ કરી શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યો. એમની વિદ્વત્તા અને યોગ્યતા જોઈને ગચ્છનાયક શ્રીજિનહંસસૂરિજીએ સં. ૧૫૮૨ ના માહ શુદી ૫ ના રોજ બાલાહિક ગોત્રીય શાહ દેવરાજકૃત નન્દી મહોત્સવપૂર્વક આચાર્યપદ અર્પી પોતાની પાટ પર સ્થાપિત કર્યા. એમણે ગુજરાત પૂર્વ, સિંધ દેશ તેમજ મારવાડમાં વિહાર કર્યો. સં. ૧૫૯૩ ના માહ સુદિ ૧ ગુરુવારે બિકાનેરના મંત્રીશ્વર કર્મસિંહે બનાવરાવેલ શ્રીનમિનાથ સ્વામીના મંદીરની પ્રતિષ્ઠા કરી સિંધુદેશમાં શાહ ધનપતિકૃત મહેનવથી પચનદીના પાંચ પીરો ક્ષ દિને સાધ્યા.

એમના સમયે ગચ્છના સાધુઓમાં શિથિલાચાર વધી ગયો હતો. એમને આ અસહ્ય લાગ્યું. એટલે પરિગ્રહમાત્રનો ત્યાગ કરી ક્રિયોદ્ધાર કરવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા એમના હૃદયમાં જાગી. બિકાનેરના મન્ત્રીશ્વર

†એમનો રચેલ કલ્પાન્તરવાચ્ય પણ પ્રાપ્ય છે.

સંગ્રામસિંહ વચ્છાવતને પણ ગચ્છની આ પરિસ્થિતિથી ભારે અસંતોષ હતો; આથી એમણે પણ સૂરિ મહારાજને બિકાનેર પધારી ગચ્છની સુવ્યવસ્થા કરવા વિનંતીપત્ર મોકલ્યો. * મન્ત્રીશ્વરની આ નમ્ર પ્રેરણાએ સુવર્ણમાં સુગંધના જેવું કામ કર્યું, શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીએ ભાવથી ક્રિયોદ્ધાર કરી એમ વિચાર્યું કે પહેલાં દેરાઉર જઈ દાદા શ્રીજિનકુશલસૂરિજીની યાત્રા કર્યા પછી સમસ્ત પરિગ્રહ ત્યાગ કરીશ અને મારા આજ્ઞાનુયાયી સાધુવર્ગને પણ શુદ્ધ સાધ્વાચાર પાલન કરાવીશ. પ્રગટ-પ્રભાવી દાદા કુશલસૂરિજી મને આ કાર્યમાં સફળતા આપે આ હેતુથી દેરાઉર પધાર્યા.

ત્યાં ગુરુદેવનાં દર્શન કરી જેસલમેર તરફ પાછા ફરતાં માર્ગમાં

---

* જો કે એમના આજ્ઞાનુવર્તિ ઉપાધ્યાય કનકતિલકજી આદિએ સં. ૧૬૦૬માં ક્રિયાઉદ્ધાર કર્યો હતો, પણ એથી ગચ્છના અન્ય સાધુઓ પર પ્રભાવ ન પડયો. આથી સંગ્રામસિંહ મંત્રીએ સમગ્ર ગચ્છની સ્થિતિ સુધારવા માટેજ સૂરિજીને વિનંતીપત્ર પાઠવ્યો હતો.

શ્રીકનકતિલકોપાધ્યાયજીનો ક્રિયોદ્ધાર-નિયમ-પત્ર અમને મળેલ છે. એમાંનો આવશ્યક ભાગ આ પ્રમાણે છે.

'संवत् १६०६ वर्षे दिवालीदिने श्रीविक्रमनगरे ए सुविहितगच्छ साधुमार्गनी स्थिति सूत्र उपरि किधी; ते समस्त सूरीश्वरे प्रमाण करवी ॥'

'उपा० कनकतिलक, वा० भावहर्ष गणि, वा० श्रीशुभवर्द्धन गणि० यइसी साधुआचार कीधो छै ।'

એ પછી બાવન બોલોનું વર્ણન છે, જેમાં સાધ્વાચારની કડક વ્યવસ્થા લખી છે. આ બોલોને 'અમાન્ય' ગણે, તેને 'પાસત્થા' નામથી સંબોધેલ છે. આ પત્ર જર્જરિત તેમજ કેટલાયે સ્થળે ફાટી તૂટી ગએલ છે, એથી એની સંપૂર્ણ નકલ નથી દઈ શકાઈ. આ ક્રીયું પત્ર મોહનુ સાખના શાહ ગોપા પરમ સુશ્રાવકના પઠન અર્થે લખાએલ હતો, અને અમારા સંગ્રહમાં છે.

પિપાસા પરિસહનો અતિશયપણે ઉદય થયો. એટલે અત્યંત તીવ્ર તૃષા લાગી. આ દિવસે એમને પંચમીનો ઉપવાસ હતો, પરન્તુ આ પ્રાંતમાં પાણીની અતિશય તંગી હોવાને કારણે ક્યાંય પણ પાણી ન મળી શક્યું. સંધ્યા સમય થઇ ગયો, ત્યારબાદ થોડુંક પાણી મળ્યું. લોકોએ કહ્યું, મહારાજ! આ પાણી ગ્રહણ કરી આપની પિપાસા છિપાવો પરન્તુ દૃઢતાપૂર્વકનો ઉત્તર મળ્યો કે વર્ષો સુધી ચઉવિહાર વ્રત કર્યું છે, તે શું એક દિવસ માટે ભંગ કરું? એ તો કદાપિ નજ બની શકે. આયુષ્ય વધારવા ઘટાડવાની શક્તિ તો કોઇમાં છેજ નહિ જે ભાવિ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ પેખ્યું છે, એજ પ્રમાણે બનશે.

આમ શુભ અધ્યવસાયની ધારામાં આરૂઢ થઈને કોઇ પ્રકારે વ્રત ભંગ ન કરતાં, સ્વયં અનશન સ્વીકારી લીધું. સં. ૧૬૧૨ મિતી આષાઢ શુદિ ૫ ના રોજ ગુરુ મહારાજ સ્વર્ગે પધાર્યા. જે સ્થળે એમનો અગ્નિ સંસ્કાર થયો, ત્યાં જૈન સંઘે એક સુંદર સ્તૂપ× બનાવરાવ્યો હતો, જેનો આજે કાંઇજ પત્તો નથી લાગતો.

આપણા ચરિત્રનાયક શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી એમનાજ શિષ્ય-રત્ન હતા; જેમનું યથાજ્ઞાત જીવન ચરિત્ર હવે પછીના પ્રકરણોમાં આલેખવામાં આવશે.

×આ સ્તૂપનો ઉલ્લેખ પદ્મરાજકૃત "પંચનદી સાધન જિનચન્દ્રસૂરિ ગીત"માં છે જે આગળના પ્રકરણમાં આવશે. એક પટ્ટાવલીમાં એમનો સ્વર્ગવાસ દેરાઉરથી ૨૫ કોશ લખેલ છે. આથી આ સ્તૂપની શોધખોળ કરવી આવશ્યક છે.

પ્રકરણ ૩ જું

ભૂમિ પરિચય —

મારવાડ પ્રાંતના જોધપુર રાજ્યમાં ખેતસર* નામે એક ... ગામ છે ત્યાં ઓસવાલ જાતીય ચોરડ ગોત્ર ... શ્રીવતશાહ નામના શ્રેષ્ઠિ રહેતા હતા. એમની સુશીલા

---

* ... ની કેટલીક ખરી પટ્ટાવલીઓમાં શ્રીવતશાહનું નિવાસસ્થાન ... વડલી ગામ લખેલ છે, પરંતુ એથીયે અધિક પ્રાચીન ... 'શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ ગીત' કે જે સં. ૧૬૨૮માં ... (અક્ષરમાં) લખેલ ઉપલબ્ધ છે એમાં આ પ્રકારે લખેલું છે —

मारवाडि देश उदार जिहा धरमको विस्तार,
तिहा खेतसर मंझारि ।
ओसवंशकुल सिणगार, सिरिवंतशाह उदार,
तसु सिरियदेवी नार ॥२॥
सुख विलसता दिनदिन्न, पुण्यवंत गर्भ उतपन,
नवमास जिहा परिपुन्न
जनमिया पुत्ररत्न, तिहा खरचिया बहु रतन,
सब लोक कहइ धनधन्न ।३।

એમાં ખેતસ ... ગામનું ... પ્રાચીન હોવાથી અમોએ પણ ખેતસરનું જ નામ આપેલ છે.

ધર્મપત્નીનું નામ સિરિયાદેવી હતું આનંદપૂર્વક શ્રાવકધર્મ પાળતાં આ સિરિયાદેવીની રત્નગર્ભા કુક્ષિમાં એક પુણ્યવાન જીવે ઉત્તમ ગતિથી ચ્યવીને અવતાર ધારણ કર્યો. ગર્ભકાળ વ્યતીત થતાં સં. ૧૫૯૫ના ચૈત્ર વદિ‡ ૧૨ ના શુભ દિવસે કામદેવ સમા રૂપલાવણ્યવાળા, સૂર્યસમાન તેજસ્વી, શુભ લક્ષણયુક્ત એક પુત્ર-રત્નનો જન્મ થયો આ શુભ અવસર નિમિત્તે શ્રેષ્ઠિએ પુષ્કળ દ્રવ્ય વ્યય કરી ખૂબ આનંદ ઉત્સવ મનાવ્યો દસમે દિવસે આ બાળકનું નામ "સુલતાન કુમાર" § રાખવામાં આવ્યું આ "સુલતાન કુમાર" શુદ્ધ પક્ષના ચંદ્રમાની જેમ દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા માતાપિતાએ એને બાલ્યકાળમાંજ સઘળી કળાઓનો અભ્યાસ કરાવી નિપુણ બનાવ્યા

વિ સં. ૧૬૦૪ || મા ખરતરગચ્છનાયક શ્રીજિનમાણિક્ય-સૂરિજી મહારાજ પોતાના શિષ્યસમુદાય સહિત ત્યાં પધાર્યા. એમની પધરામણીથી ખેતસરમાં સારી રીતે ધર્મભાવના જાગૃત થઈ ત્યાંના શ્રાવકો ચિત્ત લગાવીને ધર્મકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયા એમના ઉપદેશ-વચનામૃત સાંભળી 'સુલતાન કુમાર'ના નિર્મળ ચિત્તમાં વૈરાગ્ય ભાવના ઉત્પન્ન થઈ તેમ સાંસારિક સુખોની અસારતા એમને સમજાવા લાગી, અને સાચું સુખ દેવાવાળા જૈનધર્મનું

‡વિસ્તાર પત્ર નં. ૨મા મિતિ વૈશાખ વદિ ૧૨ લખ્યું છે એ ગુજરાત આદિમાં પ્રચલિત અમાન્ત મહિનાના હિસાબે યા અન્ય કોઈ તે કારણે થયું હોય અથવા તો લખનારની ભૂલ હોય તેથી અસલમાં ન કહેવાય

§નામથાપના સુલતાન, નિત નિત ચઢતઇવાન, જાગેં અમલી માન ।
(સં. ૧૬૨૮ લિ. કનકસોમકૃત જિનચન્દ્રસૂરિ ગીત)

|| વિસ્તાર-પત્ર નં. ૨મા સં. ૧૬૦૨ લખ્યું છે, કિન્તુ ૮૦ ગુણવિનયકૃત ગીત, સુમતિકલ્લોલ નિર્વાણરાસ આદિમાં સર્વત્ર સં. ૧૬૦૪જ લખ્યું છે, આથી એજ ઠીક છે સં. ૧૬૦૨ લેખકની ભૂલથીજ લખાયેલ હોય એમ લાગે છે.

પાલન કરવા દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી લીધો.

હવે સુલતાનકુમાર પોતના માતાજી પાસે આવી દીક્ષા લેવા માટેની આજ્ઞા માગવા લાગ્યા એમણે કહ્યુ, "માતાજી! આ સંસાર અસાર છે પુદગલ માત્રનુ સુખ ક્ષણભંગુર છે, એટલે આત્માના સાચા સુખની પ્રાપ્તિ માટે હુ શ્રીજિનમાણિક્ય સૂરિજી મહારાજ પાસે દીક્ષા લઈ સાધુ બનીશ. એટલે આપ કૃપા કરીને રજા આપો." માતાએ કહ્યુ, 'બેટા! તુ તો હજુ બાળક છે હજુ તો યૌવનાવસ્થામા પ્રવેશ કરવાનુ બાકી છે; ચારિત્રનુ પાલન કરવુ અત્યંત કઠિન છે, મોટા થયા પછી ચારિત્ર લેજે, વગેરે વાતેદ્વારા સાધુમાર્ગની મુશ્કેલીઓ બતાવી અને દીક્ષા લેવાની ના પડી, પરન્તુ જેના હૃદયમા સાચા વૈરાગ્યે વસવાટ કર્યો છે એવા સુલતાનકુમાર ક્યા માનવાના હતા? એમણે યુક્તિપૂર્વક માતાજીના કથનનો ઉત્તર દઈ છેવટે અનુમતિ મેળવીજ લીધી.

સુલતાનકુમારે સં. ૧૬૦૪ મા શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજી પાસે દીક્ષા લીધી, એમનુ દીક્ષા-નામ ગુરુમહારાજે સુમતિધીર રાખ્યું. આ સમયે એમનુ વય કેવળ ૮ વર્ષનુજ હતુ પરન્તુ વિલક્ષણ બુદ્ધિ અને ગુરુભક્તિના પ્રભાવે અલ્પ કાળમાજ ૧૧ અંગાદિનો અભ્યાસ કરી સમસ્ત શાસ્ત્રોમા પારગત થયા. શાસ્ત્રવાદ, વ્યાખ્યાન કળાદિમા નિપુણ બની ગુરુમહારાજ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજી સાથે દેશ વિદેશમા વિચરવા લાગ્યા

દેરાઉરથી જેસલમેર આવતા સં ૧૬૧૨ના અષાઢ સુદિ પંચમીના રોજ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીનો દેહાન્ત થતા અન્ય સાધુઓની સાથે વિહાર કરીને શ્રીસુમતિધીરજી જેસલમેર પધાર્યા અંત સમયે શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજી સાથે ૨૪ શિષ્યો હતા પરન્તુ તેમાંથી તેઓ કોઈને પોતાની પટ્ટ પર સ્થાપિત ન કરી શક્યા જેસલમેર આવ્યા પછી આ બાબતમા પરસ્પર મતભેદ પડ્યો. આખરે સમસ્ત સંઘ અને ત્યાના નરેશ રાઉલ શ્રીમાલદેવજી (રાજ્યકાળ

ચરિત્રનાયકના હસ્તાક્ષર

વિજયદેવસૂરિરચિત **નેમિનાથરાસનું** અંતિમ પત્ર, જે સૂરિપદથી ૧ વર્ષ પહેલા ૧૭ વર્ષની વયે **સુમતિધીર** ગણિ અવસ્થામાં ચરિત્રનાયકે સં. ૧૬૧૧ પોષ સુદ બીજે લખેલ છે

ચરિત્રનાયકના હસ્તાક્ષર

વિજયદેવસૂરિરચિત નેમિનાથરાસનું પહેલું પાનું

જોધપુર (રાજસ્થાન) કેસરીયાનાથજીના ભંડારની પ્રતિ,

સં. ૧૬૦૭ થી ૧૬૧૮ સુધી) એ બેગડ ગચ્છનાં શ્રીપૂજ્ય× શ્રી ગુણપ્રભસૂરિજીની સમ્મતિથી શ્રીસુમતિધીરનેજ આચાર્યપદ માટે સર્વથા યોગ્ય લખી એમનેજ આચાર્યપદ પર સ્થાપિત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, રાઉલ શ્રીમાલદેવજી ખરતર ગચ્છના અનન્ય ભક્ત હતા, એથી એમણે પોતેજ મોટા સમારોહ સહિત નંદી મહોત્સવ

×શ્રીગુણપ્રભ સૂરિ ખરતર ગચ્છીય બેગડ શાખાના શ્રીજિનમેરુસુરિના શિષ્ય હતા એમના વિષયમા ઉક્ત શાખાની પટ્ટાવલીમા નીચે મુજબ વર્ણન આપેલ છે :—

तत्पट्टे ६१मा श्रीगुणप्रभसूरि, ते दिन महागीतारथ थया, सवा करोड़ रुपिया खरची गागा गुणदत्त राजनीइ पदठवणो कियो, याचकाने चूड़ा ने चूनडी पहिराया, पाच सोनेरी पुस्तक, पाच रुपेरी पुस्तक लिखावी गुरोने विहराव्या, एकदा जेसलमेरना राउल हरराजकी राणी हरपमदे, तेहनई पुत्र कोई नहीं, तिवारे गुरा आगे आवी, दिन ३ हठ झाली बैठी, तिवारे तीजे दिन गुरे ओषानी दसी (फली) दीधी, कह्यो, आ पुत्र थास्यै। पिण नाम "भीम" दीजे, तिवारे राणीइ ऊतावलमां बीजी फली तोडी लीधी, तीवारइ गुरे कह्यो, मागी लेत तो रूडी, पण अम्हारी दसी खाली नहीं जायई, पुत्र थास्यै नाम अर्जुन दीजइ, आठ वर्ष जीवस्यई। हिवइं भीम पहिलो जायो, एकदा परणवा गयौ, तिवारइं परणी पातिस्याह पाराइं आव्यौ, पातस्या कह्यौ राणी नवरोजे मेल्ही। तिवारइ भीमे न मोकली, यत

"भीम न मूकी भाटिद, नवरोजे नारी।
बीजा ठाकुर बापडा, कर मूके दारी॥"

एहवो भीम अवतारीक थयौ, ए प्रथमज अवदात। हिवइं एकदा श्रीजिनमाणिक्यसूरि देराउरनी यात्राइ गया, वाटइं कालप्राप्त थया, चेला साथइ चउवीस हुता, पण पाट थापी सकया नहीं, तिवारइं चेला पाछा आव्या, वाद करवा लागा, तिवारइं संघ मिली गुणप्रभसूर पासे आव्यो, कह्यो जेहनइ तुम्ह पाट थापस्यौ ते प्रमाण। तिवारइं गुरे लहुडो चेलो सुल्तान नामि जाते रीहड, तेहनइ थाप्यउ, नाम जिनचंद्रसूरि दीधउ।

કરાવી* શ્રીસુમતિધીરજીને સં. ૧૬૧૨ ના ભાદરવા શુદિ ૯ ગુરુવારે આચાર્યપદ અપાવ્યું બેગડગચ્છના આચાર્ય શ્રીગુણપ્રભસૂરિજીએ એમને સૂરિમંત્ર આપ્યો. શ્રીજિનહંસસૂરિજીના વિદ્વાન શિષ્ય મહોપાધ્યાય શ્રીપુણ્યસાગરજીએ સૂરિપદના યોગ, તપ આદિ

तिवारइ वही चेली घरउ नीगली, जार पातिस्याहनइं मिलि जेसलमेर कोटडी देखाडी, तदा जेसलमेर कागल आयौ. तिवारइं रावल घन धर्म आनी गुरांनइं कह्यौ। गुरां कह्यौ, आंबिल तप परचांर करउ अनइ ए जाप करउ "आंबिल अनुस्वाणी, धन्नो हुओ धूलधाणी" ते निसड धूलधाणी हुओ, ए बीजो अवदात। तिर्थे एकदा थंभतीर्थमेइं तीन वरस्यौ दुकाल पड्यौ, तिवारे रावल भीमइं गुरु वीनव्या, तिवारइं गुरे तीन उपवास करी वन पादागुष्ट धारइ करी कायोत्सर्ग करी ?२००) स्वहस्तारी दीपचूर होम जाप कराव्यौ, तीजे दिन धरणेन्द्र प्रत्यक्ष थयौ, वर मांगो! कह्यौ. मेह बोल्द्र. तिवारइ धरणेन्द्र कहै-पन्ना दुहर दिन चढते मेह आविस्यइ वाई निश्चै राजिने पारणौ करांवौ. गुरु कह्यौ 'काठां मांहिं गहिमर मांहिं' ए कहेन छै, इम कही देवता तिरोहत्यौ, हिवइ प्रभाते पारणौ कीनौ, तदा दुहर दिन चढते बादल उमडया, गाज बीज घटा करि मूसलधार बरसना लागौ, गुरे चेलो अने श्रावका हाथे काउओ देई वेगाडमा डस आदी कठउनी थई, कठणो नाखी पाछा वलतां हैरानि उनी न सकै, 'गहिमर' दौड बरसणै पाणी आयौ. तिवारइं रावल भीम गुरांनि देखी पटोली पग आगें पछेवडौ बिछायो बहोत्तै वेगर्दो विना पटोली करणी दीनौ कोई काप न पावै पग धरनौ [illegible] पावइं, ईम मान महत्व दीपइ एहवा प्रभाविक म १५८५(नि) पालति थका स. १६५५ स्वर्ग हूआ।"

* સં. ૧૬૧૮ લિખિત "કનકસોમ" કૃત ગીતમાં લખ્યું છે —

"सोलहसइं सतर वार, जिनमाणिक्यसूरि पटधार, सूरिमंत्र [illegible]

હીરકલશ કૃત ગહૂંલીમાં પણ—

"भादवा सुदि नवमी दिनइं, जेसलमेर मझार हे।
संघ सयल गुरु आईसहं, थापई नाम वसार है॥" ३॥

કરાવ્યાં, એનો ઉલ્લેખ એક પ્રાચીન પત્રમાં આ પ્રમાણે છે :—

स्वस्ति श्री :॥ श्रीपूज्यजीनउ कागल१ हिवणांइज आव्यउ, कागल१ श्रीसंघ भणी आव्यउ। वाच्यां समाचार जाण्या। तन लिख्या जे पदस्थापना विधि लिखी मूकीज्यो। तप विगरि॥ श्रीपूज्य श्रीजिनचन्द्रसूरि भणी भाद्रवामाहि जेसलमेरई घणी सूरिमंत्र दियराव्यउ। पछइ तप उपाध्याय श्रीपुण्यसागरजी पासे वला. ए वात वडां पासे सांभली छइ॥ पर हिवणां तन देशमांहि रहतां भला नहीं छइ। हिवणांईज राजनगरथी राजा पासइ ब्राह्मण १ सांकलदाम्बरउ मूकिउ लहणा लेवा भणी आयो छइ, तियई कहिउ- 'स. .लदानई अहम्मदावादरा भट्टारकिया श्रावक तेडिनई कह्यौ- गच्छ भेलो करउ' सु गच्छ भेलउ करिस्यइ। आ वात थे पण सांभलि हुस्यई अत्र लिखी नहीं सु किम? ईस्या वातां भत्यां नहीं तुरत विनति परिस्यई। चउमास उतरी पछई जोगवरी करी तुहांनई राख्या तउ कुण आडो आवस्यई?। ते अठ्या पिण तन पाधी लिख्य कीधउ तउ किम थास्यई। विचार पहिलउ कीजइ तउ भला छई। भाग्वाडी माहे कोई एक श्रावक पदठवणा करावावालउ मिलाईज करिस्यई। चउमासमांहि नहीं वालई। चउपास उतरी तुरत विरूप करिस्यई। थारा भाग्य छई भला थास्यई पे एकवानई घणा मामला पडया छई। म्हे बीहां छां। तथा सूरिमंत्र किणरे पासि तन लेस्यउ? अस्मदीय भट्टारक आचार्य, तां पासइ आपांनइ लेतां भलउ नहीं, बीजउ कुण देस्यइ? ते दिण समाचार देज्यो। विधि लिखतां घेला कांइ नहीं लागती।

विधिप्रपामांहि विधि वातरूप लिखी छइ, छीद पत्र छइ, ए हर्षसोम याम्यम्। पण्डित् होज्यो। जउ जाराजनि मांडइ तउ ठाणा २२ श्रीपूज्यां भणी चलाइ देज्यो। पछइ थे चालिज्यो। रखे ढीला थाउ। इनरा सीम आवज्यो। तथा थे

लिख्या जे फागुण चौमासा पछी आदेश देस्यां। तिवारे अत्र आयां पछी जोग्याजोग्य विचारी आदेशरी वात करस्यां। पं. भावप्रमोद भणी तेडाविज्यो। ते सर्व रूडीपरइ जाणिइ छइ। मइ पिण कागळ दीधउ छइ। जाणां छां पारणइ तुहां पासि आवस्यइ। सदा घंस्ना जाणिज्यो॥ सावचेत रहिज्यो॥ तथा तुहांनई गच्छमांहि जियइं यतिरउ कागल नथी आव्यउ, जियइ संघरउ पिण नहीं आयो। ते लिखिज्यो। मारवाडि वेगा पधारिज्यो। कागलरा समाचार उत्तर सहु लिखिज्यो। सर्वोऽपि साधुवर्गोऽनुम्य:॥ गुजरातरा जती गुजरातमांहिज राखिज्यो। सांथि मत आणउ ॥ संघाडा ७ छै॥

આચાર્ય પદ પ્રાપ્તિ પછી આપણા ચરિત્રનાયક સુમતિધીરજી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. જે દિવસે એમને આચાર્ય પદ પ્રદાન થયું એ રાત્રિએ એમના ગુરુ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીએ સ્વપ્નમાં પ્રત્યક્ષ દર્શન દીધાં, ને સમવસરણ પ્રકરણના પુસ્તકમાં × રહેલ સામ્નાયસૂરિમંત્ર પત્ર તરફ સંકેત કરી અદૃશ્ય થઈ ગયા. સં. ૧૬૧૨ નો ચાતુર્માસ જેસલમેર થયો. બિકાનેરના મંત્રી શ્રીસંગ્રામસિંહ વચ્છાવતે સૂરિજીને બિકાનેર પધારવા વિનંતી પાઠવી.

ચાતુર્માસ પૂરો થતાં સૂરિજી જેસલમેરથી વિહાર કરી બિકાનેર પધાર્યા સં ૧૬૧૩ નો ચાતુર્માસ ત્યાંજ કર્યો. બિકાનેરનો પ્રાચીન ઉપાશ્રય + શિથિલાચારી યતિઓએ રોકેલો દેખી મંત્રીશ્વરે પોતાની અશ્વશાળામાંજ સૂરિજીનો ચાતુર્માસ કરાવ્યો. તે સ્થળ આજે રાંઘડી ચોકમાં મોટા ઉપાશ્રયના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

× જુઓ ક્ષમાકલ્યાણજી કૃત ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલિ આદિ.

+ આ ઉપાશ્રય, બજારમાં શ્રીચિન્તામણિજીના મન્દિરની બાજુમાં છે, જ્યાં આજકાલ મથેણ લોકો નિવાસ કરે છે. કહેવાય છે કે) ચિંતામણિજીનું મંદિર (૨) આ ઉપાશ્રય અને (૩) બિકાનેરના પ્રાચીન કિલ્લાની નીવ એકી સાથે નાંખવામાં આવી હતી.

સૂરિજી ગચ્છમાં ફેલાયેલા શિથિલાચારને જોઈ સારે ઉદ્વેગ પામ્યા. જે આત્મસિદ્ધિના ઉદ્દેશથી ચારિત્ર ધર્મનો વેષ ધાર્યો એ આદર્શને ન પાળવો એ લોક-વંચનાની સાથોસાથ આત્મ-વંચના પણ છે. ગચ્છની સુધારણાર્થે ગચ્છનાયક માટે ક્રિયાઉદ્ધાર કરવો અનિવાર્ય છે, ઈત્યાદિ વિચાર કરતાં એમનામાં આત્મબળ તેમજ ચારિત્રની અમોઘ શકિતનો ઉલ્લાસ થવા લાગ્યો, અને અતે એમના હૃદયમાં ક્રિયોદ્ધાર કરવાની પ્રબળ ભાવના જાગૃત થઈ એમને લાગ્યું કે ત્યાગ વિના સફળતા નથી. શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવાથીજ ઇષ્ટધ્યેયની સિદ્ધિ થાય છે. પરિગ્રહધારી વ્યકિતઓ સ્વતંત્ર સત્ય ઉપદેશ કદી આપી શકતા નથી તેમ જનતા પર પ્રભાવ પણ નથી પાડી શકતા, ને તેઓ સ્વાર્થ નિમિત્તે હંમેશાં દબાએલાજ રહે છે આથી મારે સમસ્ત પ્રકારના સુખ અને કલ્યાણને દેનાર ક્રિયોધ્ધાર કરવો એજ પરમ ધ્યેય છે. આમ વિચારી સં. ૧૬૧૪ × ચૈત્ર વદી ૭ના રોજ ક્રિયોધ્ધાર કર્યો આ શુભ અવસર પર મંત્રીશ્વર શ્રીસંગ્રામસિંહ વચ્છાવતે પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચી ઉત્સવ કર્યો. એ સમયે બિકાનેરમ ૩૦૦ ગૃહી-યતિઓ+ હતા, જેમાંથી ૧૬ શિષ્યોએ પરિગ્રહને સર્વથા ત્યાગ કરી સૂરિજી પાસે પાંચ મહાવ્રત ધારણ કર્યા, બા બધાં મથેરણ ÷ મથે (એટલે મસ્તક પર), અને રણ-આ (એટલે કરજની માફક બોઝારૂપ પાઘડી ધારણ કરી અર્થાત્ ચારિત્ર પાળવામાં અસમર્થ નીવડ્યા. એ લોકો આ

× ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી નં. ૧માં ક્રિયોધ્ધારનો સં. ૧૬૧૩ લખે એ સંભવ છે કે કર્તાએ ગુજરાતી પધ્ધતિનું અનુસરણ કર્યું હોય, વિ પત્રમાં તો બંન્નેમાં સં. ૧૬૧૪ જ લખેલ છે.

+ આવું કથન સ્વ. આચાર્ય શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિજી મહારાજનું

÷ આ લોકો પોતાને મથેન અથવા મહાત્મા લખે છે.

સુધી લેખક અને ચિત્રકારનું કામ કરે છે, પરન્તુ ખેદ તો એ છે કે એમાંના કેટલાંક તો જૈનધર્મ છોડી વિધર્મી પણ બની ગયા છે. સં. ૧૬૧૪નો પણ ચતુર્માસ સૂરિજીએ બિકાનેરમાંજ કર્યો; આ સમયે ગચ્છની સુવ્યવસ્થા અને સાધુઓના ઉત્તમ ચારિત્રપાલન અર્થે કેટલાય કઠોર નિયમો ઘડયા જેનો અભ્યાસ કરવાથી તે કાળના સાધુઓનાં ચારિત્ર કેવાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનાં હતાં, એ સ્પષ્ટ સમજાય છે.×

ચતુર્માસ પૂર્ણ થતાં, ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી મહેવા ખાતે પધાર્યા સં ૧૬૧૫નો ચતુર્માસ ત્યાં કર્યો વિહાર પત્ર નં. ૨ માં "તિહાં છમ્માસી તપ" લખેલ છે. સંભવ છે કે સૂરિ મહારાજે કે અન્ય કોઇએ છમાસી તપ કર્યું હોય સં. ૧૬૧૬નો ચાતુર્માસ જેસલમેરનાં થયો વિહાર પત્ર નં. ૨'માં "વીહ૦" લખેલ છે, એનો આશય અમારી સમજમાં નથી આવતો ચતુર્માસ પૂરો થતાં ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી ગુજરાત દેશમાં પધાર્યા

સં. ૧૬૧૬ માં મહા શુદિ ૧૧ ના બિકાનેરથી નીકળેલ યાત્રી સંઘે મહાતીર્થ શ્રીશત્રુંજયની યાત્રા કરી પાછા વળતાં પાટણમાં શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી મહારાજનાં પુનીત દર્શન કર્યાં હતાં જેનો ઉલ્લેખ કવિ ગુણરંગ કૃત "ચૈત્ય-પરિપાટી સ્તવન" માં આ પ્રમાણે છે —

"वडली नयर मझारि, तुई चेई नम्या वेरयउ पाटण सिरतिलउ ए ॥ २३ ॥ तिहि जिणवरना वृन्द, देहरासर पुनि, चरच्या चित्त चोपई करी ए। तिहां श्रीजिनचन्द्रसूरि, विहरन्ता गुरु वंद्या मनह उच्छव धरी ए ॥"

સં. ૧૬૧૭નો ચાતુર્માસ સૂરિ-મહારાજે પાટણમાં કર્યો આ ચતુર્માસ દરમ્યાન એક મહત્ત્વની ઘટના બની જેનું વર્ણન હવે પછીના પ્રકરણમાં આવશે

પ્રકરણ ૪ થું

પાટણમાં સર્વાજય :—

પાટણનગર ગુજરાતપ્રાંતની પ્રાચીન રાજધાની છે. આ નગર વનરાજ ચાવડાએ વસાવેલ. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં આ શહેરનું સ્થાન ઘણું ઉંચું છે ધર્મિષ્ઠ મહારાજા દુર્લભરાજની સમક્ષ આચાર્ય શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીએ ચૈત્યવાસીઓને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત કરી 'ખરતર" બિરુદ આજ નગરમાં પ્રાપ્ત કરેલ, જેનું વર્ણન બીજા પ્રકરણમાં આવી ગયું છે સંવત્ ૧૬૧૭ માં આપણા ચરિત્રનાયક શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે પાટણમાં ચોમાસું કર્યું. એ સમયે તપગચ્છીય ડહાગ્રહી-શિરોમણિ તેમજ ઉગ્રસ્વભાવી ઉ. ધર્મસાગરજીએ × લોકોની સમક્ષ કહ્યું કે નવાંગી વૃત્તિના કર્તા શ્રીઅભયદેવસૂરિજી ખરતરગચ્છમાં નથી થયા. આ

× શ્રીમોહનલાલ દ. દેસાઈ બી. એ., એલ્. એલ્. બી., પોતાના પુસ્તક "જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ"ના પૃ. ૫૬૨ માં આ પ્રમાણે લખે છે. "તેઓ ઘણા વિદ્વાન પણ અતિઉગ્રસ્વભાવી અને દૃઢ આગ્રહી (પ્રખર સ્વમતાગ્રાહી) હતા. ધર્મસાગરે તપગચ્છ સાચો ને બીજા ગચ્છો ખોટા જણાવી તેમના પર ઘણા પ્રહારો ઉગ્ર ભાષામાં કર્યા તેમણે તત્ત્વતરંગિણી, પ્રવચનપરીક્ષા કુમતિ-મતકુદ્દાલ (આદિ) રચી ક્યાં. ખરતરો

ગચ્છની તો ઉત્પત્તિય સં. ૧૨૦૪માં થઇ છે એમણે આમ કર્યું એટલુંજ નહીં, પરન્તુ ખરતરગચ્છવાળાઓને ઉત્સૂત્રભાષી સાબિત કરવા "ઔષ્ટ્રિક-મતોત્સૂત્ર દીપિકા" અને "તત્ત્વ-તરંગિણી વૃત્તિ" (કુમતિ-કંદ-કુદ્દાલ) આદિ ખંડનાત્મક વિષમય સાહિત્ય રચી જૈન શાસનમાં કલહનાં વિષબીજ વાવ્યા.

આ અગાઉ* કોઈએ એવી વાત નહોતી સાંભળી કે અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં નથી થયા. ધર્મસાગરજીના આ કુચેષ્ટાપૂર્ણ એવા અભૂતપૂર્વ (નિંદ્ય) પ્રતિપાદનથી સમગ્ર જૈનશાસનમાં ખળભળાટ મચી ગયો. ચારે તરફથી આનો વિરોધ થવા લાગ્યો, સૌના હૃદયમાં આ વિષવૃક્ષનો વિચ્છેદ કરી નાંખવાની તમન્ના જાગી કે જેથી ભવિષ્યમાં ભગવાન વીરના સંતાનોમાં પરસ્પર દ્વેષ, કલહ કે અસંતોષ ન ફેલાય.

સાથે પાટણમાં સં. ૧૬૧૭ માં 'અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છના ન હતા', એવો પ્રબળ વાદ કર્યો, તે વર્ષે તેમને શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના જૂદા જૂદા ગચ્છના આચાર્યોએ ઉત્સુત્ર પ્રરૂપણાના કારણે જિનશાસનથી બહિષ્કૃત કર્યા તપાગચ્છના નાયક વિજયદાનસૂરિએ "કુમતિ-મત-કુદ્દાલ" ને જળશરણ કરાવ્યો અને જાહેરનામુ કાઢી સાત બોલની આજ્ઞા કાઢી એક બીજા મતવાળાને વાદ વિવાદની ચયડામણ કરતા અટકાવ્યા ધર્મસાગરે સૂરિશ્રીને ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ મિચ્છામિ દુક્કડં આપ્યો, તેમની માફી માગી"

* તે સમય સુધી શ્રીઅભયદેવસૂરિજીને સૌ કોઈ "ખરતરગચ્છીય"જ માનતા હતા; બીજાની તો વાતજ ક્યાં કરવી, જ્યાં ખુદ તપાગચ્છીય આચાર્યોએ પોતાના ગ્રન્થોમાં શ્રીઅભયદેવસૂરિજીને સ્પષ્ટ ખરતરગચ્છીય સંબોધિત કરી ગુણવર્ણન કરેલ છે જેમકે :—

સંવત્ ૧૫૦૮ તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રીસોમસુંદર સૂરિ શિષ્ય મંડિત સોમધર્મ ગણિ વિરચિત ઉપદેશ સત્તરીમાં—

પુરા શ્રીપત્તને રાજ્યં, કુર્વાણે ભીમભૂપતૌ ।
અભૂવન् भूतले ख्याताः, श्रीजिनेश्वरसूरयः ॥ ३ ॥

આપણા ચરિત્ર-નાયક શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી ખરતરગચ્છની જયપતાકા ઉન્નત રાખનાર હતા; એટલે ખરતરગચ્છ સામે ધર્મસાગરે કરેલ અનુચિત આક્ષેપોનું નિરાકરણ કરવું એમને માટે

સૂરયોઽભયદેવાખ્યાસ્તેષાં પટ્ટે દિદીપિરે।
યસ્ય પ્રતિષ્ઠાસાપન્નો, ગચ્છઃ ખરતરાભિધ ॥૩॥

તપાગચ્છીય ઉપાધ્યાય શ્રીહિમહંસગણિ કૃત કલ્પાન્તરવાચ્યમાં :—

"નવાંગી વૃત્તિકારક શ્રીઅભયદેવસૂરિજીયે સ્થંભણઈ સેઢી નદીનઈ ઉપકણ્ઠિ શ્રીપાર્શ્વનાથ તણી સ્તુતિ કરી ધરણેન્દ્ર પ્રત્યક્ષ કીધઉ। શરીર તણઉ ઉત્કૃષ્ટ રોગ ઉપશમાવ્યઉ। તચ્છિષ્ય શ્રીજિનવલ્લભસૂરિ હુવા। ચારિત્ર નિર્મલ અનેક ગ્રંથ તણઉ નિર્માણ કીધઉ। ઇણિ અનુક્રમિ ખરતર પક્ષઈ સૂરિવર અનેક હુઆ સાતિશય।"

તપગચ્છીય આચાર્યો શ્રીવિજયદાનસૂરિજી અને શ્રીહીરવિજય સૂરિજી પણ શ્રીઅભયદેવસૂરિજીને ખરતરગચ્છના માનતા હતા, અને એ બાબતમાં લિખિત સમ્મતિ દેવાને પણ તૈયાર થયા, પરન્તુ પાછળથી ધર્મસાગરના કપટ પ્રપંચમાં આવી જવાથી એમણે ખરતરગચ્છવાળાઓને લિખિત સંમતિ આપવાનું નકાર્યું. આ આશયને ધર્મસાગરના કોઈ શિષ્યે આ પ્રમાણે વ્યક્ત કર્યું છે:—

"હે પૂજ્ય! શ્રીઅભયદેવસૂરિ કુણ ગચ્છ મધ્યે હુઆ? તિવારઈ શ્રીપૂજ્યજી એમ કીધું જે પ્રથમઈ તો ખરતર કહવરાવઇ છઇ, તે સાંભળી ખરતર બોલ્યા જે પૂજ્ય! એતલું લિખિ આપઉ! જેમ દંડ નાસઇ ઇમ કહી કાગલ આપ્યઉ તિવારઈ આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિ નઇ શ્રીપૂજ્યજીઈ આજ્ઞા દીધી જે લિખિ આપો, તિવારઇ શ્રીઆચાર્યજીએ કહ્યું જે હિવણાં તઉ ધ્યાન બઇસઉં છું મધ્યાહ્ન પછી લિખિ આપસું ઇમ કહી માહલ્યા ચાલ્યા, પછઈ મધ્યાહ્ન પછી વલિ સર્વ ખરતર મિલિ આવ્યા શ્રીપૂજ્ય! શ્રીઆચાર્યજી પાસે જે અમ્હનઈ લિખિ આપઉ, એતલઈ સમઈ સં. ઉદયકરણ વ. પાસદત્ત પ્રમુખ શ્રાવક પૂછવા લાગા

આવશ્યક લાગ્યું. કેમ કે આવા પ્રસંગે મૌન રહેવું ભવિષ્યમાં વધુ અહિતકર નીવડે એ સુનિશ્ચિત છે. આથી, કાર્તિક સુદિ ૪ના રોજ એમણે પાટણ ખાતેના તમામ ગચ્છનાં આચાર્યો

ભગવન્જી! સ્યું લિખિ આપો છો? તિવારઈ શ્રીપૂજ્યજી કહિવા લાગા જે પાટણમાંહિ ખરતર અનઈ શ્રીઉપાધ્યાય ધર્મસાગર ગણિ નઈ માંહોમાંહિ ચરચા અભયદેવ સૂરિ સંબંધી થાઈ છઇ અનઈ ઇહાંનાં ખરતર લિખ્યું માંગઈ છઈ અનઈ પ્રતેિઈ શ્રીઅભયદેવ સૂરિ ખરતર કહવરાવઈ છઇ તે લિખ્યું માંગઇ છઇ!"

× × × શ્રીઉપાધ્યાયજી (ધર્મસાગર)નૌ નકરઇ લેખ આપ્યો (તે લેખ મધ્યે પૂર્વાચાર્યના ગ્રંથના ૨૧ નામ પૂર્વક લિખ્યાં હતાં જે એતલાં ગ્રંથની મેલઈ) શ્રીઅભયદેવસૂરિ ખરતર નથી કહ્યા × × તે શ્રીપૂજ્ય શ્રીવિજયદાનસૂરિ આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિઇ વાંચ્યા પછઇ વિચાર કીધો જે × × × × ખરતરનઇ લિખિ ન આપવું × ×

[આત્માનંદ પ્રકાશ વર્ષ ૧૫ અંક ૩. ૪. પૃ. ૮૭-૮૮]

ધર્મસાગરની નવીન પ્રરૂપણાને કારણે હજુય કેટલાએક લોકો શ્રીઅભયદેવસૂરિજી ખરતરગચ્છમાં નથી થયા એમ માને છે, તેઓની નિસ્સાર દલીલ એ છે કે "શ્રીઅભયદેવસૂરિજીએ પોતાના ગ્રંથોમાં પોતાનો ગચ્છ ખરતર છે એમ લખ્યું નથી," પરંતુ આ યુક્તિથી તેઓ ખરતરગચ્છમાં નથી થયા એમ સાબીત થઇ શકતું નથી; કેમકે તપાગચ્છના દેવેન્દ્રસૂરિજી આદિએ પણ પોતાના ગ્રંથોમાં પોતાના ગચ્છનું નામ તપગચ્છ ન લખતાં ચિત્રવાલ-ગચ્છ લખ્યું છે. એથી શું તપગચ્છવાળા એમને તપાગચ્છીય નથી માનતા? સં. ૧૧૬૮ માં અભયદેવસૂરિજીના પ્રશિષ્ય દેવભદ્રસૂરિજીએ જિનેશ્વરસૂરિજીને ખરતર બિરુદ મળ્યાનું લખેલ છે. આમ અનેક પ્રમાણોથી શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીના શિષ્ય શ્રીઅભયદેવસૂરિજી ખરતરગચ્છમાં થયાનું સ્વયમેવ સિદ્ધ બને છે.

અને સાધુઓને એકત્ર કર્યા, ને શાસ્ત્રાર્થ × માટે ત્યાં ધર્મસાગરજીને બોલાવવામાં આવ્યા. પરન્તુ તેઓ આવ્યાજ નહિ, ઉપાશ્રયના દરવાજા બંધ + કરીને છૂપાઈ રહ્યા.

કાર્તિક શુદિ ૭ શુક્રવારે ફરીથી સભા એકઠી થઈ, ધર્મસાગરજીને બોલાવવામાં આવ્યા, પરન્તુ 'ચોરનો પગ

× संवत सोलें सतो(सतरो)तरइं, पाटण नगर मझार।
श्री गुरु पहुंता विहरता, सहु भवियण मन हर्ष अपार ॥७॥
केई कुमति कलंकिया, बोलइं सूत्र अरथ विपरीत।
निज गुरु भाषित ओलवइं, तिहां कणि श्री गुरु पाम्यो जीत ॥८॥
फंकाली मही मूलगो, पण्डित तणो घहै अभिमाण।
सागर छीलर सम थयो, जिहि उद्‍यो खरतर गुरु भाण ॥९॥
[વિધિ સ્થાનક ચોપાઈ]

संवत सोल सतो (सतरो) तरइं, पाटण नगर मझार(रे)।
मेलि दरशन सहु सम्मत, ग्रन्थनी साखि साधार(रे) ॥५॥
पूरव बिरुद उजवालियउ, साखि दाखइं सहु लोकरे।
तेज खरतर सद्‍गुरु तणउ, ऋषिमति ते थयउ फोकरे ॥६॥
ऋषिमति जे हुंतो फकाली, बोलतउ आल पंपालरे।
रंग कीधउ खरतर गुरे, जाणइं बाल गोपाल रे ॥७॥
(જિનચન્દ્રસૂરિ ગીત ગા૦ ૯ માંથી)

पाटण सोल सतरोतरइं, च्यार असी गच्छ साखिरे।
खरतर बिरुद दीपावियउ आगम अक्षर दाखिरे ॥७॥

+ पाटणमांहि पंचासरउ, पाड़ा पाखलि जे पोसाल।
पोल देइ पैसी रहाउ, जे मुन्दि खरतर थाज पंपाल ॥१०॥
गच्छ चोरासी मेलवी, पंचशाखनी साखि उदार।
जीतउ खरतर गाजियउ, प सहु को जाणइ संसार ॥११॥
(વિધિસ્થાનક ચોપાઈ ગા. ૧૭)

કાર્યો' એ કથનાનુસાર એ આવવાતાજ કર્યા હતા? આપણે, એકત્ર થએલ મહાનુભાવોને શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીએ સવાલ કર્યો: "શ્રીઅભયદેવસૂરિજી કયા ગચ્છમાં થયા? આપ લોકો એ વાતનો નિર્ણય કરો. ઉપસ્થિત વિદ્વદ્વરોએ ૪૧ પ્રાચીન ગ્રંથોના પ્રમાણથી એ નિશ્ચય કર્યો કે જે મહાપ્રભાવક આચાર્યને ચોર્યાસી ગચ્છવાળાઓ પૂજ્યભાવથી જૂએ છે તે નવાંગીવૃત્તિના કર્તા અને સ્તંભનક પાર્શ્વનાથપ્રતિમા પ્રકટ કરનાર શ્રીઅભયદેવસૂરિજી ખરતર ગચ્છમાંજ થયા છે.

આ નિર્ણયનો એક મતપત્ર લખાયો, જેમાં તમામ આચાર્યો અને મુનિઓના હસ્તાક્ષરો લેવાયા. કાર્તિક શુદિ ૧૩ ના રોજ તમામ ગચ્છવાળાઓએ મળીને ધર્મસાગરજીને જૂઠ તેમજ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ વાત કરનાર તરીકે અને શાસ્ત્રોક્ત સત્યને છૂપાવનાર ગણી એમને જૈન સંઘમાંથી બહિષ્કૃત કર્યા.

ઉપરોક્ત આશયના મતપત્રની નકલ અહીં આપવામાં આવે છે, જેથી આ વાત વિષેની પૂરી જાણ થશે.

મત-પત્રમિદમ્ ×

સ્વસ્તિ શ્રી સંવત ૧૬૧૭ વર્ષે કાર્તિક સુદી ૭ સપ્તમી દિને શુક્રવારે શ્રીપાટણ મહાનગરે શ્રીખરતર ગચ્છનાયક વાદિ-કંદ કુદ્દાલ ભટ્ટારક શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી ચઉમાસી (રહ્યા હુંતા) કીધી. તિવારઇં અવિમતિ ધર્મસાગરે કુડી ચરચા

×એજ પ્રમાણે ખંભાતમાં પણ આજ આશયનું એક મતપત્ર લખાયું હતું. જેની નકલ આ પ્રમાણે છે.

સ્વસ્તિ શ્રીપાર્શ્વજિનાધીશં નત્વા શ્રીસ્તંભતીર્થે મધ્યે સમસ્ત દર્શન લિખિતં શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગી વૃત્તિકારક શ્રીસ્તંભનપાર્શ્વ પ્રગટકારક ખરતરગચ્છે હુવા। કોઈએક એમ નથી કહતા, રાગ

માંહી હુઉ શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગી–વૃત્તિકારક શ્રીસ્થંભના પાર્શ્વનાથ પ્રકટકર્તા, તે ખરતરગચ્છિં ન હુવા। એહવી વાત સાંભલી; તિવારઈ ખરતર શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ, (એ વાત વિચારી) સમસ્ત દર્શન એકઠા કીધા, પછી સમસ્ત દર્શનનંઈ પૂછયો જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ, નવાંગી–વૃત્તિ કર્તા સ્થંભણઈ પાર્શ્વનાથ પ્રકટ કર્તા કિયઈ, (કિસઈ) ગચ્છઈ હુવા? તિવારઈ સમસ્ત

દેવના વાર્યા કુબુદ્ધિ લોગોં (વાળા) તે બાંપડા ગાઢા દુખિયા થાસ્ચે (હુસ્યે) સહી સહી ૧૦૮

સિદ્ધાંતનઈ મેલિ નવાગી વૃત્તિનઇ મેલિ વૃદ્ધ સપ્રદાય (નઇ મેલિ) અનુસાર છે. જેહ ન માનઈ તે ઘણા કુશ પડઈ છઈ।

સમસ્ત દર્શન (જૈન) બઇસી નવાગી વૃત્તિ પ્રશસ્તિ જોઇ વૃધ્ધ સપ્રદાય જોઇનઇ બીજા પણિ વિચારકર સહી કીધી. જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ ખરતર ગચ્છિ હુવા સહી સહી।

અત્ર સાખ–ઓસવાલગચ્છે પ સીંહા મતમ્ ૧

" " અચલગચ્છે પં લક્ષ્મીનિધાન મતમ્ ૨

" " વૃધ્ધશાલીય તપાગચ્છનાયક શ્રીસૌભાગ્ય રત્નસૂરિ મતમ્ ૩

" " વડાગચ્છે ઉ વિનયકુશલ મતમ્ ૪

" " કોરંટવાલગચ્છે પ પદ્મશેખર મતમ્ ૫

" " પૂર્ણિમાગચ્છે પ. રત્નધીર મતમ્ ૬

" " ભરૂઅચ્છા (તપાગચ્છે) પ. રત્નસાગર મતમ્ ૭

" " મલધારગચ્છે ક્ષમાસુન્દર મતમ્ ૮

" " અચલિયા પૂર્ણચન્દ્ર મતમ્ ૯

" " સડેરા સમયરત્ન મતમ્ ૧૦

" " આગમિયા ગચ્છે ઋષિ રામા મતમ્ ૧૧

" " સુધર્મીય ગચ્છે ઋષિ રત્નસાગર મતમ્ ૧૨

" " કડુઆમતી પોમસી મતમ્ ૧૩

દર્શન મિલી અનઈ ઘણા ગ્રન્થ જોઈ પછઈ (એ વાત વિચારી નઈ) ઇમ કહ્યા જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ (નવાંગી-વૃત્તિકારક, સ્થમ્ભણઈ પાર્શ્વનાથ પ્રકટ-કારક) ખરતરગચ્છે હુવા। સહી સત્યં, સમસ્ત દર્શન ઘણા ગ્રન્થ જોઈ નઈ સહી કીધી। સહી ૨ વાર ૧૦૮

અત્ર સાખિ-ભટ્ટારક કમ્મર્સુન્દરસૂરિ મત ૧
,, ,, સિદ્ધાન્તિયા વડગચ્છા શ્રીથિરચંદ્રસૂરિ મત ૨
,, ,, જાવડિયા ગચ્છે શ્રીહર્ષ વિનય મત ૩
,, ,, નિગમીયા તપાગચ્છે શ્રી ભ. કલ્યાણરત્નસૂરિ મત ૪

શ્રીખરતરગચ્છે અભયદેવસૂરિ સં. ૧૧૧૧ શ્રીસ્થંભણઉ પાર્શ્વનાથ પ્રગટ કીધઉ। સં. ૧૧૨૦ વર્ષે નવાંગીવૃત્તિ કીધી। સં. ૧૨૦૪ રુદ્રપલ્લીય અભયદેવસૂરિજી બીજા હુવા। ન માનઇ તે અભાગીયા (ઉત્સૂત્ર-ભાષી કૂડા થકા ધર્મનિગમી સંસાર મધ્યે રલસ્યૈ સહી સહી) પોતાનું બોલીનઈ ચારિત્ર ગમાડઇ છઇ। તથા કેઇ કદાગ્રહી ઇમ કહે જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગીવૃત્તિ કર્તા શ્રીસ્થંભણઉ પાર્શ્વ પ્રકટકારક ખરતરગચ્છે ન હુવા તે મહા ઉત્સૂત્રવાદી જાણિવા। જિણે કારણે તપાગચ્છનાયક શ્રીસોમસુંદરસૂરિ (શિષ્ય પં. સોમધર્મ ગણિ)ની કીધી ઉપદેશ સત્તરી તે માહિં બારમઇ ઉપદેશિ, તે કાલના ગીતાર્થ સંવેગી હુવા તિણઇ ખરતરગચ્છી કહ્યા છઈ તે હુંડી લખીજઈ છઈ (ત્યારબાદ અહીં ઉપરોક્ત ગ્રન્થમાંથી સંસ્કૃતનાં ૨૧ શ્લોક મૂક્યા છે, જે અનાવશ્યક લાગવાથી અમે અહીં નથી લખ્યા)

ઇત્યાદિ શાસ્ત્ર જાણી કરી જે સંવેગી ગીતાર્થ છઈ તે સમસ્ત સંઘ કહિયઈ। ઉત્સૂત્રની બીહતા થકા બીજાઇ પૂર્વાચાર્ય અનેરઈ ગચ્છે હુવા તેહી ઇમ કહ્યા જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગીવૃત્તિકર્તા સ્થંભન પાર્શ્વનાથ પ્રકટ કરણહાર જય તિહુઅણ બત્તીસી કારક શ્રીખરતરગચ્છિ હુવા સહી સહી॥ સંદેહ નહી॥

„ „ બૃહત્ તપાગચ્છે શ્રીસિદ્ધિસૂરિ મત ૫

„ „ બિવંદણીક ખારેજિયા ખેડખંડતા તપાગચ્છે
શ્રીપરમાણંદસૂરિ મત ૬

„ „ (સિદ્ધાન્તિયા) વડગચ્છા શ્રીમહીસાગરસૂરિ મત ૭

„ „ કોછેલા પુનમિયા ગચ્છે શ્રીઉદયરત્નસૂરિ મત ૮

„ „ પીપલિયા ગચ્છે વિમલચન્દ્રસૂરિ મત ૯

„ „ આંગડિયા પુનમિયાગચ્છે શ્રીવિદ્યાપ્રભસૂરિ મત ૧૦

„ „ ઢંઢેરિયા પુનમિયા ગચ્છે શ્રીસંયમ સાગરસૂરિ મત ૧૧

„ „ કુતબપુરા તપાગચ્છે શ્રીવિનય તિલકસૂરિ મત ૧૨

„ „ ઓકડિયા ગચ્છે શ્રીદેવાનન્દસૂરિ મત ૧૩

„ „ સિદ્ધાન્તિયા ગચ્છે પંન્યાસ પ્રમોદહંસ મત ૧૪

„ „ પાલ્હણપુરા ગચ્છે વા. વિનયકીર્તિ મત ૧૫

„ „ પાલ્હણપુરી શાખા તપાગચ્છે વા. રંગનિધાન મત ૧૬

„ „ અંચલગચ્છે પંડિત ભાવરત્ન મત ૧૭

„ „ છાપરિયા પુનમિયા ગચ્છે પંડિત ઉદયરાજ મત ૧૮

„ „ સાધુપુનમિયા ગચ્છે વા. નગા મત ૧૯

„ „ મલધારા ગચ્છે-પંડિત ગુણતિલક મત ૨૦

„ „ ઓસવાલ ગચ્છે પંડિત રત્નહર્ષ મત ૨૧

„ „ ધવલ પક્ષીયા આંચલિયા (આગમિયા)
પંડિત રંગા મત ૨૨

„ „ ચિત્રવાલ ગચ્છે વા. ક્ષેમા મત ૨૩

„ „ ચિંતામણિયા પાડા વા. ગુણમાણિક્ય મત ૨૪

„ „ આગમિયા ઉ. સુમતિશેખર મત ૨૫

„ „ બેગડા ખરતર પંડિત પદ્મમાણિક્ય મત
(ઉ. ધર્મમેરુ મત) ૨૬

,, ,, બૃહત્ખરતર વા. મુનિરત્ન મતં ૨૭
,, ,, ચિત્રવાલ જોગીવાડઈ પં. રાજા મતં
(મુનિ. જયરાજ મતં) ૨૮
,, ,, કોરંટવાલ ગચ્છે ચેલા હાંસા મતં ૨૯
,, ,, બિવંદણીક ખિરાલુઆ (ચેલા ચોકસી) મતં ૩૦
,, ,, આગમિયા ચોકલ મતં ૩૧
,, ,, ખરતર ઉપાધ્યાય જયલાભ મતં ૩૨

એવં કાતી સુદિ ૪ દિને (કાતી સુદિ ૭ શુક્રવારે સર્વદર્શન મિલિ (સર્વ સંઘ સમુદાયે) મજલસ કીધી ધર્મસાગર ઋષિમતી તેડાવ્યઉ પુણિ ધર્મસાગર દર્શન માંહિ ન આવ્યઉ, વાર તીન મજલસ કરી તેડાવ્યઉ, પછઇ (તે શ્યામ મુખ કરિનઇ) છિપિ રહ્યઉ, પણ નાવ્યઉ, તિવારઈ કાતી સુદિ ૧૩ ને દિને સર્વ-દર્શન મિલિનઈ ચર્ચાયઈ ખોટો (કૂડઉ, જુઠઉ) જાણીનઈ (સર્વથા) નિન્હવ થાપ્યઉ. જિન દર્શનિ બાહિર કીધઉ સહી સહી ૧૦૮ સર્વ દર્શન સંમત શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગી વૃત્તિ કર્તા સ્વંભણ પાર્શ્વ પ્રકટ કર્તા તે ખરતર ગચ્છઈ હુવા। પત્તનીય સમસ્ત દર્શન વિચારી મતં લિખતં ×॥

અથ ગ્રન્થ + સાક્ષિ લિખ્યતે—

૧ શ્રીતપાગચ્છીય શ્રીહેમહંસસૂરિ કૃત કલ્પાન્તરવાચ્યે।

×મહોપાધ્યાય શ્રીજયસોમજી કૃત "પ્રશ્નોત્તર વિચાર સાર" તથા મહોપાધ્યાય શ્રીસમયસુન્દરજી કૃત "સમાચારી શતક"માંથી અત્રે આ મતપત્ર પ્રકાશિત કરેલ છે. આ મતપત્રથી એ સમયના ગચ્છ અને સૂરિઓના વિષયમા ઠીક ઠીક જાણવાનું મળે છે

+આમાના કેટલાક ગ્રન્થો આજે મળતાં નથી. એની શોધખોળ જરૂરી છે.

૨ ધોળકડુક કૃત ગુરુપર્વ પ્રભાવક ગ્રન્થે ।
૩ તપાગચ્છીય (રત્નશેખરસૂરિ) કૃત આચાર પ્રદીપે ।
૪ તપાગચ્છીયકૃત લઘુશાલીય પટ્ટાવલ્યામ્ ।
૫ સ દેહ દોલાવલી ખરતર ગ્રંથ પ્રામાણ્ય સાધકત્વેન ।
૬ કુમારગિરિ સ્થિત તપા સામગ્રી સાધુ પટ્ટાવલ્યામ્ ।
૭ શ્રીજિનવલ્લભ સૂરિકૃત (સૂક્ષ્માર્થ વિચાર) સાર્દ્ધશતક
(ડોઢસયા) કર્મગ્રન્થ મધ્યે
૮ ચિત્રવાલ ગચ્છીય ધનેશ્વરસૂરિ કૃતાવૃત્તિ પરંપરા સાધકત્વેન
૯ તપા કલ્યાણરત્નસૂરિ કૃત ચરિત્ર ટિપ્પનકદ્વયે ।
(કલ્યાણરત્નસૂરિ પ્રબંધ ગ્રંથ)
૧૦ છાપરિયા પુનમિયા પટ્ટાવલ્યામ્ ।
૧૧ સાધુપુનમિયા પટ્ટાવલ્યામ્ ।
૧૨ ગુરુપર્વાવલી ગ્રન્થે ।
૧૩ પ્રભાવક ચરિત્ર ૧૫ (૧૩) સર્ગે શ્લોક ૫૫ થી ૯૫
પર્યંત શ્રીઅભયદેવસૂરિ ચરિત્રે ।
૧૪ પલ્લીવાલ ગચ્છીય ભ૦ આમદેવસૂરિકૃત પ્રભાવક ચરિત્રે
(ગદ્યમયે)
૧૫ પીપલિયા ઉદયરત્નસૂરિ પ્રારભેણ જીવાનુશાસન વૃત્તિ ।
૧૬ તથા શ્રીસોમસુન્દરસૂરિ રાજ્યે કુતોપદેશ–સત્તરી ગ્રન્થે ।

કિમ્બહુના ૪૧ ગ્રન્થ મધ્યે હુંડી, ખરતર ગચ્છીય શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગીવૃત્તિકારક સ્થંભના પાર્શ્વનાથ પ્રકટકર્તા યથા (ભભૂત) મૂલગા (લિ)ખત સર્વ દર્શનિ (જૈન)રા મતા પાટણરા ભંડાર માહિ મૂકયા છઈ। તે ઉપરિ એ ખરતર લિખિ છઈ, જે ન માનઈ તે નિન્હવ જાણવા.

એ સમયના તપગચ્છના આચાર્ય શ્રીવિજયદાનસૂરિજીએ પણ પરસ્પર ગચ્છોમાં અગાઉની માફક પ્રેમ જળવાઈ રહે, અને ઉત્સૂત્ર પ્રરુપણાની વૃદ્ધિ ન થાય એટલા માટે ધર્મસાગરજીએ બનાવેલ ઉત્સૂત્ર-કંદ-કુદ્દાલ તેમજ તત્વતરંગિણી આદિ ગ્રન્થોને જલશરણ કરાવ્યા, અને ધર્મસાગરજીને પોતાના ગચ્છથી બહિષ્કૃત કર્યા. અને તે ગ્રન્થોને અસ્વીકાર્ય-અમાન્ય ઠગરવા માટે સાત બોલ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ કરી દીધા, કે જેથી ભવિષ્યમાંય કોઈ પણ એ ગ્રંથોને પ્રમાણિક ન માને.

(ધર્મસાગરના) ગ્રંથોને જલશરણ કરવાનાં ઉલ્લેખો તપગચ્છના પુસ્તકોમાં પણ આ પ્રમાણે ઉપલબ્ધ થાય છે.

"સંવત સોલ સતો (સતરો) તરઈ નિસુણો અવદાત રે।"

× × ×

"ધર્મસાગર તે પંડિત લગઈ, કર્યો નવો એક ગ્રન્થ રે।
નામથી કુમતિ કુદ્દાલડો, માંડી અભિનવઉ પન્થ રે ॥૧૫૫॥
આપ વખાણુ કરઈ ઘણો, નિન્દઈ પર તણઉ ધર્મ રે।
એમ અનેક વિપરીત પણું, ગ્રન્થ માંહિ ઘણા મર્મ રે ॥૧૫૬॥
માંડી તેણઈ તેહ પરૂપણા, સુણી ગચ્છપતિરાય રે।
બીસલ નયરિ વિજયદાનસૂરિ, આવી કરઈ ઉપાય રે ॥૧૫૭॥
પાણી આણિ કહઈ શ્રી ગુરુ, ગ્રન્થ બોળાવઉ (ડુબાઓ) એહ રે।
નયર બહુ સંઘની સાખિસું, ગ્રંથ બોળિયઉ તેહ રે ॥૧૫૮॥
શ્રી ગુરૂ આણ લહી સહી, સૂરચન્દ્ર પંન્યાસ રે।
હાથિસ્યું ગ્રન્થ જલિ બોળીયઉ, રાખિ પરંપરા અંશ રે ॥૧૫૯॥
ગ્રન્થ બોળિ સાગર કહનઈ (કન્હઈ?) લીધું લિખિત તસ એક રે।
નવિ એહ ગ્રથ પરૂપણા, નવિ ધરવી ધરિ ટેક રે ॥૧૬૦॥
(દર્શનવિજય કૃત વિજય તિલકસૂરિ રાસ)

સુણજો સરઇ નં, પ્રીતઈ સાગર, સંકતાણી પરિ રોહ્યા । ૨૩
કુમતિ-કુદ્દાલ નઈ ત્રાંતવીર ગિણી સંઘી પાણી માહે બોળ્યા ॥૨૪॥

(સિંહવિજય કૃત સાગર-બાવની સં. ૧૬૭૪)

ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરે પોતે પણ આ સાત બોલનો સ્વીકાર કરી પોતાની કરેલી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાના "મિચ્છામિ દુક્કડમ્" દઇ પોતાનાં ગ્રન્થ કુમતિ(ઉત્સૂત્ર) કંદ કુદ્દાલને અશ્રદ્ધેય, અમાન્ય, અપ્રમાણિક સ્વરૂપની પ્રસિદ્ધિ કરી હતી. માસિક "જૈનયુગ" વર્ષ ૫, પૃ. ૪૮૩ પરથી એ પત્રની નકલનો ઉતારો અત્રે રજૂ કરીએ છીએ.

"સ્વસ્તિ શ્રીશાન્તિજિન પ્રણમ્ય ॥ તિરવાડા નગરત પરમગુરુ શ્રીવિજયદાનસૂરિ સેવી ઉ શ્રીધર્મસાગર ગણિ લિખતિ સમસ્ત નગર સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા યોગ્યમ્ ॥ આજ પછી અમ્હે પાંચ * નિન્હવ ન કહઉં, પાંચ નિન્હવ કહ્યા હુઈ તે 'મિચ્છામિ દુક્કડમ્' ૧॥ ઉત્સૂત્ર-કંદ-કુદ્દાલ ગ્રન્થ ન સદ્દહઉં, પૂર્વઇ સદ્દહ્યાઉ હુઇ તે "મિચ્છામિ દુક્કડમ્" ૨॥ ષટ્-પર્વી । ચતુષ્પર્વી આશ્રી જિમ શ્રીપૂજ્ય આસિ (આદેશ) દ્યઈ છઈ તે પ્રમાણ ॥ છ ॥ ૩॥ સાત બોલ જિમ ભગવન આમિ દ્યઈ છઈ તે પ્રમાણ ॥ ચતુર્વિધ સંઘની આસાતના કીધી હુઇ તે "મિચ્છામિ-દુક્કડમ્" ૪। આજ પછી પાંચના ચૈત્ય વાંદવા ॥ ૫। તિરવાડા માહિ શ્રીપૂજ્ય પરમ ગુરુ શ્રીવિજયદાનસૂરિ નઈ "મિચ્છામિ દુક્કડમ્" દીધઉ છઈ સંઘ સમક્ષ। એ બોલ આશ્રી જિણઇ ખોટા

* પુનમિયા, ખરતર, આંચલિયા, સાઢપુનમિયા, અને આગમિયા એ પાંચ (જુઓ ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભા ૪ પૃ ૭)

સદ્દહાઉ હુવઇ તે "મિચ્છામિ દુક્કડં" દેજ્યો ॥ ૭ ॥" ×

વિજયદાનસૂરિજીના પટ્ટધર શ્રીહીરવિજય સૂરિજીએ પણ ધર્મસાગરના ઉત્સૂત્રોનો નિરાકરણ કરવા માટે ૧૨ બોલ કાઢયા હતા, જેમાંનો દશમો બોલ આ પ્રમાણે છે:—

"તથા શ્રીવિજયદાનસૂરિ બહુજન સમક્ષ જલશરણ જે કીધુ ઉત્સૂત્ર-કંદ-કુદ્દાલ ગ્રંથ તેહ માંહિલું જે અસંમત અર્થ બીજા કોઈ ગ્રંથ માંહિ આણ્યઉ હુવઇ, તઉ તે વિહાં અર્થ અપ્રમાણ જાણિવઉ।"

અને શ્રીવિજયસેનસૂરિએ પણ ૧૦ બોલ પ્રકટ કર્યા હતા, જે "જૈન યુગ"માં છપાઈ ગયા છે.

આમ પાટણમાં ઉ ધર્મસાગરને પરાસ્ત કરી શ્રી જિનચન્દ્રસૂરિજીએ ખરતરગચ્છની મહાન સેવા કરી. આજ ચાતુર્માસમાં એમણે "પૌષધ-વિધિ પ્રકરણ" પર એક વિશિષ્ટવૃત્તિ રચી, જે વડે એમની પ્રકાંડ-વિદ્વત્તાનો ઠીક ઠીક પરિચય મળી રહે છે। ઉક્ત ગ્રંથનો આદિ મંગલ પદ્ય અને પ્રશસ્તિનો આવશ્યક અંશ આ પ્રમાણે છે.—

આદિ:—गोलक्ष्मलक्ष्यमुपलक्षितभावलक्ष,

जाग्रत् प्रभावविदितं कनकाब्ददातम्।

× ધર્મસાગરના અપ્રમાણિક ગ્રંથોનો આશ્રય લઇ આજે પણ કેટલાક કદાગ્રહીઓ ગચ્છોમાં પરસ્પર વૈમનસ્યની વૃદ્ધિ કરી રહ્યા છે, એ એક ભારે દુઃખની વાત છે એ સમયના પ્રભાવક તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રીવિજયદાનસૂરિ, શ્રીહીરવિજયસૂરિ અને શ્રીવિજયસેનસૂરિ આદિએ જે ગ્રંથોને આ અસદ્દહનીય, અમાન્ય, અપ્રમાણિક સાબિત કર્યા હતા, અને જેને ધર્મસાગરે સ્વીકૃત કરી "મિચ્છામિ દુક્કડમ્" દીધેલ, આજે પરંપરા વાળાઓ એ ગ્રન્થોને ઉપાદેય સમજી પ્રકટ કરી ક્લેશ ફેલાવવાનું કલંક કેમ વહોરતા હશે!!!

दान्तेन्द्रियद्विरदवृन्दममन्दवाचं,
वाचंयमेनमनिशं स्मरतादिदेवम् ॥ १ ॥

અંત્ય પ્રશસ્તિ:—

तेषां गुरूणां शिष्येण, श्रीजिनचन्द्रसूरिणा ।
श्रीपौषधविधेर्वृत्ति-श्चक्रे स्वेष्टप्रसादतः ॥ २४ ॥
संयोज्य वृत्तिचूर्णी, समाचारीं विलोक्य सद्‌दृष्ट्या
पुनरपि तच्छास्त्रभावं, मत्वा सत्सम्प्रदायमपि ॥ २५ ॥
श्रीपुण्यसागरमहोपा-ध्यायैः पाठकोद्धधनराजैः ।
अपि साधुकीर्तिगणिना, सुशोधिता दीर्घदृष्ट्येयम् ॥ २६ ॥
मुनिशशिविद्यादेवी(१६१७)-प्रमिते वर्षेऽणहिल्लपुरनगरे
आश्विनविजयदशम्यां, सुमुहूर्त्ते पुण्यसंयोगेन (?) ॥ २७ ॥
प्रत्यक्षरगणनेन, त्रिसहस्त्री पंचशतकसंयुक्ता ।
चतुपंचाशत्-श्लोकैरस्याः प्रमाणमिदम् ॥ २८ ॥
इति पौषधविधिप्रकरणवृत्तिः समाप्ता । ग्रं. ३५५४ पत्र ६७-
[તત્કાલીન પ્રતિ, બીકાનેર બૃહદ્‌જ્ઞાનભંડારાન્તર્ગત શ્રીજિનહર્ષસૂરિ ભંડારે]

પ્રકરણ પંચમું

વિહાર અને ધર્મપ્રભાવના :—

ખંભાતસંઘના અગ્રગણ્ય શ્રાવક વચ્છરાજના પુત્ર કમ્માશાહ આદિ સૂરિજીને ખંભાતમાં ચોમાસું કરવાનું આમંત્રણ કરવા આવ્યા. એમના વિશેષ આગ્રહથી સૂરિજી મહારાજ ખંભાત પધાર્યા, સ્તંભતીર્થની યાત્રા કરી, અને સંઘના આગ્રહથી સં. ૧૬૧૮નું ચોમાસું ખંભાત ખાતે કર્યું ત્યાંની ધર્મપ્રભાવનાનું વર્ણન કવિ "કુશલલાભ" પોતાના "શ્રીપૂજ્ય વાહણ ગીત"માં આ પ્રમાણે કરે છે.—"ધર્મ માર્ગ ઉપદેશતાં, કરતાં વિધઈ વિહાર રે।
આવ્યાજી નગર ત્રંબાવતી, શ્રી સંઘ હર્ષ અપાર રે ॥ ૩૫॥
પૂજ્ય આવ્યા તે આશા ફળી, શ્રી ખરતરગચ્છ ગણધાર રે।
શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ વાંદિયઈ, સાથઈ સાધુ પરિવાર રે ॥ ૩૬॥
× × ×
પ્રભુ+પાટિ એ ચઉવીસમઈ, શ્રીપૂજ્ય જિનચન્દ્રસૂરરે।

× 'પ્રભુ' એટલે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીઉદ્યોતનસૂરિજી, કે જેમણે ૮૪ શિષ્યોને શુભ મુહૂર્તમાં આચાર્ય પદવી પ્રદાન કરીને ૮૪ ગચ્છોની સ્થાપના કરી હતી. તેમની ચોવીસમી પાટે (સંપાદક.)

ઉદ્યોતકારી અભિનવઉ, ઉદયઉ પુણ્યં અંકૂર રે ॥ ૫૫ ॥
શાહ (શ્રાવક) ભંડારી વીરજી, શાહ શંકા નઈ ગુરુરાગ ।
વર્ધમાનશાહ વિનયઈ ઘણઉ, શાહ નાગજી અધિક સોભાગ રે ॥ ૫૬ ॥
શાહ વચ્છા શાહ પદમસી, દેવજી નઈ જૈત શાહ ।
શ્રાવક હરખા હીરજી, ભાણુજી અધિક ઉચ્છાહ ॥ ૫૭ ॥
ભંડારી માંડણુ નઈ ભગતિ ઘણી, શાહ જાવડ નઈ ઘણઉ ભાવ ।
શાહ મનુવા નઈ શાહ સહજિયા, ભંડારી અમિયઉ
અધિક ઉચ્છાહ ॥ ૫૮ ॥

નિત મિલઇ શ્રાવક શ્રાવિકા, સાંભલઇ પૂજ્ય વખાણુ ।
હિયડઉ ઉલ્લટઇ ઉલ્લસઇ, એમ જીયઉં જનમ પ્રમાણુ ॥ ૫૯ ॥
આગ્રહે દેખી શ્રી સંઘ નઉ, પૂજ્યજી રહ્યા ચઉમાસ ।
ધર્મનઉ મારગ ઉપદિસઈ, ઈમ પહુંતી મનની આસ ॥ ૬૦ ॥
પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠા થાપના, દીક્ષા દિયઇ ગુરૂ રાજ ।
ઈમ સફલ નર ભવ તેહનઉ, જે કરઇ સુકૃતના કાજ ॥ ૬૧ ॥

આમ તીર્થભૂત ખંભાતમાં જિન બિંબ પ્રતિષ્ઠા, શિષ્ય-દીક્ષા આદિ ઘણાં ધર્મકાર્યો થયા. ત્યાંથી ગામો ગામ વિહાર કરતા કરતા સંવત્ ૧૬૧૯ માં શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ "રાજનગર" પધાર્યા. ત્યાં એક મહાવિદ્વાન ભટ્ટ પોતાની વિદ્વત્તાના અભિમાનમાં ચકચૂર બની ફરતો હતો. એને મંત્રીશ્વર "સારંગધર સત્યવાદી" * ઉપાશ્રયમાં સૂરિ મહારાજની પાસે લાવ્યા. સૂરિજીએ એની સમસ્યા પૂર્ણ કરી એને પરાજિત કર્યો. એનું વર્ણન બિકાનેર જ્ઞાન ભંડારની

* એમનું નામ મહોપાધ્યાય શ્રીજયસોમજી કૃત પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથમાં આવે છે રાજનગરના એ પરમ ભક્ત અને પ્રતિભાશાળી પુરૂષ હતા. એમને સંઘપતિની પદવી હતી.

૧૮મી શતાબ્દીમાં લખાયેલ એક પટ્ટાવલીમાં આ પ્રમાણે છેઃ-

'વલી સં. ૧૬૧૯ રાજનગરઈ એક ભટ્ટ 'મહાવિદ્યાલય' નગરમઈ ફિરઈ, માથે અંકુશ પેટઈ પટો બાંધ્યઉ, એક આંકરઈ માથે ઘડો પાણીરો બીજઈ હાથિ ઘડરો પૂલો પહઉ અહંકાર ધરીનઈ ફિરઈ। તઈ સત્યવાદી સારગધર મંત્રી ઉપાસરઈ લેઈ આયઉ, પહિલી જતિયાંસુ વાદ(કિયાં)ક્ષા(?) સોઢ્યાં યાગ ન લાભઈ, તરઈ સમસ્યા કહી :—

× "મક્ષિકાપાદઘાતેન, કમ્પિતં જગતત્રયમ્"

એહ સમસ્યાનઉ અર્થ (પૂર્ત્તિ કરતાં) ભામ્યનઈ જોગઈ યુગપ્રધાનજીએ કહ્યો —

+ "સમ(? સ')ભિત્તૌ લિખિતં ચિત્રં, વારિણા કુણ્ડપૂરિતમ્।
મક્ષિકાપાદઘાતેન, કમ્પિતં જગતત્રયમ્ ॥૧॥"

એમ કહી ભટ્ટનઈ હરાયઉ, (ભટ્ટ) પગે લાગ્યઉ।"

ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિ મહારાજ પાટણ પધાર્યા, સં. ૧૬૧૯નો ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો સં. ૧૬૨૦નો એમનો ચાતુર્માસ વીસલનગર * થયો. ત્યાંથી બિકાનેરના મંત્રીશ્વર શ્રીસંગ્રામસિંહ

×"મક્ષિકા (માખી)ના પગના આઘાતથી ત્રણે લોક કંપવા લાગ્યા."

+"સમાન ભીંત (દિવાલ) પર ત્રણે જગતનું ચિત્ર દોરી એની નીચે પાણીથી ભરેલુ એક જલપાત્ર રાખ્યું. એમાં ત્રણલોકના ચિત્રની છાયા પડવા લાગી, એ પાણીની ઉપર માખીના બેસવાથી પાણી હાલવા લાગ્યું. પાણીના હલનચલનની સાથોસાથ ત્રણે જગતની પ્રતિચ્છાયા પણ કંપવા લાગી, આમ મક્ષિકાના પગના આઘાત વડે ત્રણે લોક કંપવા લાગ્યા."

*વિહાર પત્ર નં. ૨ માં વિસલનગરના સ્થાન પર બિકાનેર લખેલ છે; પરન્તુ અમને વિસલનગર જ ઠીક લાગે છે.

વચ્છાવતના આગ્રહથી બિકાનેર પધાર્યા. સં. ૧૬૨૧ નું ચોમાસુ બિકાનેરમાં કર્યું.

બિકાનેરના શ્રીવાસુપૂજ્યજીના મંદિરમાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથજીની પંચતીર્થી ધાતુપ્રતિમા સં. ૧૬૨૨ વૈશાખ શુદિ ૩ ના રોજ સૂરિજીના વરદ હસ્તે પ્રતિષ્ઠિત થઈ, તેના લેખની નકલ આ પ્રમાણે છે :—

"संवत् १६२२ वर्षे वैशाख सुदि ३ सोमवारे उपकेशवंशे। रांकेचागोत्रे शाह मापू, तत्पुत्र साह भाडकेन पुत्र सा. नींबा साह मेरा हेमराज युतु[युतेन] श्रीसुपार्श्व बिम्बं कारापितम्। खरतरगच्छे श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टाधिपश्रीजिनचन्द्रसूरिभिः प्रतिष्ठितम्॥ शुभं भवतु।"

હવે જો સૂરિજીએ ઉપરોક્ત પ્રતિમાજીની પ્રતિષ્ઠા બિકાનેરમાં કરી હોય. તો એટલું તો નિઃસંદેહ સમજી શકાય કે સૂરિજી અક્ષયતૃતિયા પછીજ બિકાનેરથી વિહાર કરી જેસલમેર પધાર્યા. સં. ૧૬૨૨ નો ચાતુર્માસ જેસલમેર ખાતે કર્યો. વિહાર પત્ર નં. ૨ માં લખેલ છે કે "विधि नागोर हसनकुलीखान जयलाभ पइसारउ" એનો આશય અમારી સમજમાં તો કે બરાબર નથી આવ્યો, પરન્તુ અનુમાન કરી શકાય છે કે બિકાનેરથી જેસલમેર જતાં કે આવતાં વચ્ચે નાગોર પધાર્યા હોય; ને ત્યાં "હસનકુલીખાને" × કોઈ યુદ્ધમાં જયલાભ પ્રાપ્ત કરવાને કારણે સૂરિ મહારાજનો સન્માનપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો હોય.

× "હસનકુલીખાન"નું નામ કર્મચન્દ્રમંત્રી વંશ પ્રબંધમાં આવે છે. મંત્રીશ્વર સંગ્રામસિંહજીએ એની સાથે મૈત્રી કરેલ, ઉપરોક્ત વિહારપત્રમાં આવેલ "જયલાભ" શબ્દનો અર્થ સંભવ છે કે, આ શબ્દને મળતો હશે.

સં ૧૬૨૨ નું ચોમાસુ જેસલમેર કરી સૂરિજી બિકાનેર પધાર્યાં સંવત્ ૧૬૨૩ નું ચોમાસું અહીં કર્યું. એતાસર ગામના રહીશ ચોપડા ગોત્રીય સા. ચાંપસીની પત્નિ ચાંપલ * દેવીના પુત્રરત્ન માનસિંહને માગસર વદી ૫ ના રોજ દીક્ષા આપી, એમનુ દીક્ષાનામ "મહિમરાજ" + રાખ્યું.

ત્યાંથી વિહાર કરી "નાડોલાઈ" પધાર્યા, સં ૧૬૨૪નો ચાતુર્માસ ત્યાંજ થયો વિહાર પત્ર નં. ૨ માં લખ્યુ છે કે "लश्करनउ भय कार्ती सुदी १० निवर्त्तेउ" એનુ સ્પષ્ટીકરણ એક બિકાનેર જ્ઞાનભંડારની પટ્ટાવલીમાં કરેલ છે–મોગલ સેના આ શહેરથી તદ્દન સમીપ આવી પહોંચી હતી લૂંટફાટ અને મારફાડના ભયથી આકુળ વ્યાકુળ બનેલી પ્રજા ચારે તરફ નાસવા લાગી સંઘે મળી સૂરિ મહારાજને પણ વાત કરી, પરંતુ મહાપુરૂષો સ્વય નિર્ભય તેમજ બીજાને માટે પણ અભયકારક હોય છે આખુ શહેર ખાલી થઈ ગયું, પરન્તુ સૂરિ મહારાજ સામાન્ય જનતાની માફક વ્યાકુળ ન બનતાં ઉપાશ્રયમાંજ નિશ્ચલ ધ્યાન લગાવી બેઠા એમના ધ્યાન

* ઉપાધ્યાય શ્રીક્ષમા કલ્યાણજી ગણિ કૃત ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલીમાં માનસિંહજીની માતાનું નામ "ચતુરંગ દે" લખેલ છે, પરન્તુ ઉપાધ્યાય શ્રીશિવનિધાન આ લબ્ધિકલ્લોલ આદિ કૃત પ્રાચીન ગહૂલિયો તેમજ શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડારની તત્કાલીન લખેલ "ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી"માં માતાનુ નામ ચાપલદેવી લખેલ છે. પ્રાચીન હોવાને કારણે એજ વધુ ઠીક લાગે છે

+ આ મહિમ રાજજી (શ્રીજિનસિંહસૂરિજી) ભારે પ્રભાવક તેમજ નિર્મળ ચારિત્રવાન્ પ્રકાંડ પંડિત થયા, સમ્રાટ્ અકબરે એમના ગુણોથી મુગ્ધ બની સૂરિજી પાસે એમને "આચાર્યપદ" અપાવેલુ એમના વિષેની વિશેષ માહિતી યથાસ્થાન આગળના પ્રકરણોમાં લખવામાં આવશે.

બળથીજ મોગલ સેના માર્ગ ભૂલી અન્યત્ર ચાલી ગઈ. બધા લોકો ખુશ થતાં થતાં પોતપોતાને ઘેર આવ્યા, ને સૂરિજીના યોગ પ્રાબલ્યથી ચમત્કૃત થઈ તેમની ભારોભાર પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ઉપરોક્ત પટ્ટાવલીમાં આનું વર્ણન આ પ્રમાણે કરેલ છે.

"वलि जियई नडुलाई नगरमांहि श्रीपूज्यजी हता, संघ मिली गुरु विनव्या गुरुजी! मुगलनउ भय सांभलियई छई। गुरे कह्यो महानुभाव! कांई विशेष नहीं। इम करतां मुगल ढूकडा आव्या, तिवारइ सर्व लोक जीव लेई दिसोदिस नाठा (गया) पर श्रीपूज्यजी उपासरामांहिथी हाल्या नहीं, ध्यान वईठा, गुणतानई प्रभावि मुगलांनउ कटक मारग थकी चूकउ, बीजी ठामि गयउ। सर्वलोक आप आपणा घरे आव्या, संघ मिली उपासरइ आवि देखइ तउ गुरुजी ध्यान करइ छइ। संघ वांदी, पूजी स्तवना करवा मांडी, सर्वलोक हर्षित थयउ; ठाम ठाम शोभा थई।"

ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી બાપડાઉ (? બાપેઉ, જે બિકાનેરથી ૪૪ માઈલ છે) પધાર્યા. સં. ૧૬૨૫નું ચોમાસું સંઘના વિનીત આગ્રહથી ત્યાંજ કર્યું. ચાતુર્માસ પૂરો કરી, ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં કરતાં બિકાનેર પધાર્યા. સં. ૧૬૨૬નું ચોમાસું બિકાનેર થયું. સં. ૧૬૨૭નું ચોમાસું મહિમ કર્યું. ત્યાંથી સાધુ-વિહાર કરતા મેવાત પ્રદેશમાંથઈ આગરા પધાર્યા. વિહાર પત્રોમાં લખ્યું છેઃ-"सं. १६२७ महिम, शां. कुं. अ. म. थुभ। चन्द्र० म० स्थु० नेमिचैत्य, विचि सौरिपुर यात्रा, चन्द्रवाडि हथिणाउर पछइ आव्या॥" આથી હસ્તિનાપુરમાં શાન્તિનાથ, કુન્થુનાથ, અરનાથ તથા મલ્લિનાથજીની સ્તૂપો તેમજ ચન્દ્રવાડમાં શ્રીચન્દ્રપ્રભુ ભગવાનની યાત્રા થઈ હોવાનું નક્કી છે.

આગરામાં ધર્મકાર્યો બહુ થયાં, ત્યાં એક માસની માસ-

કલ્પ સ્થિતિ કરી સૂરિજી સૌરિપુર પધાર્યા. ત્યાં શ્રીનેમિનાથ સ્વામીની યાત્રા કરી, અને ચન્દ્રવાડિ હસ્તિનાપુરની યાત્રા કરી પાછા આગરા પધાર્યા. ત્યાંથી ચોમાસું કરવા ગવાલિયર જતા હતા, પરન્તુ આગરા સંઘના વિશેષ આગ્રહને લીધે સં. ૧૬૨૮નું ચોમાસું આગરામાંજ કર્યું. વિવિધ ધર્મધ્યાન કરતાં સુખપૂર્વક પર્યુષણપર્વ વ્યતીત થયા બાદ સૂરિજીએ એક પત્ર "સાંમલિ નગર"ના સંઘને પાઠવ્યો. આ અસલી મૂળપત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે, એમાં ઉપરોક્ત તીર્થ પર્યટન, વિહાર અને ધર્મકાર્યોનું પણ થોડું વર્ણન છે. આ પત્રની નકલ આ પ્રમાણે છે:—

॥ ६० ॥ स्वस्ति श्रीशान्तिजिन प्रणम्य– श्रीआगरा नगरात्...श्रीजिनचन्द्रसूरय प. आणंदोदय गणि, प. वीरोदय मुनि, प. भक्तिरंग गणि, पं. सकलचंद्र गणि, पं. नयविलास मुनि, प. दर्पविमल, पं. कल्याणकमल, प. महिमराज, प. समयराज प. धर्मनिधान, पं. रत्ननिधान, श्रीपाल, प्रमुख साधु १९ विहितोपास्तय श्रीसांमलिस्याने श्रीदेव गुरुभक्ति कारकं श्रीजिनाज्ञाप्रतिपालकं सा. मूला. सा सामीदास सा. पूह सा पदू सा. वस्तू सा. गांगू नाथू धम्मू पूरू लखू श्रीसंघ समुदायकं सादरं धर्मलाभपूर्वकं समादिशन्ति श्रेयोऽत्र श्रीदेवगुरुप्रसादात्। उपदेशो यथा॥ "धम्मो मंगलमुक्किट्ठं, अहिंसा संजमो तवो। देवा वि तं नमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो ॥१॥" इत्यादि धर्मोपदेश जाणी धर्मोद्यम करतां लाभ छइ, तथा अम्हे इहां विहार करी साधुविहार करतां मेवात देश मांहि थइनइ अत्र आव्या, घणा धर्मना लाभ थया.। पछइ मास कल्प क...(री नइ?) सौरीपुर श्रीनेमिनाथनी यात्रा करीनई अत्र आ......(व्या) पछइ चौमासि उपरि ग्वालेर नइ चालता हुंता पो.. (रं?श्रीस)घनइ आग्रहइ अत्रेज रह्या। धर्मध्यान

करतां करावितां श्रीपर्युषणा पर्व आव्यइ सा. श्रीवच्छ सा. लक्ष्मीदासादि सपरिवारइ विधिपूर्वक पुस्तक वंचाव्या, भावना प्रभावनादि धर्मकरणी घणी हुइ पोसाहता १५१ हुवां, बीजाइ दान शील तप भावनादि धर्मकरणी एवं जाणी तुहे अनुमोदिवा। आ सामग्री साधू साध्वी विशेषइ चिंता करवी। तथा तुम्हारो कागळ आव्या समाचार परीछयां। तुहे उत्तम सुश्रावक छउ, सघली सामग्री थावइ तउ राखेज्यो ज्युं धर्म निर्वहइ, पर्व समस्त संघमांहि धर्मलाभ कहेज्यो। पत्र परीछे(ज्यो)... पारणइ पूर्व दिशइ तीर्थयात्रा भणी विहार...(करवाना भा?) व छइ, वली वर्तमान जोगि जाणिस्यइ॥ समस्त श्रावक श्राविकानइ धर्मलाभ कहेजो॥

આ પત્ર અનુસાર ચતુર્માસ પૂર્ણ કરી સૂરિજી જો પૂર્વદેશીય તીર્થોની યાત્રા કરવા ગયા હોય તો યથાસંભવ સમેતશિખરજી, પાવાપુરીજી, ચંપાપુરીજી, રાજગૃહ આદિ તીર્થોના દર્શન કરી આવ્યા હશે. ત્યાર પછી સં. ૧૬૨૯ નો ચાતુર્માસ રુહતક (દિલ્હી નજીકનું રોહતક) કર્યો, ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી સૂરિ મહારાજ ગ્રામાનુગ્રામ વિહરતા વિહરતા બિકાનેર ખાતે પધાર્યા, અહીંના શ્રીઋષભદેવ ભગવાનના મંદિરમાં સૂરિજીના કરકમલ વડે પ્રતિષ્ઠિત થએલ શ્રીઅજિતનાથ સ્વામીની ધાતુ પ્રતિમા વિદ્યમાન છે; જેના પર નીચે મુજબનો લેખ છે :—

"संवत् १६३० वर्षे माहसुदि १० दिने श्रीऊपकेशवंशे छाजहडगोत्रे सा. झठा चा (?) तत्पुत्र सा अमरसीकेन कारित. श्रीअजितनाथबिम्बं प्रतिष्ठितं खरतरगच्छे श्रीजिनचन्द्रसूरिभिः।"

ફાગણ માસમાં "નયણા" નામક શ્રાવિકાએ સૂરિજી પાસે બાર વ્રત ગ્રહણ કરેલ, ત્યારે સાધુવર્ધનના શિષ્યે બાર વ્રતનો રાસ બનાવ્યો, જેમાં લખ્યું છે કે :—

બોલીનેજ બેસી ન રહ્યા, પણ તે સમયેજ એમણે મંત્રીશ્વરને પોતાની પરિષદના સામાજિક લોકોના અધ્યક્ષ બનાવ્યા, અને ખુદ પોતાનો હાથી અને સોનાનાં આભૂષણોથી સુસજ્જિત શિકારી ઘોડો અર્પણ કર્યો, એટલુંજ નહીં, પરંતુ થોડાજ દિવસોમાં તેઓ સમ્રાટના એટલા બધા વિશ્વાસપાત્ર બની ગયા કે સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને પોતાના ખજાનાના અધિકારી (ખજાનચી) અને તોસામપુર નગરના રાજ્યપાલ નીમ્યા.

એ પછી મંત્રીશ્વરનું સમ્રાટપુત્ર સલીમના મૂળ નક્ષત્રમાં ઉત્પન્ન પુત્રીના જન્મદોષની શાંતિ નિમિત્તે અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર કરાવવું, વા. મહિમરાજજી અને પછી સૂરિજીને સમ્રાટના વિનીત આમંત્રણથી લાહોર બોલાવવું, કાશ્મીર યાત્રામાં સમ્રાટની સાથે મહિમરાજજીનું જવું, જિનસિંહ સૂરિજીની પદ સ્થાપના સમયે સવા કરોડનું દાન દેવું આદિ અનેક કાર્યોમાં વિપુલ ધન ખર્ચ કરી શાસન શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કર્યાનું વિસ્તૃત વર્ણન આ પુસ્તકના ૬–૭ અને ૮ મા પ્રકરણમાં અમો લખી ચૂકયા છીએ, એટલે અહીં એની પુનરૂક્તિ કરવી આવશ્યક નથી. 'અકબર પ્રતિબોધ રાસ' થી જાણવા મળે છે કે એમનો પ્રભાવ સર્વવ્યાપી હતો. તમામ દેશના રાજાઓ, અમીર ઉમરાવ, મીર, મલ્લિક, ખોજા અને ખાન બધાયે એમનું બહુમાન કરતા. અને સમ્રાટ અકબર સાથે તો એમની ગાઢ પ્રીતિ બંધાઈ ગઈ હતી. આ બાબતમાં ઐ. જૈ. કા. સં. પૃ. ૯૧ જુઓ.

મંત્રીશ્વર ખરતરગચ્છના અનન્ય ભક્ત હતા. તપાગચ્છીય સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન સિદ્ધિચન્દ્રજીએ " ભાનુચન્દ્ર ચરિત્ર " માં મંત્રીશ્વરને " ખરતરગચ્છ શ્રાદ્ધમુખ્ય " અને "ભૂભુજમાન્ય"

લખ્યા છે. એમણે ફલોધિ તોસામપુર × લાહોર સાંગાનેર આદિ અનેક સ્થાનોમાં શ્રીજિનકુશલ સૂરિજીના સ્તૂપ બનાવી એમની ચરણપાદુકાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. જુઓ, ઉપાધ્યાય વિનયસાગર સંપાદિત 'પ્રતિષ્ઠા લેખ સંગ્રહ' લેખાંક ૧૦૭૦।

વાચક ગુણવિનયજીએ "કર્મચન્દ્રવંશ પ્રબંધ" ની વૃત્તિ એમના આગ્રહથીજ રચી હતી. +

શ્રીજિનકૃપાચન્દ્ર સૂરિ જ્ઞાનભંડારસ્થ પટ્ટાવલીમાં સં. ૧૬૫૩ના દુષ્કાળમાં મંત્રીશ્વરે દાનશાળા ખોલી અનાથોની રક્ષા કર્યાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છેઃ—

मंत्री करमचन्दई पईत्रीसई नई * त्रिपन्नई गामि गामि सत्रकार (દાનશાળા) मंडावी पृथ्वी हुलती राखी,- पतिसाह

× "श्रीतोसामपुरे, वरवांछितदानप्रधानसुरवृक्षे ।
श्रीमंत्रिराजकारित–जिनकुशलस्तूपकनरक्षे ॥ ६ ॥"
(કર્મચન્દ્ર વંશ પ્રબંધ)

+ "श्रीकर्मचन्द्रराजा–ग्रहेण सदनुग्रहेण कुशलगुरोः ।"
(કર્મચન્દ્ર મં૦ વં૦ પ્રબંધ વૃત્તિ)

* કવિવર સમયસુંદરજી સ્વકૃત કલ્પલતા વૃત્તિની અંતિમ પ્રશસ્તિમાં લખે છે કે—

"यद्वारे किल कर्मचन्द्रसचिवः, श्राद्धोऽभवद्दीप्तिमान् ।
येन श्रीगुरुराजनन्दिमहसि, द्रव्यव्ययो निर्ममे ॥
क्षोदेः पादयुजः शराग्नि(३५)समये, दुर्भिक्षवेलाकुले ।
सत्राकारविधानतो बहुजनाः संजीविता येन च ॥ १० ॥

અને અકબર પ્રતિબોધ રાસ, જિનરાજસૂરિ રાસ, જિનસાગરસૂરિ રાસ તેમજ ઘણી ગહૂંલિઓમાં મંત્રીશ્વરના સુકૃતોનું વર્ણન છે. "ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ" માં આ રાસાઓ છે.

पासथी पीतलमय प्रतिमा घणी छोडावी. वलि जिण नगरी मुद्दतउ गयो तिण नगरी रुपइया विनी लाहण कीधी ॥

આ પ્રમાણે અનેકાનેક લોકોપકાર અને ધર્મપ્રભાવના દ્વારા પોતાની પ્રશસ્ત કીર્તિને દિગન્તવ્યાપી અને અમર બનાવી; મંત્રીશ્વર સં. ૧૬૫૬ માં અમદાવાદ ખાતે+ સ્વર્ગે સીધાવ્યા જેનો ઉલ્લેખ આ ગ્રંથના દશમા પ્રકરણમાં અમોએ કર્યો છે

આધુનિક લગભગ બધાજ ઇતિહાસકારો અને લેખકે મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રનું મૃત્યુ સમ્રાટ અકબરના દેહાંત પછી કેટલાક સમયે (સં. ૧૬૬૨–૬૪) દિલ્હીમાં થયાનું લખે છે અને તેઓ એમ પણ લખે છે. કે એ સમયે મહારાજા રાયસિંહજી પણ બાદશાહ જહાંગીરને મળવા ત્યાં ગયા હતા. તેમણે મંત્રીશ્વરની અન્ત્ય અવસ્થામાં એમની હવેલીએ જઈ શોક પ્રકટ કરેલ. મહારાજાના નેત્રોમાંથી નીર વહેવા લાગ્યા, જ્યારે તેઓ ચાલ્યા ગયા ત્યારે કર્મચન્દ્રના પુત્રોએ મહારાજાના પ્રેમની બહુ પ્રશંસા કરી, પરંતુ મંત્રીશ્વરે કહ્યું, "પુત્રો! તમો ભૂલ કરો છો. આ આંસૂ પ્રેમના નહોતા. એ તો એ વાતના હતા કે હું સુખ અને સુયશથી સ્વર્ગે જઈ રહ્યો છું, અને રાજાજી જીવતાંય મારો બદલો ન લઈ શક્યા એટલે તમો એમનાં આંસુઓ જોઈ

× કોઈ ખાસ નિમિત્તને જાણ્યા વગર માત્ર વિહારપત્ર નિર્દિષ્ટ 'અત્ર' શબ્દથીજ મંત્રીશ્વરનું સ્વર્ગસ્થળ અમદાવાદ છે. એમ સ્વીકારવાને હૃદય તૈયાર નથી થતું. કારણકે ('અત્ર') શબ્દનો અર્થ માત્ર 'અહિં' એજ નથી થતું, કિંતુ 'આ સમયે' એમ પણ થાય છે, માટે વિહાર પત્ર નિર્દિષ્ટ 'અત્ર' શબ્દનો અર્થ 'આ સમયે' એમ લેવોજ વધારે બંધ બેસતો છે. (ગુ. સં. ના· સંપાદક)

બિકાનેર જવાની ભૂલ કદાપિ ન કરતા". તે પછી તરતજ કર્મચન્દ્રજી સ્વર્ગવાસ પામ્યા; પરંતુ પ્રતિકારપરાયણ મહારાજા રાયસિંહે પોતાની અંતિમ અવસ્થામાં પોતાના વધુ પ્રેમભાજન પુત્ર કુમાર સૂરસિંહને વચ્છાવત પુત્રોનો બદલો લેવાની ઈચ્છા પ્રકટ કરી. તે પછી રાજ્ય સિંહાસનારૂઢ બની સૂરસિંહ દિલ્હી ગયા અને કર્મચન્દ્રના પુત્રોને અત્યંત વિશ્વાસમાં લઈ બિકાનેર લઈ આવ્યા. મહારાજાએ એમને સન્માન પૂર્વક મંત્રીપદે નિયુક્ત કર્યા, કેટલાંક (૨–૪–૬) માસ તો ખૂબ ૫ા બતાવી. એક વખત મહારાજા સ્વયં એમની હવેલીપર પધાર્યા, વચ્છાવત ભાઈઓએ એક લાખ રૂપિયાનો ચોતરો કરી એમને સન્માન્યા એ પછી એક દિવસ રાત્રિને સમયે સૂરસિંહજીના ૩૦૦૦ સિપાહીઓએ એમનું મકાન ઘેરી લીધું. તેઓ બન્ને ભાઈઓ ભારે વીર બહાદુર હતા, એટલે પોતાના પાંચસો સૈનિકો સાથે સામનો કર્યો, પરંતુ રાજ્યની વિશાળ શક્તિની સામે ટકી રહેવું મુશ્કેલ જણાતાં પોતાના તમામ પરિવારને મારી પોતે જૌહર કરી વીરગતિને પામ્યા. એમના કુટુંબની એક ગર્ભવતી સ્ત્રીએ રઘુનાથ સેવકને સાથે લઈ ભાગીને શ્રીકરણી માતાના મંદિરમાં જઈ આશરો લીધો, ત્યાં રાજ્યના નિયમાનુસાર એને રક્ષા મળી અને ત્યાંથીએ પોતાના પિયર ઉદયપુર ચાલી ગઈ. એના પુત્ર "ભાણુ" થી વંશપરંપરા ચાલી જે આજેય ઉદયપુરમાં આબાદ છે.

"મહાજન વંશ મુક્તાવલીમાં" મહો૦ રામલાલજી ગણિ લખે છે કે એમનો રગતિયો નામનો નોકર આ યુદ્ધમાં ખૂબ વીરતાથી લડી ખતમ થયો, જે આજેપણ "રિગતમલજી"

નામે (પ્રસિદ્ધ ક્ષેત્રપાલ) લોકોથી પૂજાય છે અત્યારને "રાંઘડી ચોક' પહેલાં "માણકચોક" હતો. પરંતુ ત્યાં આ યુદ્ધમાં ઘણાં રાંગડ (રજપુત) માર્યા જવાથી ઉક્ત સ્થાન "રાંગડી" નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. ઉક્ત પુસ્તકમાં ભાટ–મથેરણોની વંશાવલિ (વહી)એ કર્મચન્દ્રજીદ્વારા કૂવામાં નંખાયાની, રાજા સૂરસિંહે એના પુત્ર ખીંવરાજ (?) ને બોલાવી "ખિયાસર" ગામ, અને કારખાનામાં વચ્છાવતોને હાજર રહેવાનું સન્માન દેવાની આદિ ઘણી વાતો લખેલી છે.

અમે ઉપરોક્ત કથનો સાથે પૂરા સહમત નથી, અમારી નવી ઐતિહાસિક શોધખોળમાં જે સમસ્યાઓનાં તથ્ય નિર્ધારિત થયા છે, તે આ છે :—

(૧) મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રનુ મૃત્યુ સં.૧૬૫૬માં અમદાવાદમાં થયું હતું, એ વાત તે સમયે લખાયેલ "વિહાર પત્ર" થી સિદ્ધ થાય છે. આથી અકબરના મૃત્યુ પછી એમનુ અવસાન દિલ્હીમાં થયાની વાત મિથ્યા સાબિત થાય છે "વિહારપત્ર" થી એમ પણ જાણવા મળે છે કે સમ્રાટ અકબર એ સમયે (દક્ષિણ જીતવા) બુરહાનપુર ગયા હતા પં. દશરથજી શર્મા એમ. એ. ના કથનાનુસાર બીકાનેર સ્ટેટના શાહી ફરમાનોમાં એ સમયે મહારાજા રાયસિંહને યુદ્ધમાં સહાયતા કરવા નિમિત્તે દક્ષિણમાં બોલાવ્યાનુ પણ એક ફરમાન ઉપલબ્ધ છે સંભવ છે કે માર્ગમા રાયસિંહજી મંત્રીશ્વરના અંતિમ સમયે અમદાવાદમાં મળ્યા હોય.

(૨) સંવત ૧૬૮૧ માં રચિત "જિનસાગરસૂરિ રાસ" થી જાણવા મળે છે કે સં ૧૬૭૬ લગભગ જ્યારે શ્રીજિનસાગર-

સૂરિજી બીકાનેર પધાર્યા હતા, ત્યારે ત્યાં એમના પ્રવેશોત્સવમાં મંત્રીશ્વર ભાગ્યચંદ્રના પુત્ર મનોહરદાસ પણ સંમિલિત થયા હતા. એનું અવતરણ આ પ્રમાણે છેઃ—

बीकानयर वंदीइ पहुंचइ, श्रीजिनसागरसूरि ।
पासाणिप कर्युं पइसारउ, रंगई बहुत पडूरि ॥ ७९ ॥
पासाणी बहु वित्त वावई, पइसारइ साम्हा आवइ ।
सोलह शृंगारे सारी, श्रीकलश धरी बहु नारी ॥ ८० ॥
श्रीभागचन्द सुत आवइ, मनोहरदास निज दावइ ॥
वलि संघ सहगुरु वंदइ, श्रीखरतरगच्छ चिरनंदइ ॥८१॥

ઉપરોક્ત પ્રમાણથી બીકાનેર ગયા પછી ભાગ્યચંદ અને લક્ષ્મીચંદ કેટલાક મહિના નહીં, બલ્કે કેટલાંયે વર્ષો સુધી બીકાનેરમાં સુખપૂર્વક રહેલ, એ સિદ્ધ થાય છે.

(૩) ભાગ્યચન્દ્ર, લક્ષ્મીચન્દ્રના મૃત્યુ સંબંધમાં અમને ૧૮મી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં લખાએલ બચ્છાવત વંશાવલીની* બે પ્રતિઓ મળી છે, જે પરથી સં. ૧૬૭૯ ના ફાગણ માસમાં સૂરસિંહજી કોપિત થવાની અને મંત્રીશ્વરના પુત્રો માર્યા ગયાની વાત સિદ્ધ થાય છે. વંશાવલીનો આવશ્યક સાર આ પ્રમાણે છેઃ-

* मुंहता बछावतारी वंशावली लिखींये छे, देवडा गोत्र रजपूत चौवाण सावतसीरो। सगरारो बोहित्य । देवलवाडइरो उपनो बोहित्य श्रावक हुवौ। अभयदेवसूरि प्रतिबोध दीयो, श्रावक कीयो, प्र० सगर–१ बोहित्य, २ रांणो ३ समधर, ४ तेजपाल, ५ विजयराज, ६ कडवो, ७ मेरो, ८ मांडण, ९ ऊदो, १० नागदे, ११ जेसल, १२ बछो। बछासुं सिरदार हुआ, बछइसुं बछावत कहाणा। बच्छावतरो प्र० (परिवार), पुत्र ४—करमसी १, वरसिंह, २, नरसिंह, ३. रतो, ४, करमसी निपट सरदार हुओ। करमसीह बच्छावतांरो प्र० बेटा २, राजसी १, सूजों २, मूहतोजो राजसी। सूजो

"મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને ભાગ્યચંદ્ર અને લક્ષ્મીચંદ્ર નામે બે પુત્રો હતા, જેમાંના ભાગ્યચંદ્રને મનોહરદાસ નામે પુત્ર હતો. રાજા સૂરસિંહે કોપાયમાન થઈ એના ઘરને ૧૦૦૦ સૈનિકો સાથે ઘેરો ઘાલ્યો. એ સમયે ભાગ્યચંદ્ર સૂતા હતા, લક્ષ્મીચંદ્ર અને મનોહરદાસ દરબારમાં ગયા હતા. ભાગ્યચંદ્રજી જાગ્યા ત્યારે વહૂ મેવાડીજીએ એમની ઉપર ફોજ ચઢી આવ્યાની ખબર આપી, અને એ પણ કહ્યું કે આપની આજ્ઞા હોય તો હું પણ પુરુષવેશ પરિધાન કરી રાજ્યસેનાને હાથ બતાવું. ભાગ્યચન્દ્રે ના કહી. ત્યારપછી (૧) પોતાની માતા, (૨) મનોહરદાસની માતા (૩) પુત્રવધુ (મનોહરદાસની વહૂ) મારી પોતે યુદ્ધ કરતાં કરતાં ખતમ થયા"

"આ પ્રસંગે મુંતા રાજસીનો ખવાસ ખૂબ વીરતા દાખવી યુદ્ધમાં ખપી ગયો. લક્ષ્મીચન્દ્રને બે પુત્ર હતા. (૧) રામચં

राव लूणकर्ण आगे टोसीरी चेठ (ढ?) मांहे काम आया। वरसिंघ बछावतरो प्रवार बेटा. ६, नगो १, अमरो २, मेंघो ३, डुंगरसी ४, भोज ५, ६ हरो। नगौ (ने) टीको दीयो। अमरो सिरदार हुओ। टीकायत नगो,। नगो वरसिंघ, तणरो परवार। सांगो १, देवो २, राणो ३, सांगो टीकायत, सांगा नगावत रो प्र० बेटा २-मुं. श्रीकरमचंदजी १, जसवंत २, जसवंतनुं कुंवर भीवराज चूक करनइ मारीयो।

करमचंद सांगावत रो प्र. बेटा २. भागचंद १, लक्ष्मीचंद २, भागचन्दरो बेटा १ मनोहरदास १. राजा सूरजसिंघ मुहता उपरी कोपीयो तिवारै फोज विदा कीधी, मांणस १००० सैनी साथ घर दोलो फिरीयो, भागचन्द पौढीयाथा, लखमीचन्द अने मनोहरदास दरबार गयाथा, भागचन्दजी सूता जागिया तिवारै बहू मेवाडीजी मालिम कीयो-राज उपरी फोज आई। बहू कह्यो-राजरो हुक्म हुवे तो मरदी वागों करिने हाथ

(૨) રૂઘનાથ, એનો પરિવાર ઉદયપુરમાં છે. રામચંદ્રને કેસરીસિંહ, સબલસિંહ અને પીથા નામે ત્રણ પુત્ર હતા. રઘુનાથ નિઃસંતાન રહ્યા"

સં. ૧૬૭૯ ફાગણ સુદમાં આ ભયાનક ઘટના બની હતી. કોઈ કવિએ માર્મિક શબ્દોમાં કહ્યું છે:—

मरिस्यइ अ शत घणा महि उपरि, शत साहिस रिण समधरीयउ।
भागचन्द भिडंतइ भारथ, मुंवउ नहीं जगि उधरियउ ॥ १ ॥
लाखा जमहरि कियउ लोह वलि, रीसाणइ मारावइ राय।
सांगाहरई कियउ दम समहर, जुग जासी विण नाम न जाइ ॥२॥
कान्हइ (दे) वीरमदे कलि हुती, शाकउ ज्यू जालोर कीयउ।
वच्छाहरइ वीकाणई विढतइ, दो मज दुजने मरण दीयउ ॥३॥
परमाणंद ते अंधला, हीरा धूल (?) आखा जोइ।
अर्द्ध कहइ न मुज्झई, सव कुण दल्यइ तोह ॥ १ ॥

जोवाडा, सागचंदजी वहूजीनुं मनहि कीधो। आप जुहर कीवो, वायर ३ मारी, माता १ मनोहरदासरी मातु मारी २ वेटारी वहू मारी ३ आप, आदमी ४ कामि आया। खवास १ मु. राजधीरो वडो जुदर कीरो। स १६७९ हुकम्म हुवो फागुग सुदी माहे १ लिखमीचंद करमचदवतरो प्र० बेटा २ रामचंद १, रुघनाथ २, प्रवार उदयपुर छै। रामचद लिखमीचद वतरो प्र० केसरीसिंघ १ सवलसिंघ २ पीथो ३, रुघनाथरो कोई नहीं, प्रवार१ ओक, करमचंद सागावतरो प्र० वंस। जसवंत सागावतरो प्र० बेटा २. आसकरण १, अखैराज २, आसकरण जसवतरो प्र नरसिंघदास १, अखैराज जसवंतरो प्र० बेटा १ दुरगदास १, दुरगदास अखैराजवतरो प्र० सुंदरदास १ कल्याणदास २ प्र २ जसवत सांगावतरी विगति ईसरो प्र० अप नगावतमाहे प्र० २ भाईरो, २ मुं० देवो नागावतरो प्र० .. इत्यादि

(આ પછી નગાવત પરિવારની વિસ્તૃત પરંપરા લખેલી છે)

આ વંશાવલીથી મંત્રીશ્વર કર્મચન્દના ભાઈ જસવંતના મૃત્યુ

સુખશાંતિમાં રહી શકવું ઓછું સંભવિત છે બીજું કારણ એ કે વંશાવલીમાં "રાજા સૂરસિંહ મુંહતા ઉપર કોપીયો" લખેલુ છે આ વાકય પણ મહત્ત્વનું લાગે છે.

(૪) કર્મચંદ્રજીનો વંશ, આ ઘટના સ્થળેથી ચાલી ગએલી ગર્ભવતી સ્ત્રી * થી નહીં, પરંતુ પહેલેથી જ ઉદયપુરમાં રહેતા લક્ષ્મીચંદના પુત્ર રામચંદ્ર અને રઘુનાથથી ચાલ્યો હતો. કેમકે સં ૧૬૮૦-૮૧ માં જ્યારે શ્રીજિનસાગરસૂરિ ઉદયપુર પધાર્યા ત્યારે તેમને વંદનાર્થે રામચંદ્ર અને રઘુનાથ પોતાની દાદી

---

* ગોવરીયજી લખે છે આ મહિલા ઉદયપુ ના ભામાશાહની પુત્રી હતી ઓઝાજી પણ ભાણુને ભામાશાહની પુત્રીનો પુત્ર હોવાનુ લખે છે. મહેતાઓની તવારીખમા "ભાણુ" ને ભોજરાજનો પુત્ર લખેલ છે, પરતુ અનુમાન છે કે મ ત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રજીનો વિવાહ ભામાશાહની પુત્રી જોડે થયો હોય. અને એનુ નામ અજાયબદે હોય, અને એ ઉપરોક્ત દારુણ ઘટના સમયે પોતાની પુત્રવધુ અને ઉભય પૌત્રોની સાથે પોતાને પીયર ઉદયપુર આવી હોય અમને મળેલ વંશાવલીમા ભોજરાજનો કયાંય ઉલ્લેખ નથી

કર્મચન્દ્રજીના પ્રભાવથી રાયસિંહજીને પાચહજારી પદ મળ્યાનો આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે —

अकबरजलालदीन-प्रसादतोऽनेककोट्टबलकलित ।

स निवृतम त्रयोगात्, प चसहस्रीरनिर्भेशे ॥ ३४ ॥

व्याख्या —श्रीराजसिंह अकबरजलालदीनस्य साहे प्रसादतोऽनुग्रहात् 'अनेक' बहवो ये 'कोट्टा' दुर्गाणि (तै,) बलेन' च सैन्येन 'कलित' सहित अनेककोट्टबलकलितः, मन्त्रिणः कर्मचन्द्रस्य यो 'मन्त्रः' आलोचस्तस्य 'योगात्' सयोगात्, मन्त्रप्रभावादित्यर्थः, पचानां सहस्राणां अश्ववारसम्बन्धीना समाहारः पचसहस्री, तस्याः 'पतिः' स्वामी 'अभू' बभूव, प चहजारिति ख्याति प्राप्त इत्यर्थः ॥ ३४ ॥ (કર્મ. મ. વ. પ્રબંધ વૃત્તિ)

અજાયબદે સાથે આવ્યા હતા, જેનો ઉલ્લેખ સં. ૧૬૮૧ માં રચાએલ શ્રીજિનસાગરસૂરિ રાસમાં આ પ્રમાણે છેઃ—

"कुम्भलमेरई जिन थुणि प. मेवाडई गुण गान ।
उदयपुरानउ राजियउ प राणउ "करण" घइ मान ॥९४॥"
'लखमीचंद सुत परगडा प, रामचन्द रघुनाथ ।
चित्त घरि चंदइ प्रहसमइ प, अजायबदे सुत साथ ॥ ९५॥"

આ અવતરણથી સં. ૧૬૮૦ માં રામચંદ્ર રઘુનાથની અવસ્થા ઓછામાં ઓછી હોય તો પણ ૧૦–૧૨ વર્ષની તો હોવીજ જોઈએ, એથી ગર્ભવતી સ્ત્રી ભાગી ગઇ અને એના વડે વંશ ચાલવાની વાત તદ્દન કલ્પિત અને અર્થ વગરની છે.

(૫) અમને જ્યાં સુધીની વંશાવલી મળી છે, એમાં "ભાણ"નો કોઇ ઉલ્લેખ નથી. મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રના જીવન-ચરિત્ર પરથી એમના અનેક સદ્ગુણો અને અસાધારણ બુદ્ધિ-વૈભવનો પરિચય મળે છે. એમના વંશજો હાલમાંય ઉદયપુર રાજ્યના ઉચ્ચ પદાધિકારી અને પ્રતિષ્ઠાસંપન્ન છે, એમને વિષે વધુ જાણવા માટે 'ઓસવાલ જાતિકા ઇતિહાસ' જોવો જોઇએ.

હવે સૂરિજીના શ્રાવકરત્ન સંઘવી "સોમજી શિવા" નો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપીએ છીએઃ—

સંઘપતિ સોમજી-શિવા

જગત્પ્રસિદ્ધ પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતીય મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના નિર્મલ વંશમાં * સંઘપતિ જોગીદાસની ભાર્યા જસમાદેની કુક્ષિથી આ બન્ને ભાઈઓનો જન્મ થએલ. ઉ ક્ષમાકલ્યાણજી પોતે રચેલ 'ખરતર પટ્ટાવલી' માં લખે છે કે અમદાવાદમાં આ બન્ને ભાઈઓ ચિર્ભટી (ચીભડા) નો વ્યાપાર કરતા હતા. સૂરિજીએ એમને પ્રતિબોધ આપી જૈન ધર્મમાં દૃઢ બનાવ્યા એમણે તીર્થયાત્રા, નવા જિનબિમ્બોનાં નિર્માણ, જિર્ણોદ્ધાર અને સ્વધર્મી વાત્સલ્ય આદિ શુભકાર્યોમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચી જૈનશાસનની મહાન સેવા અને પ્રભાવના કરેલ.

સં. ૧૬૬૪ માં જોગીશાહ અને સોમજીએ શત્રુંજયનો મોટો સંઘ કાઢી સૂરિજીની સાથે શત્રુંજય ગિરિરાજની યાત્રા

---

* શીલવિજયજી કૃત તીર્થયાત્રામાં ઉલ્લેખ છે કે—

वस्तुपाल मंत्रीश्वर वंश, शिवा सोमजी कुल अवतंस ।
शत्रुजय उपरि चौमुख कियउ, मानव भव लाहो तिण लियउ ॥

મુંબઈથી પ્રકટ થએલ "શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ જીવનચરિત્ર" માં એમના ધનવાન થવા બાબતની એક દંતકથા લખી છે કેઃ—

આ બન્ને ભાઈઓ ચિભડાનો વેપાર કરતા હતા, એમનો ભાગ્યોદય જાણી સૂરિજીએ પ્રતિબોધ દીધો. લાભ જાણી સૂરીશ્વરે એમના નવીન વસ્ત્રો પર સપ્રભાવ વાસક્ષેપ નાંખ્યો. ઘણાં તરબૂચ ખરીદ કરી આ ભાઈઓએ ફળો પર એ વસ્ત્ર ઢાંકી વેપાર કરવા લાગ્યા, તે ઉનાળાના સમયમાં કોઈ નગરને લૂંટીને શાહી ફોજ આવેલી ત્યારે તેઓને અમદાવાદમાં એમને ત્યાંથીજ ચીભડા-તરબૂચો એક એક સોનામહોર આપીને ખરીદવા પડેલ, કેમકે અન્યત્ર ક્યાંય ખરબૂજા આવા ન મળ્યાં. આ વેપારમાં સોમજી-શિવાએ અગણિત દ્રવ્ય ઉપાર્જિત કર્યું.

કરી હતી, જેનો ઉલ્લેખ આ ગ્રંથમાં પ્રકરણ ૫ માંના અંતિમ ભાગમાં કરવામાં આવેલ છે.

સં. ૧૬૫૩ અમદાવાદમાં આદિનાથના નવનિર્મિત જિનાલયની સૂરિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એમણે રાણકપુર, ગિરનાર, આબૂ, ગોડી-પાર્શ્વનાથ અને શત્રુંજય પર મોટા મોટા સંઘ કાઢી યાત્રાઓ કરી, દરેક સ્થળે લ્હાણીઓ કરી, કરોડો રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો, જેનો ઉલ્લેખ કવિવર સમયસુંદરજી 'કલ્પલતા' માં આ પ્રમાણે કરે છે:—

> यद्वारे पुनरत्र सोमजिशिवाश्राद्धौ जगद्विश्रुतौ,
> याभ्यां राणपुरस्य रैवतगिरेः श्रीअर्बुदस्य स्फुटम् ।
> गौडीश्रीविमलाचलस्य च महान्, संघोऽत्रयः कारितो,
> गच्छे लम्भनिका कृता प्रतिपुरं, रुक्माद्रिमेकं पुनः ॥९॥

એક પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે:—

સં. सौमजी शिवइ शत्रुंजयनी पहली यात्रा करी, ३६००० रुपइया खरच्या, वली वडी प्रतिष्ठायइ ३६००० रुपिया खरच्या, गिरनार आबूना संघ कराव्या अनेक देहरा कराव्या बिम्ब भराव्या, खरतरगच्छमां लहाण कीधी ”

અમદાવાદની દસા પોરવાડ જાતિમાં એમણે કેટલાંક સારા રીતરિવાજો પ્રચલિત કરેલા એટલે હજુય વિવાહપત્રના લેખમાં શિવા સોમજીની રીતિ પ્રમાણે લેવા દેવાની મર્યાદા લખાય છે. એમના નિવાસસ્થાન ધના સુતારની પોળમાં, જિનાલયનો વાર્ષિક દિવસ હોય કે અન્ય પ્રસંગ પર જ્યારે જમણવાર થાય છે, ત્યારે નિમંત્રણ પણ 'શિવા સોમજી' ના નામથી દેવાય છે.

એમણે અમદાવાદમાં ત્રણ જિનાલયો બનાવ્યાં. (૧) ધના સુતારની હવે શિવા સોમજીની પોળમાં આદિનાથજીનું મંદિર,

જેમાં પોતાના ઉપકારી ગુરૂદેવ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીની મૂર્તિ સ્થાપિત કરી, (૨) ઝવેરીવાડના ચૌમુખજીની પોળમાં શ્રી શાંતિનાથજીનું ચૌમુખ મંદિર, જેનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૯૨૦માં ઝવેરી શ્રી મોહનલાલ મગનભાઈના પિતા મગનભાઇ હકમચંદે કરાવ્યો હતો. (૩) હાજા પટેલની પોળના ખુણામાં શ્રીશાંતિનાથજીનું મંદિર.

ગિરિરાજ શ્રીસિદ્ધાચલજી પર "ખરતર વસહી" માં ચૌમુખજીના મંદિરનું નિર્માણ કરાવ્યું, જેમાં ૫૮ લાખ રૂપિયા ખર્ચ થયો ×

આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પહેલાંજ એમનો સ્વર્ગવાસ થઈ જવાથી સોમજીના પુત્ર રૂપજીએ સં. ૧૬૭૫ માં શ્રીજિનરાજસૂરિજીના કરકમળે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

શેઠ સોમજી શિવાજીનું સ્વધર્મી વાત્સલ્ય ખૂબ પ્રસંસનીય અને અનુકરણીય હતું, જેનું એક ઉદાહરણ નીચે દેવાય છે. એક વખત કોઈ અજાણ્યા સ્વધર્મી બંધુએ વિપત્તિને સમયે એમના ઉપર સાઠ હજાર રૂપિયાની હુંડી કરી નાંખી. જ્યારે હુંડી વટાવવા માટે એમની પાસે આવી ત્યારે એમનાં મુનીમ ગુમાસ્તા આદિ કર્મચારીઓએ તમામ ખાતા જોઈ નાંખ્યા, પણ હુંડી કરવાવાળાનું કયાંય નામ નહોતું. ત્યારે વિલક્ષણ બુદ્ધિશાળી અને અનુપમ ઉદાર વૃત્તિધારક સોમજીએ એ હુંડીને

× મીરાંતે અહમદીમાં લખ્યું છે કે આ મંદિર બનાવવામાં ૫૮૦૦૦૦૦) રૂપિયા ખર્ચ થયો, કહે કે ૮૪૦૦૦) રૂપિયાની તો કેવળ રસ્સી-દોરિયોજ લાગેલી. મંદિરની વિશાળતા અને સુંદરતા જોતાં જરાય સંદેહ નથી આવતો.

બરાબર તપાસતાં એના પર પડેલ અશ્રુબિંદુના ડાઘ જોઈ તેઓ રહસ્યને સમજી ગયા, ને પોતાના કોઈ અજ્ઞાત સ્વધર્મી ભાઈની વિપત્તિનો અનુભવ કરી પોતાના ઘર ખાતામાં ખર્ચ લખાવી હુંડી સ્વીકારી લીધી, કેટલાંક દિવસો પછી એ અજ્ઞાત સ્વધર્મીભાઈ ત્યાં આવ્યા અને આગ્રહપૂર્વક હુંડીના રૂપિયા જમા કરવાની પ્રાર્થના કરી. પરંતુ સોમજીએ તો "તમારા નામે અમારૂં એક પૈસાનુંય લેણું નથી" એમ કહી પૈસા સ્વીકારવાની ચોખ્ખી ના પાડી દીધી. છેવટે સંઘની સંમતિથી શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુના જિનાલય-નિર્માણમાં તે સમસ્ત રૂપિયા ખર્ચી નાંખ્યા.* આ વૃત્તાન્તથી સોમજીનું ઉદાર હૃદય, અને અભૂતપૂર્વ આદર્શ સ્વધર્મી-વાત્સલ્ય જાણવા મળે છે. આવા નરરત્નનાં જેટલાં ગુણગાન થાય એટલાં ઓછાં છે

સૂરિજીના ઉપદેશથી એમણે ઘણાં નવા ગ્રંથો લખાવી, જ્ઞાનભકિતનો બહુ મોટો લાભ લીધો હતો. એ ગ્રંથોમાંના એકનો ઉલ્લેખ "જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ"માં આ પ્રમાણે છેઃ—"સં. ૧૬૫૨ માં ખરતર જિનચન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી અમદાવાદના પ્રાગ્વાટ સંઘપતિ સોમજીએ જ્ઞાનભંડાર માટે

* હુંડી સ્વીકારવાનું વિસ્તૃત વર્ણન "સવા-સોમા" નામક ટ્રેકટમાં છે, જેના લેખક છે, શ્રીમાન ગોકળદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા (તંત્રી, શારદા' એમણે આ ટ્રેકટમાં સોમા પર હુંડી કરવાવાળી વ્યક્તિ 'સવા' ને વામનસ્થલી નિવાસી શેઠ લખેલ છે, અને શિવા-સોમાજીની ટૂંક પણ બન્ને ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓના નામથી પ્રસિદ્ધ થયાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ એમાં એમણે ગંભીર ભૂલ કરી છે. શિલાલેખોથી એ હકીકત સ્પષ્ટ થાય છે કે શિવ.-સોમજી બન્ને સગા ભાઈઓ હતા, અને એ જ બન્ને. ભાઈઓએ, આ. ટૂંક. બંધાવી.

સિદ્ધાંતની પ્રત લખાવી તે પૈકી રાજપ્રશ્નીય ટીકાની પ્રત ગુ. નં. ૧૬૨૭ મળે છે."

સં. ૧૬૬૩ ચૈત્ર સુદિ ૯ બીએ રચેલ ઉ. ગુણવિનયજી કૃત ઋષિદત્તા ચૌ. થી જાણવા મળે છે કે ખંભાતમાં પણ એમણે ઘણું દ્રવ્ય ખરચી જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

श्रीखंभायत थंभण पास, घरण पउम परतिख जसु पास ॥६६॥
श्रीखरतरगच्छ गगन नभोमणि, अभयदेवसूरि प्रगटित सुरमणि।
धन खरची बहु बिंब भरावीया, साह शिवा सोमजी करावीया ॥६४॥
अचरजकारी पूतली जसु ऊपरि. शरणाइ वड (१०) भेरी विविह परि
पास भगतिवस जिहां वजावइ, गुरु प्रसाद रहा शुभ भरावइ ॥६५॥

એમની વંશપરંપરાના ઝવેરી બાલાભાઈ ચકલદાસ લગભગ ૪–૫ વર્ષ પૂર્વે (અમદાવાદથી) બીકાનેર આવ્યા હતા. એમણે પોતાની પરંપરાનો ઘણોખરો ઇતિહાસ પોતા પાસે હોવાની વાત કરી હતી, પરંતુ ત્યારપછી થોડાજ માસમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો, એટલે એ ઇતિહાસ અપ્રકટ અવસ્થામાંજ રહી ગયો. એમણે "ખરતરવસહી" સંબંધી ઝઘડા સમયે "ખરતરવસહી અને શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી વચ્ચે ઝઘડો" નામક વિજ્ઞાપન + પ્રકટ કરેલ, એમાં પણ શિવા સોમજી બાબતમાં જાણવાજોગ ઇતિહાસ ભવિષ્યમાં પ્રકટ કરવાનો વિચાર દર્શાવેલ પરંતુ કમભાગ્યે, પોતાના પૂર્વજોનો ઇતિહાસ પ્રકટ કરવાનો એમને મોકો ન મળ્યો.

એમના સિવાય સૂરિજીના ભક્ત શ્રાવકોમાં અમદાવાદના મંત્રી સારંગધર સલવદી, ખંભાતના ભંડારી વીરજી, રાંકા

+ આ વિજ્ઞાપનના આધારે અમોએ પણ કેટલીક વાતો "સોમજી શિવા" ના પરિચયમાં લખી છે.

વર્ધમાન, નાગજી, વચ્છા, પદમજી, દેવજી, જૈતશાહ, લાણજી, હરખા, હીરજી, માંડણ, જાવડ, મનુઆ, સહજિયા, અમિયા શાહ; ગાંભલિ નગરના સા. મૂલા, સામીદાસ, પૂરૂ, પદ્દ, વસ્તૂ ગાંગૂ, નાથુ, ધરમૂ, લખૂ, આગરાના શાહ શ્રીવચ્છ અને લક્ષ્મીદાસ, સિદ્ધપુરના શાહ વન્ના, રોહિઠના શાહ થિરા મેરા, ભિલાડાના સં. જૂઠા÷કટારિયા, રિણીના મંત્રી રાજસિંહ અને સાંકરસુત વીરદાસ, લાહોરના ઝવેરી પર્વતશાહ, સિંધના ધોરવાડ વંશજ શાહ નાનિગના પુત્ર શાહ રાજપાલ, જૈસલમેરના ભણસાલી થાહરૂ શાહ*, નાગૌરના મંત્રી મેહા, બીકાનેરના મંત્રી દસૂ બોથરાની સંતતિ, મહેવાના કાંકરિયા શાહ કમ્મા, મેડતાના શાહ આસકરણ+ચોપડા આદિના નામ વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે. શ્રાવિકાઓમાં પણ ઘણી ધર્મપરાયણા વ્રતધારિણીઓ હતી, જેમાં નયણા, વીંજૂ, ગેલી, કોડાં, રેખાના વ્રત ગ્રહણનો ઉલ્લેખ આગળના પ્રકરણોમાં આવી ગયેલ છે.

÷ કૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડારની પટ્ટાવલિમાં લખ્યું છે કે,

"શ્રીશત્રુંજે વર્ષાર સ. જુઠઇ કટારિયઇ સઘ કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી."

* એમનો પરિચય "ઐ. જૈ. કા. સંગ્રહ" માં આપેલ છે.

+ એમનો વિશેષ પરિચય "ઐ. જૈ. કા. સંગ્રહમાં" આપેલ છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું

ચમત્કારિક જીવન અને કેટલીક ઘટનાઓ

ગલા પ્રકરણોમાં સૂરિજીના જીવન ચરિત્ર સંબંધી પ્રાય તમામ વિષયો પર યથાશકય પૂરતું લખાયું છે, તે છતાં કેટલીક ઐતિહાસિક અને કેટલીક જનતામાં પ્રચલિત એવી વાતો રહી જવાથી "જીવન ચરિત્ર" અપૂર્ણ લાગેલું, એટલે આ પ્રકરણમાં એ તમામ વાતોને સંક્ષિપ્તમાં રજૂ કરીએ છીએ.

જ્યારે સૂરિજી મહારાજ ખંભાત હતા, ત્યારે માલકોટથી હર્ષનન્દન રત્નલાભ, મુનિ વર્દ્ધમાન, મેઘા, રેખા આદિએ સંસ્કૃતમાં એક વિસ્તૃત સાંવત્સરિક પત્ર લખેલ* એમાં સૂરિજીના ગુણગાનમાં આગલા પ્રકરણોમાં લખેલી જીવનની મુખ્ય મુખ્ય ઘટનાઓનું વર્ણન કરતાં "ढिल्लीपुर्यां पुनर्यो गिनीसाधकाः सूरिमंत्रस्फुटाम्नायसंसाधका." લખેલ છે. એથી લાગે છે કે સૂરિજીએ સં. ૧૬૨૯ માં જ્યારે રૂસ્તકમાં ચાતુર્માસ કરેલ, ત્યાંથી દિલ્હી નજીક હોવાથી દિલ્હી જઈ ૬૪ યોગિનીઓને પોતાના સૂરિમંત્રના પ્રભાવથી સાધી હશે.

---

*૧ સં.૧૬૫૮ અથવા સં.૧૬૬૬ માં આ પત્ર સૂરિજીને આપવામાં આવેલ. એ સમયે સૂરિજીની સાથે ઉ. રત્નનિધાન, ઉ. જયપ્રમોદ શ્રીસુંદર, રત્નસુંદર, ધર્મસિંધુર, હર્ષવલ્લભ, સાધુવલ્લભ, પુણ્યપ્રધાન, સ્વર્ણલાભ, જીવર્ષિ અને ભીમમુનિ આદિ મુનિઓ હતા. આ પત્ર અસાધારણ પાંડિત્યપૂર્ણ અને અતિપ્રૌઢ સંસ્કૃતમાં લખેલ છે. આ પત્રની પૂર્ણ નકલ આ ગ્રંથના પરિશિષ્ટ (૫) માં આપેલ છે.

એમની આજ્ઞાથી ઘણા વિદ્વાનોએ અનેક ગ્રંથો રચ્યા હતા, જેનો ઉલ્લેખ તે તે વિદ્વાનોના પરિચયમાં કર્યો છે. ગ્રંથ રચના ઉપરાંત એમના આદેશથી ઘણી જગ્યાએ પ્રતિષ્ઠાઓ પણ થઈ હતી. જેમાં સં. ૧૬૫૦ અષાઢ સુદિ ૯ ના રોજ મહોપાધ્યાય શ્રીપુણ્યસાગરજી પ્રતિષ્ઠિત શ્રીજિનકુશલસૂરિજીની પાદુકાનો લેખ જૈન લેખ સંગ્રહ ભા. ૩ ના લેખાંક ૨૪૯૪ માં છપાઈ ચૂકેલ છે. અને સં. ૧૬૬૯ વૈ. સુ. ૧૩ "સમેદાનગર" માં પં. રાજપ્રમોદના શિ૦ પં૦ નંદિજયે પ્રતિષ્ઠા કરેલ મહાવીર ચૈત્યનો લેખ "યતીન્દ્ર વિહાર દિગ્દર્શન" ભાગ-૧ માં છપાએલ છે.

સં. ૧૬૬૧ અક્ષય તૃતિયાએ જ્યારે સૂરિમહારાજ, જિનસિંહ સૂરિજી, ઉ. સમયરાજ, ઉ. રત્નનિધાન, પં. પુણ્યપ્રધાન આદિ શિષ્યો સાથે નાગોર પધાર્યા, ત્યારે ત્યાંના નિવાસી કાતેલા ગોત્રીય સં. સહસા, સં. સુરતાન સંકરે પોતાના પુત્ર તેજસી, જોધા, ડુંગરસી, કપૂરચંદ, પૂરણમલ આદિ સપરિવારે સાંગેકાદશાંગ આગમ પુસ્તકો વહોરાવેલ, તે પુસ્તકોમાંથી સ્થાનાંગ સૂત્ર વૃત્તિ પત્ર ૩૭૧ + શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ × જ્ઞાન ભંડાર, બીકાનેરમાં થોડા સમય પહેલાં વિદ્યમાન હતી.

+ આ પ્રતિ સૂરિજીએ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય વા૦ સુમતિકલ્લોલ ગણિને આપી અને તેમણે પોતાના શિષ્ય વિદ્યાસાગરને માટે સંશોધિત કરી હતી.

× મારે ખેદ છે કે જિનકૃપાચન્દ્રસૂરિજીનો આ જ્ઞાન ભંડાર-આખોય વેચાઈ ચૂક્યો છે.

સં. ૧૬૫૫ કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના જ્યારે આપ ઉપરોક્ત શિષ્યમંડળ સાથે ખંભાતમાં હતા, ત્યારે હાપાણુક ગામના સંઘે "જ્યોતિષ્કરંડ વૃત્તિ" નામે ગ્રંથ વહોરાવ્યો. સૂરિજીએ એ ગ્રંથની સ્થાપના સ્તંભતીર્થના જ્ઞાન ભંડારમાં કરી, આ ગ્રંથ પણ (પત્ર ૧૨૦) ઉપરોક્ત (કૃપા૦ સૂ૦) જ્ઞાન ભંડારમાં છે.

આ ઉપરાંત પણ સેંકડો ગ્રંથ * ભક્ત શ્રાવકોએ વહોરાવી જ્ઞાનભક્તિ અને ગુરુભક્તિનો લાભ ઉઠાવેલ. સૂરિજીએ એ બધાને ખંભાત અને બીકાનેરના જ્ઞાનભંડારમાં સુરક્ષિત કર્યાં. જેમાંથી બીકાનેરના જ્ઞાનભંડારોમાં હજૂય બહુ વિસ્તૃત × પ્રશસ્તિયોવાળાં ઘણાં ગ્રન્થો મૌજૂદ છે. વિસ્તાર ભયથી એ સઘળાંનો ઉલ્લેખ અમોએ અહિં નથી કરેલ.

સૂરિમહારાજના કરકમલવડે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ ઘણાં ઘણાં

---

* ખંભાતનો ભંડાર જોવાથી, સંભવ છે કે કાંઈ નવું પણ જાણવા મળે. ખંભાતમાં પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિવાળાએએ લખાવેલ સં. ૧૬૫૬ વૈ. સુ. ૫ મહાનિશીથ સૂત્રની પ્રતિ પત્ર ૨૧ (નં. ૨૧૬૬) બાબૂ પુરણચન્દજી નાહરના સંગ્રહમાં છે.

સૂરિજીએ લખાવેલ પ્રતિઓ ઠેક ઠેકાણે વધુ પ્રમાણમાં મળી આવે છે. 'જેસલમેર ભાંડાગારીય ગ્રંથાનાં સૂચિ'માં સં. ૧૬૩૫ અષાઢ સુદિ ૯ના લખેલ પ્રતિની પ્રશસ્તિ ઉક્ત ગ્રંથના પરિશિષ્ટ પૃ. ૫ માં જૂઓ.—

બીકાનેર સ્ટેટ લાયબ્રેરી ગ્રંથાંક ૪૮૩૨ ની પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે.

"ओसवालप्रतिबोधकारकश्रीजिनचन्द्रसूरि युगप्रधानानां प्रतिरियं लिखिता संवत् १६५६ वर्षे धन्य मयोदस्यां ।

(સૂરિ મંત્રાદિ સામાન્ય કલ્પ પત્ર ૧૧)

× એમાંથી એક પ્રશસ્તિ (યોગશાસ્ત્ર વૃત્તિ) ની નકલ પરિશિષ્ટ (ધ) માં આપેલ છે

જિનબિંબો પણ અહીં તહીં મળી આવે છે, જેનાં કેટલાંક લેખો અમો આગળ આપી ચૂકયા છીએ. બાકીના સં. ૧૬૧૬ અને ૧૬૬૭ ના લેખોની નકલ નીચે આપીએ છીએ.

(૧) "संवत् १६१६ वर्षे वशाख वदि ६ नै ओसवाल ज्ञातीय राखेचागोत्रे मं. हीरा भार्या हांसू भा० हीरादे पुत्र देवदत्त भा० देवलदे सुत उदयसिंघ रायसिंघ कुटुंबयुतेन मं० देवदत्तेन श्रीवासुपूज्य चतुर्विंशति पट्ट कारापितं श्री-खरतरगच्छे श्रीजिनचंद्रसूरिभिः प्रतिष्ठितं ॥श्री॥

(શ્રીગૌડી પાર્શ્વનાથ મંદિર—બીકાનેર)

(૨) सं० १६१६ वर्षे श्रीपार्श्वनाथबिम्बं प्रतिष्ठितं श्री-जिनचन्द्रसूरिभिः ।

(શ્રીમહાવીરનું મંદિર—આસાનિયોનો ચોક, બીકાનેર)

શ્રીશત્રુંજય તીર્થપર પ્રતિષ્ઠિત—

सं. १६६७ वर्षे फाल्गुन सुदि पंचम्यां गुरौ सं० रत्ता पुत्र सं० जुगकेन का० श्रीचंद्रप्रभबिंबं प्र० श्रीबृहत्खरतर-गच्छेशाऽकबर साहि प्रतिबोधक युगप्रधान श्रीजिनचन्द्रसूरिभिः ला० जिनसिंहसूरियुतैः वा० पुण्यप्रधान वा० राजसमुद्र (भ्यां) स्यां (?) व्यलेखि प्रतिष्ठापया(मास) मौलि बिम्बमेतत् *

सं. १६६७ वर्षे फाल्गुन शुक्ल पंचमी गुरौ श्रीविक्रम नगर वास्तव्य श्रीओसवालज्ञातीय हसला गोत्रीय सा० हीरा । तत्पुत्र सा० मोवल । तत्पुत्र अज्जा । तत्पुत्र रतुं

* આ લેખ અમને આ પ્રકરણ લખતી વખતેજ પાલીતાણાથી પ્રવર્તક મુનિવર્ય શ્રીસુખસાગરજી મહારાજ પાસેથી મળ્યો. એ સંવતના બીજા કેટલાક લેખો અમને મોકલવાની તેઓશ્રીએ કૃપા કરી છે. પરંતુ એ બધાં અપૂર્ણ હોવાથી અત્રે નથી આપેલ.

तत्पुत्र सा० अमीपाल भार्या अमोलकदे पुत्ररत्नेन सा० लाखाकेन । भार्या लखमादे लाछलदे पुत्र सा० चन्द्रसेन पूनसी सा० पदमसी प्रमुख पुत्र पौत्रादि परिवार सहितेन श्री-पार्श्व विम्बं अष्टदल कमल सपुटसहितं कारितं, प्रतिष्ठितं श्रीशत्रुंजयमहातीर्थे श्रीवृहत्खरतरगणाधीश श्रीजिनमाणिक्य-सूरि पट्टालंकारक, श्रीपातिसाहप्रतिबोधक युगप्रधान श्री-जिनचन्द्रसूरिभिः ॥ पूज्यमानं चिरं नंदतु । आचन्द्रार्कं ॥

(અષ્ટદલકમલ પર શ્રીમહાવીરજીના (વેદોના) મંદિરમાં, બીકાનેર)

શ્રીશત્રુંજય મહાતીર્થની એમણે કેટલીય વાર યાત્રાઓ કરી હતી, અને ત્યાં એમના ઉપદેશથી ખરતરગચ્છના સંઘે ઘણાં નવા મન્દિરો બંધાવ્યાં હતાં.× ઉપરાંત બીજા પણ સૌરીપુર, હસ્તિનાપુર, ગિરનાર, આબૂ, આરાસન, રાણકપુર, વરકાણા, શંખેશ્વર આદિ ઘણા તીર્થ સ્થળે યાત્રાઓ કરી હતી, જેનો ઉલ્લેખ પા૦ રત્નનિધાનકૃત ગીત અને અપૂર્ણ મોટી ગહુંલીમાં છે.+ સ્વર્ગીય ગુરુદેવ શ્રીજિનદત્ત સૂરિજી અને જિનકુશલ સૂરિજી શાસન સેવામાં આપને પૂરો સાથ આપતાં, ને હમેશાં હાજરાહજૂર રહેતાં.

સૂરિજીએ રચેલાં કેટલાંક સ્તવનો પણ અમોને મળેલ છે. સૂરિજી અત્યંત ઉચ્ચ ચારિત્રવાળા અને પરમ નિઃસ્પૃહી હતા. એમને કોઈ પ્રકારનો અનુચિત પ્રતિબંધ નહોતો. કહેવાય છે કે એક દિવસ બીકાનેરમાં જ્યારે તેઓ ભગવતીસૂત્ર વાંચતા હતા. ત્યારે એક દિવસ વ્યાખ્યાન સમયે સંજોગવશાત કર્મ-ચન્દ્રજી હાજર ન થઈ શકયા. સૂરિજીએ વ્યાખ્યાન વાંચવું

× પરિશિષ્ટ (ધ) માંની પ્રશસ્તિ જૂઓ.

+ આ બન્ને ગીતો "ઐ. જૈ. કા સંગ્રહ"

શરૂ કર્યું. કર્મચન્દ્રની માતુઃશ્રી એ નિવેદન કર્યું કે "ભગવન્! મારો પુત્ર આપનો પરમ ભકત અને આગમ શ્રવણનો અભિલાષી છે. એટલે એના આવ્યા પછી વ્યખ્યાન શરૂ કર્યું હોત તો ઠીક થાત" સૂરિજીએ આ ઉપરથી પોતાના ઉચ્ચ ચારિત્રનો આ શબ્દોમાં પરિચય આપ્યો : "એ પ્રમાણે હું કોઈ પણ વ્યક્તિનો પ્રતિબંધ ન રાખી શકું. હું મારા વિચારોમાં કોઇનેચકે ઊંનીચ જોતોજ નથી. સભામાં હાજર રહેલાં બધાંજ મારે મન કર્મચંદ્રજ છે; એક વ્યક્તિને કારણે વ્યાખ્યાનનો સમય આગળ પાછળ કરવો સાધુઓને માટે યોગ્ય નથી." સૂરિજીનું આવું સ્પષ્ટવકતવ્ય સાંભળી કર્મચન્દ્રની માએ રોષની દ્દષ્ટિથી ચારે બાજૂ જોયું તો એને સર્વત્ર કર્મચંદ્ર કર્મચન્દ્રજ બેઠા દેખાયા. બસ ત્યારથી એને સમજાયું કે અમારી જે ભકિત છે એ આપણા પોતાના આત્મ કલ્યાણ નિમિત્તેજ હોવી જોઇએ, સૂરિજીતો નિઃસ્પૃહ છે. હાજર રહેલી જનતાપર સૂરિજીનો આ સ્પષ્ટ ઉત્તરનો ભારે પ્રભાવ પડયો. ×

"ગણધર સાર્દ્ધશતક ભાષાંતર" + માં લખ્યું છે કે એક વાર સૂરિજી કોઇ નગરમાં પધાર્યા, ત્યાં એક ધર્મદ્વેષી કાપાલિક યોગી લોકોને ડરાવવા નિમિત્તે કાળા સાપનું રૂપ ધારણ કરી ઉપાશ્રયમાં આવી બેઠો. આ ઉપદ્રવના નિવારણાર્થે

× આ પ્રવાદ સંક્ષેપમાં (મુંબઇથી પ્રકાશિત) જિનચંદ્રસૂરિ ચરિત્રમાં પણ લખેલ છે.

+ આ ગ્રંથ ઈંદોરના "શ્રીજિનકૃપાચંદ્રસૂરિજ્ઞાન ભંડાર" તરફથી છપાઈ ગએલ છે.

સંઘે સૂરિજીને વિનતિ કરી, સૂરિજીએ શેષ નાગને આકર્ષી ઉપદ્રવ દૂર કર્યો

કાપાલિકે સૂરિજી માટે ઈર્ષા ધારણ કરીને પોતાની મંત્ર શકિતથી ગર્વાન્વિત બની સૂરિજીને છેતરવાના અનેક પ્રપંચો રચ્યા અને કરામાન (માંત્રિક ચમત્કાર) બતાવવા સૂરિજી સામે પડકાર કર્યો સૂરિજીએ મૃદુ વચનોથી શાંતિપૂર્વક સમજાવવાની બહુ કોશીષ કરી, અને એમ પણ કહ્યુ, "અહો ! યોગીનાજ ! આવા મિથ્યા પ્રયત્નોમાં છે શું ? આ બધું છોડી પરમાત્માનું ભજન કરો કે જેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય." પરન્તુ આ યોગીરાજ સીધી વાત માને એવા નહોતા, એમણે તો ઉલ્ટું અધિકાધિક ઉપદ્રવ કરવો શરૂ કર્યો, એટલું જ નહિ પરંતુ કાંઈક ચમત્કાર બતાવી લોકોને ધાર્મિક શ્રધ્ધાથી ચલિત કરવાનું પણ દુસ્સાહસ કર્યું. ઘણાં ઘણાં આડંબર રચ્યા, ત્યારે સૂરિજીએ શાસન પ્રભાવનાના હેતુથી સૂરિમંત્રના પ્રભાવથી એના તમામ ઉપદ્રવોનો વિનાશ કરી એનાથીયે અધિક ચમત્કારિક વસ્તુઓ બતાવી શ્રાવકોને ધર્મમાં દ્રઢ કર્યા. આથી કાપાલિક પણ સૂરિજીની અસાધારણ પ્રતિભા જોઈ એમનો ભક્ત બની ગયો.

એકવાર સૂરિજી અને કોઈ યોગીને મંત્રવિધ સંબંધી વાર્તાલાપ થતાં કોઈ અપૂર્વ કાર્ય કરી બતાવવાનું નક્કી થયું, એને પરિણામે સૂરિજીએ વડનગરથી જૈનમંદિરને આકાશ માર્ગે ઉડાવી રતલામથી ૧૦ માઈલ પર આવેલ સેમલિયા નગરમાં સ્થાપિત કર્યું, શાંતિનાથજીનું આ મંદિર આજે પણ માલવદેશનું એક તીર્થસ્થળ મનાય છે, આ મંદિરમાં સૂરિજીની

ચરણપાદુકા પણ છે ત્યાં દર વર્ષે ભાદરવાસુદિ ૨ ના રોજ મંદિરમાં દૂધની વર્ષા થાય છે, એ પ્રત્યક્ષ ચમત્કાર છે. યોગીએ લાવેલ મહાદેવજીનું મંદિર પણ અરણોદ પાસે વિદ્યમાન હોવાનું સંભળાય છે. ×

એકવાર સૂરિજી ગોઢવાલ (બાડમેર આસપાસના) પ્રદેશમાં પધાર્યા, ત્યાંના શ્રાવકોને ધાર્મિક તત્ત્વોથી અનભિજ્ઞ અને વિવેક હીન જોઈ ધર્મબોધ આપ્યો, અને શૌચ પ્રવૃત્તિથી રહિત એવા તે પ્રદેશના બધા શ્રાવક સમાજને શૌચવૃત્તિમાં યોજિત કર્યાં, એટલે આ પ્રસંગની એક કહેવત તે પ્રદેશમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ જે આજેય પ્રસિદ્ધ છેઃ—' જિનચન્દ્રસૂરિ બાબો ભલેજ આવિયો, સાઠે વરસે હાથમેં પાણી લિરાવિયો.'

એકવાર સૂરિજી સેત્રાવા નામના ગામે પધાર્યા, ત્યાંના સંઘે એમનું ભારે સ્વાગત કર્યું, એ નગરમાં મહર્દ્ધિક ચોપડા ગોત્રીય ધન્નાશા નામના શેઠ રહેતા હતા, સંતાન ન હોવાથી તેઓ સદા ઉદાસીન રહેતા હતા. સૂરિજીના સામર્થ્યને જાણી એમણે પોતાનું દુઃખ સૂરિજી મને કહી બતાવ્યું. સૂરિજીએ કહ્યું કે ધર્મજ ઇચ્છિત વસ્તુને આપવાવાળો છે, માટે નિઃશંક બની અધિકાધિક ધર્મારાધના કરો, કે જેથી આલોક અને પરલોક બન્નેનાં કાર્ય સિદ્ધ થાય. સૂરિજીના ઉપદેશથી તેઓ વિશેષરૂપે એકચિત્તે ધર્મધ્યાન કરવા લાગ્યા. ક્રમશઃ એમને સાત પુત્રો થયા. એક

× આવીજ ચમત્કારિક દંતકથા નાડોલના મંદિર સંબંધે જાણીતી છે, એ બાબતમાં વડવા જૈન મિત્રમંડળના સમેતશિખર સ્પેસલ ટ્રેન 'સ્મરણાંક', અને હેનુસ્ટંસ-હેરલ્ડના 'ઇતિહાસ સાહિત્ય' અંકમાં યશોભદ્રસૂરિજીનું ચરિત્ર જુઓ.

વાર સૂરિજી વિહારક્રમથી ફરી સેત્રાવા પધાર્યા, ત્યારે એમના પુત્ર ચોલાજી અને ભોલાજીએ સૂરિજી પાસે દીક્ષા લીધી. કેટલાંક વર્ષો બાદ એમણે સૂરિજીની આજ્ઞાથી સેત્રાવામાં ચોમાસું કર્યું. એ સમયે મહામારીનો રોગ ફેલાયો ત્યારે તેમાં ઉપદ્રવ શાંત કરી લોકોને ચમત્કૃત કર્યા. ત્યાર પછી પોતે સમાધિ મરણથી એ બન્ને દેવગત થયા, સંઘે એમના સ્તૂપ બનાવ્યા, એ સ્તૂપે આજે પણ મૌજૂદ છે, અને ચમત્કારી છે.

આ ચમત્કારી વાતો અમે ખૂબ સંક્ષેપમાં કહી છે વિસ્તારથી જાણવા માટે ઉપરોક્ત ગ્રંથ (ગણધર સા૦ શ૦ ભાષાંતર) જોઈ લેવો.

વસ્તુત: મહાપુરૂષોના જીવનજ ચમત્કા મય હોય છે, એમના પવિત્ર આચાર અને અમોઘ વાણી જનસમુદાયને મંત્રમુગ્ધ કરી દે છે. અને ભક્તોનાં કાર્યો આપોઆપ સફળ થાય છે. સૂરિજી જ્યાં વિચરતા ત્યાં દુષ્કાળમાં પણ વર્ષા થતી, ને સુકાળ થઈ જતો, મહામારી આદિ રોગ ઉપશમી જતાં આવી આવી અનેક વાતો પટ્ટાવલીમાં છે.

"મહાજન વંશ મુક્તાવલી"માં લખ્યું છે કે સૂરિજીએ ૧૮ ગોત્રોને પ્રતિબોધ આપી જૈન બનાવ્યા, અને એમ પણ લખ્યું છે કે જૈમલમેરના કિશનગઢના રાઠોડ મોહનસિંહ અને પોચીસિંહને પ્રતિબોધ આપી વ્રતધારી શ્રાવક બનાવ્યા, એમનાથી 'મુહણોત' અને 'પીંચા' ગોત્ર પ્રસિદ્ધ થયા.

પટ્ટાવલિમાં લખ્યું છે કે એમણે પ્રતિમોત્થાપક લુમ્પકમતનો ઉચ્છેદ કરી શ્રાવકોને શુદ્ધ શ્રદ્ધામય બનાવ્યા.

ગણાધીશ્વર શ્રીહરિસાગરજી મહારાજ સં. ૧૯૯૨ વૈ.

વ. ૧૦ ના કાર્ડમાં લખે છે કે "અમદાવાદમાં ઓસવાલ જાતિમાં એક 'કડિયા' નામે ગોત્ર છે આ ગોત્રવાળાઓને શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે પ્રતિબોધી સુખી બનાવ્યા. શ્રીયુત્ ચિમનલાલજી* કડીઆ. ઠિ. શેખનોપાડો, અમદાવાદ, એ સરનામે પત્ર લખવાથી વિશેષ માહિતી અવશ્ય મળશે. આ લોકોએ બનાવેલ મંદિર અમદાવાદમાં છે. પાલીતાણામાં ધર્મ-શાળા છે, જે મોતી કડિયા ધર્મશાળાના નામથી જાણીતી છે.

સૂરિજીનું આદર્શ અને પુનીત જીવન આપણને સાથે રાહે જવામાં સહાયભૂત થાઓ, એજ એક અભિલાષા સાથે કવિ-વર સમયસુંદરજી રચિત સ્તુત્યષ્ટક તથા સુગુરૂ મહિમા છંદદ્વારા સૂરિજીનાં વિમલ યશોગાન ગાઈ આ ચરિત્ર સમાપ્ત કરીએ છીએ.

નોટઃ-ચમત્કારી ઘટનાઓ અને ગોત્ર પ્રતિબોધ બાબતમાં પ્રમાણના અભાવે અમે કાંઈ કહી શકતા નથી. ઓસવાલ જાતિના ઇતિહાસમાં 'મુહણોત' ગોત્ર સં. ૧૩૫૧ નાં કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના રોજ ખેડનગરમાં મોહનજીના પ્રતિબોધ પામ્યાથી પ્રસિદ્ધ થવાનું લખ્યું છે.

* મગાધીશજીના લખ્યા પ્રમાણે અમોએ એમને 'રિપ્લાઈ કાર્ડ' લખી મોકલેલ, પરંતુ એનો કશોજ ઉત્તર મળ્યો નથી.:

कविवर श्रीमत्समयसुंदरोपाध्याय रचित युगप्रधान श्रीजिनचन्द्रसूरि स्तुत्यष्टक. (सवैया)

पजी संतजके मुग घाणी सुणी, 'जिणचंद' मुणिंद महंत जति,
तप जप करै गुरु गुज्जरमें, प्रतिबोधतहै भविकुं सुमति।

तबहीचित चाहत चूंप भई, 'समयसुंदर' के प्रभु[1] गच्छपति,
पठइ[2] पातशाहि अज्जब[3]की छाप, बोलाये गुरु गजराज गति ।१॥
पजी गुज्जरतैं गुरुराज चले, बिचमें चोमास जालोर रहे;
'मेदिनीतट' मंत्री मंडाण कियो, गुरु 'नागोर' आदरमान लहे ।
मारवाड 'रिणी' गुरु वंदनको, तरसे 'सरसे'[4] बिच वेग वहे;
हरख्यो संघ 'लाहोर' आये गुरु, पातशाह 'अकबर' पांव गहे ॥२॥
पजी शाह 'अकबर' वब्बरके, गुरु सूरति देखतही हरखे,
हम योगी जति सिद्ध साधु व्रती, सबही षटदर्शनके निरखे;
तप जप्प दया धर्म धारणको, जग कोइ नहीं इनके सरखे,
[5]'समयसुंदर' के प्रभु धन्य गुरु, पातशाह 'अकबर' जा परखे ॥३॥
पजी अमृतवाणी सुणी सुलतान, ऐसा पातिशाह हुकम किया,
सब आलममांहि अमारि पलाइ, बोलाय गुरु फरमाण दिया ।
जग जीवदया धर्म दाखणतैं, जिनशासनमें जु सोभाग लिया;
'समयसुंदर' कहे गुणवंत गुरु दृग देखी हरषित होत हिया[6]। ४॥
पजी श्रीजी गुरु धर्मगोठ[7] मिले, सुलताण 'सलेम' अरज्ज करी
गुरु जीवदया नित चाहत है, चित अंतर प्रीति प्रतीति धरी।
'कर्मचंद' बुलाय दियो फुरमाण, छुडाइ खंभाइतकी मछरी;
'समयसुंदर' कहे सब लोकनमें, जु 'खरतर'गच्छकी ख्याति खरी॥
पजी 'श्रीजिनदत्त' चरित्र सुणी, पातशाह भयो गुरुराजीय रे;
उमराव सबे करजोडी खडे, पभणे अपणे मुख हाजीय रे ।
युगप्रधान[8] किये गुरुकुं, गिगिडदुं धुंधुं बाजीय रे;
'समयसुंदर' तूही जगतगुरु, पातशाह 'अकबर' गाजीय रे ॥६॥
पजी ज्ञान विज्ञान कला सकला, गुण देख मेरा मन रीझिये जी,

પાઠાંતરો અને અમુક શબ્દોના અર્થ

૧ गुरु પા૦ ૨ મેકલ્યા ૩ બાદશાહ અકબરની ૪ વચ્ચે ૫ "टोपी यश अमावस चन्द उदय, अज (બકરી) दीन बताय बला परखे" પા૦ ૬ હૃદય ૭ धर्मगोष्ठी ८ चामर छत्र सुरानव भेट।

'हुमायु' को नंदन पम अखे, 'मानसिंह' पटोधर कीजीये जी ।
पतिशाह हजूरी थप्यो 'सिंहसूरी,' मंडाण मंत्रीश्वर वींजीयेजी,
'जिनचंद' अने 'जिनसिंहसूरि' चन्द्र-सूरज ज्यूं प्रतपीजीयेजी ॥७॥
पजी 'रीहड' वंश विभूषण हंस, 'खरतर' गच्छ समुद्र ससी
प्रतप्यो 'जिनमाणिकसूरि'के पाट, प्रभाकर ज्यूं प्रणमो उलसी;
मन सुद्ध 'अकबर' मानते है, जग जागत है परतीति इसी;
'जिणचंद' मुणिंद चिरं प्रतपो, 'समयसुंदर' देत आशीस इसी ॥८॥

॥ સુગુરૂ મહિમા છંદ ॥

अवलियो अकबर तास अंगज, सबल शाहि सलेम ।
शेख अबुल आजम खानखाना, मानसिंहसुं प्रेम ॥
'रायसिंह राजा भीम राउल, सूर नय सुरतान ।
दद्दा वड्डा महिपती ग्रयण मानई, दियइ आदरमान ॥१॥
गच्छपति गाइयै चंदसूरि मुनिमहिराण
अकबर थापियोजी, युगप्रधान गुण जाण ॥आं०॥
काश्मीर, काबुल, सिंध, सोरठ, मारवाड (मेवाड') ।
गुजरात पूरब गौड़ दक्षिण, समुद्रतट पय लाड ॥
पुर नगर देश प्रदेश सगले, भमई जेति माण (भानु)
आषाढ़ मास अमीय वर्षे, सुगुरु पुण्य प्रमाण ॥२॥(गच्छ०)
पंच नंदी पांचे पीर साध्या, खोडिया क्षेत्रपाल ।
जल घट्ट जेथ अगाध प्रवहण, थांभीया तत्काल ॥
... ... किता किता कहु वखाण ।
परसिध्ध अतिशय कला पूरण, रीझवण रायाण ॥३॥(गच्छ)०
गच्छराज गिरुयो गुणे गाढो, गोयमा अवतार ।
वड्ड वखतवंत वृहत्खरतर, गच्छको सिणगार ॥
चिरंजीवो चतुर्विध संघ सांनिध, करउ कोडि कल्याण ।
गणि 'समयसुन्दर' सुगुरु भेटया, सफल आज विहाण ॥४॥(गच्छ०)

॥ ઈતિ પરમપ્રભાવક યુગપ્રધાન સુગુરૂ મહિમા છંદ સંપૂર્ણ ॥

પરિશિષ્ટ (क)

વિહાર પત્ર-નં. ૧

॥ યુગપ્રધાન (જિન) ચંદ્રસૂરિકૃત નાંદિ અનુક્રમેણ (લિખ)ઈ છઈ।

૧ ચંદ્ર	સં. ૧૫૯૫ ચૈત્ર વદિ ૧૨ જન્મ, નામ 'સુરતાણ' સં. ૧૬ (૦૪) દીક્ષા, 'સુમતિધીર' નામ, સં. ૧૬૧૨ ભાદ્રવ સુદિ ૯ ગુરૌ પદસ્થાપના, 'શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ' નામ × સૂરિપદથી ચોમાસાઓની સંખ્યા.
૨ મંડણ	
૩ વિલાસ	
૪ મેરૂ	સં. ૧૬૧૨ જેસલમેરૂ ચઉમાસ × ૧, સૂરિપદ રાઉલ 'માલદે' દિવરાવ્યો.
૫ વિમલ	,, ૧૩ બીકાનેર ચઉમાસ ૨
૬ કમલ	,, ૧૪ બીકાનયરિ ચઉ. ૩, પરિગ્રહ ત્યાગ વિક્રમપુરે
૭ કુશલ	,, ૧૫ મહેવઈ (સંપ્રતિ નાકોડા તીર્થ યા એના નજીકનું અન્ય કોઈ સ્થળ) ચઉમાસ ૪
૮ વિનય	,, ૧૬ જેસલમેરુ ,, ૫
૯ હેમ	,, ૧૭ પાટણિ ,, ૬ અ. ચર્ચાજય, અભયદેવ સૂરિ
૧૦ રાજ	,, ૧૮ ખંભાઈતિ ,, ૭
૧૧ આનંદ	,, ૧૯ પાટણિ ,, ૮
૧૨ નિધાન	,, ૨૦ વીસલનગરિ ,, ૯

૧૩ રત્ન	સં. ૨૧ બીકાનેર ચઉમાસ	૧૦	
૧૪ વિજય	,, ૨૨ જેસલમેરૂ	,, ૧૧	
૧૫ તિલક	,, ૨૩ બીકાનેરૂ	,, ૧૨	
૧૬ સિંહ	,, ૨૪ નડુલાઈ	,, ૧૩	
૧૭ હર્ષ	,, ૨૫ બાપડાઉ	,, ૧૪	
૧૮ પ્રમોદ	,, ૨૬ બીકાનેરિ	,, ૧૫	
૧૯ વિશાલ	,, ૨૭ મહિમ	,, ૧૬,	શાં કું. ગ્ર મ. શ્રુ ચંદ્ર. મુ. સ્થૂ નેમિચૈત્ય વિચી સૌરીપુર યાત્રા, ચંદ્રવાડિ હથિણાઉરિ આવ્યા.
૨૦ સુંદર	,, ૨૮ આગરા	,, ૧૭	
	,, ૨૯ નારનઉલી	,, ૧૮	
૨૧ નન્દિ	,, ૩૦ રુસ્તકિ	,, ૧૯	
૨૨ સિંધુર	,, ૩૧ બીકાનેર	,, ૨૦	
૨૩ મંદિર	,, ૩૨ બીકાનેર	,, ૨૧	બીકાનેરથી જેસલમેરૂ આવતાં ફલવર્ધી ચૈત્ય તાલા ઉઘાડયા.
૨૪ કલ્લોલ	,, ૩૩ જેસલમેરૂ	,, ૨૨	
૨૫ ધરમ	,, ૩૪ દેરાઉરૂ	,, ૨૩	
૨૬ વલ્લભ	,, ૩૫ જેસલમેરુ	,, ૨૪	
૨૭ નંદન	,, ૩૬ બીકાનેર	,, ૨૫	
૨૮ પ્રધાન	,, ૩૭ મેડ્રતા	,, ૨૬	
૨૯ લાભ	,, ૩૮ બીકાનેર	,, ૨૭	
૩૦ વર્ધન	,, ૩૯ જેસલમેરૂ	,, ૨૮	

૩૧

૩૧ જય સં. ૪૦ આસણિકોટિ ચઉમાસ ૨૯
૩૨ પ્રમ ,, ૪૧ જાલોર ઋષિમતિ ચરચા જય ,, ૩૦
૩૩ સાગર ,, ૪૨ પાટણિ ,, ૩૧
૩૪ સમુદ્ર ,, ૪૩ અહમદા(વા)દિ ,, ૩૨
૩૫ કુંજર ,, ૪૪ ખંભાઈત ,, ૩૩, સંઘ આગ્રહિ અમદાવાદ આવી શ્રીશત્રુંજયયાત્રા.
૩૬ હર્ષ ,, ૪૫ સૂરતિ (સુરત) ,, ૩૪
૩૭ પતિ ,, ૪૬ અમદાવાદ ,, ૩૫
૩૮ કલ્યાણ ,, ૪૭ પાટણિ , ૩૬, તિહાં ચઉમાસ કરી અમદાવાદ આવી સંઘ વંદાવી ખંભાઇતિ આવ્યા, તત્ર શ્રીજીના + તેડા આવ્યા, અસાડ સુદિ ૮ પ્રસ્થાન ૯ ચાલ્યા, ફાગણ સુદિ ૧૨ દિનિ (લાહોર) પહુંતા.
૩૯ શેખર ,, ૪૮ જાલોર ,, ૩૭
૪૦ કીર્તિ ,, ૪૯ લાહોરી ,, ૩૮
૪૧ મેરુ ,, ૫૦ હાપાણુઈ ,, ૩૯, ગનઇ ચોર પઇઠા, પુસ્તક સર્વ લઈ ગયા પછઇ અંધ થયા, પુસ્તક આવ્યા પાછા
૪૨ સેન ,, ૫૧ લાહોરી ,, ૪૦

+ 'શ્રીજી' આ શબ્દ બાદશાહનું સંકેતવાચક છે, સમ્રાટ અકબર માને તે પછી સમ્રાટ જહાંગીરને માટે આ સંકેત હશે ?

૪૩ સિંહ સં. પર હાપાણુઈ ચઉમાસ ૪૧, ઋષિમતી× કૃત કુમતિકુદ્દાલ ગ્રંથ (ખો)ટઉ શ્રીજી હુજૂર કીધઉ, ફુરમાણુ (કાઢયું?)

૪૪ કલશ ઇતિ નંદી ,, પ૩ જેસલમેરુ ,, ૪૨

,, ૫૪ અહમદાવાદી ,, ૪૩, માહ સુદિ ૧૦ બડી પ્રતિષ્ઠા સોમજી

,, ૫૫ ખંભાઈત ,, ૪૪, શ્રીપાલજીના તેડા....

,, ૫૬ અહમદાવાદિ ,, ૪૫, તત્ર બુરહાનપુરિ શ્રીજીયે ચિતાર્યો, પછઇ ઈડર અમુખ ગામે થઈ પછા આત્ર લેઈ રાજનગરિ આવ્યા + શ્રી કર્મચન્દ્ર મંત્રી પરોક્ષ થયા.

,, ૫૭ પાટણિ ,, ૪૬

,, ૫૮ ખંભાઈત ,, ૪૭

,, ૫૯ અહમદાબાદિ ,, ૪૮

,, ૬૦ પાટણિ ,, ૪૯

× "ઋષિમતી" શબ્દ તપાગચ્છીયોનો સંકેતવાચક છે.
શ્રીમાન્ મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઇએ 'યુગ પ્રધાન નિર્વાણ રાસ'ના સારમાં ઋષિમતીથી લુંકા મતનો નિર્દેશ કર્યો છે, પરંતુ ખરતર ગચ્છીય ગ્રંથોમાં અનેક જગાએ "ઋષિમતી' વિગેરે તપાગચ્છવાળાઓ માટેજ પ્રયુક્ત કર્યો છે.

+ 'આત્ર' એટલે આ સમો નહીં કે અહિં ગમ [illegible]

સં. ૬૧ મહેવઇ ચઉમાસ, ૫૦, કાં. કમ્માર્ક પ્રતિષ્ઠ કરાવી.
,, ૬૨ બીકાનેર ,, ૫૧, તત્ર પ્રતિષ્ઠા
,, ૬૩ બીકાનેર ,, ૫૨, તત્ર પ્રતિષ્ઠા
,, ૬૪ લવેરઇ ,, ૫૩, રાજા+ 'સૂરિ' વાંદિવા આવ્યો જોધપુર થકી.
,, ૬૫ મેડતઇ ,, ૫૪, અહમદાબાદ(દ) સંઘરઈ તેડઇ રાજનગરિ આવ્યા
,, ૬૬ ખંભાઇતિ ,, ૫૫
,, ૬૭ અહમદાબાદિ ,, ૫૬
,, ૬૮ પાટણિ ,, ૫૭, જિનશાસનનૈ કામૈ આગરૈ શ્રીજી કન્હઈ પધાર્યા, પછૈ ષટ્દર્શન મુગતા કરાવ્યા.
,, ૬૯ આગરઈ ,, ૫૮
,, ૭૦ બીલાડે ,, ૫૯, સ્વર્ગ

આ પછી જિનદત્તસુરિજી સંબંધી કેટલીયે વાતો લખી છે, પરંતુ અપ્રાસંગિક હોવાથી એની નકલ નથી આપી ને એનો શ્લોક પણ નથી બનાવ્યો.
(પત્ર ૧ અમારા સંગ્રહમાં તે કાળનો લખેલ)

+ કાલિન નરેશ સૂરસિંહજી (સૂર્યસિંહજી).

વિહાર પત્ર નં. ૨

સંવત્ પનરઈ ૯૫ વૈશા(ખ) વદિ ૧૨ જન્મ, જન્મ નામ 'સુરતાણ' દીધા.

સંવત્ ૧૬૦ (૪) ૨ (?) દીક્ષા લીધી "સુમતિધીર" નામ દીધઉ,

સંવત્ સોલઈસઈ બારોતરઇ ભાદવા સુદિ ૯ ગુરૂવારઈ પદ દીધઉં.

સંવત બારોતરઈ શ્રીજેસલમેરૂ ચઉમાસ સૂરિપદારોહણ

સંવત્ તેરોતરઈ બીકાનેર ચઉમાસ

સંવત્ ૧૪ (ચઉદોત્તરઈ) બીકાનેર ચઉમાસ, પરિગ્રહ ત્યાગ મં૦ સાંગઈ મહોચ્છવ કીધઉ.

સંવત્ પનરઇ મહિવઇ ચઉમાસ; તિહાં છમ્માસી તપ

સંવત્ સોલોતરઇ જેસલમેરૂ ચઉમાસ; વીહા(?)

સંવત્ સત્તરોત્તરઈ પાટણ ચ્ર. ક. ચર્ચા જય; અભયદેવસૂરિઃ

સંવત્ ૧૮ ખંભાઇત ચઉમાસ; સા૦ કમ્મનઈ આગ્રહ ચઉ.

સંવત્ ઉગણીસોત્તરઈ પાટણી ચઉમાસ

વીસોત્તરઈ બીકાનેર

ઈકવીસોત્તરઈ બીકાનેર; સાંગા આગ્રહ

બાવીસોત્તરઇ જેસલમેર; વિચિ નાગોર હસન કુલીખાન જયલાભ પઈસારઉ

તેવીસોત્તરઈ બીકાનેર.

ચઉવીસોત્તરઈ નાડુલાઈ; લશ્કરનઉ ભય કાતિ. સુદિ ૧૦ નિવર્ત્યઉ.

પચવીસોત્તરઇ બાપડાઉ.

છાવીસોત્તરઈ બીકાનેર.
સતાવીસોત્તરઈ મહિમ, શાં૦ કું૦ અ૦ મ૦ શું૦ ના, ચન્દ્ર૦ સુ૦
રથૂ૦ નેમિ ચૈત્ય બિંબ સોરીપુર યાત્રા, મન્દ
૧૩ હથણાઉર પછઇ આવ્યા

અઠાવીસોત્તરઇ આગરઈ
ઉગણતીસઈ નારનઉલ.
તીસઈ રૂસ્તક ચઉમાસ
ઇગતીસઈ બીકાનેર

બત્તીસઈ બીકાનેર
તેતીસઈ જેસલમેર
ચઉતીસઈ દેરાઉર
પાંતીસઈ જેસલમેર
છત્તીસઈ બીકાનેર
સઈતીસઈ મેડતઈ
અડતીસઈ બીકાનેર
ગુણતાલઈ જેસલમેર
ચાલઈ આસણીકોટ
ઈકતાલઈ લાહોર ચઉમાસ; ચચાજય
બયાલઈ પાટણ ચઉમાસ; ચાચાજય *

* ૧ વિહારપત્રમાં સૂરિજીના વિજય લખ્યો છે. આગ [illegible] ગર્વાંક કુંભમાં "[illegible]" નામના [illegible] પ્રશસ્તિ[illegible] આ પ્રમાણે લખેલ છે.

[illegible]

ત્રયાલઈ અમદાવાદ
ચમ્માલઈ ખંભાઈત
પઈંતાલઈ સૂરત ચઉમાચ
છયાલઈ અહમ્મદાવાદ
સઈતાલઈ પાટણ, શ્રીજીના તેડા આવ્યા. આસાઢ સુ. ૮ ચાલ્યા
અડતાલઈ જાલોર ચઉમાશ
ગુણપચાસઈ લાહોર ચઉમાસ.
પચાસઈ હાપાણઈ, ચઉમાસ.
ઈકાવનઈ લાહોર
બાવનઈ હાપાણઈ, ચોર આંધા થયા પોથા લાધા
તિપનઈ જેસલમેરૂ
ચઉપનઈ અહમદાવાદ, તત્ર શ્રીજીગણહાણુ શ્રીજી ચીતારા.
પંચાવનઈ ખંભાઈત.
છપનઈ અહમ્મદાબાદ
સતાવનઈ પાટણ ચઉમાસ.
અઠાવનઈ ખંભાઈત.
ગુણસઠઈ અહમદાબાદ
સાઠઈ પાટણ ચઉમાસ

પૂજ્યશ્રીજિનચંદ્રસૂરિગુરુણા, સૂરી કૃતા યેન ચ
કિંચિતજ્ઞત્વમદોદ્ધતા વિજયદુબસેનાદિપાર્ટ દિન : ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ :–પાટણ અને રાજનગરમાં જિનચંદ્રસૂરિજીએ ૧૮ દિવસ સુધી વિદ્વાનો સમક્ષ શાસ્ત્રાર્થ કરી વિજયસેનસૂરિ આદિને પરાજિત કર્યા.

'વિજય પ્રશસ્તિ' કાવ્યથી જાણવા મળે છે કે આ શાસ્ત્રાર્થ ધર્મસાગર કૃત 'પ્રવચન પરીક્ષા' સંબંધે થયો હતો. એમાં વિજયસેનસૂરીનો વિજય લખ્યો છે. સંભવ છે કે પોતપોતાના ગચ્છમાન્યતના પક્ષપાતના કારણે લખ્યું હોય

ઈગસઠઈ મહેવઈ, કકરિયઈ કમ્મચ પ્રતિષ્ઠા કરાવી
બાસઠઈ બીકાનેર, તત્ર પ્રતિષ્ઠા.
તેસઠઈ પિણ બીકાનેર પ્રતિષ્ઠા
ચઉસઠઈ લવેરઈ ચઉમાસ, શ્રી રાજાજી વંદણ આવ્યા જોધપુરથી
પઈસઠઈ મેડતઈ ચ. અહમદાબાદના તેડા આવ્યા,
છાસઠઈ ખંભાઈત
સડસઠઈ અહમ્મદાબાદ
અડસઠઈ પાટણ ચઉમાસ.
ગુણહત્તરઈ આગરઈ ચૌમાસ.
સત્તરઈ બીલાડઈ ચઉમાસ—
(પત્ર ૧ અમારા સંગ્રહમાં ૧૮મી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં કવિ રાજલાભે લખેલ)

[1] વિજ્ઞપ્તિપત્ર આદિની પ્રતિઓમાં 'બ'ને સ્થાને 'વ' લખ્યું છે, અમોએ યથાપ્રસંગ 'વ' ને સ્થાને 'બ' કરેલ છે.

પરિશિષ્ટ (ખ)

॥ ક્રિયા ઉધ્ધાર નિયમપત્ર ॥

॥ ६०॥ (नमः) श्रीप्रवचनवचनरचनायै ॥ ॐ सिद्धिः॥ श्रीमद्विक्रमदुर्गस्थैस्तत्र भवद्भिः श्रीमज्जिनचन्द्रसूरिसूरीश्वै स्त्रिविधदुर्विचारवारणकेशरिकिशोरवरं सुमतिसुविहितयतिमतितिरनुर्कर्यद्भि संप्र(स्व)प्य(?) प्रेक्षया मुख्ययामिजगणमूत्रणां संमूच्चिना सम्मतसंमतिसंगत्याऽद्भ्राऽऽमोदविनोदकोविदर्गिणैत्रसूरीकृता विगतांवेन श्रीमत्सुविधिसंघेन तथेति करणपूर्वकमुत्तमांगे निवेशिता, सा चैपा-

(૧) ચઉમાસિ માંહિ એકઈ ક્ષેત્રિ એક સામથી × રહઈ। વલી કોઇ બીજી તપ પ્રમુખનઇ કા(જિ)યેં રહઈ, તઉ મુખ વિહારીશ + કથન માંહિ રહઈ ૧

(૨) છયઈ ક્ષેત્રઈ જે સામથી રહિવા આવઈ તિયઈ ક્ષેત્રઈ વસ્ત્ર કંબલાદિક વિહરઈ। સાધુનઈ પ્રત્યેકિ વેમ ૩ વિહરિવા, સાધ્વીનઈ વેસ ૨, કદાચિતિ તિહાં ન મિલઈ તઉ જિહાં સામથી ન રહી હુઈ તિહાં વિહરઈ આસ્તા પૂર્વક ૨

(૩) પાંચે તિથે વિગઈ નિષેધ સર્વદા, બલ ગ્લાનાદિ વિના, વિશેષ તપરા કરણહાર યથાશક્તિ રહઈ ૩

(૪) અષ્ટમી ચતુર્દશી સામર્થ સાધુ ઉપવાસ કરઈ। કદાચિ ન કરઈ તઉ આંબિલ નીવી કરઈ ૪

(૫) લઘુ શિષ્ય વૃદ્ધ ગ્લાનરા કાર્ય ટાલિ, બીજઈ ટંકિ ન વિહરણા આહાર। ઉત્તર વારણા, પારણા, આરગ મોકલા ૫

(૬) જિણિ ક્ષેત્રિ નવઉ શિષ્યાદિક મિલઈ, તેહ નઈ પદીક × દીક્ષા દિયઇ, પરં ગાણીશ + દીક્ષા ન દીયઇ।

× સંઘાટો + મુખ્ય-સંઘાટાના અધિપતિ

नवीन शिष्यनई १२५ कोश मांहि पदीक न हुवई तउ गणि पिणु वेष पहिरावई ६

(७) गणीश तप प्रमुख नांहि न करई ७

(८) एकल ठाणुइ विहार न करई। एकलउ क्षेत्रि पिणु न रहई। स्वच्छन्द पणुइ एकलउ रहई ते मांडलि बाहर ८

(९) वाणारीस उपाध्याय पदीके जे शिष्य दीख्यौ हुवइ ते पाखी चोमासई पर्युषणा दिने वांदतां पहिलउ दीख्यउ ते बडउ, पछई दीखाणउ ते लघु। पछई जि श्रीपूज्यां तीरइ बड़ी दीख्या लियई, तिहां थकी बड कहुडाई व्रतपर्याय गिणुणउ। नाम पिणु बडी दीक्षायई श्रीपूज्य दियई। मांडलिरा तप पहिला वहई, बिंहु उपधानातांई अर्गला नहीं। वहि सकई ते वहई ९

(१०) श्रीपूज्य जिणि देसि हुवई तियई देसमांहे जे शिष्य हुवई साधुनई, ते पूज्य पूछावी चारित्र दियई। कोश ४० मांहि पूछाविवा। उपरांत हुवई तउ दीक्षा देतां पूछावणरा विशेष को नहिं। श्रीपूज्ये हूया देईजि मेल्या छई, श्री. बीकानयररा देस मांहि पूज्य हुवई तउ जिणी प्रमुख बीकानेररा देश मांहिला साधु श्रीपूज्या पूछावी दीखई ॥ १० ॥

(११) जिणा जियइ तीरई दिक्षा लीधी हुवइ अनइ गुरुना कथनमांहि न चालइ अनई संघाडा बाहिर नीसरई, तेहनइ बीजा गच्छवासी साधु श्रीपूज्यरा आदेश पाखई

× वाचक उपाध्याय आदि पदो वडे विभूषित

+शब्दार्थ थी गणु-ईश = समुदाय-(संघाडा)ना अधिपति, ते वस्तुत: जे भगवती योगोद्वहनपूर्वक गणि पद लीधेल होय ते समजवा

કોઈ રાખિવા ન લહઈ ૧૧

(૧૨) તથા અહોરાત્રિ માંહિં ૫-૭ શત સજઝાય કરણા, ભણિવઉ ગુણિવઉ નેહૂ સઝાય ૧૨

(૧૩) માં બેટઉ સ્ત્રી પુરૂષ અનઈ એકલી સ્ત્રી ભાઈ બહિનિએ શ્રીપૂજ્ય પૂછાવીઇજ ચારિત્ર લિયઈ ૧૩

(૧૪) (દિવસના) પ્રહર ઉપરાન્ત ઉપાશ્રયમાંહિ એકલી શ્રાવિકા એકલી સાધ્વી નાવઇ, કાંઈ પૂછિવા કિ વાંદિવા આવઈ તઉ ૪।૫ મિલી નઇ આવઈ ૧૪

(૧૫) પાડિહેરૂ વસ્ત્ર કમ્બલાદિક સરતઇ × વરતઈ ન લઈશિ, કારણિ મોકલા. ૧૫

(૧૬) ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ જઘન્ય બાંગછ ૩।૫।૭ વડ ઓઢિવા, નવા પુરાના પાતલા જાડા વિચારી નઈ

"तिन्नि कसिणे जहन्ने, पचइ दढ दुब्बलाइ गिन्हे(ज्जा)था(?)।
सत्त य परिजुन्नाइं, एयं उक्कोसगं गहणं ॥१॥
॥इति श्रीबृहत्कल्पवचनात् १६

(૧૭) વાણિયા, બ્રાહ્મણ જાતિરે જોગ દીક્ષા દેણી। ૧૫ વર્ષ માંહિલા બ્રાહ્મણ દીખિવા। જીયઈ બ્રાહ્મણરઈ કુલિ મધ માંસ ન વાપરઈ, તે દીખણા પરીક્ષા કરિ. ૧૭

(૧૮) વિષમ+ માર્ગિ સાધુ સંઘાત નિશ્રાઈ આગલિ પાછલિ જિમ સંજમ નિર્વહઇ, તિમ વિહાર કરણા- સાધુ સાધ્વીએ. ૧૮

× ગોના વિના પણ જો ચાલતું હોય તો.

+ ઘોર જાનવરાદિકના ભયયુક્ત અટવી આદિના માર્ગમાં, નહીં કે નિર્ભય માર્ગમાં, તે પણ એકલા, સમુદાય સાથે, નહિ કે એકલા-એકલીઓ જનારાની સાથે.

(૧૯) શેષઈ કાલિ એકઈ નગરી એકઈ ઉપાશ્રયિ કદાચિ નહિવાના યોગ ન હુવઈ, તઉ પ્રભાતિ સઝાય એકઠા કરણા જૂએ જૂએ ઉપાશ્રયે નઉ ૧૯

(૨૦) પડિકમણઉ વલિ માંડલિ સગલે જતિયે એકઠઉ કરણઉ, એણિ ઉપાસરઈ રહતાં જૂયઉ પડિકમણઉ જકો કરઈ, વિમુખ વિહારી, પદીકરા આદેશ લિયઈ કારણિ ૨૦

(૨૧) પોસાલ-વાલા માહતમા× મોકલા તેહનઉ પરિચા (પરિચય) ન કરણા। માહતમા દ્રવ્ય લિંગીયાનઈ ભણાવણા ન કરણા। કોઈ સન્નિહિત માહતમા રૂડા જાણિ ભણાવઈ તઉ ભણાવઉ। ઋષીશ્વર આપ માહતમા તીરઇ ભણઈ તઉ સઘની અનુમતિ ભણઈ ભણાવઈ ૨૧

(૨૨) સાધ્વી એકઇ ખેત્રિ એક વરસ ઉપરાંત ન રહઈ, જિણઈ ઉપાશ્રયિ ચઉમાસી કીધી હુવઈ તિહા ચઉમાસિનઈ પારણઈ બિ માસકલ્પ બીજઈ થાનકિ રહઈ, પછઇ મૂલગઈ ઉપાશ્રયિ રહઈ, જિકા સામગ્રી રહઈ તે સાધ્વીની વસ્ત્ર પાત્રની ચિંતા કરઈ, અનઈ સાધ્વી પિણિ તેહના કથનમાહે ચાલઈ ૨૨

(૨૩) શેષ કાલ હુતી ચઉમાસીમાહિ સાધુ સાધ્વીએ વિશેષ તપ કરણા ૨૩

(૨૪) સાધ્વી પુસ્તકાદિક સાધુ નઇ પૂછ્યા (છી ?) વહિરઈ ૨૪

(૨૫) યતિયઈ આપણઇ કાજિ કીત પાત્રાદિક ન કરણા ૨૫

(૨૬) જકો વિશેષ વઈરાગિ આપણઈ ભાવિ ચારિત્ર લિયઈ ગુ જિહાં તેહના મન હુવઈ તે તિહા ચારિત્ર લિયઈ।

× મહેન્દ્રકે જેમને ક્રિયા ઉદ્ધાર સમયે શિથિલાચારી જોવાના કારણે સાધુ સમુદાયથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા હતા.

સામાન્ય વઈરાગિ જે જિણઈ દીખણા પ્રતિબોધ્યા હુવઈ તે તિયઈજ ખનિ દીક્ષા લિયઈ, જઉ ઠામિ ઠામિ મુખ ઘાતઈ તઉ ન દીખણા.

(૨૭) જેહના માવિત્ર (માતા–પિતા) કાંઈ વંછા કરઈ તે લઘુ છાત્રરાઇ સંઘનઈ કહિ દીક્ષા દેણી । સંઘઈ યથાયોગી ઉદ્યમ કરણા । યતિયઇ જિમ ઉકડા હુવઈ તિમ ન કરણા. ૨૭

(૨૮) સાધુ સાધ્વીનઈ જે પુસ્તક પાના જોઈયઇ તે ભિન્ન ભિન્ન શ્રાવકનઈ ન કહણા, યથાયોગ્ય તે સંઘનઈ કહણા, શ્રી.સંઘઈ યથાયોગ્ય ચિંતા કરણી. ૨૮-

(૨૯) ગચ્છમાંહી ઋષીશ્વરે માંહો માંહિ પઠન પાઠનરા ઉદ્યમ કરણા । ભણણહારે પિણિ વિનયપૂર્વક ભણિવા. ૨૯

(૩૦) કોઇ વઈરાગી નવઉ આવઇ તેહની પરીક્ષા કરઇ માસ ૨ સીમ । ૨ માસે ભલઉ જાણઇ તઉ દીખઇ ૩૦

તથા ઋષીશ્વરાંરા સંઘાડા જિકઈ પોસાલમાંહિ છઈ, તિયઇ જકે ચેલા દીધા છઇ, જિયાંરી જાતી પાંતિ જાણિયઈ, જિયઈ ગામમાંહિ વસતા રહતા, તિયાંરી સાખિ ભરઈ, સગઉ સણીજઉ અલગઉ ઢૂકડઉ (નિકટ વર્તી) દેખાડઈ સુ ઋષીશ્વરાંમાંહિ મન માનઈ તઉ, શ્રીપૂજ્યઈ આદેશિ આણીજઈ તથા પોસાલ માહિલા માહતમા જે ક્રિયા ઉદ્ધરઈ તે સઘાડાબદ્ધ ઘાલણા પર જે ચેલા કે ડઇ રાખઇ, તિયાંનઈ ન ઘાલણા, વાંસઈ અધીવારિ ન રાખણી । વલિ જિપુરઇ સઘાડઇ આવઈ તિ ભિ વરસ રૂડા રહઇ સંઘરા મન મનાવિ શ્રીપૂજ્યાં તીરઈ આવઈ શ્રીપૂજ્યાંરઈ મનિ માન્ય, ઋષીશ્વરાંરી માંડલિ માંહિ આવઈ, તથા જિયઇ ઋષીશ્વરે ચેલા ૧ । ૨ પોસાલ માંહિલા યોગ્ય જાણી સંગ્રહ્યા, તીયઇ વલતા પછઈ

પાંઉધ મંધાડા પોસલમાંહિલા આવઈ, તઉઈજ લઈણા શ્રીપૂજ્યાંના મન મનાવિનઈ। પરં વલિ ૧।૨ અપૂરાઈ મન વઈણા યોગ્ય પણઈજ લઈણા, શ્રીપૂજ્યરઈ આદેશિ। તથા સાધુ શ્રાવક ઘણા માંહિ બઈસીનઈ ગીત રાગ ન ગાવઈ, સભા માંડિનઈ। જઉ કોઈસમણુતા હોય તે પ્રતિ ઢાલ સીખાવઈ॥

(પ્રત ૧ અમારા સંગ્રહમાં, તત્કાલીન (લિખિત)

શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ કૃત સમાચારી

એતલા બોલ હોદલા હુંતા સુ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ બીજે ઉપાધ્યાયે વાચનાચાર્યેએ ગીતાર્થે એકઠા મિલીનઇ શ્રી બીકાનેર મધ્યે થાપ્યા।

૧ શ્રીસ્થાપનાચાર્ય પડિલેહી જિણ થાનિ માંડિએ તે ઠામ પહિલા દષ્ટિસું જોઇ પૂંજી માંડિયઇ, જઇ તિહાં કોઇ જીવ જન્તુ હુઇ, તઉ ફૂડા પરઠવીઇ ઇરિયાવહિ પડિક્રમીયઇ, અન્યથા ઇરિયાવહી પડિકમણુ વિશેષ કોઈ નહીં।

૨ પાણી પારીયઇ તેહની વિગતી જઇ–અવઠ્ઠરા પચખાણ કીધા હુઇ તઉ, સાંઝરી પડિલેહણ પછઇ પારીયઇ। બીજા ચોરસિ પ્રમુખ પચખાણ કીધા હુઇ તો પહિલા પારીયઇ।

(૩) સ્થાપનાચાર્ય વિધિ પૂજ્યા હુઇ અનઇ સામાયકાદિક ક્રિયા કીજઇ તઉ વારૂ। કદાચિ ન પૂંજ્યા હુઇ અનઇ કો એક આપ નીચઇ ભૂમિકા પૂજી કાજઇ ઉધરઇ સામાયકાદિક ક્રિયા કરઇ પારઇ, તઉ પિણિ અસૂઝિવઉ કોઇ નહીં।

(૪) પઉણુ પડિલેહણની ગુરે મુહપતિ પડિલેહી પછઇ, ઉપધાન નંદિ પોસહ ક્રિયા ન સૂઝઇ।

(૫) પેઢિલી આડી હુઇ અનઇ ગુરુ સ્થાપનાચાર્ય આગલિ ક્રિયા કરઇ તઉ યોગ્ય ભૂમિકાઇ રહ્યાં અસૂઝિ ઉ કાઇ નહીં ॥

(૬) જન્મ સુતક હુએ ઘરકા મનુષ્ય ૧૨ દિન દેવપૂજા ન કરઇ, પડિક્રમણુનાં વિશેષ કોઇ નહીં। સૂતક સુઅઇ સૂતકે) ૧૨ દિન પૂજા ટાલઇ, મૂલ માંધિયા હુઇ ને, બીજા ઘરરા દિન ૩ દેવપૂજા પડિક્રમણા (ભણાવવા) ટાલઇ, ઘરરા મૂત કાંધિયા હુઇ તો ૧૨ દિન દેવપૂજા ન કરઇ। પડિક્રમણા ભણાવવા ૨૪ પહર ન

ઇ। મૃતક ભીટયાં + ન હુઇ, કાંધીયા પીણ ભીટયાં ન હુઈ, વેસ ાલટયાં હુઈ તઉ ૮ પહર દેવપૂજા ટાલઈ, જઉ કાંધીયા ાભઈ તઉ પહર ૧૨॥

(૭) શ્રાવક ક્રિયા કરતઉ ચઉકત્થ (?) કરઈ વિધિ રાંધઈ, આગિલી છેહડા ઉંચા કરઈ એ પરમાર્થ.

(૮) સ્થાપના ગુરૂ પ્રતિમા પાદુકા સંઘાઉ સુકડિ કેસર પ્રમુખ દ્રવ્યે કરિ પૂજીએ.

(૯) પાખીરઈ પડિકમણઈ શ્રાવક પાખીસૂત્ર વંદિત્તુ ગુણતાં "તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ" એતલા સીમ ગુણઈ "અબ્ભુટ્ઠિયોમિ આરાહણાએ" એ ચૂલિકા ન ગુણઈ।

(૧૦) જીરા વાંટયા કપડ-છાન્યા ફાસૂ હોઈ। જીરા લૂણ અગ્નિ આદિક સંયોગ વિના ફાસૂ (પ્રાસુક) ન ગિણીયઈ, વ્યવહારઈ જીરા કરંબા છાછ માંહે ઘાલ્યા હુતા રાત્રિ નઈ આંતરઇ ફાસૂ ગિણીયઇ।

(૧૧) સચિત્ત પરિહારી દ્રાખ લેઈ (બીજ કાઢેલા) કાલા ?

(૧૨) સૂકડિ કેસરરી પૂજા સાંઝરી કાલવેલા ઉપરાંતિ ન સૂઝઇ

(૧૩) ભાગવંતનઇ ધૂપ ધૂપણઉ જે ગાઢઉ અપૂર્વ હુઈ સખરા, તે સૂઝઈ।

(૧૪) કંટાલા કાકરી પ્રતિમા, થાપનાચાર્ય, નવકરવાલી ન સૂઝઈ, અપર સૂઝઈ।

(૧૫) છાસ રાવડ (રાબડી) કાંજીરા ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય, પોલવડા દહીરા નિવીતઉ કહીયઇ।

(૧૬) યતીની નવકરવાલી શ્રાવક નવકાર ગુણઈ તઉ અસૂઝિ-ણઉ કોઈ નહીં, પરં અતિ પ્રવૃત્તિં ન ઘાલિવી।

+ અડવા,.

(૧૭) ધનાગરા માંહિ ધાણા સૂંઠ હરડઈ દાખ ખાર એ સહુ એક દ્રવ્ય. । પરં દ્રવ્ય પચખાણના ધણી જૂદા જૂદ ન ખાઈ, એકઠા કરી ખાઈ તઉ એક દ્રવ્ય ।

(૧૮) ફૂલરિ ધીરઉ નિવીતઉ કહીજઈ ।

(૧૯) કાષ્ઠ વિદલ ફલ કાણુ (? પાન) એ વિદલ ગણિવા, કાષ્ઠ વિદલ ન ગણિવઉ ।

(૨૦) ઉપાશ્રય નીકલતાં ખૂલઉ શ્રાવક આવસ્સહી ન કરઈ। પોસહતઉ સામયિક ધર કહઈ। દેહરઈ નિકલતાં આવસ્સહી કહણ પ્રયોજન કો નહીં ।

(૨૧) સંધ્યારઈ પડિકમણઈ તવન કહ્યાં પછઈ ઇચ્છામિ ખમા૦ એ પૂરી ખમાસમણ દેઈ (૧) શ્રીઆચાર્ય મિશ્ર કહઈ, (૨) બીજઈ ખમાસમણઈ ઉપાધ્યાય મિશ્ર વાંદઈ (૩) ત્રીજી ખમાસમણ સર્વસાધુ વાંદઈ, (૪) ચૌથી ખમાસમણિ પૂરી દે., દેવસી પાયચ્છિત વિશુદ્ધિ કરેમિ કાઉસગ્ગ કરઈ।

(૨૨) ત્રીકાલરી દેવપૂજા અવિરતી શ્રાવક જે પડિકમણઉ નહીં કરતઉ છઈ, તે કરઈ। પહિલઉ શ્રીજિન પ્રતિમાં પૂજાઈ ખપ કરઈ। અનઈ જે વિરતી પડિકમણાના કરણહાર કરઈ છઈ તે પહેલો પડિકમણઉ કરી પડિલેહણ પહિલા સામાયક પારી પછઈ દેવપૂજા કરઈ ।

(૨૩) પોસહ માંહિ દેહરઈ પૂછણઉ કટાસણો(ચરવલો) લેવાઈ, કદાચિ દેહરા અલગા હુઈ કારણઈ બઈસઈ પૂજનઈ। તિણ વારણિ તીરઈ કઈ તઉ વાર। દેહરા [illegible]

અજયણા ન દેલઈ તઉ લેજાઈ।

(૨૫) શ્રાવક દેવ ગુરૂ પ્રતિમા પાદુકા જેતલઉ ઢાંકણુઉ ઢોવઈ તે ન ખાઇ।

(૨૬) રોટી રોગલ ફેણા બાટી પ્રમુખના જુદાજૂદા દ્રવ્ય ગિણીજઈ, એક પિંડ આટાનાં જે રોટી વેલણાદિક કરઇ તે એક દ્રવ્ય।

(૨૭) અણ પડિલેહીઉ ઠેપાડઉ પૂછણાં માહિં બાંધઇ તો અપડિલેહી દુપડીલેહી દોષ લાગઇ ॥ ૨૭ ॥

॥ ઇતિ સત્તાવીસ ચરચા બોલ સમાપ્તા ॥

ચોમાસી અટ્ઠાઇમા અમારિ માટે મુળતાનના
સુબાને લખેલ શાહી ફરમાન

પરિશિષ્ટ (ગ)

શાહી ફરમાણુ સૂબા મુળતાન

(સરસ્વતી માસિક પત્રિકા સન્ ૧૯૧૨ જૂન પૃ. ૨૯૩ થી ઉદ્ધૃત)

फरमान जलालुद्दीन मोहम्मद अकबर बादशाह गाजी ।

हुक्काम किराम व जागीरदारान् व करोरियान् व सायर मुत्सद्दियान् मुहिम्मात सुबे मुलतानविदानंद ।

कि चूं हमगी तवज्जोह खातिर खैरंदेश हर आसूदगी जमहूर अनाम बल काफफए जाँदार मशारूफ व मातू फस्त कि तबकात आलम दरमहाद अमन बूदा बफरागे बाल बइबादत हजरत एजिद मुत आल इदतगाल नुमायंद । व कब्ले अर्जी मुरताज खैर अंदेश जे(जिन)चंद सु(रि)र खरतरगच्छ कि बफैजे मुलाजिमत हजरते माशरफ इखलि सास याफता हकीकत व खुदा तलबी ओ व जहूर पैय(व?) स्तावूद । ओरा मशगूल मराहिम शाहंशाही फरमूदेम् । मुशारन् ईलै है इलतिमास नबू (मू?) द कि पेश अर्जी हीरविजयसूरि सागर शरफ मुलाजिमत दर्याफ्ता बूद दर हरसाल दोवाजदह रोज इस्तदुचा नमूदा बूद कि दरां अय्याम दर मुमालिके महरुसा तसलीख जाँदारे न शवद । व अहदे पैरामून मूर्ग व माही व अमसाले आँ न गरदद । व अजरुय मेहरबानी व जाँ परवरी मुल्तमसे ऊदरजे कबूल याफ्त । अक्तू (नू?) उम्मेदवारम् कि यक हफ्ते दीगर ईं दुवागोय् मिसले आँ हुक्मे आली शरफ सुदूर यावद् । बीनावर उमूमग (रा?) फ्त हुक्म फरमूदेम् कि अज तारीखे नौमि ता पूरनमासि अज शुक्ल पछ असाढ दर हरसाल तसलीख जाँदारे न शवद् । व अहदे दम फाम आजार, जांदार......मोरे नागरदद । व अस्ल व खुद आँनस्त कि चूं अज बराए आदमी चंदीं इन्यामतहाय गुनांगू मुहय्या करदा अस्त । दर हेच वक्त दर आजार जानवर व शवद् । व शिकमे खुदरा गोर हैवानात न साजद । लेकिन बजेहत याजे मसालह दानायान पेश तजवीज नमूदा अंद । दर्रीविला

दीन सइदखां जो बादशाहका कृपापात्र है, मालूम हो-चूंकि मेरा (बादशाहका) पूर्ण हृदय तमाम जनता य(त)था सारे जानदारों (जीवधारियों) के शांतिके लिये लगा है कि समस्त संसारके निवासी शांति और सुखके पालनमें रहें। इन दिनोंमें ईश्वरभक्त व ईश्वरके विषय मनन कर(ते)ने जिनचंद्रसूरि खरतर भट्टारकको मेरे मिलनेका सौभाग्य प्राप्त हुआ, उसकी ईश्वरभक्ति प्रगट हुई, मैंने उसको बादशाही मिहरबानीयोंसे पूर्ण कर दिया, उसने प्रार्थना की कि-इससे पहले ईश्वर-भक्त हीरविजयसूरि तपसाने (हजूरके) मिलनेका सौभाग्य प्राप्त किया था, उसने प्रार्थना की थी कि-हरसाल बारह दिन साम्राज्यमें जीववध न हो ओर किसी चिड़िया या मच्छीके पास न जाय (न सतावे)। उसकी प्रार्थना कृपाकी दृष्टिसे व जीव बचानेकी दृष्टिसे स्वीकार हुई थी, अब मैं भी आशा करता हूं कि-मेरे लिये (भी एक) सप्ताह भरके लिये उसी तरहसे (बादशाहका) हुक्म हो जाय। इस लिये हमने पूर्ण दयासे हुक्म किया कि-आषाढ मासके शुक्ल पक्षमें सात दिन जीव वध न हो और न सतानेवाले (गेरमूजी) पशुओंको कोइ न (?) सतावे, उसकी तफसील यह है-नवमी दसमी एकादशी द्वादशी त्रयोदशी चतुर्दशी और पूर्णमासी। वास्तवमें बात यह है कि-चूंकि आदमीके लिए ईश्वरने भिन्न भिन्न अच्छे पदार्थ दिए हैं, अतः उसे पशुओंको न सताना चाहिये और अपने पेटको पशुओंकी कब्र न बनाए। कुछ हेतुवश प्राचीन समयके कुछ बुद्धिमान लोगोंने इस प्रथाको चला दिया था। चाहिए कि जैसा उपर लिखा गया है उस पर अमल करे, इसमें कमी न हो, और इसे (हुक्मको) कार्यरूपमें परिणत करनेमें बहुत सहनशीलतासे काम लें।

उपर लिखी तारीखको लिखा गया।
अबुलफजल व याकूपानगीस इमाहिमबेग।

(१) उडीसा और उडीसाकी सब सरकारें (प्रांत)

	खिलजीयाबाद
जिहंताबाद	सरीफाबाद
मारो (मादो) छा	सासा गाँव
तारीफाबाद	सारकाम
गोरीया	सलीमाबाद
फफदा	स(लि)लसल
कीचर	फतेहाबाद
वलाद (टांडा)	भूराघाट
ताजपुर	महमूदाबाद
हसनगाँव	मदारक

(२) फरमान बयाजी ब मोहर 'अल्लाह अकबर' असकरार ४, सहरयूर माह महर आलही सन् २७ आंकि जागीरदारान करोरीयान ओ मुत्सद्दियान सूबे अवध विदानंद.

अवध	बहराइच
खैराबाद	गोरखपुर
लखनउ	

(कटा हुआ उपरका भाग नहीं मिला)

देहली	सरहिंद
बदायुं	संबल
हिसार-फीरोजा(बाद)	सहारनपुर
रिवाडी	

ખરતર આચાર્ય ગચ્છીય યતિ શ્રીપૂનમચંદજીના સૌજન્યથી હમણાંજ (હિંદી સંસ્કરણના પ્રકાશન સમયેજ) અમને પાંચ શાહી ફરમાનોની નકલો મળી છે. જેમાં ત્રણ ફરમાનતો આષાઢ ચોમાસીની અઠાહીની અમારીના છે. મુળતાન સૂબાનો એક ફરમાન પરિશિષ્ટ (ગ) માં તેનો બ્લોક તથા મૂળ ઉર્દુ ભાષા અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ છપાઈ ગયેલ છે. આ ત્રણ ફરમાનો પૈકી અનુક્રમે સૂબા ઉડીસા, અવધ અને દિલ્હીના છે. આ પછીનો એક ફરમાન ધર્મસાગર કૃત પ્રવચન પરીક્ષા' સંબંધી છે જે આગળ દેવામાં આવશે.

शाही फरमान नं. २

(नकल पातसाह परवानेरी, इण ठिकाणे नवमोहररी छाप)

॥ श्री ॥

सेत्रुंजा पर देहरा अरु किला है सो तमाम जैन मारगके यात्राका जगा है, अरु भा(नु चंद्र)ण क्षेत्र (?) सेवड मना करता है अरु किल्लामें देहरा मत करो। पहिला वखतमें भरत चक्रवर्तिने पा(हा)ड पर किला अरु देहरा वनाया। दूसरी वखत सगर चक्रवर्ति 'सोमदेव (जितशत्रु)' के बेटेने पा(हा)ड पर देहरा वणाया। तीसरे वखत राजा जुधिष्ठिर पांडवने पा(हा)ड पर देहरा वणाया। चोथा वखत विक्रमादित्यके एकसो आठ सन्में जावड वनीयेने देहरा वणाया पांचवा वखत १२१३ सन्में मेहता वाहडदे जयसिंह देवके चाकरने पा(हा)ड पर देहरा वणाया। छठा वखत अल्लाउद्दीनके वखतमें १३०० (१३७१?) सन्में समर वनीयेने एक मूरत नवी वनवाइ और जुने देहरेमें रखी। सातवें § वखत

§ આ ફરમાનની નકલમાં જે સાત ઉદ્ધારોનો ઉલ્લેખ છે તેનું વર્ણન કવિ લાવણ્ય સમય કૃત 'શત્રુંજય ઉદ્ધાર' સ્તવનમાં આ પ્રમાણે છે-

"उद्धार पहिलउ भरत केरु, बीजउ सगर सुहावए।
त्रीजउ ति पाडव राय जुधिष्ठिर, पुहवी प्रगट करावए ॥
चउथउ ति जावड अनइ वाहड, कराव्युं जग जाणीयइ।
उद्धार छठो शाह समरा, तणउ वलिय वखाणीयइ ॥"

(શ્રી વિદ્યા વિજયજી સંપાદિત 'પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ')

આ તીર્થમાલામાં ઉપરોક્ત છ ઉદ્ધારોના વર્ણન પછી સાતમો ઉદ્ધાર જે કરમાશાહ ડોસીએ સં० ૧૫૮૭ માં કરાવ્યો તેનો વર્ણન છે. અને જાવડશાહનો ઉદ્ધાર ચોથો હોવાનો કવિ 'દેપાલ' કૃત 'જાવડ-ભાવડ રાસ'થી પણ સિદ્ધ થાય છે, જેમ કે-

"जावड प्राग् वंश सिणगार, सोरठिउ सहजिइ सुविचार।
जेहनउ शेत्रुंजि चउथु उधार, तसु गुण पुहवी न लाभइ पार ॥ १०८ ॥

(ઉક્ત રાસની નકલ અમારા સંગ્રહમાં છે)

જય સોમજી કૃત 'કર્મ ચંદ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધમાં પણ કહે છે-

"उद्धारान् सप्त चैत्यानां, कारणादिदधुः पुरा।"

वहादर(शाह) गुजरातीके अमलमें १५५७ सनमें फरमान डोसीने जो चंप्रान (?) पूनमीये गच्छका था, उसने जुने देहरेका मरम्मत करवाया और जुरा जुरा मुरतां तुटेली थी सो भंडार कीवी नवी मुरत जुने देहरामें थापना कीवी। आठवीं वखत १५९१ सनमें मजादेहखान गुजरातीने देहरेकुं तोडा, कितनीक मूरतां तोडी, पीछे फरमान डोसीने जेपुरसुं आयकर देहराकुं मूरतांकी मरम्मत किया। १५९२ सनमें राजकाज युक्त हुमायुं वादशाह गुजरातमें आये, १५९३ सनमें वाहादर गुजरातीकुं फिरंगीयोने मारा, सुलतान महंमद पातस्या हुआ अरु इस महंमदके अमलमें आधा वरसतक सोरठ (देश)के मुलकमें दंगा रह्या, उस पीछे एक हजार पांचसो च्यार (में) सैत्रुंजा मजाहीदखानकुं जागीरीमें मिला। उस पीछे अचलगच्छके जसवंत पसारी वहुत आता जाता मजाहीदखानका जागीरीमें, उस(ने) अपने साहिवकुं वीनति किया, फागुण सुदि ३ सुकरवारके दिन अमारत शुरु करी, एक वडा देवल वनाया ३५ छोटे बनाए, अरु खरतर गच्छके वनियाने २२ देहरा वनाया अरु किल्लामें अवार(त)ग(?)भी कराया। कर(? कड)नामतीके गच्छके वनियेने किल्लेके दरम्यान अवारत (इमारत) करके २ देहरे वनाए। पायचंद गच्छके वनियेने किल्लेमें अवारत करके देहरा ३ वनाया। अचलगच्छके वनियेने वोहट अ(रु)स? ववरुवालने ३ वरस तलक किल्लामें अवारत किया, वडे देहरे ३ (तीन) वनाए और छोटे ९ वनाए। इलाहीके आठमें सनमें राजकाज युक्त पातशाहके १३ सनमें पदमो (?)डोसी अरु हुंमान मोहते ओसवाल खरतरान् गच्छके थे. उन हीने अवारत करके ५ वरस तक टूटे हुए देहराकी मरम्मत करवाई। रामजी तपाने किल्लामें देहरा वनाया। इलाहीके १९ सनमें गुजरातके मुलकमें काल पड्या. ४ (चार) वरस तलक सेत्रुंजा उजड रहा। उस पीछे इलाहीके २२ सनमें ....आवादान हुआ अरु अल्लाहीके २५ सनमें तपागच्छके जसू वनियेने देहरा वनाया। फते इलाहीके ३० सनमें खरतरानके सीस मेहता सारंग- लाहोरमें पातसाहके कदंवोसे हुआथा, उसने रायणके...... झाडके नीचे ४ (चार) वडे देवल किल्लेमें करवाये। अल्लाहीके ३६ सनमें सहरयूर महिनेमें पातसाने गिरनार सेत्रुंजा और पाली- ताणेके देहरे संपूर्ण कृपासे महता कर्मचंदको कृपादान किया और

इस वाव(त)में फरमान मुहरवाला कर दिया। अब फरमान मेहताने भलमणसाइ करके जैन मारगके तमाम गच्छके लोगांकु सब देहरे दे डाले, इस वास्ते के मुझे तो पातसाने कृपाकर दिए, हमें सेत्रुंजाके सब देहरे त(माम)वाव (?) जैन मारगके टोलाके, मुझे एकलाकु राखणे लायक नहीं। अरु तेहुत्तर वरस हुवेके छोटे तपा गच्छने हीरविजयसूर तपाके गच्छकुं अपनेसे जुदा किया, अरु हीरविजयसूरके चेले भाणचंदकुं पूछणा चाहिये के-आदिनाथके देहरा अरु किल्ला ७२ वर्ष पहले तुमारा था के ७२ वरस पीछे तुमारा हुवा? अगर भाणचद केहवे-७२ वरस पहला किसा (?) हमारा था तो छोटे तपागच्छका लिखा हुआ तको (?) किससे हीरविजेसूरका गच्छ जुदा हुआ?, लिखा अपने हाथमें है के-सतरुजा अरु आदिनाथका देहरा किल्ला तमाम जैन मारगका है, अगर कोई दावा-हरकत करे सो झूठा, अगर कोइ तपामतके कहते हैं सेत्रुंजा हमारा है सो विचार तजवीज करेगा। सेत्रुंजा तमाम जैन मारगका है, इपादान परवाना 'कर्मचंद'का है*।

---

*મૂળ ફરમાનનો આ અનુવાદ બીકાનેરના મોટા ઉપાશ્રયમા બૃહદ્ જ્ઞાન ભડાર સ્થિત ૧૯ મી સદીમા લખાયેલ એક પાનાની જેવીની તેવી નકલ કરીને અહિં પ્રકાશિત કરેલ છે અનુવાદ કરનારની અસાવધાનીના અગે કેટલીક ભૂલો અનુવાદમા રહી ગયેલ જણાય છે

આ ફરમાનમા તીર્થાધિરાજ શ્રીશત્રુજય સબંધી ઘણી મહત્વની વાતો જાણવા મળે છે, ગિરનાર શત્રુજય અને પાલીતાણા (શહેર) ના દેવાલયોની સુરક્ષા નિમિત્તે સમ્રાટે મત્રીશ્વર કર્મચદ્રજીને આધીન કરવા સાથે તેના ફરમાન લખી આપવાનુ, શત્રુજય તીર્થના કિલ્લામા નવીન દેવાલય બનાવવા ભાનુચદ્રજીએ નિષેધ કરવાનો ઉલ્લેખ છે

શત્રુજય તીર્થ પર નવીન મદિર બનાવવા બાબતમા ખરતર ગચ્છ અને તપા ગચ્છવાળાઓને ઝઘડો થવાનો ભાનુચદ્ર ચરિત્રના પરિશિષ્ટમાં છપાએલ (ન ૪) પ્રશસ્તિ આદિથી પણ જાણવા મળે છે તે ઝગડાની ઉપશાતિ નિમિત્તેજ આ ફરમાન જાહેર કરવામા આવ્યો હોય એમ જણાય છે આ બાબતનો વિશેષ વિચાર મૂળ ફરમાન મળ્યેથી કરી શકાશે.

પ્રાચીન પત્રોની નકલ [illegible]
પુરેપૂરી સાવધાની રાખી છે
વસ્તુના દર્શન તે રૂપેજ થઈ

(ઉપરોક્ત શાહિ ફરમાન બીજાની બીજી નકલ આ પ્રમાણે મળે છે)

મહોર

अल्लाहो अकबर

बादशाह अकबर। याददास्त देहरे और किले सतरंजा पहाड पर वाके है, और तमाम जैन धर्मायों (पंथों) के पूजनेकी जगह (तीर्थस्थान) है, उनकी हकीकत—

इस जमानेमें भाणचंद सेवडा ममानिअत (मना) करता है कि-इस किलेके अंदर देहरा मत बनाओ।

१ पहेली मर्तबा भरत चकरवरत वल्द आदिनाथने सतरंजा पहाड पर किला और देहरा बनवाया।

२ दूसरी मर्तबा एक मुद्दत (बहुत समय) के बाद सगर चकरवरत वल्द सुमेर (?) (जितशत्रु) ने पहाड पर देहरा दुरस्त करवाया।

३ तीसरी मर्तबा राजा दुस्तर (जुधिस्टर) पांडवने पहाड पर देहरा बनवाया।

४ चौथी मर्तबा सम्मत् १०८ जो विक्रमी है, जावड बनियेने देहरा बनवाया।

५ पांचवी मर्तबा सम्मत् १२१३ में महता माहर (बाहड) देव, जो कि राजा जयसिंह का मुलजिम (अधिकारी) था, देहरा बनवाया।

६ छठी मर्तबे सुलतान अल्लावदीन के जमाने (सम्मत् १३०१ [१३७१]) में समरा बनियेने एक नइ मूरत बनवाकर पुराने मंदिरकी हिफाजत (जीर्णोद्धार कराके उसीमें स्थापित) की।

७ सातवीं मर्तबा बहादुरशाह गुजरातीके जमानेमें १५ (८७) ७८ में करमा डोसी, जो कि जैन गिरोह (पूनमीये गच्छ) का चेला (भक्त) था, ने इसी तरह पुराने देहरे की मरम्मत कराके एक पुरानी मूर्ति अमुक (पेरक) समिताके द्वारा तयार कराके (तोड दी गइ, मूर्त्ति की मरम्मत कराके) इसी देहरे में रखी।

८ आठवीं मर्तबा १५९१ में मजाहिदखां गुजरातीने इस देहरे को तोड डाला, फिर इसी सम्मत्में कर्मा डोसीने चितोड (जेपुर-जेसहोर?) से आकर देहरे और मूरत को दुरस्त कराइ।

९ नवीं मर्तबा वादशाह हुमायु (अकवर) गुजरात में तशरीफ लाये, सं. १५२३ में वहादुर गुजराती को फिरंगीयोंने मार डाला, सुलतान महमूद वादशाह होगया, महमूदके जमाने में ११ साल तक मुल्क सोरठमें बेअमनी रही (उन फिरंगीयोंने वडा खलल मचाया)।

(सं.) १५०(६)४ में सतरंजा मजाहिदखांको जागीरमें दिया गया, जसवंत गंधी (खुशवू वेचनेवाला) जो कि अंचल गच्छका था, और मजाहिदखांके दरवारमें वहुत दखल (असर) रखता था, उसने मजाहिदखांसे अर्ज करके उसी सं. (१५०(६)४) में फागुन सुदी ३ जुम्मे (शुक्रवार)की रात को किलेमें तामीर (वनाना) शुरु किया, एक वडा देहरा और ३५ छोटे देहरे वनाये। किरतरान् (खरतर) पंथीके चेलोंने उसी किलेमें (दो मंजील इमारतें) २२ देहरे वनवाये। वडवामतीके चेलोंने उसी किलेमें २ देहरे (दो मंजील इमारतें) वनवाये। पास गच्छके चेलोंने ३ देहरे वनवाये। चौहत और वीरपाल वनीयेने जो कि अचलिया गिरोहका मुरीदथा, (उसने) इमारतें वनाकर काम तीन सालतक जारी रखा, तीन वडे देहरे और ९ छोटे देहरे वनवाये।

अकवर वादशाहके ८ वें सनसे १३ तक वदमसी डोसी और हु[मी]मा महेता ओसवाल जो कि-खरतर गिरोहका मुरीद था- उसने ५ साल तक तमाम तूटे हुए देहरों की मरम्मत कराई।

रामजी तपाने एक देहरा उसी किलेमें वनाया।

इलाहि १९ वें सनमें गुजरातके मुल्कमें कहत (अकाल) पडा इसी वजहसे सतरंजा ४ सालतक गैर आवाद (निरान) पडा रहा। (२२ इलाहिमें) फिर आवाद हुआ।

२५ इलाहिमें तपागच्छी जसू धनीयेने उसी पहाड पर किलेमें २ देहरा बनवाया।

सन् ३० (३५-७) इलाहि में खरतर महेता सारंग दास जो कि पलोर (?) के जगहपर वादशाहके दरवारमें मिलाथा, खिरनी (रायण) के दरख्तके नीचे बडे देहरेके पीछे उसी किलेमें ४ दरवाजेवाला मंदिर बनवाया।

सन् ३६ सहरयूर इलाहि-अकबरीमें गिरनार-सतरंजा और पालीताने के सब देहरोंकी पूरी आझादी महेता कर्मचंदको वग्स दिये, और अकवरी मुहरी फरमान दिया गया था। उसी महेताने पूजारीयोंके खरचको छोड दिया इस हैसीयतसे कि-उन पर वन्दगाने हजरत इबादतने महरवानी कीथी (देवरोंका खरच अकवरसे दिलवाया)। लेकिन सतरंजाके तमाम देहरोंपर जो जैन पंथीयों के कब्जेमें है, दखल देना जायज (योग्य) नहीं।

मुद्दत तेहत्तर सालका जमाना हुवा कि छोटे तपापंथीयों ने श्रीहीरविजय सूरिके बडे तपापंथीयोंको अपनेसे जायज (अलग) करदिया, चुनाचे अब भाण (निहाल) चंद सेवडा. चेला श्रीहीर-विजयसूरिसे दरियाफ्त करना चाहिये कि-देहरे आदि नाथ और वह (उतरावनका) किला वगेरह तिहत्तर साल पहलेसे तुम्हारे कब्जेमें है? या तिहत्तर सालके वादसे?। अगर भान (निहाल) चंद यह कहे कि-७३ साल पहले से देहरा व किला हमारी मिल-कियतमें है तो छोटे तपापंथीयोंकी तहरीर के तायफेमें हीरविजय सूरिके पंथी उससे अलग होगये हैं।

शत्रुंजय देहरा आदिनाथ और किला उतरावनका तमाम जैन पंथीयोको मिला हुआ है, अगर कोइ दावा करे तो झूटा है। और अगर भानचंद यह कहे कि-७३ साल के वादसे किला और देहरा हमारे कब्जे में है, इस विषयमें तजवीज की जायगी कि किला और देहरा कव बनवाया गयाथा? और वह (भानचंद) यह भी बतावे कि तुम्हारे चेलेका क्या नाम है? और इसके पहले कोई इमारतथी या नहीं?।

યુ. પ્ર. આ. શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીને જોધપુરનરેશ શ્રીસૂર્યસિંહજીએ આપેલ પરવાનો

श्रीकृष्ण श्रीपरमेसरजी सही

स्वस्ति श्रीमहाराजाधिराज महाराजा श्रीसूरिज सिंहजी कुं० श्रीगजसिंघजी वचनात् युगप्रधान श्रीजिन चंद्र सूरिजींनुं मया करे दुवो दियौ जु श्रीजोधनेर सोझत सिवाणे मेडतै जैतारण आसोपरै देस, माहरी धरती छै ततरी मांहे वाजां वजावौ झालर दमांमा वाजा मात्र वजावतां कोई मने करै सु गुन्हेगार होसी मागश्र (मिगसर) वदि ९ संवत १६६४ दुवै श्रीमुख। प्र.। भाटी गोईंद दासजी। पा। जोधनेर।

औ मूल परवांनो उ. श्रीसरूपचंदजी गणि पासहै श्रीजोधपुरमें, तिकैरी आ नकल छै।

(પત્ર ૧ અમારા સંગ્રહમાં છે.)

परिशिष्ट (ध)

सांवत्सरिक क्षमापना पत्र

सकलविमलशाश्वतस्वस्तिमज्ज्योतिरुद्योतितं सर्वसूर्यादिमंत्रेषु तंत्रेषु सर्वज्ञ भूर्यादिपत्रेषु यंत्रेषु विद्यापविचित्रेषु मिथ्यात्ववल्लीलवित्रेषु दत्तात्मभक्तातपत्रेषु संसिद्धिसत्रेषु मित्रेषु लिव्या विचित्रेषु वा (च्यं)यं (?), पुनर्यं च वालाः पतद्धक्कलाला, लसत्कंठपीठेषु मुक्तादिमाला, अनालिप्तसंसारमायादिजंवालजालाः सुभालाः सुबुद्ध्या विशालाः समात्मीयनालप्रणालाः करालस्त्रिकालाः सदा सन्मुदा मातृकायां पठंतीह पूर्व, तथात्र (?) रक्षणे धातुरूपस्वरूपं, नतानेकभूपं, सदाम्नायपानीयकूपं, सदाप्यव्ययं न व्ययं सन्मनोहारि सर्वत्र विस्तारि मिथ्यात्वसंहारि सम्यक्त्वसंस्कारि दुर्बुद्धिनिवारि सद्बुद्धिसंचारि निर्वाणनिर्द्धारि, तीर्थंशधामेव दीपैं प्रचंडेन दंडेन संप्रोल्लसत्कीर्त्तिं पिंडेन दीप्तैः करंडेन नित्यं अखंडेन युक्तं तदूर्द्धं महेंद्रध्वजेनापि कुंभेन सर्धिलंभेन संशोभितं वर्णमेकं, पुनः पद्मनाभो विरंचिर्वृषांकश्च देवत्रयं यत्र नित्यं मिलित्वा स्थितं चक्रधारं कृपाणं तथा लोहगोलं यको दानवो मानवो व्यंतरः किन्नरो राक्षसो यक्षवेतालवैमानिकप्रेतगंधर्वविद्याधरक्षेत्रपालादिदिग्भूपालभूतव्रजे भास्करो भासुरश्चंचुरश्चंद्रमा मंगुलो मंगलः सोमपुत्रो (?त्रः) पवित्रस्तथा सन्नगीःपतिर्भार्गवो नीलवासास्तथा सैंहिकेयस्त्रिशिखीयो(?) ग्रहो दुर्ग्रहो या च नक्षत्रमाला विशाला. तथा शाकिनी डाकिनी नाकिनी सुंदरी मन्त्रिणी तन्त्रिणी यन्त्रिणी दुष्टनारी. तथा केसरी चित्रकाः कुंजरो वेसरः सैरमेयस्तुरंगो विरंगः कुरंगो महांगो भुजंगस्तथाऽन्योऽपि जीवो महादुष्टबुद्धिः सदाऽसाकमेकाग्रचित्ताक्रूशं भक्तिभाजां सुराजां विरूपं विधास्यत्यहो तं वयं मारयिष्याम पतद् द्वयस्य प्रहारैरितीवात्र हेतोर्दधानं [अर्हं], तथा सर्ववर्णेषु मुख्यं सुपक्षं सुकक्षं सुलक्षं सुयक्षं सुदक्षं सुपक्षं विरिंच्यात्ममार्तंडसौम्यादिवर्याभिधायकं नायकं ध्यायकं दायकं संविभाव्येति सम्यक्त्ववर्णे सुवर्णे लवर्णो वराकः श्रियोर्वीयकं संश्रितः, सोऽपि सत्याधिको

ऽदाच्छिद्रं देवदूष्यावृतात्मीयशीर्षोपरि न्यस्तशस्तप्रशस्तस्फुरत्काम-कुंभान्वितं क्लीँ। तं तथा विश्वरेतस्सुता सर्वदेवैर्नता हंसयानस्थिता पुस्तकेनांकिता देववाणीरता कूर्मपादोन्नता केलिजंघान्विता सिंह-मध्याद्भुता वर्यवक्षःस्थला मंजुसन्मेखला हस्तनीलोत्पला ध्वस्त-कुप्यत्खला सद्गुणैर्निर्मला भक्तहृच्चिश्चला छिन्नदुष्टच्छला नैव सा निष्फला सर्वतः सद्बला केशतः श्यामला विश्वतः सत्कला केलितः कोमला सद्वचः कोकिला पेशला मांसला वत्सला संरणन्नूपुरा प्रौढपुण्यांकुरा चंक्रमाद्भंगुरा क्वापि नैवातुरा सर्वदा मेदुरा दीप्ति-सन्मुर्मुरा सद्यशःपुर्पुरा भग्नमीभुर्भुरा संपदां कारिणी पंकजागारिणी विश्वसंचारिणी बुद्धिविस्तारिणी भक्तनिस्तारिणी दुर्मतेर्दारिणी धर्मधीधारिणी सेवकाधारिणी संस्रुतेः पारिणी मायिनां भारिणी वैरिणां वारिणी दैत्यसंहारिणी एं नमो हारिणी शारदा शारदा शारदा शारदा शारदा शारदा शारदा शारदा शारदा शारदा शारदा शारदा तां तथा ॥ ९९९ ॥

प्रथमऋषभदेवतानामाभिरामाद्भुतश्रीसमेतोऽजितो नो जितः संयतः संभवः संभवः संवराधीशजन्मा सुजन्मा जिनो मेघराजांग-जोऽनंगजो देवपद्मप्र(भः)भुः सप्रभः साधुपार्श्वः सुपार्श्वश्चंद्रप्रभो दीप्तिचंद्रप्रभो मातृरामाऽभिजातोऽभिजातो वचः शीतलः शीतलो विष्णुपुत्रः सुनेत्रस्तथा वासुपुज्यः सुपूज्यो विपूर्वोऽमलो निर्मलो-ऽनंततीर्थेश्वरो भासुरो धर्मनाथः सनाथः श्रिया शांतिकरः शंकरः कुंथुनाथः प्रमाथस्ततोऽरः करः संपदां मल्लिरापल्लुताभल्लिरत्यंतस-त्सुमतः सुमतः श्रीनमिर्निर्भ्रमिर्नेमिदेवाधिदेवः सुशैवस्तथा पार्श्वती-र्थाधिपः सत्कृपः सद्गुणैर्वर्द्धमानो, जिनो वर्द्धमानस्तथा गुब्बरग्राम-ग्रामवासी प्रथार्शीद्रभूतिर्गणेशोऽग्निभूतिस्तथा वायुभूतिः, पुनर्व्यक्त-नामा सुधर्मा गुणैर्मंडितो मंडितो मौर्यपुत्रः सुसूत्रस्तथाऽकंपितः कंपितो नाचलभ्रातृकस्तांत्रिकस्त्यक्तभार्यः सदार्यश्च मेतार्यसाधुः सदाचारसाधुः प्रभासो निवासो गुणानां, च्युतः पंचमस्वर्गतो धारिणीकुक्षिपायोजसंलब्धजन्माऽष्टकन्यापरित्यागकर्त्ता हिरण्यादि-कोटीप्रहर्त्ता लसत्केवलश्रीसुभर्त्ता गणाधीशजंबूयतींद्रः, प्रपूर्वो भवो भीमसंसारकांतारपारंगमी संयमी सूरिमुख्यः सुदक्षश्च

शय्यंभवः श्रीयशोभद्रसूरींद्रनामाऽऽर्यसंभूतसूरिश्च, मुनिर्गुणानां कलापैस्तथा भद्रबाहुः, पुनः स्थूलभद्रो मुनींद्रश्च कोशासुवेश्यामनोबोधकारी महाब्रह्मचारी लसल्लब्धिधारी नराणां वराणां भवांभोधितारी, तथाऽऽर्यो महागिर्यभिख्यः सुशिष्यः सुहस्ती प्रशस्ती, तथा शांतिसूरिर्गुणश्रेणिभूरिः, पुनः श्रीहरेरग्रगो भद्रसूरिर्गभीरार्थप्रज्ञापनासूत्रसंदर्भविज्ञानविद्यावरेण्यः सुपुण्यश्च नीला(श्यामा)र्यभट्टारकस्तारकः संसृतेः कारकः संपदामेष सांडि-(ल्य)लसूरिर्मुनी रेवतीमित्रनामार्यधर्मार्यगुप्तार्यनामान एवं समुद्रादिसूर्यार्यमंग्वार्यसौधर्मसूरींद्रमुख्याः सुदक्षाः, पुनर्भद्रगुप्तः सुगुप्तो यतो निर्गताः वार्द्धिसंख्येयशाखाः सुनागेंद्रचंद्रस्फुरन्निर्वृतिस्फारविद्याधरोदारनामाभिरामा, द्विपंचाप्तपूर्वः सुपूर्वोऽनुवज्रादिमस्वामिसूरीश्वरो धीश्वरो रक्षितांतार्यसूरिः, पुनः पुष्यमित्रः पवित्रस्तथाऽऽर्यादिनंदिः प्रभुर्नागहस्तः प्रशस्तस्ततो रेवतीसूरिराचार्यधुर्यस्तुगांभीर्यधैर्यादिवर्यः, परब्रह्मशान् ब्रह्मनामादिमद्वीप-

[illegible]

भट्टारकः, श्रीउमास्वामिसूरिर्भृशं भाष्यकर्ता जिनाद्भद्रसूरिस्ततो देवसूरिः, पुनर्नेमिचंद्रस्तथोद्योतनो वर्द्धमानो जिनाधीश्वरो जैनः चंद्रोऽभयादेवसूरिर्जिनाद्वल्लभो दत्तचंद्रौ पतिः श्रीजिनेशः प्रबोधश्च चंद्रः शिवाख्यो(?) जिनात्पद्मलब्धी च चंद्रोदयौ राजभद्रौ च चंद्रः समुद्रो जिनाद्धंसमाणिक्यसूरी च. पूर्वोक्तमंधांस्तथा तीर्थराजान् श्रीगुरून् संपनीपत्य लेलिख्यते पार्श्वणे लेख एषोऽद्भुतः । २ ।

क्वचिदिह मणिरत्नमाणिक्यमालं, क्वचिन्मुक्तमुक्ताफलालीप्रवालं । क्वचित्स्वर्णरूप्यादिपुंजैर्विशालं, क्वचित्स्वर्णपट्टोल्लसच्छ्रेष्ठिमालं ॥ क्वचिद्धट्टपीठे लुठन्नालिकेरं, क्वचित्कांचनीराजिका शृंगबेरं । क्वचित्प्रस्तरीन्यस्तनानार्थमूलं, क्वचित्प्रस्फुटच्छाटिका पट्टकूलं ॥ क्वचिच्छाल्यधान्यादिगंजैर्गरिष्ठं, क्वचित्प्राज्यमाज्यादिकूपैर्वरिष्ठं । क्वचिद्विप्रशालापठच्छात्रवृंदं, क्वचित्पीयमानास्तवाणीमरंदं ॥ क्वचिद्दीयमानार्थिवांछार्थदानं, क्वचित्कामिनीगीतसंगीतगानं ।

कचिन्मत्तमातंगघंटानिनादं,　　कचिद्वाजिहेषारवैर्लब्धवादं　　॥
कचिद्रम्यहर्म्यैर्जितस्वर्विमानं,　　कचिच्चारुचैत्यावलीभ्राजमानं　　।
कचित्साधुसाध्वीकृताध्यायघोषं, कचित्कामुकाविष्कृतप्रेमपोषं　　॥
कचित्कृतविस्फारशृंगारवेषं,　　कचिद्दिव्यनव्यांगनारूपरे(वं)खं ।
कचित्तीरसांयात्रिकोत्तीर्णपण्यं,　　कचिद्वारिमध्यभ्रमन्नावरेण्यं　　॥
कचित्स्वर्णपीठोपविष्टक्षमेशं,　　कचित्साधुभिर्दीयमानोपदेशं　　।
कचित्सूरिमंत्रस्मृतौ लीनबुद्धं,　　कचिद्राजसंसन्द्रवन्मल्लयुद्धं　　॥
कचित्स्तंभनाधीशचैत्यप्रधानं,　　कचित्सद्गुरुस्तूपरूपप्रतानं। ततः-
किं बहूक्त्या (समृद्ध्या) सुवृद्ध्या, सुनाशीरपुर्याः सदृक्षं सुवृक्षं॥
पुरं स्तंभतीर्थे सुतीर्थे च।

तस्मिंस्तयोकेशवंशांबुजोद्बोधने भास्करा रेहडीये कुले गाढराढा-धराः, श्रीमदुद्दोहरत्नानि, सल्लक्षणज्ञानविज्ञानचातुर्यविद्याचणाः शीलभास्वच्छ्रियादेविमातुः प्रलब्धावतारा:, कलाकेलिरूपरेखाति-सारा, लसत्पंचधात्रीभृशं पाल्यमाना, द्विसप्तप्रमाः सज्वला सत्कलामंडिताः, पंडिताः, सर्वदक्षाः पुनर्लब्धलक्षाः, विनीताः सुगीताः सुमित्राः पवित्राः सुलावण्यवाणीसुधारंजितानेकलोकाः सरोकाः सुदाक्षिण्यनैपुण्या जाग्रत्प्रतापा विपापा, गुरोर्जैनमाणिक्य-सूरेः सकाशाच्छ्रुतासारकांतारकाराविचाराः समुत्पन्नवैराग्यरंगत्त-रंगाः सरंगा गृहीतव्रताः सुव्रता गुप्तिगुप्ताः समित्याभियुक्ताः प्रमुक्ताः सुभुक्ताः श्रुतोक्तास्तपस्तेजसा दीप्यमानाः समानाः सुगानाः सुतानाः सुदानाः सुयानास्ततो जेसलान्मेरुदुर्गे सुवर्गे सुसर्गे गुरुप्रदत्तपट्टाधिकारास्ततो विक्रमे सत्क्रियाः श्रीफलवर्ध्यां महामंत्रशक्त्या प्रभोर्मंदिरे तालकोद्घाटकाः शात्रवोच्चाटका ढिल्ली-पुर्यां पुनर्योगिनीसाधकाः सूरिमंत्रस्फुटाम्नायसंसाधकाः, गुर्जरे-ऽजर्जरे या तपोटैस्तपोटैः कृता गालिनिंदामयीपुस्तिका तद्विवादेषु सर्वत्र संप्राप्तजाग्रज्जयश्रीप्रवादाः, पुनर्यद्गुणाकर्णनाकृष्टसंहृष्ट-हत्साहिना मानसम्मानपूर्वं समाकारिता लाभपुर्यां, यकैः साहिछप्पा-प्रयोगेण भगे कालिंगे सुवंगे प्रयागे सुयागे सुहट्टे, पुनश्चित्रकूटे त्रिकूटे ढंकिराटे वराटे च लाटे च नाटे- वनमेदपाटे तथा नाहले डाहले

जंगले सिंधुसोवीरकश्मीरजालंधरे गुर्जरे मालवे दक्षिणे काबिले पूर्वपंचाचदेशेष्वमारिर्भृशं पालयांचक्रिरे, प्रापि यौगप्रधानं पदं, स्तंभतीर्थोदधौ दापितं सर्वमीनाभयं, यैः पंचकूलंकवासंगमे साधिताः सूरिमंत्रेण पंचापि पीरा महाभाग्यवैराग्यवंतः सदा जैनचंद्राः मुनींद्राः सुभट्टारकाः ॥ ९९९ ॥

प्रवरविदुररत्ननिध्याह्वयाः श्रीउपाध्यायविद्वद्वरेंद्रा जयादिप्रमोदाः धिया सुंदराः सुंदरा रत्नतः सुंदरा धर्मतः सिंधुरा हर्षतो वल्लभाः साधुतो वल्लभाः प्राशुपुण्यप्रधानाः पुनः स्वर्णलाभास्तथा नेत्रजीवर्षिभीमाभिधानास्तयेत्यादि सत्साधुसाध्वीद्विरेफव्र(जैः) जाः(?) सेवितांह्रिद्वयांभोजराजी मनोहारिणस्तांस्तथा मालकोट्टात्तटान्मेदिनीतश्च शिष्याणुसिद्धांतचारुर्गणिर्हर्षतो नंदनो रत्नलाभो मुनिर्वर्द्धमानो मेघरेखाभिधानो तथा राजसी खीमसी ईश्वरो गंगदासो गणादिः पतिर्ज्येष्ठनामा मुनिः सुंदरो मेघजीत्यादि यत्याश्रितः कार्त्तिकेयाक्षिमित्यद्भुतावर्त्तवत्या प्रणत्या च विज्ञप्तिमेवं चंचरीकार्चिं, सर्ववित्ति निःश्रेयसश्रेणिरत्रास्तसत्पूज्यराजक्रमांभोजमंदारसारप्रसादात्, तथा पत्तनाच्छ्रीगुरूणामिहादेशरत्नं गृहीत्वा विहृत्यानुलस्त्वार्थयोगेन सार्धं वरात्काणके पार्श्वनाथं च जूत्कृत्य वैशाखमासे द्वितीये नवम्यह्नि साडंवरं सन्मुहूर्त्तेऽहमत्राजगामाशु, संघोऽपि सर्वो भवन्नामतः प्रापितो धर्मलाभ जहर्ष प्रकर्षे । ततः प्रातरुत्थाय संघाग्रतः श्रीविपाकश्रुते वाच्यमाने पुनर्हर्षनंदे मुनेर्मेवनाम्नः क्रमाद्वाणरुद्रादिकृष्णांह्रिपक्षाभिधाने तपस्यद्भुते वाह्यमाने प्रतिक्रांतिसामायिकाऽर्हत्पदार्चादिसद्धर्मकार्ये विशेषेण सद्द्रव्यवर्गे भृशं प्रेर्यमाणे विनेयस्य सत्सप्तमांगे पुनः पाठ्यमाने सति श्रीमहापर्वराजाधिराजः समागान्नवोत्पन्न रंगाद्विवेकातिरेकेण सन्मंत्रिसंग्राममल्लेन भास्वत्कनीयः सम......न सद्धर्मशालां समागत्य संघस्य सम्यक् समक्षं क्षमाश्रांतिपूर्वं स्फुटं कल्पपुस्तं प्रशस्तं समादाय सायं निजायां मुदा मंदिरायां स्फुरच्चंदिरायां समानीय कृत्वा निशाजागरं सुंदरं देवगुर्वादिगीतादिगानैः सुदानैः प्रगे सर्वसंघं समाकार्य वर्यातिविस्फारकाश्मीरजन्मछटोच्छोटपूगीफलप्रौढसन्नालिकेरादिदानैः सरकृत्य शृंगारितेभकुंभस्थलारूढरंगकुमार-

स्फुरत्पंचशाखांबुजे स्थापयित्वा महापंचशब्दादि वाजित्रनिर्घोषपोषं त्रिके चत्वरे राजमार्गे चतुष्के भृशं भ्रामयित्वा मदीये शयां-भोजयुग्मे प्रदत्तं, ततः संघवाचा मया वाचितं ब्रह्मगुप्तिप्रमाणाभि-रामाभिर्वरं वाचनाभिः प्रभावाभिरभ्याभिरानंदतः, पुस्तकग्राहिणै-र्वाक्षिवेदश्रुतीनामिहांतर्बहिस्ताच्च सम्यग्दृशां पौषधाग्राहिणां पुंसां कसत्कुंडलाकारपक्वान्नसन्मोदकैः पारणा भीमसंसारकांतार-भीवारणाऽदायि दानं घनं दत्तमाशीलि शीलं तपस्तत्तमप्राह्निकापक्ष-मुख्यं, पुनर्भावनाभावितेत्यादिसद्धर्मरीत्या समाराधितं श्रीमहा-पर्वसर्वं, कृतार्थं कृतं मानवं जन्म एतत्। पुनस्तातपादैरपि स्वीयपर्व-स्वरूपं निरूप्यं। महामंत्रिराइ भागचंद्रः सदारंगजी भाणजी राघवो वेणिदासोऽपि वाघा च वीरम्मदे सामलो राजसी ईश्वरो मंत्रि हम्मीर खंगारस्तत्कादि भोजू अमीपाल तेजा समू उग्रमुख्यः पुरांतश्च मेहा-जलः सिद्धराजश्च रेपा सुरत्राण सद्वीरपाला नृपालस्तथा राजमल्लोपि पीथादिकः सर्वसंघः सदा वंदते पूज्यपादान् महादंडकः ॥ ९९९ ॥
श्री. श्री. श्री.

આચાર્ય શ્રીજિનસિંહસૂરિજીએ વા० યશ॰ કુશલ ગણિને આપેલ

આદેશપત્ર

स्वस्ति श्री। श्रीवेन्नातटात् श्रीजिनसिंहसूरयः सपरिकराः। सर्वगुणसुंदरान् वाचनाचार्ययशःकुशलगणिवरान् सपरिकरान् सादरमनुनम्यादिशंति- श्रेयोऽत्रास्तप्रसत्तेः।

तथा हिवणोकउ तुहांनइ लाहोरना आदेश छइ. भलि परइ रहेज्यो, श्रावकश्राविकाना जिम घणा भाव वधइ तिम करेज्यो, तुहे पिण डाहा छउ, सर्व वातना जाण छउ, जिम गच्छनी घणी शोभा वधइ तिम करेज्यो, श्रावक श्राविका समस्तनइ नाम लेइ धर्मलाभ कहेजो। वा० राजसमुद्रगणिः सादरं प्रणमति. मगसिरसुदि ११ दिने।

(પત્રના મુખ પૃષ્ઠપર લખેલ છે કે)

भट्टारकश्रीजिनसिंहसूरिभिः २ वा० यशः कुशल गणीनां।
મળ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.

शत्रुंजयस्यादिजिनबिंबप्रशस्तिः ।

रंगद्वैराग्यवासनातिशयसमादृतकठोरतरसुंदरसाधुक्रियासमाचार, कृतकुवादिवृंदतिरस्कार, प्रधानजनवदनश्रुतविश्रुतनिरुपमसद्गुरुगुणगणसमुल्लसित चित्तदधीयोदेशसमाहूतागतश्रीगुरुराजसमुपदिष्टविशिष्टाभयदानादिधर्मवासनावासितांतःकरणेन, तद्गूरूपदेशादेव यावज्जीवषाण्मासिकजीवामारिप्रवर्त्तकेन, विशेषसकलगोमहिषजातिपालकेन, समस्तजैनसम्मतश्रीशत्रुंजयादिमहातीर्थकरमोचकेन, सकलस्वदेशपरदेशमुक्तशुल्कजीजीयादिकरसंतापेन, निर्मलप्रबलबलनिस्तुलभुजयलसाधितसकलभूमंडलेन दिल्लीपतिसुरत्राणेन, श्रीमदकबरसाहिपुंगवेन प्रदत्तश्रीयुगप्रधानबिरुदाधार, सततं प्रहृष्टसाहिवितीर्णापादीयाष्टाह्निकासदमारि, स्तंभतीर्थीयसमुद्रजलचरजीवसंघातघातनिवारणाजातयशःसंभार, वितथतया साहिसमक्षं दूरीकृतकुमतिकृतोत्सूत्रासभ्यशंसनमय-'प्रवचनपरीक्षा'दिशास्त्रव्याख्यानविचार, विशिष्टसेपमंत्रादिप्रभावप्रसाधितपंचनदपतिसोमराजादियक्षपरिवार, श्रीशासनाधीश्वरवर्द्धमानस्वामिप्रभाकरपंचमगण(धर) श्रीसुधर्मस्वामि प्रमुखयुगप्रधानाचार्याविच्छिन्नपरंपरायातकोटिकगणमंडनवज्रशाखाशृंगारश्रीचंद्रकुलाभरणश्रीनेमिचंद्रसूरिश्रीउद्योतनपट्टप्रदीपसर्वातिशायिज्ञानगुणातिशयमयोचितमंत्रीश्वरविमलकारितार्बुदाचलशिरःशेखरीभूतविमलवसतिनामक श्रीआदिनाथचैत्यप्रतिष्ठापकश्रीवर्धमानसूरिपट्टावतंस श्रीमदणहिल(पुर)पत्तनाधिपदुर्लभराजमुखोपलब्धश्रीखरतरबिरुदश्रीजिनेश्वरसूरिश्रीजिनचंद्रसूरि नवांगीविवरणाविर्भावकश्रीस्तंभनकपार्श्वनाथप्रकाशक श्रीअभयदेवसूरिश्रीजिनवल्लभसूरि श्रीजिनदत्तसूरिपट्टानुक्रमसमागतसुगृहीतनामधेय श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टप्रभाकर श्रीऋषभेशदेवकुलानेकवारचरणसन्निवेश श्रीपुंडरीकाचलोपरिमदेशसमुल्लसितपरमरमासंसर्गातदुर्गतः परितः परविहारप्रतिषेधदुर्ललितकोपविकारदुराचारप्रतिपंथिमथनोद्भूतनव्यमव्यचैत्यनिष्पादनप्रभूतपरमोत्साहसुखसागरावगाहसंतुष्टपुष्टसत्कर्मावारित्तश्रीखरतरसंघकारितश्रीयुगादिविहारसुका-

हारपुंजस्थापक, पदसंपदनुत्तरसुधामधुमधुरतरवचनरचनाऽऽ-वर्जितातर्जिताश्विश्रीसलेमसुरत्राणसदाचीर्णवितीर्णरवि-गुरुवार दुर्निवारसदुच्चारामारिपटहप्रकारप्रसादी छतोच्छ्रितोच्छ्रितनिरुपम-परित्राणपित्रसुरत्राणधर्ममाग्भारसदुपदेशोल्लासजगत्प्रकाशजगति-जेजीयाप्रभृतिकरमोचनकारितदिग्वलय, मलयज, हासकाशसंकाश, यशोमरालवालपदप्रचारप्राभृतिकृतस्फुरत्कांतकांतिस्फुटस्फटिक-विमलदलतद्गणितिघटितसुघटकलिकालप्रगटप्रतापदूरीकृतसंताप-व्यापपुरुपादेयश्रीवामेयबिंबप्रतिष्ठाविधायकः श्रीखरतरगच्छना-यकसुविहितचक्रचूडामणियुगप्रधानश्रीजिनचंद्रसूरिपुरंदरैः श्रीमदा-चार्य श्रीजिनसिंहसूरि श्रीसमयराजोपाध्यायश्रीरत्ननिधानोपाध्याय वा० पुण्यप्रधानगणिप्रमुखशिष्यप्रशिष्यसाधुसंघसुपरिकरैः प्रति-ष्ठितं श्रीआदिनाथबिंबं कारितं च सकलश्रीसंघेन, पूज्यमानं चिरं नंदतादाचंद्रार्कं तीर्थमिदं ।

યોગશાસ્ત્રવૃત્તિ પ્રશસ્તિઃ.

सं० १६६२ वर्षे चैत्र वदि सप्तमी दिने श्रीविक्रमनगरे राजाधि-राज श्रीरायसिंहविजयिराज्ये युगप्रधानश्रीजिनचंद्रसूरिपुरंदराणां सदुपदेशेन श्रीविक्रमनगरवास्तव्यभव्योसवालज्ञातीयचोपडागोत्री-यसंघपतिकचरापुत्ररत्नसंघपति अमरसी भार्या अमरादेवी पुत्र संघपति आसकर्णेन भ्रातृ अमीपाल कपूर(चंद्र)परिवृतेन श्रीयो-गशास्त्रवृत्तिपुस्तकं लेखयित्वा, श्रीयुगप्रधानगुरुभ्यः प्रददे, तैश्च श्रीस्तंभतीर्थज्ञानकोशे ज्ञानसंपद्वृद्धये स्थापयांचक्रे, शिष्यप्रशिष्य-परंपरया वाच्यमानं चिरं नंदतादानंदविधायकं । श्रीरस्तु* ।

(શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં, પ્રશસ્તિપત્રક ગુણવિનય લિખિતથી ઉદ્ધૃત)

---

* પ્રવર્તક શ્રીમાન્ સુખસાગરજીએ મોકલેલ વસુદેવહિંડીના અંતિમ પત્રમાં પણ આજ પ્રશસ્તિ છે. પણ તેમાં પાછળની બેત્રણ લાઈનો નથી.

विज्ञप्ति-पत्र—

स्वस्ति श्रीशांतिजिनमानम्य. श्रीमति वेश्मातटे प्रकटप्रोत्कट-संकटकोटिकरटिसत्पराक्रमाक्रांतनभक्रांताभ्रांतवादिवृंदप्रदत्तामान-सन्मानदानान् प्रस्फुरद्दुःषमार विसारिम्लेच्छसंमारिहारिनिकर-प्रणामाभिरामपादसाहिसलेमस्वच्छलगलन्मानावमतितापितजिन-पतियतिततिकृतत्राणाचदातान्, युगप्रधानश्रीजिनचंद्रसूरिराजान् वा० सुमतिकल्लोल, वाचनाचार्य पुण्यप्रधानगणि, पं० मुनि-वल्लभगणि, पं० अमीपाल प्रमुखसाधुपरिकरसंसेवितपदिंदीवरान्, श्रीजेसलमेरुदुर्गतो वि० विमलतिलकगणि, वा० साधुसुंदरगणि, वि० विमलकीर्त्ति, वि० विजयकीर्त्ति, वि० उदयकीर्त्ति प्रभृतियति-ततिसमनुगतसरणिः सादरं सुंदरं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य सत्यं विज्ञाप-यतीदं वचः, श्रेयोऽत्र श्रीसौवगुरुराजप्रसादतः ।

श्रीमतां वदिमय(त्र ?) स्मि । तथा पत्रमेकं श्रीयुगप्रधानगुरूणा-मागतमवगतोदंतप्रवृत्तिराग(? नं) दितं मन्मनसः । यत्तु कोट्टडा-देशसत्क आदेशो नेतरथाऽकारि तच्चारु कृतं, नहि पुण्यप्रचयमंतरेण पुण्यार्कयुक्तस्य क्षेत्रस्य देवसस्येव कार्यसिद्धौ तत्कालमेव दुष्प्राप्य-माणत्वान्ममद्भिरुपदिष्टा विशिष्टक्षेत्रादिष्टिः पुण्यमेवाविर्भावयति, यत्तु द्विस्थान्या तत्पार्श्ववर्त्तिनि ग्रामे स्थेयमिति लिखितं तद्दूर-पार्श्ववत्त (? वर्त्ति) ग्रामोऽपि नास्ति, पृथक् चातुर्मास्यवस्थान-कृदपि नास्ति इति विज्ञेयं । भवत्प्रसादात्ता अपि सुखित ... यादं स्थास्ये इति. न कापि चिंताऽस्ति । सा० चियकस्य प्रतिः शोध्यते. यावदत्र स्थास्यामि तावत्तत्प्रतिशोधनं करिष्यामीति ।

तथा श्रीगुरुराजदर्शनार्थं गतरूपी मच्चक्षुर्गी सतृषीस्तस्तत्स्व-दर्शनदानप्रधानपीयूषदानेन तोषणीये इति । सदा वंदनाऽवसेया, भाटी गोइंददासोऽपि च चलितुमुत्सालतां करोति तथापि कति-चिद्दिनानि लगिष्यंति, चलमानपत्रं प्रसाद्यं, सर्वेषां पार्श्ववर्त्तिनां साधूनां मच्चामप्राइं वंदना निवेद्या, चैत्रासितदशम्या रजन्यां ।
(મૂળ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.)

परिशिष्ट (ङ)

कविवर श्रीसूरचन्द्र* विनिर्मित द्विछंदोमय शांतिनाथस्तवगर्भित—

अजितजिनस्तव—

(उपजाति)–

विश्वप्रभुं सेनमही न नाथं, सुवंशजं पङ्कजडत्वहारम् ।
श्रीभास्करं श्रीअजितं च भूया, आनन्दकन्दं स्वचिरेणतायं ॥ १ ॥
जनाशुधीशं करमंशुकान्ति, वन्दे महाशान्तिमहं सदा (१×) यम् ।
सुरासुरक्ष्मापनराद्यधीश-संसेवितं श्रीसुमनःप्रभुं च ॥ २ ॥ युग्मम् ॥

(शार्दूल विक्रीडित)–

वर्ण्यस्वर्णसवर्णरुक्समगुणक्षेत्रं रसारम्यको,
जन्मानन्तसमुद्रसज्जतरणिः सारङ्कर(।२।)ङ्काकरः ।
दुष्कर्मालिरिपुप्रवारकतमः संहारता कारिक-
स्त्राणं मां करुणास्पदं ह्यजितराट् सूरोऽयतात्तामसात् ॥३॥
मिथ्यात्वद्रुमभङ्गवारणनिभं रङ्गेण भव्यप्रदं,
सन्नित्यं सुरभङ्गिभद्रविनिकायं संतुतं सन्त(।३।युग्मम्)तम्
मोहाद्रि स्वरुकं ‡ शिवं स्वरनिभच्छेदं-क्षमं यत्नस-
द्दन्ताभोगावधिं वरं नमनमश्रीवन्धुरं चाजितम् । ॥ ४ ॥

---

* આ કવિવરનીજ કૃતિ ૩ હજાર શ્લોક પ્રમાણ 'સ્થૂલભદ્રગુણમાલા પ્રકરણ' ની પ્રેસ કોપી 'યશોવિજયગ્રંથમાલા-ભાવનગરના સંચાલક શ્રીમાન્ અભયચંદ ભગવાનદાસ ગાંધી પાસે છે.

† જે અક્ષરોના નીચે કાળી લીટી કરેલ છે. તે અક્ષરોને જુદા કરી લેવાથી અનુષ્ટુપ ૧૩ શ્લોકનો શાંતિ જિનસ્તવ જુદો થાય છે. જે એના પાછળ આપેલ છે.

‡ स्वरुकं-वज्रं ।

(स्रग्धरा)-

चैश्वप्राधान्यसेद्धः सुगुणनिकरखानिर्जितो नन्दिविद्या-
सच्छ्रीशांतिः सलीलः सदुपशमधनीतालयः (।४।) पात्वपायात्।
सद्ध्यानो हर्षकारः समगुणवसतिर्व्यर्जिताज्ञानभारो,
नुन्नक्रोधारिवर्गः प्रदितभवनिवासाकरः श्रीजिनेशः ॥ ५ ॥
अच्छाच्छातमाचिराद्य प्रथितमहिसमाख्योत्करः सादरोघो-
दारस्कन्धोदरीशोऽतिदरकरिहरीशो दशाश्वप्रचारः ॥ (।५।)
मन्दारद्रुममल्लिसितसुमकलिकाजातिमुख्यैः पयोजैः,
श्रीदेवाः पूजयन्ति प्रजितगदमदः सुक्रमः सोऽस्तु लक्ष्म्यै ॥६॥
ध्यातो देवाधिपैः सद्दयहृदयधरो दामसो व्याधिधारा-
च्छिश्वप्रघोरसेनोधनदनुजनृपांच्यो हि योगप्रराजः (।६। युग्मम्)।
यस्य ध्यानात्समेऽत्र क्षयमहितगणा यान्ति रोगालिनाशी,
दुग्रास्ताक्ष्यादिवोग्रागरलवदुरगाः सोऽचिरात्पातु नन्दी ॥ ७ ॥
दक्षो भास्वन्मनः पाः अतुलबलकलो युक्तमुक्तः सशुष्मा §
भव्यान् भद्रैकपात्रं (वि)गतभयभयौघप्रगाढः ससातः (।७।)
श्रेयः श्रेयः सुकेली सदनुपमनिवासानुकारो विभोगो,
रक्ष्यात्प्राणीगुणीशकमलमुखकलोऽशोचनः सोऽजितेशः ॥ ८ ॥
नित्यं सचन्द्रचक्रोऽद्रिरिपुनतपदः कामहा चन्द्रकायः,
सर्यं भद्रं ¶सुकीर्तिः करिकरसुकरो रातु शं (।८।) सज्जनानाम्।
विद्याशालब्धिकारः समयनयधनो मानरिक्तोल्लमारः,
प्राज्योजो मारकोप्यो मुनिजनसुमनः पुङ्गवः शान्तिदोऽसौ ॥ ९ ॥
नृणां नाथो जिनोऽर्च्यो दलितकलिमलः साधु जीयाच्चिरं यो,
गोप्ता विश्वस्य सार्वेस्त्रिजपदधनहृज्जन्मना नाधिर्नी(? ना) स्त्री।

---

§ सशुष्मा-सपराक्रमः। ¶ भद्रं-मङ्गलं हर्षं वा।

निस्सन्तापः (।९।) स दीप्रं शमयमनिरतो हेमवर्णाभदेहो,।
घर्यः पापं हरोतीह भुवि कृततनूमन्मताघो नितान्तम् ॥ १० ॥

अंहो निस्तारकोऽसावयद १ इह भवाम्भोधितोऽलब्धसन्धेः,
स्फूर्जत्सम्पत्तिकार्युद्धरतु भविजनान् क(।१०।)प्ररूपो जिनेशः।
साधुप्राण्यब्जबोधप्रियतरतरणिः सारणिः सारसम्प-
द्वल्लीवृद्धौ समन्ताज्जितरयजलधिः सेवधिः सौख्यराशेः ॥ ११ ॥

सातत्यं पाहि पाहि प्रवरगुणजिनाधीश! संसारवार्धि-
मध्याच्चिःशोध्य नेतः प्रभवविसरहा सत्सर प्राणहन्तः।
संसक्तं युष्मदंह्रिप्रवरजलरुहापातिनं (।११।) मां जिनेश!,
सौभाग्यप्रष्ठभाग्य! प्रथनदतमसां संहरापघपाप ॥ १२ ॥

कल्याणप्रख्यकायच्छविरघभङ्गरः सन्ततं विग्रहच्छित्,
सौर्वी वाचं प्रयच्छ प्रशमततिकरीं त्वं जनाधारदेव!।
नित्यं सम्प्रार्थयेऽहं जयनिचयकरांशुप्रभो हि ध्रुवं (।१२।) म-
त्पते पञ्चशान्तिप्रदगतवृजिनेशोतिदायं च भास ॥ १३ ॥

एवं स प्रातु यो वाञ्छितमिह नियतं सर्वदा सूरचन्द्रो,
जातिश्रेयेशो गुणावात्र सविनयनयं सौवभक्तप्रभुर्य
स श्रेयाः श्रेयसे पर्द्व विधुं (१६) मितभगवत्स्तोत्रमिश्रस्तवेन,
श्रीचारित्रोदयांह्रिद्वयपङ्कजमधुप'स्सूरचन्द्रो'वशी ।१३। दाः ॥ १४ ॥

इति श्रीखरतरगच्छेश श्रीजिनचन्द्रसूरिसन्तानीय श्रीचारित्रोदयवाचकशिष्यवाचक
श्रीरत्नसागरशिष्य 'सूरचन्द्र' वाचकविरचित श्रीशान्तिनाथस्तवोदश-
श्लोकपदकमलगर्भित श्रीअजितजिनराजस्तवः (समाप्तः)।

टिप्पिन्यायां स्वकीयम्।

---

१ अगावदाकद-श्रीमन्नन्दक।

चतुर्दशश्लोकात्मकाजितजिनराजस्तवादुद्धृतो वाचक-श्रीसूरचन्द्रकृतः

श्रीशान्तिजिनस्तवः—

विश्वसेनमहीनाथ-वंशपङ्कजभास्करम् ।
आचिरेयं जनाधीशं, वन्दे शान्तिमहं सदा ॥ १ ॥
सुरासुरनराधीश-सेवितं सुमनःप्रभुम् ।
स्वर्णवर्णसमक्षेमं, साम्यसद्रससागरम् ॥ २ ॥
कर्मारिवारसंहार-कारिणं करुणास्पदम् ।
मिथ्यात्वद्रुमभङ्गेभ-सन्निभं भविका ! नुत ॥ ३ ॥ युग्मम् ।
मोहाद्रिशिखरच्छेदं, वज्रभोगवियन्धुरम् ।
वैश्वसेनिर्जिनो नन्द्या-च्छ्रीशान्तिः समतालयः ॥ ४ ॥
पापायासहरः सर्व-ज्ञानभानुदिवाकरः ।
अचिराख्योदरोदार-दरीदरहरीश्वरः ॥ ५ ॥
मन्दारमल्लिकाजाति-पयोजैः पूजितक्रमः ।
देवाधिपैः सदा सोऽव्या-द्विश्वसेननृपाङ्गजः ॥ ६ ॥ युग्मम् ।
यस्य ध्यानात्क्षमे यान्ति, रोगास्ताक्ष्यादिवोरगाः ।
सोऽचिरानन्दनः पातु, युष्मान् भवभयौघतः ॥ ७ ॥
श्रेयःकेलिनिवासाभो !, गुणी कमललोचनः ।
सचन्द्रचन्द्रिकाचन्द्र-समकीर्तिः करोतु शम् ॥ ८ ॥
विशालनयनो मार-मारको मुनिपुङ्गवः ।
शान्तिनाथो जिनो जीया-च्चिरं जगज्जनाधिपः ॥ ९ ॥
शीघ्रं शमय हे देव !, पापं भुवितनूमताम् ।
निस्तारय भयाम्भोधेः, स्फूर्जत्सम्पत्तिकारक ! ॥ १० ॥
पाहि पाहि जिनाधीश !, संसार वार्द्धिमध्यतः ।
भवत्सरणसंसक्तं, युष्मदंह्रिप्रपातिनम् ॥ ११ ॥
सौभाग्यभाग्यसम्पन्न-कल्याणच्छविविग्रहः ।
वाचंयमजनाधार !, नित्यं जय प्रभो ! ध्रुवम् ॥ १२ ॥
एवं शान्तिजिनेशोऽयं, पातु वो वाञ्छितं सदा ।
'सूरचन्द्रो'नुनावात्र, यं सौवश्रेयसे वशी ॥ १३ ॥

परिशिष्ट (च)

અમદાબાદ ધનાસુથારની પોળમાં દેહરાની પોળ. ભોંયરામાં મૂળ નાયક શ્રી આદિનાથ ભગવાનની પલાઠી ઉપરનો લેખ.

श्रीआदिनाथ भगवाननी पलाठी उपरनो लेख.

संवत् १६५३ अलाइ ४२ वरसे पातिशाहि श्रीअकबरविजयिराज्ये माघवद २ सोमे प्राग्वाट ज्ञातीय श्रीअहम्मदावादनगरवास्तव्य सं० ॥ श्रीसाइया भार्या ताकु पुत्र सं० जोगी भार्या जसमादे कुक्षिरत्नसंघपति सोमजीकेन मातृसहिता (?) पुत्र सं० रत्नजी. सं० रूपजी सं० खीमजी. पौत्र सं० सुंदरदास प्रमुखयुतेन श्रीआदिनाथबिंबं सपरिकरं कारितं प्रतिष्ठितं च बृहत्खरतरगच्छे श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टालंकार दिल्लीपति शाह् श्रीअकबरप्रदत्त युगप्रधानबिरुदधारक श्रीजिनचंद्रसूरिभिः आचार्य श्रीजिनसिंहसूरि प्रमुखपरिवारयु(तैः) तेन श्रेयोस्तु॥सूत्रधार गला मुकुंद कारितं।

આ० શ્રીનંદનસૂરિજી મ. ના સૌજન્યથી.

ધના સુથારની પોળમાં શાંતિનાથ ભગવાનના દેરાસરના ભોંયરામાં

મૂળ નાયક શ્રીઆદિનાથ ભગવાન।

संवत् १६५३ अलाइ ४२ वर्षे पातिशाहि अकबरविजयिराज्ये माघ सुदि १० सोमे। प्राग्वाट ज्ञातीय श्रीअहम्मदावादनगर वास्तव्य सं० सा० साइया भार्या ताकु पुत्र सं० जोगी भार्या जसमादे कुक्षिरत्नेन संघपति सोमजीयेन भ्रातृ सं० शिवा, पुत्र सं० रतनजी. सं० रूपजी. सं० खीमजी, पौत्र सं० सुंदरदास प्रमुखयुतेन आदिनाथबिंबं सपरिकरं कारितं प्रतिष्ठितं च श्रीबृहत्खरतरगच्छे श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टालंकार दिल्लीपति पातिशाहि श्रीअकबरप्रदत्तयुगप्रधानबिरुदधारक श्रीजिनचंद्रसूरिभिः...... .....आचार्य श्रीजिनसिंहसूरिभिः..........प्रमुखपरिवारयुतैः ....श्रेयोऽस्तु..........सूत्रधार गला मुकुंद कारित

આ० શ્રીનંદનસૂરિજી મ. ના સૌજન્યથી.

પરિકર ઉપર પંચતીર્થી ભગવાન ઉપરનો લેખ.

॥ ९० ॥ स्वस्ति । अलाई ४२ वर्षे माघमासे शुक्ल दशमीदिने श्रीअहमदावाद महानगरे प्रक . प्रभाव प्रौढ प्रताप प्रासाद प्रसादित निखिल प्र . . प्रतिस्पर्धक वरपार्थिव पटल याव-ज्जीवपा—मरसिक जीवामा .. प्रवर्त्तनकुशल विशेष विहित... ...कला? गारक्षणा समस्तजीवसंमतसंततसुकृतसारहारसंगत श्रीशत्रुंजयमहातीर्थकरमोचनवरविचक्षण । सकलस्वदेशपरदेश शुल्कजीजीयाकरमोचनविधिसमुत्पादितजगज्जीवसमाधान । पर-बललीलादलनप्रबल निसुभनिर्मलं प्रबलबलस्वीकृतसकलभूमंडलं लक्ष्मी.... । ... लाससावधान करुणारसनिधान । प्रभूत यवन-प्रधान सभा दिल्लीपति सुरत्राण श्रीअकबरशाहिविजयिराज्ये श्रीबृहत्खरतरगच्छाधिप श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टप्रभाकरसुधर्म देशनाद्यनेक २ प्रगुणगुणरंजितश्रीमदकबरशाहिप्रदत्त युग-प्रधान वि

આ૦ શ્રીજિનસૂરિજી મ ના સૌજન્યથી

અમદાવાદ રાયપુર શામળાની પોળમા શામળાજીના ખાચામા શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથજીના દેરાસરનો શિલાલેખ.

॥ ९० ॥ स्वस्ति श्रीमंगलाचार, स्फारवस्तुप्रकाशनम् ।
पापप्रणाशनं जीया-ज्जिनशासनमुत्तमम् ॥ १ ॥

संवत् १६५२ अलाइ ४२ वर्षे पातिसाहि श्री अकबर विजयराज्ये श्रीबृहत्खरतरगच्छाधिप श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टालंकार स्वधर्म देशनाद्यनेकगुणरंजित श्रीमदकबरसाहिप्रदत्त युगप्रधानपद श्रीस्तंभनतीर्थनगर समीप सागर जलचर जीवरक्षाकारक सदापा-ढीयाष्टान्हिका सकलजीवाभयदानदायक कुमतकौशिकसु(सू)रा-चतार भट्टारक युगप्रधान श्रीजिनचन्द्रसूरिभि· श्रीजिनसिंहाचार्य प्रमुखोपाध्यायवाचकसाधुसंघयुते । श्रीअहम्मदावादनगरवास्तव्य प्राग्वाटज्ञातिमंडन सा० माईया पुत्र सं. जोगी भा. जसमादेवी पुत्ररत्नेन श्रीखरतरगच्छ सामाचारीवासितान्तःकरणेन स्वगच्छ-परगच्छीयसुपरिवारस्वगुरुराजादि साधुसार्थोपशोभित श्रीशत्रुंजय महायात्रा विधायकेन विहितस्वदेशपरदेशीय सकलसाधर्मिक प्रतिगृह रजतार्धलभनिकेन कृतानेक जिनप्रासादप्रतिमा प्रतिष्ठादि धर्ममहोत्सवेन अनेकसाधर्मिकविविधवात्सल्यादि धर्मकरणीय-

रसिकेन संघपति सोमजीकेन भा० शिवायुतेन पुत्र सं. रत्नजी सं. रूपजी सं. षीमजी पौत्र सं. सुंदरदासादिपरिवारशोभितेन श्रीलटकणसाधु प्रतोलिकायां । विधिना स्ववित्तनिष्पादिते नव्यचैत्ये-श्रीदयामलपार्श्वनाथबिंबं फाल्गुनशुदि ११ दिने महामहं स्थापयामास । श्रीदेवगुरुगोत्रदेवीप्रसादाद् वंद्यमानं पूज्यमानं च चिरं नंद्यादाचंद्रार्कं शुभं भवतु ॥ छ ॥

સં. ૨૦૧૬ ના આસો સુદ ૧૨ રવિવારે આ શિલાલેખ ઉતારીને અમદાદાવાદ રાયપુર શામળાની પોળ, લૈયાની બારી, શ્રીપાર્શ્વચંદ્રગચ્છના ઉપાશ્રયથી મોકલનાર મુ૦ બાલચંદ્ર.

- ટેમલાની પોળની તક્તીઉપરનો લેખ.

स्वस्ति श्रीमंगलाचार-स्फारवस्तुप्रकाशनं ।
पापप्रणाशनं जीया-ज्जैनशासनमुत्तमं ॥ १ ॥

संवत् १६५३ अलाइ ४२ वर्षे पातिशाहि श्रीअकबरविजयिराज्ये श्रीबृहत्खरतरगच्छाधिप जिनमाणिक्यसूरिपट्टालंकारश्रीस्वधर्मदेशनाद्यनेकगुणरंजित श्रीमदकबरशाहिप्रदत्तयुगप्रधानपद श्रीस्तंभतीर्थनगरसमीपसागरजलचरजीवरक्षाकारकसदाषाढीयाष्टाह्निकासकलजीवाभयदानदायक कुमतकौशिक सु(सू)रायतार भट्टारक युगप्रधान श्रीजिनचन्द्रसूरिभिः जिनसिंहसूरि........वाचकोपाध्याय......प्रमुखोपाध्यायादिकसाधुसंघयु[तैः]तेन श्रीअहम्मदावादनगरवास्तव्य प्राग्वाटज्ञातिमंडन सा० साइया पुत्र सा० जोगी भार्या जसमादेवी पुत्ररत्नेन श्रीखरतरगच्छसामाचारीवासितांतःकरणेन संवत् १६४४ स्वगच्छपरगच्छीयसुपरिवारस्वगुरुराजादि........सार्थेन) श्रीशत्रुंजयमहायात्राविधायकेन विहितस्वदेशपरदेशीय (सकल) साधर्मिकप्रतिगृहरजतादिलंभनिकेन, कृतानेकजैनप्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठादिधर्ममहोत्सवेनादानेकसाधर्मिकविविधवात्सल्यादिधर्मकरणीरसिकेन संघपति सोमजीकेन भाव दिवा युतेन पुत्र सं० रतनजी रूपजी खीमजी, पौत्र सुंदरदासादि परिवारशोभितेन श्रीटीमलाप्रतोलिकायां अक्षततृतीयादिने स्वधननिष्पादिते नव्ये चैत्ये स्वयं कारितं स्वगुरुप्रतिष्ठितं श्रीनमिबिंबं सपरिकरं समहं स्थापयामास । श्रीदेवगुरुगोत्रदेवीप्रसादाद्वर्धमानं प्रपूज्यमानं नंदतु आचंद्रार्कं वंद्यमानं शुभं भवतु ॥

પરિશિષ્ટ (૭)

(શ્રીમાન્ લબ્ધિકલ્લોલ રચિત-)

અર્બુદતીર્થ ચૈત્યપરિપાટી સ્તવન

(સંવત્ ૧૬૪૧ જિનચંદ્રસૂરિ યાત્રીસંઘસહ)

દૂહા–तीर्थंकर त्रेवीसमउ, पासजिणेसर देव ।
चरण कमल तसु अणुसरी, गुण जंपिसुं संखेव ॥ १ ॥
जालउरा संघ चालीयउ, अर्बुद भेटण काज ।
भवियण जन सवि हरखीया, जिम केकी घनगाज ॥ २ ॥
जुगप्रधान गुरु सुरतरु, श्रीजिणचंद मुणिंद ।
जात्रा करण गुरु संचरइ, साथई श्रावक वृंद ॥ ३ ॥

ચઉપઇ–रिसहनाह मरुदेवीनंद, सेवन ऊ(वा)ननइ (?) सुरतरुकंद ।
अगर कपूर कस्तूरी करी, पूजिउ आदिजिन ऊलट धरी ॥४॥
सोलम जिन सोहग कंदलउ, पूनिम ससि दीसइ भलउ ।
शांति करण श्रीशांतिजिणंद, बीजइ भुवनि पणमुं आणंद ॥५॥
नेमिनाह जिण बावीसमउ, तीजइ जि(ण)हर उलट नमउ ।
पुरिसादाणी पासजिणंद, जसु दरिसण मनि परमाणंद ॥६॥
महावीर त्रिभुवन आधार, चरच्या चरण कमल सुहकार ।
सुरनर किंनर सेवइ पाय, वंद्या जिणवर पंचे भाय ! ॥ ७ ॥
श्रीजिनकुशलसूरि नामि, सीझइ वंछित मनना काम ।
पद पंकज प्रणमी मनरंगि, पासज नमि चाल्या मनरंगि ॥८॥

ઢાલ–हिव पहिलउ रे सार सुवधि जुहारियउ,
दुख दुरगति रे दालिद दूरई वारीयउ ।
चलि उंद्रू रे गामइ जिनवर भेटीयउ,
श्रीगोहिली रे जिनवंदी दुख भेटीयउ ।
मेटीया अरियर विकट संकट जासु दरिसण दुख टलइ,
गछराज जिनचंदसूरि सुह नामि सवि आस्या फलइ ।

महिपति मूक्या मेवडा, प्यारे चतुर सुजाण ।
पतसाही जण वर्या, पहुता गुरु मुलताणि ॥ ३ ॥
चाल—मुलताण मंडल मोटइ परि मंडयु, कीधा तोरण सात ।
दसारणभद्रतणी परि वंदइ, श्रीसंघ सुगुरु विख्यात ॥ ४ ॥
मीर मल्लिक खुदा सिम खोजा, आव्या सनमुख याक ।
जयजयकार हुया जगि सघलइ, वाज्या गहिर निसाण ॥ ५ ॥
संघसमवाय कियउ पइसारु, राख्यउ महीयलि नाम ।
आदर अधिक अमारि पलाई, मास दिवस लगि ताम ॥ ६ ॥
संवत सोल वावन्नइ वरसइ, माहसुदइ तिथि वारसीत ।
जिनदत्तसूरि कुशल गुरु समरी, माणिक्यसूरि सुधा सीत ॥७॥
अठम भत्त करी आराधइ, पंच पीर सुभ ध्यान ।
श्रावक विबुध करइ तिहां करणी, पूजा प्रमुख प्रधान ॥ ८ ॥
सुविहित साधुसिरोमणि मुनिवर, श्रावकनुं परिवार ।
पाससाहि आदेसी वइठा, नावा नदियमझार ॥ ९ ॥
ततखिण ध्यान धरंतां आया, पंचपीर तिण ठाणि ।
गाज वीज आडंवर मंड्यु, न चल्युं सूरि सुझाणि ॥ १० ॥
ध्यानवलइ गुरुसांनिधि साध्या, पंचपीर तिणवार ।
तव तूठे वर दीधा पंचे, जंपइ जय जयकार ॥ ११ ॥
अतिशइ देखि तिहां कणि अधिकउ, लोकतणइ मनि भायउ ।
झगमग दीप्ति थई दीपकनी, रामा रंगि वधायउ ॥ १२ ॥
पंच नदी साधी संघकाजइ, पूगी मनोरथमाला ।
दान पुण्य संघइ तिहां कीधा, जाणइ याल गोपाला ॥ १३ ॥
उदय कीधउ खरतर जिनशासनि, उदयउ जिनचंद ।
अधिक उदय प्रतपउ श्रीसुहगुरु, जां लगि ध्रुव रवि चंद ॥१४॥
सादर सुंदर अति आडंबर, उच्च नयर गुरु आया ।
पारख लखइ प्रमुख चांपसी, पइसारइ जसु पाया ॥ १५ ॥
राग सोरठी—आज उछरंग आणंद उलट घणुं,
आज सुधारसमेह वूठउ ।

जुगप्रधान गुरु गच्छ खरतर धणी,
सूरि जिनचंद जु आज दीठउ ॥ १६ ॥ आज० ॥

पंचनदी साधिनइ नयर देराउरइं,
विहरता साधुसुं सुगुरु आयु ।
नाम मंत्राक्षर ध्यान धरतां निसंदे,
कुशलगुरु दरसण वेगि पायु ॥ १७ ॥ आज० ॥

श्रीजिनमाणिकसूरि गुरु वंदिया,
नरहर हरखिया भविक प्राणी ।
जेसलमेरु गढ पूज्य पधारीया,
छत्रपति समानी भीम वंदीया ॥ १८ ॥ आज० ॥

वाजि गजराज नरराजसुं परिवर्युं,
आवीयु भीमजी बहु दिवाजइ ।
संघपति राइचंद अधिक उच्छव कियु,
घरि घरि मंगलतूर वाजइ ।
अनुक्रमइ मरुधरा देसमांहि विचरता,
नयर अणहिलपुर सुगुरु आवइ ॥ १९ ॥ आज० ॥

पूरव बोल सुप्रमाण करि आपणा,
सूरि जिणचंद इम जस जग पावइ ॥ २० ॥ आज० ॥

आविया श्रीपूज्य राजधानी पुरी,
वाजए भेरीया सुजस भेरी ।
संघसहित चिरकाल जिनचंदजी;
चडति कला हुयइ सुगुरु ? तेरी ॥ २१ ॥ आज०† ॥

† લબ્ધિકલ્લોલ રચિત (સ્તવનાવલિ) ગુટકામાંથી ઉધ્ધૃત ।

ગણિ સમયરાજ રચિત

યુ. પ્ર. શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ ગુરુ–રાસ

श्रीजिणसासण चिरजयउ, श्रीखरतर गणधारो रे।
श्रीजिणचंदसूरीसरू, गाइसुं इणि अधिकारो रे ॥ १ ॥ श्रीजिण० ॥
सोहम सामि परंपरा, सूरि अनेक प्रकारो रे।
चउसट्ठिमइ पाटइ जयउ, जुगप्रधान जयकारो रे ॥२॥ श्रीजिण० ॥
श्रीजिनमाणिक मुणिवइ, पाट उदयगिरि सूरो रे।
थाप्या राउल मालदे, प्रतपइ पुण्य पंडूरो रे, ॥ ३ ॥ श्रीजिण० ॥
नाण चरण निरमला, चंदकुलइ गुरु सोहई रे।
देसविदेसइ विहरता, भवियण नर बोहई रे ॥ ४ ॥ श्रीजिण० ॥
अनुपम अतिसय गुण भला, श्रवणि सुण्या जिणवारई रे।
अकबरसाहि नरेसरू, रंज्यउ चित्तमझारई रे ॥ ५ ॥ श्रीजिण० ॥
आदर करी गुजरातथी, वेगइ गुरु वोलाविया रे।
गामागर पुरि विचरता, लाभपुरइ गुरु आया रे॥ ६ ॥श्रीजिण० ॥
वंदी गुरु देसण सुणी, रंज्यउ अकबर जाणी रे।
सात दिवस अमारीना, दीधा धरम पिछाणी रे ॥ ७ ॥ श्रीजिण० ॥
जुगप्रधान बिरुदइ कर्या, जलचर जीव उगार्या रे।
अउर लाभ वलि धर्मना, दीधा जस विस्तार्या रे ॥ ८ ॥ श्रीजिण० ॥
श्रीजिणसिंघसूरीसरू, श्रीआचारिज कीधा रे।
कर्मचंद मंत्रीसरू. उच्छव करी जस लीधा रे ॥ ९ ॥ श्रीजिण० ॥
अघ्र दिवसि मुलताणनउ, संघ घणउ तिहां आवइ रे।
वंदीनइ उच्छव करी, आदर करी वोलावइ रे ॥ १० ॥ श्रीजिण० ॥
मंत्रीसर कर्मचंदनइं, संघ सहु अणुसारी रे।
शुभशकुनादिक जोईया, लाभ विशेष विचारी रे ॥ ११ ॥ श्रीजिण० ॥
अकबर साहि विदा लही, संघ सहित गुरु चालई रे।
सिंधुदेश साधण भणी, चोरउ अरि पालई रे ॥ १२ ॥ श्रीजिण० ॥
पतिसाही तिनि मेवडा, हुक्मई साथई आवई रे।
जिहां जिहां सद्गुरु संचरइ, जीवदया वरतावई रे ॥१३॥ श्रीजिण० ॥

क्रमि क्रमि सहगुरु विचरतां, आया श्रीमुलताणई रे।
अति उच्छव आडंबरइ, जयजयकार वखाणई रे ॥१४॥ श्रीजिण० ॥

थो(घो)रवाड नानिग तणा, राजा सीमा रंगई रे।
पंचनदी साधण तणी, देई खमासण चंगई रे ॥ १५ ॥ श्रीजिण० ॥

शुभ दिवसइ मुलताणथी, पांगुरिया गुरुराया रे।
संघसहित हिव अनुक्रमइ, पंचनदी तटि आया रे ॥१६॥ श्रीजिण० ॥

चंदवेली पत्तन भलइ, उतरीया शुभ ठामई रे।
गुणरागी श्रावक भला, सावधान गुरु कामई रे ॥ १७ ॥ श्रीजिण० ॥

हाजी फते आलम खान, समाइल देर रे।
फतेपुर किहरीरला, उच्च मरोट संमेला रे ॥ १८ ॥ श्रीजिण० ॥

सीतपुरी उवावडा, घल्लु जज्झेवाहण रे।
जेसलगिरि देराउरा, भरकर भुट्टे वाहण रे ॥ १९ ॥ श्रीजिण० ॥

पईत्रीसां गामां तणा, संघ सहु तिहां मिलिया रे।
सहगुरु भावइ वांदतां, संघ मनोरथ फलिया रे ॥ २० ॥ श्रीजिण० ॥

आंबिल तप जप साधना, करी आतमसुद्धि सारू रे
पूरवविधि सवि साचवी, करी अट्ठम तप वारू रे ॥ २१ ॥ श्री० ॥

सोलह सइ बावन (१६५२) समइ, माहसुदीइ शुभमासई रे।
बारसि तिथि पुष्यारकइ, सुंदर मन उल्लासई रे ॥ २२ ॥ श्रीजिण० ॥

धूप जाप वलियाकुला, श्रावक सयल करेई रे।
पाठक वाचक मुणिवरू, श्रावक साथइ लेई रे ॥ २३ ॥ श्रीजिण० ॥

जपता निजगुरु देवता, बइठा बेडी मांहई रे।
बेडी हिव चालती, आई नदी प्रवाहई रे ॥ २४ ॥ श्रीजिण० ॥

पंचनदी विच पामीनइ, मंत्र जपइ तिणि वेला रे।
सूर वीर साहस पणइ, श्रावक साधु समेला रे ॥ २५ ॥ श्रीजिण० ॥

भीम भयंकर अध रातइ, पंचनदी जल पूरई रे।
निरधारी बेडी तिहां, राखी लोक हजूरई रे ॥ २६ ॥ श्रीजिण० ॥

पंचपीर तिहां साधीया, पंचनदीना सामी रे।
सहगुरु नइं सुप्रसन्न थया, संघ उदय सुख कामी रे॥२७॥ श्रीजिण०॥
तिहांथी वेडी वालीनइं, आया गुरु निज डेरई रे।
ढोल दमामा सरणाइ, याजइ सवद घणेरई रे॥२८॥ श्रीजिण०॥
सहगुरु सघली विधि साचवी, सघला संघ वंदाया रे।
उच्छव रंग विनय करी, नरनारीय वधाया रे॥२९॥ श्रीजिण०॥
याचक जन संतोषीया, दान घणा तिहां दीया रे।
साहम्मी वच्छल करी, लाहणि विधि जस लीया रे॥३०॥ श्रीजिण०॥
सुरनर जस कीरति कहइ, जिण सासण जयकारा रे।
उच्छव रंग वधामणा, संघ उदय अधिकारा रे॥३१॥ श्रीजिण०॥
कुशल खेम आणंदसुं, पांगुरी उच्च पधारई रे।
अधिक महोच्छव अनुदिनइ, संघ करइ धनसारई रे॥३२॥श्रीजिण०
तिहां मुलताण प्रमुख सहू, सिंधु महाजन चलीया रे।
वंदि गुरु निजि थानकइ, पहूचइ मननी रलीयां रे॥३३॥ श्रीजिण०॥
उच्चथी गुरु पांगुरी, देराउरि गुरु मेट्या रे।
श्रीजिनकुशल सूरीसरू, नमतां पातक मेट्या रे॥३४॥ श्रीजिण०॥
देराउरथी पांगुरी, माणिकसूरि जुहार्या रे।
नवहरि देव नमी करी, जेसलमेरि पधार्या रे॥३५॥ श्रीजिण०॥
संघ सहु मिली मनरली, राउल भीमनरिंदो रे।
वंदइ सुध गुरु भावसुं, अधिक मनइं आणंदो रे॥३६॥ श्रीजिण०॥
अति उच्छव रंगइ करी, आया श्रीजिणचंदो रे।
पास जिणेसर भेटिया, सेवक सुरतरुकंदो रे॥३७॥ श्रीजिण०॥
श्रीजिणमारग उपदिसइ, कुमत कदाग्रह टालई रे।
जुगप्रधान गुरुराजीयउ, रीहड कुल उजुआलई रे॥३८॥ श्रीजिण०॥
'समयराज' गुरु गावतां, पूरइ मनह जगीसो रे।
श्रीजिणचंदसूरीसरू, प्रतपउ कोडिवरीसो रे॥३९॥ श्रीजिण०॥

इति श्रीजिणचंदसूरिगुरुरासः समाप्तः।

श्रीमत्सुमतिकल्लोल रचित

जिनचंदसूरि-गीत

सारद पय पणमी करी, गाइसुं श्रीजिणचंद ।
भावभगति भोलीम करी, मनि आणि रे, २ अधिकउ आणंद कि॥१॥
वंदउ रे गछराया गच्छराया रे, २ श्रीजिणचंदसूरि कि । आंकडी ।
संवत सोल सडतालीसइ (१६४७), गुरु विहरइ गुजराति ।
अकवर गुरुना गुण सुणी, गुरुदरसण रे, २ चाहत दिनराति कि ॥२
अकबर कहइ कर्मचंद भणी, कहां तुम्हचे गुरु होइ ? ।
मंत्रि कहइ साहिब ! सुणउ, गुजरातइं रे, २ विचरइ सब लोइ कि॥३
दे फरमाण बोलावीया, श्रीजिणचंद मुणिंद ।
वात सुणी गुरु पांगुर्यां, साथइ भला रे, २ मुनिवरना वृंद कि ॥४॥
श्रीसीरोही आवीया, तिहां राजा सुरतान ।
गुरुनइ लाभ दिया घणा, पूनिम दिन रे, २ जीव अभयदान कि ॥५॥
गुरु जालउरि पधारीया, तिहां किणी रह्या चउमासि ।
श्रीजीनइ वचनइ करी, पूरइ भवियण रे, २ मन केरी आसि कि ॥६॥
तिहांथी पारणइ पांगुर्या, गुरु करइ साधुविहार ।
अबूझ जीव प्रतिबूझवइ, कलिजुगमइ रे, २ गोतम अवतार कि ॥७॥
फागुण सुदि बारसि दिनइ, सुभ योगइं सुचंग ।
श्रीलाहोरि पधारिया, भवियण जण रे, २ हूया उछरंग कि ॥ ८ ॥
तिणहीं दिनि अकबर भणी; सहि गुरु मिलिवा जाइ ।
दूरथकी देखी करी, अकबरजी रे, २ जसु सन्मुख आइ कि ॥ ९ ॥
गुरु दरसण देखी करी, करइ निज मुखि गुणगान ।
तेह सुणी सवि ऊंबरा, मनमोहे रे, २ हूया हयरान कि ॥ १० ॥
गुरुनइ हुकुम दिया इसा, नित नित तुम्ह इहां आउ ।
धरमकी वात कहउ मुझे, इतनउ गुरु ! रे, २ करउ उ (सु) पसाउ कि

एकंतइ श्रीजी भणी, गुरु ! कहइ धरमनी वात ।
कुमतमति जन मनथी रहरइ, घूहडनइरे, २ न सुहाइ परभात कि १२

श्रावण सुदि पडिवा दिनइ, श्रीजी सु(विन)व्या (?) लेख ।
साधु इसा तुम्ह को देख्या, जिण देख्या रे, २ जगमांहे रेख कि॥१३

नरपतिसुं सेखजी भणइ, सुणि साहिब ! इक बोल ।
बहुत बहुत दरसणि देखे, नांहि कोई रे, २ इनहीं कइ तोल कि॥१४

इम सुणी अकबर हरखीया, आवइ सुहगुरु पासि ।
आदरमान देई घणा, इम बोलई रे, २ मनकइ उल्लासि कि ॥ १५॥

जु कछु चाहउ सु दीजीयइ, तब पभणइ गुरुराय ।
सब दुनियां हम तजि रहे, हम चाहूं रे, २ जीवदयाकउ उपाय कि १६

करइ बगसीस ए गुरु भणी, श्रीअकबर पतिसाहि ।
सात दिवस अमारिजउ, पडहउ दिवउ रे, २ सवि पृथिवी मांहि कि.

गुरुना गुण देखी घणा, श्रीअकबर भूपाल ।
जुगप्रधान पदवी दीनी, जाणइ जगमई रे, २ सहु बाल गोपाल कि १८

सुहगुरुनइ उपदेशथ(की)इ, नयरि खंभाइतमांहि ।
जलचर जीव उगारीया, हुकुमइ करी रे, २ श्रीअकबर साहि कि १९

वधतइ वानइ दिनदिनइ, खरतर गच्छि अवतंस ।
तुम्हहिं बडे गुरु इणि जुगइं, इम अकबर रे, २ जसु करइ प्रसंस कि

मात सिरीयादे उरि धर्या, श्रीवंतसाह मल्हार ।
इणि जगि ए सम को नहीं, जसु नामई रे, २ हुनइ जय जयकार कि ॥

रीहड वंसइ अति भलउ, जिण सासणि सिणगार ।
ए गुरुना गुण अति घणा, कवियण जण रे, २ गुण पामइ पार कि ॥

जां लगि मेरु महीधर, जां सायर जां चांद ।
'सुमतिकल्लोल' सेवक भणइ, तां प्रतपउ रे, २ गुरुआ जिणचंद कि

इति श्रीजिन चंद्रसूरि-गीतं ।

यु. प्र. जिनचंद्रसूरि गीत (द्वितीय)

दूहा—सुमति जिणेसर सुख करण, हरण दुरिय दोभाग।
खरतर गछ पति गाइसुं, जासु अधिक सोभाग ॥ १ ॥

चउपइ—देस मंडोवर अतिहि समृद्ध,
'वडलुं' गाम तिहाँ सुप्रसिद्ध।
सा श्रीवंत सिरिआदे नारि,
तासु कुखि जिणि लीयड अवतार ॥ १ ॥

जसु गरभइं माता सुविसाल, दीठ सुपन नालेर रसाल।
संवत पनरइ पंचाणवइ, जायउ सुत मुहूरत सुभ लयइ ॥२॥

कीधउ सुपन तणउ सुविचार, होस्यइ पुत्र सही छत्रधार।
तिणि सुभ नाम ठव्यउ सुरतान, मात पिता धरि मनि बहुमान ॥३॥

पहुता बीकानयरइ सहू, तिहाँ माणिक सूरि खरतर पहू।
दीठउ निलवट बूरइं बाल, सही स होस्यइ गछ प्रतिपाल ॥४॥

माता पिता बूझवि ते लीध, चडोतरइ जसु दीक्षा दीध।
संवत सोलह बारोतरइ, जेसलमेरि सुगुरु पट धरइ ॥५॥

जिण वल्लभ जिम क्रिया कठोर, सूरि मंत्रबलि वाधउ जोर।
अणहिल पाटणि जीता वाद, उतार्या कुमतीना नाद ॥ ६ ॥

राय राउल राणा राजान, प्रतिबोध्या ते कुण करइ गान।
श्रीजिन कुसल तणइ स निधान, बूझविआ दिल्ली सुरतान ॥७॥

देवप्रयोगइ अकबर साहि, युग प्रधान पद दीध ऊमांहिं।
वावग्रइ साधी पंचनदी, सह गुरु सकति सहूअइं वदी ॥८॥

संवत सोलह गुणत्तरइ, कजीयइ पहुता गुरु आगरइ।
बूझवि साहि सलेम उदार, कीधउ जिण सासण उद्धार ॥९॥

गुरु अवदात कहुँ केतला, जेता दिन हुआ तेतला।
आसू वदि बीजइ सिचरइ, वीलाडइ अणसण गुरु करइ॥१०॥

सुभ ध्यानइ सुरलोकमझार, पहुता देव करइ जयकार।
कहइ गणि सुमति कल्लोल वचन्न, गुरु गुण गावइ ते धन धन्न ॥११॥

इति गुरु गीतम्। बाई नाना वाचनार्थं

............री, ए कीरति बहुली लाधी ॥ ७ ॥

जासु वास प्रभावथीय, संघपति हुया अनेक।
बहु जिणहर जिण विंबनीय, कीध प्रतीठ विवेक ॥ ८ ॥

जे सइं हथि गुरु दीखीयाए, सीस तणा परिवार।
ते गीतारथ गुण भर्या ए, हूया पदवी धार ॥ ९ ॥

सात ईति तिहाँ नवि हुई ए, जिहाँ गुरु रह्या चउमास।
प्रतिबूझवि पतिसाहि करी, जिन शासन परकास ॥ १० ॥

गोतम जिम लब्धइ भर्या ए, रूपइ वयर कुमार।
ए गुरुना गुण गावतां ए, किमइ न आवइ पार ॥ ११ ॥
संवत सोलह सिचरइ ए, नयर वीलाडा ठामि।

स्वर्गवास गुणधर हुआ ए, करि अणसण सुहझाणि ॥ १२ ॥
श्रावक धन्न कटारिआ ए, वित्त वावइ गुरु थानि।
उच्छव कीधा अति घणा ए, दिन दिन वधई तइ वान ॥१३॥

एह कवित्त भणइ गुणइ ए, मन धरि भाव विसुद्धि।
'सुमतिकल्लोल' गणि इम कहइ ए, ते पामइ बहु रिद्धि ॥१४॥

चतुर्थ दादा युगप्रधान श्रीजिनचंद्रसूरिरचित

स्तवनादि कृति समुच्चयः।

१ श्रीशांतिनाथ हिंडोलणा गीत

(राग सारंग मल्हार)

श्रीभरत दखिणमइ, मनोहर नयर वर विस्तार ।
कुरुदेश हथिणाउर अनोपम, इंद्रपुर अवतार ॥
तिहां विश्वसेन नरिंद पालइ, राज राणिम सार ।
तसु घरणी अचिरादे दीपइ, अपछरनइ अणिहार ॥ १ ॥

हिंडोलणइ माइ! झूलता, संति कुमार,
मुझ मन हरख अपार। (आंकणी)

तसु ऊअरि अणुत्तरथी चवी, प्रभु अवतरे अरिहंत।
वदि भाद्रवानी सातमई, वलि जेठ वदि जगकंत ॥
अघरयणि तेरसि तणी, जनम्यउ यरतीयउ सुभसंति।
तिणकाजे संतिकुमार दीधउ, नाम भलऊ बुधवंत ॥२॥
हिंडोलणइ०।

कमनीय कंचन कमल कोमल, सदल सुंदर अंग।
बालपणइ अतिरूप निरखी, सुरवधू मनरंग ॥
मणिकनक मंडित पालणइ, हींडोलती हइ चंग ।
काइ अपछरा आसीस आपइ, जगि तुझ सुजस अभंग ॥ ३ ॥
हिंडोलणइ०।

घर अंगणइ प्रभु ठवति पगला, घूघरा घमकंति।
गजराज राजमराल मंथर, गतिसुं गुणवंति ॥
धरि गोद अणिमिस नयणि वलि वलि, मातजी निरखंति।
चिरि जीवज्यो तुम्हे नान्हडा, तिहां अपछरा एम कहंति ॥४॥
हिंडोलणइ०।

श्रीमहावीर जिणंदनऊ, पहिलउ गणधार।
मनमोहन महिमानिलऊ, मोटउ अणगार, श्रीगौतम० ॥ ३॥
श्रीवसुभूति पुत्र वडऊ जती, पृथिवी मात मल्हार।
गुणमणि रोहणगिरि समउ, सविजन सुखकार, श्रीगौतम० ॥ ४॥
गौतम नामइ पामीयइ, सुख सुजस संतान।
आधि व्याधि दूरइ टलइ, वाधइ वसुधा वान, श्रीगौतम० ॥ ५॥
गुरु नामइ गहगट हवइ, भय भाजइ दूर।
मनवंछित भोजन मिलइ, हुवइ सुजस पडूर, श्रीगौतम० ॥ ६॥
गौतम गुरुना गुण सुण्या, हूआ निरमल आज।
आज जनम सफलउ थयऊ, पाम्यऊ शिवपुर राज, श्रीगौतम० ॥७॥

सुभाषित

गीत विनोद विलास रस, पंडित दीह लियंति।
कइ निद्रा कइ कल(ह) करी, मूरख दीह गमंति ॥ १ ॥
सालूरांनइ सरवरां, जिम धरतीनइ मेह।
उत्तम जन एहवऊ करइ, निति निति वधतउ नेह ॥ २ ॥

८-श्रीसुरियाभ सुर नाटक विधि गीत

राग प्रभाती मिश्र-थगना थगना थेईरे थेई। ए जाति।

नयरि अनूपे आमलकप्पे, वीर पधीते तिहां पहुते।
सुर सुरियाभ साहिब सेवनकूं, तबही नाटक विधि रचते ॥ १॥
जुग जुगते नाटक इम करते,
मन सुध महावीरजीकुं वलि नमते। ए आंकणी।
दोउं भुज वीचि रचते,
अठ्ठात अठ्ठात अतिरूप कुंअर कुंअरी।
तिम सुर अउरातणी सो महणी,
सजनि रमति सुर देज धरी ॥ २ ॥ जुग० ॥
वाजिंत्र वाजे गुणपंचासे, सुरमंचे तिम अऊर सजे।
विकट थाट उत पाट नरावे, ताल ताल सुघताल धजे ॥३॥ जुग० ॥

इकत्रीसेद निरति करेई, थेई थेई बोलति सुख थेई ।
थेई थेई थिरि हमकुं धृति थेई दी,
थेई रे प्रभु ! मेरे थेई थेई ॥ ४ ॥ जुग० ॥
बत्रीसइ नाटक इम करते, पुव्वभवंतर जेह छते ।
पट् कल्याणक विधि प्रभुजीके, वरणविसुं नवर सुरवर ते ॥५॥ जुग० ॥
तं तं तं विततं तं सुघने, सुसरे प चीहुं भेदि सुरते ।
वाजित्र एम बजते सुरते, चऊविध गीते ते वदते ॥ ६ ॥ जुग० ॥
उक्खित्त पाउअत्ते लहुअ ते, रुदित मुदित ध्वनि संलवते ।
चउविध नट्टारंभ रचंते, सुर पदवी सफली गिणंते ॥ ७ ॥ जुग० ।
इणपरि नाची प्रभुगुण राची, सुरियाभ नाटक संवरते ।
श्रीजिणचंदसूरीसर पभणइ, प्रभुनामइ वंछित फलते ॥ ८ ॥ जुग० ।

इति श्रीसुरियाभसुर नाटकविधि गीत ।

६-श्रीमहावीरजिन तपस्या दिनमान गीत

श्रीमहावीर जिणंद जुहारीयई रे, श्रीसिद्धारथ नंद ।
शासन नायक प्रभु चउवीसमउ रे, दरसण परम आणंद ॥ १ ॥
श्रीमहावीर जिणंद जुहारीयई रे । ए आंकणी ।
त्रीस वरस लगि गृहस्थपणइ रह्या रे, संयम लीधउ सार ।
व्रत पालइ प्रभु जिनकलपी पणई रे, करइ अप्रमत्त विहार, श्रीम० २
समइ उपसरग परीसह जे हुवई रे, हो अनुलोमि पडिलोम ।
छतिय शक्ति जिण समता आदरी रे, हो धन्न खमा गुण सोम, श्रीम० ३
एक छमासी तप कीधउ जिणइ, एक सउ असी उपवास ।
पांच दिवस ऊणउ बीजउ वरमी रे, तप कीधउ खटमास, श्रीम० ४
नव चऊमासी तप कीधऊ भलऊ रे, हुवइ उपवास हजार ।
अधिक असीए ते पिण जाणवऊ रे, धन्न अभिग्रह सार धार, श्रीम० ५
दोइ त्रिमासी तप उपवास ते रे, असीय अधिक शत थाय ।
साढ त्रिमासी तप वीरइ कीयऊ रे, दोइ वेला सुखदाय, श्रीम० ६
शत पंचास दिवस हुवइ तेहना रे, दोइ मासी पट्वार ।
साठ अधिक दिन तेहना तीनसऊ रे, तप उपवास उदार, श्रीम० ७

दोइ दउढमासी तप कीधउ वली रे, तेहना नेऊ उपवास।
मासखमण बारह महावीरजी रे, करि अभिग्रह उल्हास, श्रीम० ॥८॥
तीनसय साठ दिवस हुवइ तेहना रे, मासखमण परमाण।
पखखमण बिहुत्तर कीधा वली रे, निरमल चरण निधान, श्रीम० ९
सहस एक उपवास अनइ असी रे, पखखमणना होइ।
एक रात्रिक प्रतिमा बारह धरी रे, छत्रीस तपदिन जोइ, श्रीम० १०
त्रिसय अनइ गुण त्रीस वले कीया रे, छट्ठ तप कसमल छोड।
तसु उपवास अठावन च्यार सऊ रे, जाणेवा परचंड, श्रीम० ॥११॥
भद्र महाभद्र प्रतिमा साचवी रे, सर्वतोभद्र उपवास।
बारवरस खट मास इक पखवली रे, इण परि तप अभ्यास, श्रीम० १२
बार वरस खट मास इक पख विचरई रे, प्रभुजी पारणा कीध।
गुणपचास दिवसवलि तीनसऊ रे, सुजस घण तिण लीध, श्रीम० १३
इम तपना दिन सहु ए एतला रे, सहस च्यारि उपवास।
छासठ नइ इक सय अधिकेरडा रे, चउविहार सुविलास, श्रीम० १४
इणपरि च्यारि करम चकचूरिनई रे, पाम्यऊ केवल नाण।
श्रीजिणचंदसूरीसर इम कहई रे, आज भला सुविहाण, श्रीम० ॥१५॥

इति श्रीमहावीरजिनवर तपस्यादिनमान गीत–

७–श्रीमहावीर देवानंदा गीत।

(ढाल......)

माहणकुंड महावीरजी रे, देखी देवाणंदा माइ, मेरे मोहन !।
बोलाइ सुत बिरुदावली हो लाल, दरसण तुम्ह सुखदाय, मेरे मोहन
वीर सुणो मुझ वालहा हो लाल,
लालन हूँ बलिहार, मेरे मोहन !।
तुम्ह ऊपरि थऊ वारणइ हो लाल,
वल्लभ सुणि सऊ बार, मेरे मोहन ! ॥ २ ॥ आंकणी
सुंदर रूप सुहामणऊ रे,
सहज सुकोमल देह, मेरे मोहन !।
हसत वदत तुम हेजसुं हो लाल,
निरख्यां जागइ नेह, मेरे मोहन ! ॥ ३ ॥

मूरति मोहन वेलडी रे,
मन मेल्हणीय न जाय, मेरे मोहन ! ।
ते स्यउ मोहन तइ कियऊ हो लाल,
विरते मोहि वताय, मेरे मोहन ! ॥ ४ ॥

पोन्हऊ प्रगट्यऊ दूधनऊ रे,
सुर नर असुर समक्ख, मेरे मोहन ! ।
प्रेम किसऊ ते पाछलऊ हो लाल,
कहो प्रभु ते परतक्ख, मेरे मोहन ! ॥ ५ ॥

जिणवर कहइ ए नेहल रे,
रह्या उअरइ छयासी रात, मेरे मोहन !
तुम्हनइ हेज घणऊ तिणइ हो लाल,
हुं सुत तूं मेरी मात, मेरे मोहन ! ॥ ६ ॥

वीर तणी वाणी सुणी रे,
फहइ इम अम्हां तात, मेरे मोहन ! ।
वीर प्रभु हूआ म्हे हिवइ हो लाल,
म्हे बेऊं जगत्र विख्यात, मेरे मोहन ! ॥ ७ ॥

एम कहीनइ आदरइ रे,
चतुर महाव्रत चा(र)ह चा(र)ह, मेरे मोहन ! ।
नेह इसऊ जगि जाणीयइ हो लाल,
मा पिउ सुत त्रिहुं मांहि, मेरे मोहन ! ॥ ८ ॥

तीने एक मत थई रे,
पाम्यऊ परमाणंद, मेरे मोहन ! ।
श्रीजिणचंद कहइ इसुं रे लाल,
द्यो मुझ चिरि आणंद, मेरे मोहन ! ॥ ९ ॥

वीर सुणो मुझ वालहा हो लाल ।
इति श्रीमहावीर-देवाणंदा गीतं । श्रीरस्तु ।

अणहिल्ल पत्तन मंडन

८–शांति जिन स्तवन

(राग केदारा गौडी)

देखउ माई! आसा मेरइ, मनकी सयल फली रे।
उलट अंगि न माइ मेरउ, प्रभुवान चडावइ रे,
मोहन सरूप रे, सेवउ श्रीसंति जिनराय ॥ १ ॥ देखउ०।
सुरतरु अंगणि सफल फलयउ, पिसुन लुलइ मेरइ पाय,
नवनिधि रिद्धि सिद्धि संपद भली, सहज मिली मुझ आय
॥ २ ॥ देखउ०।
पूरव भव राख्यऊ सरण पारेवउ, ए जस त्रिभुवन गाइ।
महिर करउ सेवक भणी, जिम दुख दूरि पलाइ ॥३॥ देखउ०।
जनम जिणंद तणइ असिव दम्यउ, तिण नाम संति सुहाइ।
नीकीहो लीला प्रभु! ताहरी, चक्रि जिनराज कहाइ
॥ ४ ॥ देखउ०।
अणहिल्ल पाटणि भेटियउ, चरण नमुं चित लाइ।
श्रीजिनचंदसूरि इम भणइ, नितु नितु तेज सवाइ ॥५॥ देखउ०।

९–पार्श्वजिन लघु स्तवन

जगदानंदन जिनवर पाया, पाया परम प्रमोद पसाया।
साया संतति संपति साधी, साधीना हवइ जे अपराधी ॥१॥
आपणा पूं जिणसुं प्रेरीजइ, रीजइ जउ मूरति देखीजइ।
देखीजइ आवइ सुभ भावइ, भावइ जे मनि ते सवि पावइ ॥ २ ॥
अनुपम रूप त्रिजगजन तारण, रण विवाद प्रमाद निवारण।
वारण कुमत महीरुह भंगइ, भंगइ विविध भजउं प्रभु रंगइ ॥ ३ ॥
पावन वावन चंदन सारइ, कुंकुम अगरु कुसुम घनसारइ।
रचइ भगति जे धन अनुसरइ, ते दुख दुरगति मूल विसारइ ॥४॥
तुझ पद पंकज मुझ मन भमरउ, लीण रहाउ छइ ऊउ इणि भमरउ।
मइगल विंझ घणइ ज्युं माचइ, वदरी वन तिम किमइ न राचइ ॥५॥

मधुर सुधारस सम जसु वाणी, (वाणी) ते मुझ मनि अधिक सुहाणी।
अखलित ललित अमित गुणखाणी, भलइ भलइ सो पुरिसादाणी ॥६॥
वामानंदण नयणाणंदण, कामित दान कलपतरु कंद ।
निरमम निरमद नइ निरदंद, जयउ जयउ जिणसासण जिणचंद ॥७॥
इति श्रीपार्श्वनाथ लघुस्तवनं, कृतं सवाई जुगप्रधान
श्रीजिनचंदसूरिणा । (राजलाभ लिखितं)

१०—शत्रुंजयमंडन नाभेयजिन हिंडोलणा गीत ।

ऐ मेरे जिणवरके हरष हिंडोलणइ, सुकृत हिंडोलणइ सखि
खेलइगी सुंदरी ॥ आकणी ॥

सुभ भागि सुंदर नत पुरंदर, प्रगुण सुगुण निवास ।
सिरिनाभिनंदन त्रिजग वंदन, सुजस चंदनवास ॥
सिरि विमल भूधर सबल सिंधुर, खंध हरि संकास ।
मरुदेवि उर सिरिहंस अकलित, सकल पूरइ आस ॥ १ ॥ ऐ मेरे० ।

भवभमण विरमण दुरित दरगण, दमण कुसल सुगेह ।
अति अचल अवर कुतीरथ गिणी, भ्रही परम तीरथ एह ॥
देखतां दरसण नयण विकसति, प्रीति पुलकति देह ।
पुंडरीक गिरिवरि जयउ जिहां सिरिनाभिनंदन रेह ॥ २ ॥ ऐ मेरे० ।
इणि शिखरि शिवपुरि सुघरि पहुता, सधर साधु अनेक ।
तिणि सिद्धक्षेत्र प्रसिद्ध शत्रुंजय, पुण्य गुण अ(ति)रेक ॥
निज मुखइ सीमंधर वखाणति, महि महिम सुविवेक ।
जे करइ विधिसुं जात्र मानव, लहइ ते जस एक ॥ ३ ॥ ऐ मेरे० ।
इहां ध्यान सहित सुध्यान धरतां, पुण्यतरु अंकूरि ।
तिरि निरय दुरगति दुरित रुंधइ, सुगति पंथ पडूरि ॥
ए महिम जाणउ जस वखाणउ, करउ पातक दूरि ।
सिरि रिसह जिणवर चरण सेवक, भणइ जिणचंदसूरि ॥४॥ ऐ मेरे०

इति श्रीशत्रुंजयगीतं । श्राविका केलि पठनार्थं. शुभं भवतु ।
(पत्र १ तत्कालीन लिखित. यति सुमनजी संग्रह. बीकानेर)

१३ घात्वीयपंचतीर्थीगतपंचजिनस्तवन.

(सं. द्रुतविलंबितवृत्त)

कनककेतककेसरदीधितिं, मिलितमुक्तिमहासुखसन्ततिम्।
विदितविश्वपतिं विगतानृतं, नमत नाभिभवं नयनामृतम् ॥ १ ॥
सुमुखगोमुखयक्षवरेण यः, समनुसेवित आदिमतीर्थपः।
दमदयापर कामकलाऽजितः, शिवरमां ददतात्स वृषाङ्कितः ॥ २ ॥
मृदुमृगांकमहाभवभीतिभिद्-गगननीरधिचापतिनुस्तवित्।
कलकुमारककांच(न)लकांतिजित्,
विजयतां जिनशांतित्रिकालवित् ॥ ३ ॥
सकलसद्गुणरत्नकरण्डकं, भवमहोदधितारतरण्डकम्।
सपदि वारितवादवितण्डकं, स्मरत शान्तिजिनेशमखंडकम् ॥ ४ ॥
विगतविस्तरधामविरामकं, सुखकलाजिततापनधामकम्।
नतसुरासुरशङ्करनामकं, विघनमार्जनतारुतकामकम् ॥ ५ ॥
घनघनाघनकज्जलकासितं, परमकेवलभावविभासितम्।
नमितनिर्जरराजनरेश्वरं, भजत सुन्दर! नेमिजिनेश्वरम् ॥ ६ ॥
सकलमंगलमूलमपापकं, विदलिताखिलकर्मकलापकम्।
धरविभाभरभासुरभालकं, प्रणत पार्श्वपतिं परपालकम् ॥ ७ ॥
तव दिनेश! दिनेशसमाकृति-र्जनितलोकसुकोकचमत्कृतिः।
रुचिररोचिकलापकलाधृतिः, कृतकुबोधतमोहरणाद्दतिः ॥ ८ ॥
मथितमन्मथमन्युरसङ्कथं, जरितजन्मजरामरणव्यथम्।
सघलसञ्जितसंयमसद्रथं, विनुत धीरजिनं धृतसत्पथम् ॥ ९ ॥
तरुणतप्तहिरण्यसमत्विषं, क्षरितरत्यरतिप्रभृतिद्विषम्।
विकटसङ्कटकोटिपराङ्मुखं, हृदि विधत्त जिनं विलसत्सुखम् ॥१०॥
इति जगद्गुरुपञ्चकसंस्तव-स्सविनयं 'जिनचन्द्र' कृतस्तवः।
सुकविचित्तकृतानघसम्मदः, प्रतनुतात् सुगुणसन्ततिसम्पदः ॥ ११ ॥
इति श्रीघात्वीयपञ्चतीर्थीगतजिनपञ्चकस्तवनम्।

१४ पार्श्वनाथस्तवनम् ।

पदद्वयासक्तनखप्रभूता, अभीषवो यस्य परिप्रभूताः ।
ऊर्द्ध्वं प्रयान्ति प्रतिभासमानाः, सूर्यस्य जेतुं प्रतिभा-समानाः ॥ १ ॥
वीर्यादिहार्यादितमन्युनेव, रक्ता नितान्तं खलु मन्युनेव ।
अयं जनं तापयति प्रमोदा-दसत्तु सत्तु प्रभु(शः)पदः प्रमोदात् ॥२॥
पदद्वयं यस्य विभाति कामं, सरोजसम्भारमिव प्रकामम् ।
सुरेन्द्रनागेन्द्रकृतप्रणामं, स्तवीमि पार्श्वं सुगुणाभिरामम् ॥ ३ ॥

मुदे सोऽस्तु पार्श्वो जिनो मे विशालः,
सदा योऽष्टदेहोऽभवच्छर्मकालः ।
अर्हेर्न(?र)प्रभूतस्य सप्तास्य चूडा-
मणिर्विम्बतोऽष्टकर्मच्छिदे हि ॥ ४ ॥

स्वच्छः श्रीशशिगच्छमण्डनमणिर्गाम्भीर्यधैर्योदधिः,
श्रीमच्छ्रीजिनपूर्वको गुणनिधिर्माणिक्यसूरिर्गुरुः ।
शिष्यश्रीजिनचन्द्रसूरिभिरिति सम्यक् स्तुतो भक्तितः
श्रीपार्श्वः प्रददातु निर्मलफलं त्रैलोक्यचूडामणिः ॥५॥

१५ जोगी वाणी

(अध्यात्मज्ञानगर्भितसज्झाय)

काया नगरी कोट सयल तिहां, अष्ट बुरज नव द्वारं ।
सहस बहुत्तरि राणी रमतां, राइण (रावइन) विचरत वारं ॥ १ ॥
जोगी हो भूलि म भरम संसारं । आंकणी ।
यहु घट काचउ कूड म राचउ, कीजइ जिनधर्म सारं ॥१॥ जोगी हो० ।
चीर कपूर आसन कि पटंबर, ताल सु अमृत हारं ।
देखत धिग धिग सयल संगत ए, कीटी हुइस्यइ असारं ॥२॥ जोगी०
काचउ रे कुंभ भर्यो जिम नीरइ, होइ न विणसत वारं ।
तेम अथिर तनु छीजइ खिण खिण, कीजइ पुण्य अपारं ॥३॥ जोगी०
जडिय न औषध मंत्र न मूली, तंत्र न जंत्र जनोई ।
जनम मरण जरा दुख वारण, राखणहार न कोई ॥ ४ ॥ जोगी हो०

नव त(त्व)त मेरी कंगुरी (किन्नरी)रे, जीवदया तंत सारं।
जे कंगुरी(किन्नरी)वावइ अरिहंत ध्यावइ, ते पावइ भवपारं ॥५॥ जो.
वाणी श्रुत रंग सिंगी पूरं, नासइ दुष्कृत पूरं।
कानइ मोरइ तप मुद्रा दीपइ, जीपइ चंदनइ सूरं ॥ ६ ॥ जोगी०।
समता अगि विभूति लगाउं, निनइ जटासु रखाउ।
मेखलि मौनि महाव्रत कंथा, पहिरि परमपद पाउं ॥ ७ ॥ जोगी०।
शील गु(ण)ण्ड (?) तिन डंपति जोगवटउ, दीनउ गुरु हितकारं।
ज्ञान मढी थिर आसन वइठउ, मंत्र ज(पइ)पुं नवकार ॥८॥ जोगी०
भावना भूमि खिमा मोरी सिज्या, सोवत सयर सुरंगो।
सुगुरुवचनसुणी मोहनिद्रामिसि, राव(?)लणी सिवरंगो ॥९॥ जोगी०
खपर खाइ संघ(संथा) रइ सोवइ, भार जटा सिव धारइ।
जोगी नाम निगोवइ कां रे, जिणमत विण भ(व)हारइ ॥१०॥जोगी०
आदीसर जिनशासन जोगी, नेमिनइ थूलिभद्र राया।
जेहनइ नामइ पाप पुलायइ, निर्मल होवइ काया ॥ ११ ॥ जोगी०
पूरि मनोरथ वीर जोगीस, 'ढिलीपुर' प्रभु (राया) जाणी।
*जोगी वाणी 'जिनचंद सूर' हि, रगइ एम वखाणी ॥ १२ ॥ जोगी०

*पाठांतर-श्रीजिन चंदसूरिसर इणपरि, जोगीकुं समझाया ॥१२॥ जो०

चरित्रनायकना शिष्य महोपाध्याय श्रीरत्ननिधानजी गणिवरकृत.

गुरुगुणगीत. देशी भर्तीनी—

जुगवर श्रीजिनचंदजी, जगि जिनसासन चंद रे।
प्रहसमे ऊठी पूजिये, कामित सुरतरु कंद रे॥ १॥ जुग०।
संवत पनर पंचाणुये, श्रीवंत साह मल्हार रे।
मात सिरियादेवी जनमियो, रीहड कुल सिणगार रे॥२॥ जुग०।
संवत सोल चिडोतरे (१६०४), जाणी जेणे अथिर संसार रे।
हाथे जिनमाणिकसूरिने, संग्रह्यो संजम भार रे॥ ३॥ जुग०।
वयर कुमार तणी परे, लघु वये बुद्धि भंडार रे।
गुरुकुलवासे वसि पामियो, प्रवचन सागर पार रे॥ ४॥ जुग०।
संवत सोल बारोत्तरे, जेसलमेर मझारि रे।
भाग्य बले सूरि पदवी लही, हरखिया सवि नर नारि रे॥५॥ जुग०।
कठिण क्रिया जेणे ऊधरी, मांडियो उग्र विहार रे।
सूरि जिनवल्लभ सारिखो, चरण करण गुण धार रे॥६॥ जुग०।
पाटण सोल सतरोत्तरे, च्यार पसी गच्छ साखि रे।
खरतर बिरुद दीपावीयो, आगम अक्षर दाखि रे॥ ७॥ जुग०।
सोरिपुरे हथिणाउरे, विमलगिरि गढ गिरिनारि रे।
तारंग अरबुद तीरथे, जात्रा करी बहु वारि रे॥ ८॥ जुग०।
अकबर साहि परिखियो, कसवटि कंचण जेम रे।
पूज्यनी मधुर देसना सुणी, रंजियो साहि सलेम रे॥९॥ जुग०।
सात दिवस धरतानियो, मांहि दुनिया अभय दान रे।
पंच नदीपति साधीया, वाधियो अति घणो वान रे॥१०॥ जुग०।
राजनगर प्रतिष्ठा करी, सबल मंडाण गुरुराई रे।
संघवी सोमजी लाहिनो, लाह लिये तिणे ठाई रे॥११॥ जुग०।

सुप्रसन्न जेहनै मस्तकै, गुरु धरे दक्खिण पाणि रे।
तेह घरे केलि कमला करे, मुख वसे अविरल वाणि रे ॥१२॥ जुग०।
दरसनी जिणे मुगता करी, सोल सित्तर वासे रे।
आविया नयर बिलाडए, सुगुरु रह्या चउमासे रे ॥१३॥ जुग०।
दिवस आसू वदि बीजने, ऊचरी अणसण सार रे।
सुरपुरि सुगुरु सिधारिया, सुर करे जय जयकार रे॥१४॥ जुग०।
नाम समरणे नवनिधि मिले, सवि फले संघनी आस रे।
आधि ने व्याधि दूरे टले, संपजे लील विलास रे ॥१५॥ जुग०।
केसर चंदन कुसुमसुं, चरचतां सहु गुरु पाय रे।
पुत्र संतान परिघल हुवे, दिन दिन तेज सवाय रे ॥१६॥ जुग०।
श्रीजिनचंदसूरीसरु, चिर जयउ जुगह प्रधान रे।
इणिपरे गुरु गुण संथुणे, पाठक 'रत्न निधान' रे ॥ १७॥ जुग०।

इति श्रीगुरु गीतं, संवत् १६७६ वर्षे लिखितं.

કર્યા છે, જેમનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આગળ લખવામાં આવશે. પ્રત્યેક શિષ્યના અગર ઓછામાં ઓછા પાંચ-પાંચ શિષ્ય પ્રશિષ્યોનું અનુમાન કરવામાં × આવે તોએ એ સંખ્યા લગભગ ૫૦૦ની થાય છે. તદુપરાંત એ સમયે બીજી પણ કેટલીયે શાખાઓ વિદ્યમાન હતી. જેવી કે જિનદત્તસૂરિ-સંતાનીય, જિનકુશલસૂરિ પરંપરા, ક્ષેમકીર્તિ શાખા, સાગરચન્દ્રસૂરિ શાખા, જિનભદ્રસૂરિ શાખા, જિનકીર્તિરત્નસૂરિ શાખા, જિનહંસસૂરિ શાખા, અને જિનમાણિક્યસૂરિ શાખા+

×સૂરિજીના સમયમાં એમનાં પ્રશિષ્યોનાંય પ્રશિષ્યો વિદ્યમાન હોવાના પ્રમાણો મળે છે. જેમકે ઉપાધ્યાય શ્રીસમયસુંદરજી સૂરિજીના પ્રશિષ્ય હતા અને તેમના શિષ્ય વાદી હર્ષનંદનજીના શિષ્ય જયકીર્તિજી આદિને પણ સૂરિજીએજ દીક્ષા આપેલ. સૂરિજીના કેટલાક શિષ્યોના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો આદિની સંખ્યા ૧૦-૧૫ સુધીની મળી છે, છતાં અમે સાધારણ રીતે કેવળ ૫ તરીકેજ ગણેલી છે.

+ એક પ્રાચીન પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે કે-આ સૂરિજીએ એકજ નંદિમાં ૬૪ સાધુએ ને દીક્ષા આપેલ અને ૧૨ મુનિઓને "ઉપાધ્યાય" પદપ્રદાન કરેલ. આજ ગ્રંથના પ્રકરણ ૩ના ૨૬ મા પૃષ્ઠપર એમના ૯૪ શિષ્ય હોવાનો ઉલ્લેખ કરાઈ ચૂકેલ છે, એમાથી નિમ્નલિખિત ૬ નામ અમને મળેલ પણ છેઃ-

(૧) કવિ કનક—મેઘકુમાર ચૌઢાળીયાના કર્તા.

(૨) વિનયસોમઃ—એમનો "ફલોધી પાર્શ્વસ્તવ" ગા. ૧૭નો અમારા સંગ્રહમા છે. એમના શિ૦ સોમસુન્દર શિ૦ અમર કૃત 'વિવાહ પડલ' (પત્ર ૧૫) મળે છે.

(૩) વા૦ વિનય સમુદ્રઃ—એમનુ "ઋષભભરતસ્તવ" ગા. ૨૨નું અમારા સંગ્રહમાં છે એમના શિષ્યો વા૦ હર્ષ (વિશાલ) શીલ, ગુણરત્ન આદિ કેટલાય હતાં. હર્ષવિશાલજીના શિષ્ય ઉ. જ્ઞાનસમુદ્રના શિષ્ય વા૦ જ્ઞાનરાજના શિષ્ય લબ્ધોદયજી સારા કવિ હતા એમનાઃ "પદ્મિની ચરિત્ર ચોપાઈ"

આ બધી શાખાઓમાં તે સમયે સારા સારા વિદ્વાન ઉપાધ્યાય

(સં. ૧૭૦૭ ચૈત્રી પૂનમ), ગુણાવલી ચૌપાઈ (ઉદયપુર) મલય સુંદરી ચોપાઈ, ધુલેવા ઋષભદેવ સ્તવન ઉપલબ્ધ છે. આ (પદ્મિની ચરિત્ર) ચોપાઈમાં એમણે આ અગાઉ અન્ય ૬ ચોપાઈઓ લખ્યાનો ઉલ્લેખ છે એમના શિ૦ જ્ઞાનસાગર, શિ૦ રત્નધીર કૃત "ભુવન દીપક ટબો" (સં. ૧૮૦૫નું જૈ૦ સા૦ સં૦ ઈ૦) મળે છે વા૦ વિનયસમુદ્રજીના બીજા શિષ્ય ગુણરત્નજીએ રચેલ 'કાવ્ય પ્રકાશ ટીકા' (સં. ૧૬૧૦ જેઠ વદ ૭, શિષ્ય રત્નવિશાલ નિમિત્તે). અને 'સારસ્વત ક્રિયા ચંદ્રિકા' (સં. ૧૬૪૫ ભુવન૦ ભં૦ પત્ર ૪૪) ઉપલબ્ધ છે, એમના શિષ્ય રત્નવિશાળ કૃત 'રત્નપાલ ચૌ૦' (સં. ૧૬૬૨ મહિમાપુર, ભુવન૦ ભં૦ માં) અને એમણે લખેલ પ્રશસ્તિ સં. ૧૬૬૬ ભાદરવા સુદ ૩ વીરમપુરની (નાહર લેખાંક ૧૦૨૫ છે, એમના શિષ્યના પ્રશિષ્ય મહિમોદય કૃત 'પંચાંગાનયન વિધિ' ગાથા ૫૪ (સં. ૧૭૨૩ ભાદરવા સુદ ૭) ઉપરાંત ગ્રુવ શ વૃત્તિ.અને તીર્થ તરંગિણી મળે છે. સં. ૧૬૩૦માં શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી ના આદેશથી 'સંપ્રતિ સંધિ' (પત્ર ૪ સ્વામી નરોત્તમદાસજી એમ. એના સંગ્રહમાં) બનાવી એમની વિશિષ્ટ કૃતિ "નમસ્કાર પ્રથમ પદ અર્થાઃ" 'અનેકાર્થ રત્ન મંજૂષા'માં છપાએલ છે એમના શિષ્ય વા૦ રત્નવિશાલ શિ૦ ત્રિભુવનસેન શિ૦ મતિહંસ શિ૦ મતિમોદયજી પણ સરસ કવિ હતા. એમનો 'શ્રીપાલ રાસ' (સં. ૧૭૨૨ માગસરની (?) તેરસ, જહાનાબાદ), ગણિત સાઠિસૌ, જન્મપત્રી પદ્ધતિ (પત્ર ૧૧૪ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં) બ્રહ્મપક્ષ ગ્રહઉપાનયન ચો૦ ગાથા ૪૬ (સં. ૧૭૩૧ માઘ સુદ ૫ સાંગાજી હેતવે રચિત (સંગ્રહ નં૦ ૧૨૫) આદિ ગ્રંથ પ્રાપ્ત છે. ત્રિભુવનસેનના ગુરૂભાઈ લબ્ધિવિજય એમના વિદ્યાગુરૂ હતા.

(૪) ભુવનધીર—અમારા સંગ્રહની આદિનાથ સ્તોત્રની લેખન પ્રશસ્તિથી જાણવા મળે છે કે એ પણ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીના શિષ્ય હતા.

(૫) વા૦ કલ્યાણધીરઃ—તેઓ પારખ ગોત્રના, સારા વિદ્વાન હતા. એમણે રચેલ "સાધુ સજ્ઝાય" ગા૦ ૬૮ પત્ર ૩, ચતુર૦ સં૦ મા છે.

અને સાધુઓ સેંકડો હતા. એમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને પણ

એમના શિષ્ય (૧) ધર્મકીર્તિ કૃત " જય વિજય ચોપાઈ " (સં. ૧૬૪૧ વિજયાદશમી આગરા) ઉપલબ્ધ છે, (૨) શિ. ભણશાલી ગોત્રીય વા૦ કલ્યાણલાભજી હતા, એમના શિષ્ય (A) કમલકીર્તિ રચિત જિનવલ્લ૦ સૂરિજીકૃત વીર ચરિત્રનું બાળા૦ (સં. ૧૬૯૮ શ્રા. કૃ. ૯ ના જૈસલમેરમાં રચેલ અને લખેલી પ્રતિ બાબૂ અમરચન્દજી બોથરા નાથનગરના સંગ્રહમાં છે), મહીપાલ ચરિત્ર (સં. ૧૬૭૬ વિજયાદશમી હાજીખાનદેરા-સિંધ, એમનાજ શિષ્ય ચારિત્રલાભ લિખિત, જયચન્દજીના ભંડારમાં છે) "સપ્તસ્મરણ બાળાવબોધ" અને "કલ્પસૂત્ર ટબાર્થ" પત્ર ૯૯ (સં. ૧૭૦૧ મરોટમાં શિ૦ ચારિત્રલાભ પઠનાર્થે લિખિત જયચન્દજીના ભંડારમાં છે) એમના શિષ્ય સુમતિલાભ, શિ. સુમતિમંદિર, શિ. જયનંદન શિ૦ લબ્ધિસાગર કૃત "ધ્વજ ભુજંગકુમાર ચૌ." (સં ૧૭૭૦ આશ્વિન વ. ૫, ચૂડા-સોરઠ) ઉપલબ્ધ છે. (B) દર્શનધીરજી એક ઉત્તમ પ્રકારના કવિ હતા, એમણે રચેલ (૧) ભોજ ચૌપાઈ (સં. ૧૭૨૯ના મહા વદિ ૧૦ સોજત, શિ. ધર્મસાગર, આગ્રહથી (૨) લીલાવતી રાસ (સં. ૧૭૨૮ સોજત) (૩) પૃથ્વીરાજ કૃત વેલિ બાળા૦ (સં. ૧૬૯૬ વિજયાદશમી શિષ્ય ભાવસિંહના આગ્રહથી, નાહરજીના સંગ્રહમાં ગુટકા નં. ૯૦) (૪) ઉદ્યમ કર્મ સંવાદ ૪, 'અભિધાન ભાષા ટીકા' (જોધપુર, વર્દ્ધમાન ભં૦ ગુ૦) શીલવતી રાસ (સં ૧૭૨૨) રાજર્ષિ કૃતકર્મ ચૌપાઈ (૧૭૨૮) અને ચૌવીસી (સં. ૧૭૨૯) અને કુશળલાભ કૃત વન (વચ) રાજર્ષિ ચૌ૦ (સં. ૧૭૫૦, જય૦ ભં૦), મતિસ્તવ (સં ૧૭૧૬ જેસલમેર) મળે છે. અને અનેક સ્તવનાદિ પણ ઉપલબ્ધ છે, (C) કનકવિમલ, એમનું નામ " વેલિ-બાળા૦ 'ની પ્રશસ્તિમાં છે. (૫) ધર્મ પ્રમોદ—એમની કૃતિ "મહાશતક શ્રાવક સન્ધિ' અમારા સંગ્રહમાં છે "લઘુ શાન્તિસ્તવન વૃત્તિ" અને ' ચૈત્યવન્દન ભાષ્યવૃત્તિ (તત્ત્વાર્થ દીપિકા" સં. ૧૬૬૪ પોસ વદ ૧૦) બીકાનેર જ્ઞાન ભંડારમાં છે.

(૬) હેમરંગ—એમણે લખેલ "બન્ધસ્વામિત્વ સ્તવાવચૂરિ" શ્રી પૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે. એમના શિ૦ વિનયપ્રમોદ શિ૦ મહિમાસેન લિખિત

સૂરિજીએ દીક્ષિત કરેલ હતા.* એ બધાંની સંખ્યા પણ ઓછામાં ઓછી એટલીજ માની લઇએ તો જરાય અતિશયોક્તિ નહીં થાય.

સૂરિજીએ દીક્ષા આપેલ સાધ્વીઓના નામોની તથા 'નન્દિ' ઓની સંખ્યા હજુ અમને પ્રાપ્ત થએલ નથી, એથી એમની સંખ્યા વિષે બરાબર નિર્ણય નથી કરી શકતા, પરંતુ સાધુ-સંઘથી સાધ્વીઓની સંખ્યા ઓછી તો નજ કહી શકાય. આ (સાધુના) આંકડાથી અગર સંખ્યાની કાંઈક ન્યૂનતાય રહી ગઈ હોય તો પણ પૂર્વ દીક્ષિત આજ્ઞાનુવર્ત્તિ સાધુ અને સાધ્વીઓની સંખ્યા મેળવીએ તો કુલ ૨૦૦૦ થી વધુ તો સિદ્ધ થાય છેજ.

'વિહાર પત્ર'ની સાથે જે ૪૪ નન્દિઓના નામ છે, એ નામ પણ અનુક્રમે લખેલ છે, એ એક મહત્તાની વાત છે. એથી એ સમયના તમામ વિદ્વાનોનો દીક્ષા સમય નિર્ણિત કરવામાં બહુજ સુગમતા અને સહાયતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને જો એની સાથે સંવતાનુક્રમ હોત, તો તો સોનામાં સુગંધ ભળ્યા જેવું બનત, અસ્તુ !

પ્રતિ મહિમા ભં૦ બં૦ નં. ૨૦ માં છે.

શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિ શાખામાં બીજા પણ કેટલાય વિદ્વાનો અને કવિઓ થયા છે. સ. ૧૭૦૦ મા જિનરંગસૂરિથી ગચ્છભેદ થયો, એ સમયથી કુશલધીરજી આદિ અને તે ઉપરાંત જિનમાણિક્યસૂરિજીનો શિષ્ય-પરિવાર આખોય એમનો આજ્ઞાનુયાયી બની રહ્યો હતો.

* 'ક્રિયોદ્ધાર નિયમ પત્ર'થી જાણવા મળે છે કે તે સમયે દીક્ષા દેવાનો અધિકાર ગચ્છનાયકનેજ હતો, અને જો કોઈ અન્ય ઉપાધ્યાય આદિ દીક્ષા આપતા તો પણ તે તેમની આજ્ઞા વડેજ, અને તેમાયે ખાસ કરીને મોટી દીક્ષાનો સૂરિજીજ આપતા. જિનસિંહસૂરિજી દીક્ષિત ગજસમુદ્રજી અને સિદ્ધસેનજીને પણ મોટી દીક્ષા શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીએજ આપેલ.

અમો આ પ્રકરણમાં નન્દિ-અનુક્રમ પ્રમાણેજ સૂરિજીના શિષ્ય સમુદાયનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપીશું:—

(૧) સકલચન્દ્ર ગણિ—તેઓ જાતે ઓસવાળ રીહડ ગોત્રીય અને સૂરિજીના પ્રથમ શિષ્ય હતા. આગરાથી આપેલ સં. ૧૬૨૮ ના પત્રમાં કે જે આ ગ્રંથના પ્રકરણ ૫ પૃ. ૫૪માં છાપેલ છે, એમનું નામ છે.+ એમણે રચેલ એક ગહૂંલી ગા. ૭× ઉપરાંત હજુ સુધી કોઈ બીજી કૃતિ મળી નથી. એમની ચરણપાદુકા બીકાનેરથી ૪ કોશ "નાલ" નામક ગામમાં સૂરિજી સ્થાપિત વિદ્યમાન છે, જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે—

"........वर्षे.............सुदि ३ दिने शनौ सिद्धियोगे श्रीजिनचन्द्रसूरि शिष्य मुख्य पं० सकल..............चरण पादुका श्रीखरतरगच्छाधीश्वर युगप्रधान प्रभु श्री.......... श्रीजिनचन्द्रसूरिभिः प्रतिष्ठित..................हड जयवंत लूणाभ्यां कारिते ॥"

સ્તૂપના ગોખલાનું મુખ બહુ સંકીર્ણ હોવાથી આ લેખ

+પરંતુ તે પત્રમાં એમનું નામ સૂરિજી પછીના સાધુઓમાં ચોથા નંબરે છે એથી સહેજે શંકા થાય કે મુખ્ય શિષ્ય હોવા છતાં સૂરિજીએ પોતે એમનું નામ ચોથા નંબરે કેમ લખ્યું? એના સમાધાનમાં સમજવાનું કે એ પત્રમાં જણાવેલ આણંદોદયાદિ મુનિઓ સૂરિજીના શિષ્ય ન હોવા છતાં સૂરિજીના આજ્ઞાનુયાયી હોવા સાથે સકલચંદ્રજીથી પર્યાયે વૃદ્ધ હતા એટલેજ સકલચંદ્રજીનું નામ ચોથા નંબરે લખેલ છે (ગ્રં. સં.)

×સં. ૧૯૮૬ માં જ્યારે રતલામથી શેઠ શ્રીનથમલજી આદિયા પરમ-પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિજીના દર્શનાર્થે બીકાનેર આવ્યા હતા ત્યારે એમના ધર્મપત્નીએ વ્યાખ્યાનમાં આ ગહૂંલી ગાઈ હતી, અમે એ સંગ્રહી રાખી છે, એની પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતિ અમને મળી શકી નથી.

ખુબ પ્રયત્ન કર્યા છતાય સંપૂર્ણ વાંચી શકાયો નથી, એટલે એમના સ્વર્ગવાસના સંવતનો નિર્ણય નથી થઈ શકયો

પ્રખ્યાત કવિશ્રેષ્ઠ મહોપાધ્યાય શ્રીસમયસુન્દરજી એમનાજ શિષ્યરત્ન હતા એમનો જન્મ સાચૌર વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતીય શ્રાદ્ધવર્ય શાહ રૂપસીની સુશીલા ધર્મપત્નિ લીલાદેવીની કૂખેથી થએલ હતો નાના ઉમરેજ એમણે સૂરિજી પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરેલુ એમના વિદ્યાગુરૂ વા૦ મહિમરાજજી અને વા૦ સમયરાજજી હતા. એમની કવિત્વ શક્તિ અને વિદ્વત્તાની પ્રતિભા ખુબ ખુબ ખીલી ઉઠી હતી સં. ૧૬૪૯ માં સૂરિજીની સાથે તેઓ સણુ લાહોર પધાર્યા હતા. ત્યા સમ્રાટ અકબરની સભામા સ્વનિર્મિત "અષ્ટલક્ષી" જેવો વિદ્વત્તાપૂર્ણ ગ્રંથ સંભળાવી કૃણણુ સૂરિ રના રાજ વાચકપદ પ્રાપ્ત કર્યાનો ઉલ્લેખ અમે આજ ગ્રંથના આઠમા પ્રકરણમા કરી ચૂકયા છીએ. સિંધ દેશમાં વિહાર કરી મખનૂમ શેખને પ્રતિબોધ આપી પાંચ નદીના જલચર જીવો અને ખાસ કરીને ગાયો.ની રક્ષાનું પ્રશંસનીય કાર્ય કર્યું હતું જેસલમેરમા રાવલ ભીમજીને ઉપદેશ આપી મીના જાતિના લોકો દ્વારા માર્યા જતા "સાંઢા" નામના જીવોની રક્ષા કરાવી હતી. મંડોવર અને મેડતાધિપતિને ખુશ કરી શાસનની શોભામા ખુબ અભિવૃધ્ધિ કરી હતી સં ૧૬૭૧ માં જિનસિંહસૂરિજીએ "લવેરા" (મારવાડ) મા એમને ઉપાધ્યાય પદ આપેલ સં ૧૬૮૭/૮૮ મા દુષ્કાળને કારણે સાધુધર્મમાં કિંચિત શિથિલતા પેસી ગઈ હતી એનો પરિત્યાગ કરી સં. ૧૬૯૧ મા એમણે પુન ક્રિયોધ્ધાર કર્યો હતો. પોતે હજારો સ્તવન બનાવ્યો અને સેંકડો ગ્રંથો રચી સાહિત્યની અમૂલ્ય સેવા બજાવી હતી સાહિત્યની દુનિયામાં એમનુ નામ હરહંમેશને

માટે સુવર્ણાક્ષરે આલેખાએલું રહેશેઃ એમનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર એમની કૃતિઓ સાથે અમે ભવિષ્યમાં પ્રકટ કરીશું * એથી અત્રે વિશેષ લખેલ નથી. સં. ૧૭૦૨ નાં ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ના રોજ અમદાવાદમાં પગથીઆના ઉપાશ્રયે તેઓનો સ્વર્ગવાસ થયો.

સંવતના અનુક્રમે એમની કૃતિઓ આ પ્રમાણે છેઃ—

સં. ૧૬૪૧ ભાવશતક (ખંભાત), સં. ૧૬૪૯ લાહોરમાં અષ્ટલક્ષી (અર્થ રત્નાવલી)×, સં. ૧૬૫૧ જિનકુશલસૂરિ અષ્ટક અને ૨૪ જિન ૨૪ ગુરૂનામ ગર્ભિત પાર્શ્વસ્તવન, સં. ૧૬૫૨ વિજયાદશમી-ખંભાતમાં જિનચન્દ્રસૂરિ ગીત, સં. ૧૬૫૬ અક્ષયતૃતીયા જેસલમેરમાં ૨૭ રાગગર્ભિત સ્તવન, સં. ૧૬૫૭ ચૈત્ર વદી ૪ આબૂતીર્થ યાત્રા સ્તવન, સં. ૧૬૫૮ ચૈત્રીપૂર્ણિમા શત્રુંજય યાત્રા સ્તવન, અને વિજયાદશમીના અમદાવાદમાં સંઘપતિ સોમજીની અભ્યર્થનાથી ચૌવીસી, અને એજ સવતમાં અષ્ટાપદ સ્તવન, સં. ૧૬૫૯ વિજયાદશમી-ખંભાતમા શાંબપ્રદ્યુમ્ન ચૌપાઈ, સં. ૧૬૬૧ ચૈત્રવદી ૫ નાગોરમાં પાર્શ્વનાથ સ્તવન, સં ૧૬૬૨ સાંગાનેરમાં દાનાદિ ચોઢાલિયા×, એજ વર્ષે માહ મહિનામાં ઘંઘાણી (ગાંગાણી) પદ્મપ્રભુ સ્તવન×, સં. ૧૬૬૩ (૪?) રૂપકમાલા ચૂર્ણિ (વૃત્તિ જે. ભં. સૂ.). સં. ૧૬૬૪ ફાગણ આગરામાં કરકંડુ પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ, ચૈત્રવદી ૧૩ ના દુમુહ પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ, જંબૂરાસ (જેસલમેર ભ. સૂ) અને નમિ પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ, સં. ૧૬૬૫ જેઠ સુ ૧૫ નગ્ગઈ પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ, એજ વર્ષે ચૈત્ર(?) સુદિ૧૦ અમરસરમાં ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ×, સં. ૧૬૬૬ મીરમ-

* "સમયસુંદર કૃતિ કુસુમાંજલિ"માં પ્રગટ થઈ ગયું છે.

× આ ચિહ્નવાળા ગ્રંથો પ્રકાશિત થઈ ચુક્યા છે.

પુર (નાકોડા)માં કાલિકાચાર્ય કથાx, સં. ૧૬૬૭ માગસર સુદિ ૧૦ મરોટમાં પૌષધવિધિ સ્તવનx, આજ સાલમાં ઉચ્ચનગરમાં શ્રાવકારાધનાx, સં. ૧૬૬૮ મુલતાનમાં મૃગાવતી રાસ અને માહ સુદિ ૯ના દિવસે અહીંજ કર્મ–છત્તીસી, સં. ૧૬૬૯ સિદ્ધ-પુરમાં પુણ્ય–છત્તીસી, અહીંજ સામાચારી–શતકx, નામે મોટા ગ્રંથની રચનાનો આરંભ કર્યો, સં. ૧૬૬૯ (?) શીલછત્તીસી સં. ૧૬૭૦ આસોજ, અમદાવાદમાં નવવાડ શીલ સજ્ઝાય, સં. ૧૬૭૧ આબૂ સ્તવન, સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં સામાચારી શતકની સમાપ્તિ, એજ અમયે સિંહલસુત પ્રિયમેલક રાસ બનાવ્યો, એજ સંવતમાં પોષ દસમીના રોજ અત્રેજ વિશેષ શતકx, સં. ૧૬૭૨ (૩?) ભાદરવામાં પુણ્યસાર ચૌપઇ, સં ૧૬૭૩ વસંત (પંચમી) મેડતામાંજ નલદમયંતી ચૌપઈ, અને કાર્તિકસુદિ ૫ મે ગાથા લક્ષણ, સં. ૧૬૭૪ માં પણ અત્રેજ વિચારશતક સં. ૧૬૭૬ માગસર રાણકપુર યાત્રા સ્તવન, (સં. ૧૬૭૭ જેઠ વદિ ૫ મે પ્રતિષ્ઠા સમયે મેડતામાં હતા, જૂઓ "જૈન લેખ સંગ્રહ" લેખ ક ૪૪૩), સં. ૧૬૭૭ માહ માસ સાચોરમાં મહાવીર સ્તવન, અહીંજ સીતારામ ચૌપાઈની ૧ ઢાલ, સંવત ૧૬૭૯ ભાદરવા વદિ ૧૧ ગુર્વાવલી પત્ર૧ (સ્વયં લિખિત અમારા સંગ્રહમાં છે.) સં. ૧૬૮૧ નભ (ભાદ્રવ) માસ જૈસલમેરમાં ગણ-ધરવસહી સ્તવન, એજ સંવતમાં અહીંજ વલ્કલચીરી રાસ અને મૌન એકાદશી સ્તવન, સં ૧૬૮૧ કાર્તિકસુદિ ૧૫ ના લોદ્રવપુર યાત્રા સ્તવન, સં. ૧૬૮૨ શ્રાવણ નાગોરમાં શત્રુ-જય રાસx, એજ વર્ષે તિમરીપુર (સંભવતઃ તિંવરી-મારવાડ) માં વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ, સં. ૧૬૮૩ માગસર બીકાનેરમાં આદિનાથ સ્તવન, સં. ૧૬૮૩ (૮૧-૮૯ પાઠાંતર)

અહીંજ શ્રાવક ૧૨ વ્રત કુલક, સં. ૧૬૮૪ શ્રાવણ-લુણકરણસરમાં દુરિયરયસ્તોત્ર વૃત્તિ×, એજ વર્ષે અહીં સંતોષ-છત્તીસી અને કલ્પસૂત્ર પર કલ્પલત્તા × નામક વૃત્તિનો પ્રારંભ, સંવત ૧૬૮૫ ફાગણમાં અહીંજ વિશેષ સંગ્રહ, આજ સાલમાં વિસંવાદ શતક અને બારવ્રત રાસ (જે. ભં. સૂં), સં. ૧૬૮૫ રિણીમાં 'યતિ આરાધના'× અને અહીંજ કલ્પલતાવૃત્તિ પૂર્ણ કરી, સં. ૧૬૮૬ ગાથા સહસી×, સં. ૧૬૮૭ પાટણમાં જયતિહુઅણવૃત્તિ×, એજ વર્ષે ભક્તામર સુબોધિનીવૃત્તિ, અહીંજ વિશેષ શતક લેખન સમય દુષ્કાળ વર્ણન શ્લોક×, સ. ૧૬૮૮ અમદાવાદમાં દુષ્કાળ વર્ણન-છત્રીસી×(ગા ૩૬) અહીંજ કાર્તિક માસે નવતત્ત્વ શબ્દાર્થવૃત્તિ, સં. ૧૬૮૯ અમદાવાદમાજ સ્થૂલિભદ્ર સજ્ઝાય અને રાજધાનીમાં દુઃખિત ગુરુ વચનમ્, સં ૧૬૯૦ ખંભાતમાં સવૈયા-છત્તીસી, સં. ૧૬૯૧ માં અત્રે દશવૈકાલિક સૂત્રપર દીપિકાવૃત્તિ×, કાર્તિકવદિ ૩ થાવચ્ચા ચૌ૦, દિવાળીપર ૪૭ દોષ સજ્ઝાય, સં. ૧૬૯૨ માધવ (વૈશાખ) મહિનામાં અહીંજ રઘુવંશવૃત્તિ, સ. ૧૬૯૩ જેઠમા અમદાવાદ ખાતે સંદેહ દોલાવલિ પર્યાય, સં. ૧૬૯૪ દિવાળીપર જાલોરમાં વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિ, અહીંજ ચોમાસામા ક્ષુલ્લકકુમાર રાસ, સં. ૧૬૯૫ જાલોરમાંજ ચંપકશ્રેષ્ઠી ચૌપઈ, સપ્તસ્મરણ વૃત્તિ (સુખ બોધિકા)×, સં. ૧૬૯૫ ફાગણસુદિ ૧૫ના પ્રલ્હાદન (પાલણ) પુરમા કલ્યાણમંદિરવૃત્તિ×, આકેડમાં ગૌતમપૃચ્છા ચૌપઈ, સં. ૧૬૯૬ નભમાસ (ભાદરવા) વદિ અમદાવાદમાં દંડકવૃત્તિ, આમોજમાં ધનદત્ત ચૌપઈ, સં. ૧૬૯૭ ચૈત્રમાં ત્યાંજ સાધુવંદના, સં. ૧૬૯૮ શ્રાવણ સુદિ ૫ ના રોજ પુંજરત્ન ઋષિરાસ, એજ વર્ષે ત્યાંજ આલોયણ-છત્તીસી, સં. ૧૭૦૦

માહ માસમાં ત્યાંજ દ્રૌપદી ચૌપઈ વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાંય રચી, અહીંજ એમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

સંવત વગરની મોટી અને ઉલ્લેખનીય કૃતિયો નીચે મુજબ છેઃ

(૧) સામાચારી શતક, (૨) સીતારામ ચૌપઇ, (૩) કલ્પલતા ટીકા, (એ ત્રણેનો ઉલ્લેખ ઉપરોક્ત નોંધમાં આવી ગયો છે), (૪) સારસ્વત રહસ્ય, (૫) સેટ્-અનિટ ધાતુ-લક્ષણ સમુચ્ચય (૬) ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી, (૭) વિમલ યમલ સ્તુતિ વૃત્તિ, (૮) અલ્પાબહુત્વ ગર્ભિત સ્તવન સ્વોપજ્ઞ ટીકા*, (૯) ઋષભ ભક્તામર*, (૧૦) દ્રૌપદી સંહરણ* (૧૧) મહાવીર ૨૭ ભવ, (૧૨) ષડાવશ્યક બાળાવબોધ, (૧૩) પ્રશ્નોત્તર પદ વિચાર, જે. ભં. સૂ.) (૧૪) વાગ્ભટ્ટાલંકાર વૃત્તિ, (૧૫) ભોજન વિચ્છિત્તિ ઇત્યાદિ તથા નાના મોટા સ્તવન સજ્ઝાય અષ્ટક આદિ મળીને સેંકડોની સંખ્યામાં અમારા સંગ્રહમાં છે, જેને યથા સમયે પ્રકટ કરવામાં આવશે

ઉ. સમયસુંદરજીના અનેકો વિદ્વાન શિષ્યો હતા, જેનો પરિચય કવિવરના જીવન ચરિત્રમાં આપવામાં આવશે. અહીં તો માત્ર એમના એક ઉદ્ભટ વિદ્વાન શિષ્ય વાદી હર્ષનંદનજીનો થોડો પરિચય આપવામાં આવે છે.

વાદી હર્ષનંદનજી સંસ્કૃતના પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા, એમની વિદ્વત્તાની પ્રશંસા કવિવર પોતે પણ પોતાની કલ્પલતા વૃત્તિ આદિમાં કરે છે. ન્યાય અને વ્યાકરણ વિષયમાં તો એમની વિદ્વત્તા

* કવિવરની સ્વહસ્તલિખિત પ્રતિ સં. ૧૯૮૦ મા જાલોરની અંદર યતિ શ્રીપૂનમચંદજીનો ભંડાર કે જે આચાર્યવર શ્રીજિનભદ્રસૂરિજી સંસ્થાપિત હતો. તેમાં આ સંગ્રહકે જોઈ હતી. દુઃખતો વિષય છે કે આજે એ આખોય ભંડાર કુશિષ્યના હાથે જતા સમૂળો નાશ થઇ ગયો છે.

ખાસ-ઉલ્લેખનીય છે. "ચિન્તામણિ મહાભાષ્ય" જેવા-મહાન ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથોનો એમણે અભ્યાસ કરેલો. એમણે બનાવેલ ૧ મધ્યાહ્ન વ્યાખ્યાન પધ્ધતિ (સં. ૧૬૭૩ પાટણ), ૨ ઋષિમંડલ પ્રકરણ વૃત્તિ ૪ ખંડ (સં. ૧૭૦૫ બીકાનેર), ૩ સ્થાનાંગ વૃત્તિ ગત ગાથા વૃત્તિ (સં. ૧૭૦૫ વા. સુમતિ કલ્લોલની સાથે) લોંખડી ભં. ૪ ઉત્તરાધ્યયન વૃત્તિ સં. ૧૭૧૧ બીકાનેર જ્ઞાન૦, ૫ આદિનાથ વ્યાખ્યાન, ૬ આચાર દિનકર પ્રશસ્તિ, ૭ શત્રુંજય યાત્રા પરિપાટી સ્તવન સં. ૧૬૭૧, ૮ ઋષિમંડલ બાળાવબોધ, ૯ જિનસિંહસૂરિ ગીત, ૧૦ ઉદ્યમકર્મ સંવાદ, ૧૧ પાર્શ્વનેમિ ચરિત્ર. તથા ગૌડી પર્શ્વસ્ત. સં. ૧૬૮૩, અને અન્ય સ્તવન ગહુંલિયો, ઈત્યાદિ ઉપલબ્ધ છે.

(૨) નય વિલાસઃ—એમનું નામ પણ આગરાથી લખેલ પત્રમાં આવે છે. એમણે બનાવેલ લોકનાલ દ્વાત્રિંચિકા બાળાવબોધ (સં. ૧૬૫૪ લિખિત) શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ-જ્ઞાન ભંડાર બીકાનેરમાં છે.

(૩) જ્ઞાન વિલાસઃ—એમના શિષ્ય સમયપ્રમોદજી કૃત (૧) જિનચન્દ્રસૂરિ નિર્વાણ રાસ, (૨) ચૌપર્વી ચૌપઈ (સં. ૧૬૭૩ જૂઠા ગામે પત્ર ૧૪ સ્વય લિખિત) બીકાનેર જ્ઞાન ભંડારમાં છે, (૩) અભયદેવસૂરિ કૃત સાહમ્મીવચ્છલકુલક ટબો (સં. ૧૬૬૧ ફા વ. ૭ વીરમપૂરે કૃત વ લિખિત), (૪) જિનચન્દ્રસૂરિજી ગીત (સં. ૧૬૪૯), (૫) આરામશોભા ચૌપઈ, (૬) અરહન્નક રાસ. (૭) દશાર્ણભદ્ર નવઢાલિયા ઈત્યાદિ નાની મોટી કેટલીય કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

અમારા સંગ્રહમાંની ભગવતી સૂત્ર પ્રશસ્તિ (સં. ૧૬૭૬) પરથી જાણવા મળે છે કે જ્ઞાનવિલાસજીને લબ્ધિશેખર, જ્ઞાન

વિમલ, નયન કલસ આદિ બીજા પણ કેટલાય શિષ્યો હતા

(૪) હર્ષ વિમલ —એમનુ નામ સ ૧૬૨૮ ના આગરા-વાળા પત્રમા આવે છે

એમના શિષ્ય શ્રીસુન્દરજી હતા જેમણે બનાવેલ અગડદત્ત પ્રબધ પત્ર ૯ અમારા સગ્રહમા છે, અને નાની કૃતિઓ પણ કેટલીય ઉપલબ્ધ છે સ ૧૫૬૧ માગસર વદિ ૫ ના લેખમા પણ એમનુ નામ આવે છે (જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સગ્રહ ભાગ ૨)

(૫) કલ્યાણ કમલ —એમનુ નામ પણ ઉપરોકત પત્રમા આવે છે એમના (૧) જિનપ્રભસૂરિકૃત "પટ્ભાષા સ્તવ અવચૂરિ" (પત્ર ૨ અમારા સંગ્રહમા છે) (૨) સનત્-કુમાર ચ તથા નેમિનાથ સ્ત. ઋષભ સ્ત આદિ પણ મળે છે.

(૬) વા. તિલક કમલ —એમના શિષ્ય પદ્મહેમ (ગોલચ્છા ગોત્રીય) હતા + જેમણે વાડી પાર્શ્વનાથ (પાટણ) અને જિનદત્તસૂરિ સ્તૂપ (મુલતાન) ની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. એમના શિષ્ય (૧) વા ધનરાજ (ગોલચ્છા ગોત્રીય), (૨) વા નિલયસુન્દર, (૩) વા નેમસુન્દર, (૪) પં આનદવર્ધન, (૫) હર્ષરાજ આદિ ઘણા શિષ્યો થયા વા ધનરાજજીના શિષ્ય વા હીરકીર્તિ ગોલચ્છા ગોત્રીય હતા, એમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૭૨૯ શ્રા સુ ૧૪ ના જોધપુરમા થયો એમના શિષ્ય (A) વા રાજહર્ષ (B) મતિહર્ષ હતા, (A) વા રાજહર્ષના શિષ્ય વા. રાજલાભજી ઉચ્ચ કક્ષાના કવિ થયા, એમની ધન્ના શાલિભદ્ર ચૌપઈ (સં ૧૭૨૬ આ સુ ૫ વણાડ, બીકાનેર

' એમા શિષ્ય અજ્ઞાત નમે રચેલ દેશી નામમાલા અવચૂરી' (સ ૧૬૫૨ કૃા૦ જ્ઞા૦ ભ૦ ન ૫૨૫) મળે છે

અનેક સ્થાનોમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. સં. ૧૬૭૧મા મેડતા વાસ્તવ્ય ચોપડા ગોત્રીય શાહ આસકરણે શત્રુંજય મહાતીર્થની યાત્રાર્થે સંઘ કાઢવાનો વિચાર કર્યો ત્યારે એમને પણ વીનતિપત્ર મોકલી સંઘમાં સમ્મિલિત થઈ ગિરિરાજની યાત્રાએ બોલાવ્યા હતા. પોષ સુદી ૧૩ ના રોજ મેડતાથી સંઘે પ્રયાણ કર્યું અને અનુક્રમે ગુઢા (નગર) આવ્યા, ત્યાં બીકાનેરનો વિશાળ સંઘ આવ્યો, તે પણ આ સંઘની સાથે થઈ ગયો. સ્થળે સ્થળે દેવ-વન્દન પૂજન આદિ કરી આબૂ આદિ તીર્થોની યાત્રાનો લાભ લેતા લેતા ચૈત્રી પૂનમને દિવસે ગિરિરાજ શ્રીસિદ્ધાચલજી પર યુગાદિજિનેશ્વરના દર્શન કર્યા. સંઘપતિ આસકરણને ગચ્છનાયક શ્રીજિનસિંહસૂરિજીએ 'સંઘપતિ' પદ અર્પણ કર્યું.+

ગિરિરાજની યાત્રા કરી સૂરિજી મહારાજ ખંભાત આવ્યા, ત્યાં સ્તંભના પાર્શ્વનાથજીના દર્શન કરી પાટણ, અમદાવાદ થઈ વડલી પધાર્યા, ત્યા દાદા શ્રીજિનદત્તસૂરિજીની ચરણપાદુકાના પુનીત દર્શન કર્યા ત્યાથી વિહાર કરી ગચ્છનાયક શ્રીજિનસિંહસૂરિજી સીરોહી પધાર્યા સંઘે હર્ષ પામી ઉત્સવપૂર્વક નગર પ્રવેશ કરાવ્યો ત્યાના રાજા રાજસિંહે એમની ખૂબ ભક્તિ કરી ત્યાંથી વિહાર કરી જાલોર પધાર્યા, શ્રીસંઘે સમારોહપૂર્વક સ્વાગત કર્યું. ત્યાથી ખંડપ અને દુણાડઈ (ધુનાડાં) થઈ ઘંઘાણી (ગાંગાણી) પધાર્યા ત્યાં પદ્મપ્રભુ આદિ પ્રાચીન જિનમૂર્તિઓના દર્શન કર્યા.+ ત્યાંથી વિહાર કરતા કરતા બીકાનેર પધાર્યા ત્યા શાહ વાઘમલે એમનો ધૂમધામથી પ્રવેશોત્સવ કરાવ્યો, સં. ૧૬૭૪ નો

× આ યાત્રા વર્ણનવાળો એ 'ચૈત્યપરિપાટી સ્તવન' અમારા સંગ્રહમાં છે.

+આ મૂર્તિઓની પ્રાચીનતા આદિની બાબતમા સમયસુંદરજી કૃત ઘંઘાણી સ્તવનમા સારૂં વર્ણન છે.

ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો એથી ધર્મની—ભારે—પ્રભાવના થઈ

સમ્રાટ જહાંગીર ઘણા સમયથી એમના દર્શનના અભિલાષી હતા, બીકાનેરમાં એમનો ચાતુર્માસ છે એમ જાણી, એમણે પોતાના આગેવાન ઉમરાવોને શાહી ફરમાન દઈ મોકલ્યા અને તેમની સાથે આગ્રહપૂર્વક દર્શન દેવાની વિનંતિ લખી મોકલી શાહી પુરુષો બીકાનેર આવ્યા, અને ફરમાન બતાવી આગરા પધારવાની વિનંતી કરી + બીકાનેરનો સઘ એકત્ર થયો અને ફરમાન વાંચી ખૂબ આનંદ પામ્યો સમ્રાટનો આગ્રહ જોઈ આચાર્ય મહારાજે ત્યાં જવાનુ આવશ્યક માન્યુ. એટલે બીકાનેરથી વિહાર કરી મેડતા પધાર્યા અને ત્યાંના સઘની અતિશય ભક્તિ જોઈ એક માસ પર્યંત ત્યાંજ રોકાયા ત્યાર પછી એમણે ત્યાથી વિહાર કરી સમ્રાટ પાસે જવાને પ્રયાણ

+हिव श्रीशाही सलेम, मानसिहसु धरि प्रेम ।
वडरडा साह सधीर, मूकइ आपणा वजीर ॥१॥
तुम्ह बीकाणइ जाउ, मानसिहजीकु बुलाना ।
इक्बेर मानसिह आवई, तउ मन मुज सुख पावइ । २ ॥
ते बीकाणइ आया प्रणमइ मानसिह पाया ।
दीधा मन महिराण, पतिसाही फुरमाण ॥ ३ ॥
मिलियउ सघ सुजाण, वाच्या ते फुरमाण ।
तेडाया पातिशाह, सहु को धइ उच्छाह ॥ ४ ॥

श्रीसारकृત "જિનરાજસૂરિ રાસ" સ ૧૬૮૧

आणदइ चउमासो करि, आया मेवडा बहु हित धरि ।
तेडाव्रइ श्रीशाहि सलेम, मेडता आया कुशले क्षेम ॥६६॥

[ધર્મકીર્તિ કૃત "જિનસાગરસૂરિ રાસ" સ. ૧૬૮૧]

વધુ જાણવા માટે જુઓ અમારો સપાદિત "ઐતિહાસિક કાવ્ય સગ્રહ"

શિષ્ય લાલચંદજી સારાં કવિ હતા. એમની ૧ મૌન એકાદશી સ્ત. ગા ૧૭ (સં. ૧૬૬૮ લીંબડી), અદત્તાદાન વિષે દેવકુમાર ચોપાઈ (સ ૧૬૭૨ શ્રા સુદ ૫ અલવર, યતિ સૂર્યમલજીના સંગ્રહમાં) ૩ હરિશ્ચન્દ્ર રાસ (સં. ૧૬૭૯ કાર્તિક પૂનેમ, ઘઘાણી, (સ્તવ) શ્રી પૂજ્યજીના સંગ્રહમાં । ૪ વૈરાગ્ય બાવની ગા. ૫૩ પત્ર ૨ (સં ૧૬૯૫ ભાદરવા સુદિ ૧૫) આદિ કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

(૩) શ્રીજિનરાજસૂરિ—એમનુ દીક્ષા નામ રાજસમુદ્ર હતું તેઓ પ્રતિભાશાળી અને ઉચ્ચ કોટિના વિદ્વાન આચાર્ય હતા. એમણે રચેલ ૧ ઠાણાગ વૃત્તિ, ભાંડારકર ઓરિએટલ રિસર્ચ ઈન્સ્ટીટ્યુટ તથા ઉ વિનયસાગરજી મહારાજના સંગ્રહમાં,૨ નૈષધ કાવ્ય વૃત્તિ (ગ્રંથ સં. ૩૬૦૦૦ અલભ્ય,) અને ૩ ધનાશાલિભદ્ર રાસ (સં. ૧૬૭૮), ૪ જંબૂ રાસ (સં. ૧૬૯૯ અમદાવાદ), ૫ સ્તવન ચોવીસી, ૬ વિહરમાન જિન સ્તવન વીસી ૭ ગજસુકુમાલ રાસ, ૮ પ્રશ્નોત્તર રત્ન માલિકા બાળાવબોધ, ૯ નવતત્ત્વટબાર્થ આદિ ઘણી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે, એમનો વિસ્તૃત પરિચય અમારા તરફથી પ્રકાશન પામેલ "ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ" માં જૂઓ"

(૪) પદ્મકીર્તિ—એ પણ એમના એક વિદ્વાન શિષ્ય હતા એમના શિષ્ય પદ્મરંગજી, તેઓને બે શિષ્યો હતા, (૧) પદ્મચંદ્ર એમનો જંબૂરાસ (સં ૧૭૧૪ કા સુદ ૧૩, સરસા) ઉપલબ્ધ છે (૨) રામચંદ્ર, એ પણ વિદ્વાન, કવિ, અને વૈદકશાસ્ત્રવેત્તા હતા એમની કૃતિઓમા (૧) રામ વિનોદ ચૌપાઈ (સં ૧૭૨૦ માગસર સુદ ૧૩ બુધવાર અમારા સંગ્રહમાં છે,) (૨) વૈદ્યવિનોદ (સં ૧૭૨૬ વૈશાખની પૂનમ, મરોટ,) દાન ભં, (૩) મૂળદેવ ચોપાઈ, નવહર સ ૧૭૧૧ ચતુર સ. (૪) સામુદ્રિક ભાષા (સં ૧૭૨૨ માઘ કૃ ૬ બેહરા જિનહર્ષસૂરિ ભં. અને (૫) દસ પચ્ચક્ખાણ સ્ત (સં ૧૭૩૧ પોષ સુદિ ૧૦) ઉપલબ્ધ છે.

(૫) શ્રીજિનસાગરસૂરિ—એમનુ દીક્ષા નામ સિદ્ધસેન હતુ

એમના વિશેષ પરિચય માટે "ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ" વાંચો.

૬) જીવરંગ—એ પણ જિનસિંહસૂરિજીના શિષ્ય હતા, એમણે સં. ૧૬૮૨ના માગસર સુદિ ૧૩ ના દિવસે લખેલ "મુનિમાલિકા" પત્ર ૮ (અમારા સંગ્રહમાં અ પ્ર. નં. ૧૨૨) ઉપલબ્ધ છે

શ્રીજિનસિંહસૂરિજીના શિષ્યોના નામો બીજાય કેટલાક ગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓમાં મળે છે, પરંતુ ખરતરગચ્છમાં જિનસિંહસૂરિ નામના આચાર્યો જૂદી જૂદી શાખાઓમાં એજ સમયે ત્રણ થઈ ગયા છે. આથી અનિશ્ચિતતાને કારણે તેમનો પરિચય અહિં નથી આપ્યો.

(૯) સમયરાજોપાધ્યાય -યુ. પ્ર શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીના મુખ્ય શિષ્યોમાં તેઓ ગણાતા આગરાના સં. ૧૬૨૮વાળા પત્રમાં એમનું પણ નામ છે. એઓ સારા વિદ્વાન હતા, "અષ્ટલક્ષી"ની પ્રશસ્તિમાં કવિવર સમયસુંદરજી એમને પોતાના વિદ્યાગુરુ તરીકે દર્શાવે છે. એમણે રચેલ કૃતિઓમાં (૧) ધર્મમંજરી ચૌ. (સં. ૧૬૬૨ મા. સુ. ૧૦ બીકાનેર), પર્યુષણ-વ્યાખ્યાન-પદ્ધતિ (કલ્પ૦ સામાચારિ વ્યાખ્યા) પત્ર ૧૨ (અમારા સંગ્રહમાં), શત્રુંજય ઋષભ-સ્તવન ગા૦ ૧૪ અવચૂરિ, અને સંસ્કૃત ભાષામાં કેટલાક સ્તવનો ઉપલબ્ધ છે.

સં. ૧૬૭૭ જેઠ વદી ૫ મેડતાના શિલાલેખમાં પણ તેઓનું નામ આવે છે. એમના શિષ્ય અભયસુન્દર×, એના શિષ્ય કમલલાભોપાધ્યાય+ શિષ્ય લબ્ધિકીર્તિ શિ રાજહંસ શિ. દેવવિજય શિ. ચરણકુમારે લખેલ "સારસ્વત"ની પ્રતિ

× એમણે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર બાળાવબોધ લખેલ છે.

+ એમણે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર બાળાવબોધ રચેલ ઉ. વિનયસાગરજીના સંગ્રહમાં છે.

શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

(૧૮) ધર્મનિધાનોપાધ્યાયઃ-એમનું નામ પણ આગરાવાળા પત્રમાં હોવાથી સં. ૧૬૨૮ પૂર્વે દીક્ષા લીધી હોવાનું નક્કી થાય છે. એમનાં "જીરાવલા પાર્શ્વ-સ્ત." અને "ચતુર્વિંશતિજિન સ્તવન" પ્રાકૃત), શીલોપદેશમાલા અવચૂરિ ઉપલબ્ધ છે. તેમના શિષ્યો-(૧) સુમતિસુંદરનું શાંતિસ્તવન (સં. ૧૬૫૦ કા. સુ. ૧૩ વીરમપુર) અને અન્ય નાની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. (૨) ધર્મકીર્તિ-તેઓ સારા કવિ હતા. એમની કૃતિઓ (૧) નેમિરાસ (સં. ૧૬૭૫ ફા. સુ. ૫ રવિ), (૨) મૃગાંક પદ્માવતી ચૌ. (અપૂર્ણ, અમારા સંગ્રહમાં છે), (૩) જિનસાગરસૂરિરાસ (સં. ૧૬૮૧ પોષ સુદી ૫), (૪) ૨૪ જિન ૨૪ બોલ-સ્ત, (૫) સાધુ સમાચારી બાલા૦ (પત્ર ૪ ક્ષમા કલ્યાણ ભંડાર) અને અન્ય કેટલાંય સ્તવનાદિ ઉપલબ્ધ છે. એમના શિષ્ય "દયાસાર" હતા. જેમણે શીલવતી રાસ (સં. ૧૭૦૫ ફા. સુ ૯ વદ્ધ૦ ભં. ઈલાપુત્ર ચૌ. (દયાસાર ચૌ. સં. ૧૭૧૦ નભ(ભાદરવા)સુદિ ૯ સુહાવા નગર) અને અમરસેન-વયરસેન ચૌ. (સં. ૧૭૦૬ વિજયાદશમી શીતપુર) રચી. ક્ષમાકલ્યાણજીના ભંડારમાં છે. ધર્મકીર્તિજીના વિદ્યાસાર, મહિમસાર, રાજસાર આદિ બીજાંય કેટલાક શિષ્યો હતા. જેમાંના રાજસારકૃત કુલધ્વજ-રાસ (સં. ૧૭૦૪ આ. સુ. ૫ રવિ) પુંડરીક-કંડરીક સંધિ ઉપલબ્ધ છે. (૩) સમયકીર્તિ, એમણે લખેલ સં. ૧૬૭૫ મા. વ. ૧૦ નું "પચક્ખાણ-નિર્યુક્તિ" બીકાનેર જ્ઞાન ભંડારમાં છે. એમના શિષ્ય શ્રીસોમે "ભુવનાનન્દ ચૌ." (સં. ૧૭૨૫ મા. સુ. ૫ આસનીકોટમાં પોતાના શિષ્ય સુમતિધર્મ માટે) બનાવી.

સં. ૧૬૭૫ વૈ. સુ. ૧૩ ના શત્રુંજયના શિલાલેખમાં ધર્મનિધાનજીનું નામ છે. સં. ૧૬૭૪ માગસર વ. ૫ જેસલમેરમાં એમની સાથે ધર્મકિર્તિજી પણ હતા એવું ત્યાંના લેખ ઉપરથી માલુમ પડે છે.

(૧૧) **રત્નનિધાનોપાધ્યાય** –એમનું નામ પણ સં. ૧૬૨૮ ના આગરાવાળા પત્રમાં છે. એમનું સંવત ૧૬૩૩નું (૧) નવહર પાર્શ્વસ્તવ, (૨) ગાથાસારોદ્ધાર ઉપલબ્ધ છે. સ. ૧૬૪૯ માં સૂરિજીની સાથે તેઓ પણ લાહોર ગયા હતા, ત્યાં ફાગણ સુદિ ૨ ના રોજ એમને ઉપાધ્યાય પદ મળ્યું, જેનો ઉલ્લેખ આગલા પ્રકરણોમાં આવી ગયો છે. આમનું નામ કેટલીકો પ્રશસ્તીઓમાં મળે છે, જેથી સમજાય છે કે તેઓ ઘણુંખરું સૂરિજીની સાથેજ રહ્યા હતા.

વ્યાકરણના તેઓ પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા. વા. ગુણવિનયજીએ કર્મચન્દ્રમંત્રિવંશ પ્રબંધ ટીકા (સં. ૧૬૫૬) માં એમને "સાંગ-હૈમશબ્દાનુશાસનાધ્યેતાર :" કહ્યા છે. કવિવર સમયસુંદરજીકૃત રૂપકમાલા ચૂર્ણિનું એમણેજ સંશોધન કર્યું હતું. એમણે બનાવેલા ઘણાંય સ્તવનો ઉપલબ્ધ છે.

એમને રત્નસુંદર નામે શિષ્ય હતા. તેમનાય કેટલાક સ્તવનો ઉપલબ્ધ છે. રત્નસુંદર શિ. રત્નરાજ શિ. નરસિંહકૃત કલ્પસૂત્રબાલા૦ અને યોગચિંતામણિ બાલા૦ મળે છે.

(૧૨) **રંગનિધાન** –એમનું નામ 'નિત્ય–વિનય–મણિ જીવન જૈન લાયબ્રેરી' ની કાલિકાચાર્ય–કથાની પ્રશસ્તિમાં મળી આવે છે.

(૧૩) **કલ્યાણતિલક** –એમને ભણવા માટે સં. ૧૬૩૦ માં લખાયેલ "મૃગધ્વજચરિત્ર" શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

(૧૪) સુમતિ કલ્લોલ :–એમનાં (૧ એક શુકરાજ ચૌ. (સં. ૧૬૬૨ ચૈત્ર દસમી પ્રથમાભ્યાસ, જય૦ ભંડાર પત્ર ૧૪), (૨) સ્થાનાંગ સૂત્રવૃત્તિગત ગાથાઓ પર 'વૃત્તિ' વાદી હર્ષનંદનની સાથે સં. ૧૭૦૫ માં રચેલ, એની પ્રાચીન પ્રતિ લીંબડીના ભંડારમાં છે. જે સં. ૧૭૧૪ માં લખેલ છે. (૩) બીકાનેર-ઋષભસ્ત. (સં. ૧૬૬૦), (૪) મૃગાપુત્ર સંધિ (રામચંદ્ર ભં. સં. ૧૬૬૧ (?) આ૦ વદ ૧૧ મહિમનગરમાં રચેલ આદિ કેટલીયે કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. આપે સંશોધેલ પિંડવિશુદ્ધિની પ્રતિ (શિ. વિદ્યાસાગર માટે) શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે. આ વિદ્યાસાગરે લખેલ "પ્રાકૃત વ્યાકરણ દોધકાવચૂરિ" તેમજ કલાવતી ચોપાઈ ઉપલબ્ધ છે.

(૧૫) વા. હર્ષવલ્લભ :–એમની મયણરેહા ચૌ (સં. ૧૬૬૨ મહિમાવતી) ગા. ૩૭૭ પત્ર ૯ અમારા સંગ્રહમાં છે. બીજી કૃતિ ઉપાસક દશાંગ બાલા૦ (સં. ૧૬૯૨) ઉપલબ્ધ છે

(૧૬) વા. પુણ્યપ્રધાન :–તેઓ પણ સૂરિજીના એક વિદ્વાન શિષ્ય હતા. બીકાનેર આદિનાથ-પ્રશસ્તિ લેખમાં એમનું નામ છે. સં. ૧૬૬૭ જેઠ વદી ૫ મેડતાના શિલાલેખમાં પણ એમનું નામ આવે છે. એમનું ગોડી પાર્શ્વસ્ત. મળે છે. એમને સુમતિસાગરોપાધ્યાય નામક વિદ્વાન શિષ્ય હતા. જેમનુ સિદ્ધાચલસ્તવ. ગા. ૧૨ (સં. ૧૬૮૫ કા. વદ ૧૪) નું ઉપલબ્ધ છે.

સુમતિસાગરજીના શિષ્ય (૧) જ્ઞાનચન્દ્રકૃત ઋષિદત્તા ચૌ. (મુલ્તાન, જિનસાગરસૂરિ રાજ્યે) અને પ્રદેશી ચૌ., એ બન્ને પ્રતિઓ બીકાનેર-જ્ઞાનભંડારમાં છે, અપૂર્ણ તો અમારા સંગ્રહમાં પણ છે. જિનપાલિત જિનરક્ષિત રાસ, (ગાથા ૧૮૪), ચિત્ત

સંપૂર્તિ ચોઢા૦ (ગા૦ ૧૮૬ ક્ષમા૦ ભંડા૦), અને ચોવીશી મળે છે. એમના શિષ્ય રંગપ્રમોદ હતા. જેર . " ચંપકચૌપાઈ" ·૧૭૧૫ વૈ. વ. ૩ મુલ્તાન) ઉપલબ્ધ છે. (૨) સાધુરંગ— એમની કૃતિઓમાં ધર્મોપદેશ ગા. ૮૭, સૂયગડાંગ દીપિકા, " દયા છત્તીસી " (સં. ૧૬૮૫ અમદાવાદ) અમારા સંગ્રહમાં ઉપલબ્ધ છે. વા. સાધુરંગજીના શિષ્ય વિનયપ્રમોદ શિ. વિનયલાલ (બાલચંદ) હતા. એમણે રંગેલ પાર્શ્વભક્તામર ગા. ૪૫, (ભક્તામર પાદપૂર્તિ કાવ્યસંગ્રહ ભાગ ૨ જામાં પ્રકાશિત અને કૃતિઓમાં શત્રુંજયમંડન આદિજિનસ્ત. ૨ ફળવર્ધિપાર્શ્વસ્ત. વચ્છરાજ દેવરાજ ચૌ. સં. ૧૭૩૦ મુલ્તાન), સિંહાસન બત્તીસી (સં. ૧૭૪૮ આ. વ. ૭ ફલોધી, પૂનમચન્દ્રજી યતિના સંગ્રહમાં છે), ચોરઆવી તાવાધવલ (?) ભર્તૃહરિ શતક પદ્યાવલિ મહાવીર બૃહત્સ્તવ સવૈયા બાવની ગા. ૫૬ અમારા સંગ્રહમાં છે. વા. સાધુરંગજીના શિષ્ય મહોપાધ્યાય રાજસાગરજી હતા. એમના શિષ્ય જ્ઞાન ધર્મજીના શિ. દીપચંદ્ર ગણિના શિ. દેવચન્દ્રજી થયા. તે સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન અને અધ્યાત્મતત્ત્વવેત્તા હતા. એમના જીવન માટે 'દેવવિલાસ', અને કૃતિઓ માટે 'શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર' ભાગ ૧ ૨-૩ જૂઓ. એ ઉપરાંત અમને (૧) શાંત રસભાવના (૨) સમસ્મરણઢાળા (૩) આત્મ શિક્ષા (૪) દંડક બાલા૦ સં. ૧૮૦૩ મા. શુદ ૧૧ નવા નગર ચતુર, સં. અને કેટલાંક સ્તવનાદિ મળેલ છે. શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીના મનરૂપ, વિજયચંદ્ર અને રાયચંદ્ર આદિ કેટલાંય શિષ્યો હતા. વિજયચંદ્રને રૂપચંદ્ર નામે શિષ્ય હતા.

(૧૭) મહો. સુમતિ શેખર:–એમના શિ. (૧) જ્ઞાન હર્ષજી હતા, જેમણે સં. ૧૭૦૫માં ખેતસી શિષ્યની સાથે લખેલ

સમય રાજોપાધ્યાયની 'પર્યુષણ વ્યા૦ પદ્ધતિ' પત્ર ૧૨, (૨) જિનરત્નસૂરિ છપ્પઈ, (૩) દુર્જનદમન ચોપાઈ. (સં. ૧૭૦૫ પ્ર. આ. વ. ૧૪ બુધ જિનરત્ન સૂરિ રાજ્યે) લખેલ અમારા સંગ્રહમાં છે. આજ જ્ઞાનહર્ષજીનું પાર્શ્વસ્ત. ગા૦ ૧૩ ઉપલબ્ધ છે. ઉપરાંત (૨) વા. ચારિત્ર વિજય (૩) મહિમાકુશળ (૪) રત્નવિમલ (૫) મહિમા વિમલ આદિ મહો૦ સુમતિશેખરજીના શિષ્યો હતા. તેમણે સં. ૧૭૩૩નો ચાતુર્માસ સક્કી ગામમાં કર્યો, એ સમયે માહિમાકુશલે (ભા. સુ. ૯) લખેલ "નાહર જટમલકૃત બાવની" પત્ર ૭ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

(૧૮) દયાશેખર:-એમણે લખેલ નવકાર બાલા૦ પત્ર-૪ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

(૧૯) ભુવનમેરુ:-એમના શિષ્ય પુણ્યરત્ન શિષ્ય દયા-કુશલ શિ. ધર્મમંદિર એક સારા કવિ હતા. એમની કૃતિઓમાં (૧) મુનિપતિચરિત્ર (સં. ૧૭૨૫ પાટણ), (૨) દયાદીપિકા ચૌ૦ (સં. ૧૭૪૦ મુલ્તાન), (૪) પરમાત્મ પ્રકાશ ચૌ૦ (સં. ૧૭૪૨ કા. સુ. ૪ મુલ્તાન), (૫) આત્મમદપ્રકાશ, (૬) નવકાર રાસ (બૃહત્ સ્તવનાવલીમાં છાપેલ) ચૌમાસી વ્યાખ્યાન (જૈન ગ્રંથાવલી પૃ. ૩૪૩), શંખેશ્વરસ્ત૦ (સં. ૧૭૨૩), શંખેશ્વર ગીત. સુમતિ નાગીલ ચોપાઈ આદિ કેટલીએ કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

(૨૦) લાલકલશ:-એમના શિષ્ય જ્ઞાનસાગર શિ. કમલ-હર્ષે સં. ૧૬૯૪ ચૈત્ર સુ. ૭ રાજનગરમાં લખેલ "પુંજરાજી ટીકા" (સારસ્વત વ્યાકરણની) પત્ર ૧૧૧ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

આ ઉપરાંત સૂરિજીના શિષ્યોમાં રાજહર્ષ, નિલયસુન્દર કલ્યાણદેવ, હીરોદય, વાદી વિજયરાજ, હીરકલશ, જ્ઞાનવિમલ, (ક્ષમાકલ્યાણજીકૃત પટ્ટાવલિમાં ઉલ્લેખ), નાં નામો પણ મળે છે.

પરંતુ શ્રીજિનચંદ્ર સૂરિજીને નામે એમની વિદ્યમાનતામાં અન્ય (૧) પિપ્લક શાખા, (૨) આદ્યપક્ષીય, આદિ ખરતરગચ્છની શાખાઓમાં કેટલાંક આચાર્યો થઈ ગયા છે, એથી ઉપરોક્ત નામવાળા શિષ્યો, કઇ શાખા વર્તિ જિનચંદ્રસૂરિ આચાર્યના શિષ્યો હતા. એ નિર્ણય ન થઈ શકવાથી તેમનો પરિચય આપવામાં આવતો નથી.

સં. ૧૬૮૬માં શ્રીજિનસાગરસૂરિજીથી "લઘુ-આચાર્ય" નામની શાખા નીકળી હતી. એ પછી આપણા ચરિત્રનાયકનો અધિકાંશ શિષ્ય પરિવાર એમના આજ્ઞાનુયાયી થયાનો ઉલ્લેખ "શ્રીનિર્વાણરાસ" × માં છે. યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીની પરંપરામાં હજુય પં. નેમિચન્દજી યતિ (બાહડમેર) આદિ કેટલાક યતિવર્ય વિદ્યમાન હતા. અને એજ શાખાના અનુયાયી હતા.

× खरतर गीतारथ साधु भलाभलाजी, मानइ मानइ (?) पूज्यकी आण।
समयसुन्दरजी पाठक परगडाजी, पाठक पुण्यप्रधान ॥ २ ॥
जिनचन्द्रसूरिना शिष्य मानइ सहुजी, वडा वडा श्रावक तेम।
धनवन्त धींगा पूज्य तणइ पखइजी, वडभागी गुरु एम ॥ ३ ॥
વધુ માહિતી માટે અમારો "ઐતિહાસિક જૈન-કા-સંગ્રહ" જુઓ.

પ્રકરણ ૧૪ મું

આજ્ઞાનુવર્ત્તી સાધુ-સંઘ

આગલા પ્રકરણમાં સૂરિજીના વિશાલ શિષ્ય-સમુદાયનો પરિચય આવી ગયો. શિષ્યો ઉપરાંત તત્કાલીન આજ્ઞાનુવર્ત્તી સાધુસંઘનો પણ સૂરિજીનાં જીવન સાથે ઘનિષ્ટ સબંધ છે, એટલે એમનો પરિચય પણ આપવો અત્યાવશ્યક હોઈ અત્રે સક્ષેપથી આપવામાં આવે છે.

(૧) મહોપાધ્યાય પુણ્યસાગર:-તેઓશ્રી સત્તરમી સદીના પ્રૌઢ પ્રતિભાશાળી તેમજ ગીતાર્થ વિદ્વાનોમાં અગ્રગણ્ય હતા. તેઓ ઉદયસિંહજીના સહધર્મિણી ઉત્તમદેવીની રત્નકુક્ષિએ અવતરેલા બાદશાહ સિકંદર લોદીને ખુશ કરી ૫૦૦ બંદીજનોને કારાવાસમાંથી મુક્ત કરાવનાર આચાર્ય જિનહંસસૂરિજીએ (સં. ૧૫૫૫-૮૨) પોતાના વરદ હસ્તે એમને દીક્ષા આપેલ. આપણા ચરિત્રનાયક શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીને સૂરિપદના યોગ ઉપધાન-તપ આદિ એમણેજ વહન કરાવ્યા

હતા, જેનું વર્ણન ત્રીજા પ્રકરણમાં આવી ગએલ છે. સૂરિજી એમને માનભરી દૃષ્ટિથી જોતા, અને વણતોવણત સૈદ્ધાન્તિક વિષયો અને વિધિમાર્ગની બાબતમાં એમને પૃચ્છા કરતા.* એમણે લખેલા નીચેના ગ્રંથો ઉપલબ્ધ છે :-

(૧) સુબાહુસન્ધિ સં. ૧૬૦૪ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિ આદેશાત્), (૨) મુનિમાલિકા (જિનચન્દ્રસૂરિ ઉપદેશાત્), (૩) કવિચક્રવર્ત્યાચાર્ય શ્રીજિનવલ્લભસૂરિ પ્રણીત પ્રશ્નોત્તરૈક-ષષ્ટિશતક કાવ્યવૃત્તિ (સં. ૧૬૪૦), (૪) જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ વૃત્તિ (૧૬૪૫ જૈસલમેર રાઉલ ભીમજી રાજ્યે), (૫) નમિરાજર્ષિ ગીત ગા. ૫૪, (૬) પેંતીસ વાણી અતિશય ગર્ભિત સ્તવન. ગા. ૨૭, (૭) પંચકલ્યાણક સ્તવન, (૮) પાર્શ્વજન્માભિષેક ગા. ૧૯, (૯) મહાવીર સ્ત. ગા ૨૧, (૧૦) આદિનાથ સ્ત. ગા. ૨૬ (બીકાનેર), (૧૧) અજિતજિન સ્તવન, ૧૨ ભાવારિવારણ પાદપૂર્તિસ્તોત્ર સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિસહ (ઉ૦ વિનયસાગરજીના સંગ્રહમાં), અને ૧૩ ઉવસગ્ગહરં બાળાવબોધ આદિ અનેક નાની મોટી કૃતિઓ છે. એમની કૃતિઓની ભાષા પ્રૌઢ, અને શૈલી પ્રાચીન છે.

તેઓશ્રીએ સ ૧૬૫૦ માં જેસલમેરમાં જિનકુશળસૂરિજીની પાદુકાઓ પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી. સભવ છે કે એ પછી

---

*જૂઓ શિવનિધાન ગણિ કૃત લઘુવિધિપ્રપા' श्रीजिनचन्द्रसूरिजीयइ श्रीपुण्य-सागर महोपाध्यायनइ पुछायउ हुंतउ, तिवारइ एही जवाब कीयउ हुतउ"

એવીજ રીતે જિનસિંહસૂરિજી લિખિત સમાચારી વિષયક પત્ર જે અમારા સગ્રહમા છે, તેમા લખ્યું છે :—

"ए व्यवस्था । श्रीजिनचन्द्रसूरिजीयइं श्रीपुण्यसागर महोपाध्याय श्रीसाधुकीर्त्युपाध्यायनइं पुछीनइं कीधी छइं सं. १६२१ वर्षे"

થોડા સમયે ત્યાંજ એમનો સ્વર્ગવાસ થયો હોય, કેમ કે એ સમયે એમની ઉંમર ૮૦-૯૦ વર્ષની હશે. એમને ઉ. પદ્મરાજ, હર્ષકુલ, જીવરાજ આદિ કેટલાંય શિષ્યો હતા, જેમાં પદ્મરાજજી સારા વિદ્વાન હતા, જેમણે બનાવેલ (૧) ભુવનહિતાચાર્યકૃત રુચિરદંડક વૃત્તિ (સં. ૧૬૪૪), (૨) અભયકુમાર ચૌ. (સં. ૧૬૫૦ જૈસલમેર), (૩) સનત્કુમાર રાસ (સં. ૧૬૬૯ જૈન ગુ. ક.), (૪) ક્ષુલ્લક ઋષિ પ્રબંધ (સં. ૧૬૬૦ મુલતાન, ગા. ૧૪૧ અમારા સંગ્રહમાં), (૫) ચૌદ ગુણસ્થાન સ્તo ટબો, ૯ બોલ ગર્ભિત ચોવીસ જિનસ્તવનાદિ ઉપલબ્ધ છે, તદુપરાંત નાની મોટી ઘણી કૃતિઓ બીજી પણ મળે છે. સં. ૧૬૪૫ માં જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ-વૃત્તિની રચનામાં પોતાના ગુરુ શ્રીપુણ્યસાગરજી મહો૦ને સારી એવી સહાયતા કરી હતી.

એમના શિષ્ય વાચક જ્ઞાનતિલક પણ સારા વિદ્વાન હતા. સં. ૧૬૬૦ દીવાળીના દિને એમણે "ગૌતમ-કુલક" પર વિસ્તૃત ટીકા અને પાક્ષિક ક્ષામણક વ્યાખ્યા (ઉ. વિ. ના સંગ્રહમાં) રચી હતી. જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ વૃત્તિના પ્રથમાદર્શના લેખક એ પોતેજ હતા. એમનાએ રચેલા કેટલાએ સ્તવનાદિ મળી આવે છે.

મહોપાધ્યાયજી વિષે વધુ માહિતી મેળવવા "ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ" જોવો જોઇએ. સં. ૧૬૧૭ માં પાટણ ખાતે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીકૃત "પૌષધવિધિ પ્રકરણવૃત્તિ" નું એમણે સંશોધન કરેલ હતું.

(૨) **ધનરાજોપાધ્યાય**— તેઓ પણ સારા વિદ્વાન હતા. સં. ૧૬૧૭માં રચાએલ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીની 'પૌષધ વિધિ પ્રકરણ વૃત્તિ' ના સંશોધકોમાં એમનું પણ નામ આવે છે.

'આત્માનંદ પ્રકાશ'માં પ્રકટ થએલ 'મહોધર્મસાગર ગણિ' નામક લેખમાં એમના શિષ્યે લખેલ પત્રોની નકલમાં તેનજ વિજય પ્રશસ્તિ કાવ્યમાં પણ ૧૬૧૭ની અભયદેવસૂરિ સંબંધી ચર્ચામાં એમને ધર્મસાગરના પ્રતિદ્વન્દી કહ્યા છે. એમની ચરણ પાદુકા બીકાનેર (નાહટાઓની ગુવાડ) ના શ્રી-આદિનાથજી મંદિરમાં છે. જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે.

"सं. १६६२ चैत्र वदि ७ दिने श्रीधनराजोपाध्यायपादुके"

(૩) **મહોપાધ્યાય સાધુકીર્તિ** :—જિનભદ્રસૂરિજીની પરંપરામાં વાચક દયાકુશલજીના શિષ્ય વા૦ અમરમાણિક્યજીના+ નામાંકિત શિષ્યોમાંના તેઓ એક છે. ઓસવાલ વંશના સુચંતી ગોત્રના વસ્તુપાલજીની સુશીલા ધર્મપત્નિ ખેમલદેવીના આપ પુત્રરત્ન હતા. સં. ૧૬૧૭ માં રચાએલ "પૌષધવિધિ પ્રકરણ વૃત્તિ" ના સંશોધકોમાંના તેઓ પણ એક હતા. સં. ૧૬૨૫માં આગરામાં સમ્રાટ અકબરની સભામાં નિત્ય પૌષધની બાબતમાં શાસ્ત્રાર્થ કરી તપાગચ્છવાળાઓને નિરુત્તર કરેલા. સં. ૧૬૩૨ માહ સુદિ ૧૫ના રોજ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીએ એમને 'ઉપાધ્યાય' પદ વડે અલંકૃત કરેલા. વખતોવખત સૂરિજી એમની સાથે સૈદ્ધાન્તિક બાબતોમાં પરામર્શ કર્યા કરતા. સં. ૧૬૪૬માં માહવદી ૧૪ના જાલોરમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. ત્યાં સંઘે એમનો સ્તૂપ પણ બનાવ્યો હતો. એમની બાબતમાં પણ વિશેષ જાણવા સારૂ "ઐતિહાસિક જૈન કા. સ" જોવો રહ્યો. નીચે જણાવેલી એમની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

+બીજા શિષ્ય વા. ક્ષમારંગ શિષ્ય રત્નલાભ શિષ્ય રાજકીર્તિકૃત 'વર્ધમાન દેશના' ઉપલબ્ધ છે.

સં. ૧૬૧૧ દીવાલી, સપ્તસ્મરણ બાલા૦ (બીકાનેર મંત્રીશ્વર સંગ્રામસિંહની અભ્યર્થનાથી), સં. ૧૬૧૮ શ્રા. સુ. ૫ પાટણમાં "સત્તરભેદી" પૂજા, સં. ૧૬૨૪ વિજયા દશમી, દિલ્હીમાં "આષાઢ ભૂતિ પ્રબંધ" અને "મૌન-એકાદશી સ્ત. (અલવરમાં), સં. ૧૬૩૫ જેઠ સુદ ૩ ભક્તામર સ્તોત્રાવચૂરિ (શિષ્ય વચ્છાને માટે સ્વયંલિખિત પ્રતિ અમારા સંગ્રહમાં છે.), સં. ૧૬૩૬ નાગો ... જિનચન્દ્રસૂરિજીના આદેશથી નમિરાજર્ષિ ચૌપાઇ, સં. ૧૬૩૮ અમરસર શીતલજિનસ્ત. શેષનામમાલા (પત્ર ૪૨ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં), દોષાવહાર બાલાવબોધ અને ઘણા સ્તવન વગેરે.

એમના શિષ્ય (૧) વા. વિમલતિલક, (૨) સાધુસુન્દર. (૩) મહિમસુંદર આદિ ઉચ્ચકક્ષાના વિદ્વાનો હતા

(૧) **વિમલતિલકજી** –એમના શિષ્ય વિમલકીર્તિએ રચેલ ૧ દશવૈકાલિક ટબો, ૨ પાક્ષિકસૂત્ર ટબો, ૩ પ્રતિક્રમણસમાચારી ટબો, ૪ ચંદ્રદૂત કાવ્ય (સં. ૧૬૮૧), ૫ પદ વ્યવસ્થા, ૬ દંડક-બાલા., ૭ નવ તત્વ બાલા., ૮ જીવવિચાર બાલા., ૯ જયતિહુઅણ બાલા., ૧૦ યશોધર રાસ, ૧૧ પાક્ષિક સૂત્ર ટબો, ૧૨ ષષ્ટિશતક બાલા, અને ૧૩ ઉપદેશમાળા ટબો, ૧૪ પ્રતિક્રમણ વિધિસ્તવનાદિ ઉપલબ્ધ છે.

(૨) **સાધુસુંદર** –તેઓ વ્યાકરણના જબરદસ્ત વિદ્વાન હતા. એમની કૃતિઓમાં (૧) ઉક્તિરત્નાકર (સં ૧૬૭૦-૭૪) (૨) ધાતુરત્નાકર (સં. ૧૬૮૦ દીવાળી), (૩) શબ્દરત્નાકર શબ્દપ્રભેદનામમાલા), + આ ત્રણે ગ્રંથો શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે. યુક્તિ સંગ્રહ (ઉ વિનયસાગરના સંગ્રહમાં), ૪ પાર્શ્વ

+ આ છેલ્લો ગ્રંથ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાલા બનારસથી છપાઈ ગયેલ છે.

સ્તુતિ (સં. ૧૬૮૩), વગેરે, મળે છે. એમના શિષ્ય ઉદય-કીર્તિકૃત પદવ્યવસ્થા ટીકા સં. ૧૬૮૧માં રચેલ ઉપલબ્ધ છે.

(૩) અહિમસુંદર-એમના (૧) શત્રુંજય તીર્થોધ્ધાર કલ્પ ગા ૧૧૬ (સં. ૧૬૬૧ જે. સુ. ૮ જેસલમેરમાં રચેલ) બીકાનેર જ્ઞાન ભંડારમાં છે. (૨) નેમિ વિવાહલો (સં. ૧૬૬૫ ભા. સુ. ૯) ઉપલબ્ધ છે. એમના શિષ્ય (૧) નયમેરુજી તેમના શિષ્ય લાવણ્ય રત્નના શિષ્ય કેશવદાસજીની એક બાવની (સં. ૧૭૩૬ શ્રા સુ. ૫ મંગળ), વીરભાણ ઉદયભાણ રાસ (સં. ૧૭૪૫ વિજયાદશમી નવાનગર ઉપલબ્ધ છે. (૨) જ્ઞાનમેરુજી જેમની ગુણાવલી ચૌ. (સં. ૧૬૭૬ આ. ૧૩ વિગયપુર? ફતહપુર) અને વિજય શેઠ વિજ્યા શેઠાણી પ્રબંધ (સં. ૧૬૬૫ સરસા, શેઠ થિરપાલના આગ્રહથી, અમારા સંગ્રહમાંના ગુટકામાં, કાલિકાચાર્ય કથા (ભુવન. ભં.), માધવ નિદાન બાળા., કુગુરૂ છત્રીસી વગેરે કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે, મહો. સાધુકીર્તિજીના પ્રશિષ્ય "વિમલકીર્તિજીના પરિચય સ્વરૂપ બે ગીત અમારી પાસે છે. જેમાં એમનો સ્વગવાસ સં. ૧૬૯૨માં થયો એમ લખ્યું છે એમના વિમલચંદ્ર શિ. વિજયહર્ષના શિષ્ય ધર્મવર્દ્ધનજી (ધર્મસી) અઢારમી સદીના એક અલૌકિક પ્રતિભાશાળી વિદ્વાન હતા. વિમલકીર્તિ આદિની બાબતમાં અમો "ધર્મસી" ના ચરિત્રમાં વિશેષ લખીશું.

(૪) કનકસોમ -તેઓ ઉપા૦ સાધુકીર્તિજીના ગુરુ ભ્રાતા હતા. એમણે ઘણી ચૌપાઈ અને સ્તવન આદિ રચેલ છે. જેમાંની મોટી કૃતિઓ નીચે મુજબ મળે છે.

૧. જઇત-પદ વેલિ (સં. ૧૬૨૫ આગરા), ૨. જિન-પાલિત- જિનરક્ષિત રાસ (સં. ૧૬૩૨ નાગોર, સંગ્રહસ્થ

ગુટકામાં), ૩ આષાઢભૂતિ સંબંધ (સં. ૧૬૩૮ વિજયા દશમી, (ખંભાત), ૪ હરિકેશી સંધિ (સં. ૧૬૪૦ કાર્તિક, વૈરાટ), ૫ આર્દ્રકુમાર ચૌ (સં. ૧૬૪૪, શ્રાવણ અમૃતસર), ૬ મંગલ કલશરાસ (સં ૧૬૪૯ માગસર, મુલ્તાન), ૭ જિનવલ્લભસૂરિકૃત પાર્શ્વ સ્તવનો પર અવચૂરિ (સં. ૧૬૧૫ માં સ્વયં લિખિત, યતિ ચુનીલાલજીના સંગ્રહમાં), ૮. થાવચ્ચા સુકોશલ ચરિત્ર (સં. ૧૬૫૫ નાગૌર), પત્ર ૭ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં, ૯ કાલિકાચાર્ય કથા (જેસલમેર સં ૧૬૩૨ અષાઢ સુ. ૫, અંતિમ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે), ૧૦ સં. ૧૬૨૮ માં લખેલ જિનચંદ્રસૂરિ-ગીત, ૧૧ હરિબલ સંધિ આદિ

એમના શિષ્ય (૧) રંગકુશલની અમરસેન-વયરસેન-સંધિ (સં ૧૬૪૪ સંગ્રામપુર) અમારા સંગ્રહમાં છે (૨) લક્ષ્મીપ્રભ કૃત અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ (સં. ૧૬૭૬) અને 'મૃગાપુત્ર-સંધિ' ઉપલબ્ધ છે (૩) કનકપ્રભ કૃત દશ-વિધ યતિધર્મ ગીત પત્ર ૪ (શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં), (૪) યશકુશલ-એમનો સ્વર્ગવાસ સિંધ પ્રાંતમાં થયેલો

વા કનકસોમજી "નાહટા" ગોત્રીય હતા સં ૧૬૪૯ માં જ્યારે સૂરિજી સમ્રાટના આમંત્રણથી લાહોર પધાર્યા એ સમયે તેઓ પણ સાથે હતા એમણે લખેલ (૧) વૃત્ત-રત્નાકરની પ્રતિ (સં ૧૬૧૩ ચૈ વ ૧૧) અને (૨) ષડશીતિની પ્રતિ (સં. ૧૬૨૫ ચૈ સુ ૫ અમદાવાદ) જયચન્દ્રજીના ભંડારમાં છે

(૫) વા. નયરંગ :–તેઓ શ્રીજિનભદ્રસૂરિજીની વિદ્વત્ પરંપરામાં વા૦ સમયધ્વજ શિષ્ય જ્ઞાનમંદિર શિષ્ય વા૦ ગુણશેખરના શિષ્ય હતા. એમના ગુરુભ્રાતા સમયરંગજી પણ વિદ્વાન અને કવિ હતા, જેમનું "ગૌડી પાર્શ્વસ્ત." અમારા 'અભયરત્નસાર' માં છપાએલ છે. વા. નયરંગજી એક સારામાં સારા વિદ્વાન હતા, એમની નીચે જણાવેલી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

૧ સં ૧૬૧૮ વિજયાદશમી, ખંભાત, શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ આદેશથી "સત્તર ભેદી પૂજા" (અંતિમ ૪ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે), ૨ વિધિકંદલી-મૂળ પ્રાકૃત સં ૧૬૨૫ અષાઢ વ ૧૦ ગુરુ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીની આજ્ઞાથી વીરમપુરમાં (એની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ સહિત પ્રતિ, શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે), ૩ પરમહંસ સંબોધ ચરિત્ર (સં ૧૬૨૪ વિજયાદશમી, વાલાપત્તાકાપુરી ઉ વિનયસાગરજીના સંગ્રહમાં), ૪ કેશી પ્રદેશી સંધિ (ગા ૭૨, અમારા સંગ્રહમાં), ૫ ગૌતમપૃચ્છા ગા ૫૭ (અમારા સંગ્રહમાં), ૬. જિનપ્રતિમાછત્તીસી ગા ૩૫, અને ૭ કયાણુકમ્ત ગા ૩૧, આ બન્ને શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે અને મુનિપતિ ચૌ (૧૬૨૫), અર્જુનમાળી સંધિ (૧૬૨૧) કુબેરદત્તા ચૌ (૧૬૨૧), ૭૪ હુંડિકા બોલ (૧૬૨૫), બીજીય કેટલીક નાની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે

એમને વિમલવિનયજી નામે શિષ્ય હતા, જેમની અનાથી સંધિ ગા ૭૨ (સં ૧૬૪૭ ફા સુ ૩, કસૂરપૂર અમારા સંગ્રહમાં છે), અરહન્નક રાસ આદિ બીજા કેટલાક સ્તવનો વગેરે પ્રાપ્ય છે. એમના રાજસિંહ ધર્મમંદિર આદિ શિષ્યો હતા, જેમાં રાજસિંહકૃત ૧) આરામશોભા ચૌ (સં ૧૬૮૭ જે સુ બાહડમેર), (૨) વિદ્યાવિલાસ ચૌ (સં ૧૬૭૯ વૈ૦, ચંપાવતી, દાન૦ ભ૦), (૩) પાર્શ્વસ્તવન (૪) વિમલસ્તવન અને (૫) જિનરાજસૂરિ ગીત અમારા સંગ્રહમાં છે ધર્મમંદિરજીની કૃતિ ભાવારિવારણ સ્તે ત્ર વૃત્તિ સં ૧૬૫૧ સરસ્વતી પત્તનમાં લખેલ પ્રતિ પ્રાપ્ત છે ધર્મમંદિરજીના શિષ્ય મહો૦ પુણ્યકલશજીના પણ કેટલાક સ્તવનો અમારા સંગ્રહમાં છે એમના શિષ્ય જયરંગ (જૈતસીજી) સારા કવિ હતા જેમણે રચેલ ૧ અમરસેન વયરસેન ચૌ (સં ૧૭૦૦ દીવાળી, જેસલમેર), ૨ કયવન્ના ચૌ. (સં ૧૭૨૧ બીકાનેર) અને દશ વૈકાલિક સજ્ઝાયાદિ ઉપલબ્ધ છે. જયરંગજીના તિલકચંદ્ર નામે શિષ્ય પણ કવિ હતા, એમની પ્રદેશી સંબંધ નામક કૃતિ (સં.

૧૭૪૧ જાલોર) જૈન ગૂર્જર કવિઓના બીજા ભાગમાં નોંધાએલ છે. એમના શિષ્ય ચારિત્રચંદ્રે રચેલ ઉત્તરાધ્યયન દીપિકા (સં. ૧૭૨૩ રિણી ઉ. વિનયસાગરના સંગ્રહમાં), બીજા શિષ્ય સુગનચંદ્રે રચેલ ધ્યાનશતક બાલા૦ (૧૭૩૬ જેસલમેર) પ્રાપ્ત છે.

(૬) વા. કુશલલાભ :-તેઓ વા૦ અભયધર્મજીના શિષ્ય હતા. આપ સારા કવિ હતા, એમની કૃતિઓ (૧) માધવાનલ ચૌપાઈ (સં. ૧૬૧૬ ફા. સુ. ૧૩ સલમેર), અને ૨ ઢોલા મારવણી ચૌ. (સં. ૧૬૧૭ વૈ. સુ. ૩ જૈસલમેર) આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌ. ૭માં પ્રકાશિ ત છે. ૩ તેજસાર રાસ (સં. ૧૬૨૪ વીરમગામ), ૪ અગડદત્તરાસ (સં. ૧૬૨૬ વીરમગામ, પૂજ્ય વાહણગીત અમારો ઐ. જૈ. કા. સંગ્રહ જૂઓ), ૬ સ્તંભના પાર્શ્વસ્ત૦, ૭ નવકારછંદ, ૮ ભવાનીછંદ, ૯ ગૌડી પાર્શ્વછંદ, જિનપાલિત-જિનરક્ષિત રાસ (સં. ૧૬૨૧ શ્રા. સુ. ૫) અને પિંગલ શિરોમણિ (સં. ૧૫૬૫ ઉ. વિનયસાગરજીના સંગ્રહમાં) વગેરે ઉપલબ્ધ છે. એમના ગુરૂભાઈ ભાનુચંદ્ર અમરચંદ્ર (૧૬૫૭ બાલવયસ્ક ગૃહસ્થવેષી) હતા. ભાનુચંદ્ર પાસે સુપ્રસિદ્ધ કાવવર બનારસીદાસજી શ્રીમાલે પ્રતિક્રમણાદિનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

(૭) ચારિત્રસિંહ :-તેઓ વા. મતિભદ્રજીના શિષ્ય હતા. તેઓ વિદ્વાન અને સારા કવિ પણ હતા. એમની નીચે જણાવેલી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. ૧ ચતુઃ શરણ પ્રકીર્ણક સંધિ ગા. ૬૧ (સં. ૧૬૩૧ જૈસલરમેર, અંતિમ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.) ૨ સમ્યક્ત્વ વિચાર સ્તવ. બાલા. (સં. ૧૬૩૩ ઝર્ઝરપુર, અંતિમ ૨ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.), ૩ કાતંત્ર વિભ્રમાવચૂર્ણિ સં. ૧૬૩૫? ધવલકપુર શ્રીપૂજ્યજીના સં. તેમજ કૃપા

ભંડારમા છે), ૪ મુનિમાલિકા (સં ૧૬૩૬ ગિણી, અમારા તરફથી પ્રગટ થયેલ 'અભયરત્નસાર' મા) ૫ રૂપકમાલાવૃત્તિ પત્ર ૩ (જિનચન્દ્રસૂરિ ગચ્છે અમારા સંગ્રહમા), ૬ શાશ્વત ચૈ સ્તવન ગા ૩૮, ૭ ખરતર ગચ્છ ગુર્વાવલી ગા ૨૧, ૮ અલ્પાબહુત્વ સ્ત ગા ૩૮, ૧૦ દેશી નામમાલા વૃત્તિ, પત્ર ૪૫ મહિમા ભ૦, શીલ કલ્પદ્રુમ મંજરી, ઇત્યાદિ, બીજા કેટલાયે સ્તવનો અમારા સંગ્રહમા છે, અને શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમા સં. ૧૬૩૭માલખાએલ ગુટકામા એમના ૧૧ સ્તવન સઝાય વગેરે છે

(૮ મહો. જયસોમજી તેઓ ક્ષેમધાડ શાખામા પ્રમોદ માણિક્યજીના × શિષ્ય હતા શ્રીજિનમાણિક્ય સૂરિજીએ સં ૧૬૦૫-૧૨ ની વચ્ચે એમને દીક્ષા આપી જયસોમ નામ રાખ્યુ હતુ, એથી પહેલા સં ૧૬૦૫ ની પ્રશસ્તિમા એમનુ પૂર્વનામ 'જેસિંઘ' લખેલુ છે તેઓ અસાધારણ 'મેધાવી' અને મહાન જબરદસ્ત વિદ્વાન હતા સં ૧૬૪૬ ની પૂર્વે મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રે એમની પાસે બીકાનેરમા ૧૧ અંગો શ્રવણ કર્યા હતા. સં. ૧૬૪૯ મા સૂરિજીની સાથે તેઓ પણ અકબર પાસે લાહોર ગયા હતા સૂરિજીએ ત્યા ફાગણ સુદિ ૨ ના રોજ એમને ઉપાધ્યાય પદ પ્રદાન કરેલુ એમણે સમ્રાટની સભામા કોઇક વિદ્વાનને પરાભવ આપીને જયપતાકા મેળવેલ. સં ૧૬૭૫ મા વશાખ સુદિ ૧૩ના શત્રુંજય પ્રતિષ્ઠા સમયે તેઓ પણ શ્રીજિનરાજસૂરિજીની સાથે હતા એમણે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ વિરચિત પૌષધવિધિ પ્રકરણ વૃત્તિ (રચના સં ૧૬૧૭ પાટણ) નુ પુનરાવલોકન કરી અંતિમ દ્વિપદી પદ્યની વ્યાખ્યા કરીને

× શિષ્ય ક્ષેમસામ (શિ પુણ્ય નિન્દ શિ વિદ્યાકીર્તિકૃત નરવર્મ ચરિત્ર સં. ૧૬૬૯, પત્ર ૫), મહિમા ભંડાર મા છે

સંશોધિત પ્રતિ લખી હતી. કવિવર સમયસુંદરજીએ એમને માટે "સિદ્ધાન્તચક્રવર્તી" એવું વિશેષણ લખેલું છે. ઉપા૦રત્ન નિધાનજી * આદિ પણ સૈદ્ધાન્તિક બાબતોમાં એમને પૃચ્છા કર્યા કરતા. તેઓ ઉચ્ચ કોટિના કવિ પણ હતા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત તેમજ પ્રચલિત લોક ભાષામાં ઘણાંય ગદ્ય તેમજ પદ્ય ગ્રંથો રચેલા, જેની સંક્ષિપ્ત સૂચિ નીચે મુજબ છે.

૧ ઇર્યાવહીષટ્ત્રિંશિકા (સં. ૧૬૪૦ જિનચન્દ્રસૂરિના આદેશથી) પ્રાકૃત ગા ૩૬, સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ (સં. ૧૬૪૧), પૌષધષટ્ત્રિંશિકા (સં.૧૬૪૩) પ્રા. સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ (સં ૧૬૪૫) આ બન્ને ગ્રંથો "જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર" સૂરતથી છપાયેલ છે. ૩ સ્થાપનાષટ્ત્રિંશિકા (વૃત્તિ) એનો ઉલ્લેખ કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ વૃત્તિમાં છે, ૪ કોડાં શ્રાવિકા વ્રતગ્રહણ રાસ (સં. ૧૬૪૭, અક્ષયતૃતીયા), ૫ અષ્ટોત્તરીસ્નાત્ર વિધિ (લાહોરમાં જિનચન્દ્રસૂરિ આદેશાત્), ૬ કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ (સં. ૧૬૫૦ વિજયાદશમી લાહોર) જિનચન્દ્રસૂરિના આદેશથી, શ્રાવિકા રેખા વ્રત-ગ્રહણ રાસ (સં. ૧૬૫૦ કા.સુ ૩), ૮-૨૬ પ્રશ્નોતર ગ્રંથ (મુલ્તાન વાસ્તવ્ય ગોલછા ઠાકુરસી કૃત પ્રશ્નોના ઉતર જિનસિંહસૂરિની આજ્ઞાથી લાહોરમાં), ૯-૧૪૧ પ્રશ્નોત્તર, (વિનયરત્ન સંગ્રહ કચ્છકોડાયના ભં૦), ૧૦ આદિજિનસ્ત. (૧૬૫૫ ફાગણ), ૧૧ ચોવીસ જિન ગણધર સંખ્યા સ્ત. (૧૬૫૬), ૧૨ વયરસ્વામી ચૌ. (સં. ૧૬૫૯), ૧૩ બાર ભાવના સંધિ (બીકાનેર ગં. ૧૬૭૬-૪૬), આચાર્ય શ્રીજિનરત્નસૂરિજી મ૦ ના ઉપદેશથી છપાએલ અને જયપુર (રાજસ્થાન)ના સંઘ

* ગયનપુરમાં ૨૪ પ્રશ્ન એમણે રજુ કર્યા હતા. જેની સમય સુંદરજી લિખિત પ્રતિનો પ્રથમ પત્ર જ્ઞાન ભંડારમાં છે.

તરફથી પ્રકાશિત 'આરાધના સૂત્ર સંગ્રહ' માં છપાએલ છે) બીજા ય અનેક સ્તોત્ર સ્તવન, સઝાય, પ્રશ્નોત્તર ઉપલબ્ધ છે.

એમના મોટા ગુરુભ્રાતા પદ્મમંદિર, ગુણરંગ તેમજ દયારંગ હતા, એમના નામ સં ૧૬૦૫ માં લખાએલ "સારસ્વત દીપિકા"ની પ્રશસ્તિમાં આવે છે. પદ્મમંદિર ગણિ કૃત ઋષિમંડળ પ્ર૦ વૃત્તિ, જે આ૦ વિજયોમંગસૂરિજી એ છપાવેલ છે, પ્રવચન સારોદ્વાર બાલાવબોધ જેમાંના માત્ર બે દ્વાર જેટલો પ્રથમ ભાગ પાલીતાણાથી એક માસ્તરે છપાવેલ છે. વા. ગુણરંગ કૃત શત્રુંજય યાત્રા પરિપાટી (સં ૧૬૧૬), સામાયક વૃદ્ધિ સ્ત (સં ૧૬૪૯ કાર્તિક) ગા. ૩૨, અજિત સમવસરણ સ્ત અને અષ્ટોત્તર શત નવકરવાલી મણકા સ્તવન ઉપલબ્ધ છે એમના શિષ્ય જ્ઞાન વિલાસના શિ લાવણ્યકીર્તિ સારા કવિ હતા. જેમના ૧ રામકૃષ્ણ ચૌ (સં ૧૬૭૭ વૈ સુ ૫ બીકાનેર બાંધવ ભુવનકીર્તિની સાથે), ૨ ગજસુકુમાલ રાસ, ૩ દેવકીપટ્-પુત્ર ઢાળ (અમારા સંગ્રહ નં ૧૪૦૨મા) અને આત્માનુશાસન પુરૂષોદય ધવાય (?) હરિબલ ચૌ ઉપલબ્ધ છે

મહો૦ જયસોમજીના ઉપા૦ ગુણવિનયજી વિજયતિલક, સુયશકીર્તિ આદિ કેટલાય વિદ્વાન શિષ્યો હતા એમા ઉપા૦ ગુણવિનયજી તે શતાબ્દીના નામાંકિત વિદ્વાનોમાંના એક હતા એમની પ્રતિભા લગભગ સમયસુંદરજીની બરોબર ગણાય. એમની કૃતિઓની સંખ્યા પણ ઘણી વિશાળ છે, પરંતુ એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધિ પામેલ નથી સ ૧૬૪૯મા સૂરિજીની સાથે તેઓ પણ લાહોર પધાર્યા હતા ત્યાં તેમને પણ સમયસુંદરજીની સાથેજ વાચકપદ આપવામા આવ્યું હતું. સં. ૧૬૭૫માં શત્રુંજય પ્રતિષ્ઠા સમયે તેઓ પણ ત્યાં હતા. સંપ્રદાનુક્રમે

એમની કૃતિઓ નીચે જણાવ્યા મુજબ છે

ઋષિમંડલસ્તવાવચૂરિ (પત્ર ૧૯, ભુવન૦ ભ૦), સં ૧૬૪૧ ખંડ-પ્રશસ્તિ-કાવ્ય વૃત્તિ (શ્રીપૂજ્યજી મ), સં ૧૬૪૪ નેમિદૂત કાવ્ય-વૃત્તિ×-બીકાનેર (સેઠિયા લાય), સં ૧૬૪૬ નળ-દમયંતી ચંપૂ વૃત્તિ (સેઠિયા લા૦) અને રઘુવંશ ટીકા (બીકાનેર), સં ૧૬૪૭ + પ્રાકૃત વૈરાગ્ય શતક વૃત્તિ (શેઠ દે લા પુ ફંડ સુરતથી પ્રકાશિત), સં ૧૬૫૧ સંબોધ-સપ્તતિ વૃત્તિ આત્મા૦ સભા ભાવનગરથી પ્રકાશિત, જયતિહુઅણ બાળા૦ (લાહોર, સ્વય લિ૦ રામ૦ ભ૦), સં ૧૬૫૪ કયવન્ના સંધિ (નેમિજન્મ દિન મહિમપુર), સં ૧૬૫૫ મા વ ૧૦ મધ્યનગર, કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશાવલી રાસ, સં ૧૬૫૬ તોસામ પુરમાં, કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ વૃત્તિ, સં ૧૬૫૭, વિચારરત્ન સંગ્રહ લેખનમ્, સં ૧૬૫૭ આષાઢ પૂર્ણિમા પાર્શ્વસ્ત૦ ગા૦ ૨૭, સં ૧૬૫૮ માં લઘુશાંતિ ટીકા (પત્ર ૪ અમારા સંગ્રહમાં), સં ૧૬૬૦ ચાર નગર ગીત ગા૦ ૩૨, સં ૧૬૬૨ ચૈ સુ ૧૩ બુધે અંજનાસુંદરી પ્રબંધ, સં ૧૬૬૩ ફા સુ ૧૩ શત્રુંજય-યાત્રા સ્ત૦ સં ૧૬૬૩ ચૈ સુ ૮ ખંભાત, ઋષિદત્તા ચો૦ સં ૧૬૬૪ ઇન્દ્રિય પરાજય શતક વૃત્તિ, સં ૧૬૬૫ ગુણસુંદરી ચો૦, નળદમયંતી પ્રબંધ નવાનગર આ વ ૬ (અમારા સંગ્રહમાં) અને કુમતિમતખંડન (નવાનગર જિનસિંહસૂરિ આદેશથી "જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર" સુરતથી પ્રકાશિત, સં ૧૬૭૦ શ્રા સુ ૧૦ બાડમેર જંબૂ રાસ (અમારા સંગ્રહમાં), સં ૧૬૭૨ જેસલમેર પાર્શ્વસ્ત ગા૦

×રૂપા૦ જિનવિજય છ ૬ ના સંપાદિત થઈને પ્રકાશિત થઈ ચૂકી છે
+શ્રીરત્ન દમ ૧૮ ડા ૧ પ્રકાશિત

૧૬ સંસ્કૃત, સં. ૧૬૭૪ કાર્તિક પૂનમ-ધન્નાશાલિભદ્ર ચૌ૦ (શ્રીમાલ માનસિંહના આગ્રહથી-બીકાનેર જ્ઞાન ભ૦), સં. ૧૬૭૪ માધવ (વૈ) સુ. ૬ બુધ માલપુ અંચલમત સ્વરૂપ વર્ણન ચૌ૦, સં. ૧૬૭૬ જિનરાજસૂરિ અષ્ટક અને એજ સાલમા ચૈત્ર વ. ૨ નિંબાજીપાર્શ્વનાથ સ્ત, સ. ૧૬૭૬ રાઠદ્રહપુર તપા ૫૧ બોલ ચૌપાઈ સટીક-એમનો આ અંતિમ ગ્રથ સમસ્ત કૃતિઓમાં કળશ કે શિખર સમો છે એનાં સેંકડો ગ્રંથોના પ્રમાણો રજૂ કરી તપાગચ્છવાળાઓના ૫૧ બોલોનુ નિરાકરણ કરેલ છે

આ કૃતિના પત્ર ૮ થી ૪૦ સ્વયં લિખિત શ્રીપૂજ્યજીના સગ્રહમા છે મૂળ માત્રની સપૂર્ણ નકલ અમારા સગ્રહમાં છે

સવત વગરની સ્વયલિખિત પચાસેક નાની કૃતિઓ અમારા સહ્રહમા છે પરતુ ગ્રથ વિસ્તારના ભયથી એ બધાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી કેટલીક ઉલ્લેખનીય કૃતિઓ આ પ્રમાણે છે—

૧ લુપકમત તમો દિનકર ચૌ (પત્ર ૧૩૪ જયપુર જ્ઞાનભંડાર) ૨ જિનવલ્લભીય અજિત-શાન્તિ (ઉલ્લાસિક્કમ') સ્તવન વૃત્તિ ૩ સત્વર્થ શબ્દાર્થ સમુચ્ચય (શેઠ દે૦ લા૦ જૈ પુ ફડ સુરત તરફથી પ્રકાશિત) ૪. ચરણ-સત્તરી કરણ સત્તરી ભેદ (અમારા સગ્રહમાં), ૫ સમાચારી વ્યા૦ (પત્ર-૧૯ શ્રીપૂજ્યજી સ૦), ૬ વિજયતિલકે-પાધ્યાય કૃત આદિ જિન સ્ત બાળાવ (જ્ઞાનનંદનના આગ્રહથી બાપડાઉમા રચેલ, અતિમ પત્ર-સગ્રહમા) ૭ પ્રણિપાતવર દડક (ણુમુત્થણ) બાળા૦ સ્વયલિખિત અમારા સંગ્રહમાં છે ૮. પ્રશ્નોત્તર (જ્ઞાન ભડાર) ૯. અગડદત્ત રાસ (પ્રથમ પત્ર સગ્રહમાં), ૧૦. શત્રુંજય યાત્રા પરિપાટી સ્ત ગા ૩૨ (સં ૧૬૪૪ બીકાનેરી સઘ-અમારા સગ્રહમાં પત્ર ૨), ૧૧. ખરતરગચ્છ ગુર્વાવલી ગીત, દશાશ્રુત સ્કધ ટીકા, શીલોપદેશમાળા વૃત્તિ, બૃહત્સગ્રહણી બા૦, કલ્પસૂત્ર બાલા૦,

ભક્તામર ટબા, પાર્શ્વચંદ્ર મત ખંડન, તપગચ્છ ચર્ચા ઈત્યાદિ

એમના ગુરુભ્રાતા, ૧ વિજયતિલક શિ. તિલકપ્રમોદ શિ. ભાગ્યવિશાલ હતા, જેમણે લખેલ ગુણાવલી ચૌ. પત્ર ૭ બીકાનેર જ્ઞાનભંડાર મહિમાભક્તિ વિભાગમાં છે. ૨. સુયશકીર્તિનું સંખેશ્વર પાર્શ્વ સ્ત૦ ગા ૨૫ (સં ૧૬૬૬) અમારા સંગ્રહમાં છે

વા. ગુણવિનયજીના મતિકીર્તિ નામે સારા વિદ્વાન શિષ્ય હતા જેમની (૧) નિર્યુક્તિ સ્થાપન (સ. ૧૬૭૬ વિદ્વત્ લાવણ્યકીર્તિના આગ્રહથી, પત્ર ૧૮ ક્ષમાકલ્યાણજી ભંડારમા), (૨) લખમસી કૃત ૨૧ પ્રશ્નોત્તર (જિનરાજસૂરિરાજ્યે પત્ર ૨૬ બીકાનેર જ્ઞાનભંડાર), (૩) ગુણકિત્વષોડશિકા (જયપુર ભંડાર), (૪) લલિતાંગ રાસ (પત્ર ૭ અપૂર્ણ, અમારા સંગ્રહમા છે), (૫) લુપકમતોત્થાપક ગીત ગા ૬૧ (૬) ધર્મબુદ્ધિ રાસ (સં. ૧૬૯૭), (૭) સમ્યક્ત્વ પચ્ચીસી ટબો (પત્ર ૪ મહેર૦ ભંડાર), અઘટકુમાર ચૌ, પંચકલ્યાણક સ્તોત્રાર્થ, બીજાય કેટલાક સ્તવનો આદિ ઉપલબ્ધ છે. વા મતિકીર્તિજીના શિષ્ય સુમતિસિન્ધુર રચિત ગોડી પાર્શ્વ સ્તવન (સ ૧૬૯૬ મા સુ ૮ જૈ ગુ ક પૃ ૫૭૪ માં નોંધ છે) સુમતિસિન્ધુરજીને કીર્તિવિલાસ આદિ કેટલાય શિષ્યો હતા, જેમણે રચેલ કેટલાક સ્તવનો આદિ મળે છે મતિકીર્તિના બીજા શિષ્ય સુમતિસાગર હતા, જેમના શિષ્ય કનકકુમાર શિષ્ય કનકવિલાસ કૃત દેવરાજ વચ્છરાજ ચૌ (સ ૧૭૩૮ જેસલમેર) ઉપલબ્ધ છે.

ઉપાધ્યાય જયસોમજીની પરંપરા ૧૯ મી સદી સુધી વિદ્યમાન હતી એના નામોની સૂચિ અમારા સંગ્રહમા છે.

(૯) **જ્ઞાનવિમલોપાધ્યાય**–સુપ્રસિદ્ધ ઉપા શ્રીજયસાગરજી ની શિષ્ય પરંપરામા તેઓ ભાનુમેરુજીના શિષ્ય હતા એમણે સં. ૧૬૫૪ માં બીકાનેર ખાતે શબ્દપ્રભેદ નામક શબ્દકોશ ગ્રંથ પ ટીકા રચી, એમના શિષ્ય ઉ. શ્રીવલ્લભજી પણ ઉત્તમ કોટિના બહુ

જબરદસ્ત વિદ્વાન હતા એમણે ૧ સં. ૧૬૫૪ શીલોછ નામ કોષ પર ટીકા, ૨ સંવત ૧૬૬૧ જોધપુરમાં હૈમલિંગાનુશાસન પર 'દુર્ગપદ પ્રબોધ' નામક વૃત્તિ, ૩ સં. ૧૬૬૭ જોધપુરમાં હૈમ અભિધાન નામમાલા વૃત્તિ (શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં), ૪ ચતુર્દશ સ્વર સ્થાપન વાદ સ્થલ, જિનરાજસૂરિરાજાએ રચિત ઉ. જયચંદજીના ખુદના હાથ પુસ્તકમાં, ૫ વિજયદેવ મહાત્મ્ય, આ ગ્રંથ એમની આદર્શ ગુણગ્રાહકતાનો પરિચય આપે છે, તે શ્રીજિનવિજયજીના સંપાદનથી પ્રકાશન પામી ચૂકેલ છે, તેઓશ્રી ભારે મીનનસાર અને તમામ ગચ્છો પ્રત્યે સમભાવ રાખવાવાળા હતા સં ૧૬૫૫ માં જ્યારે તેઓ બીકાનેર આવ્યા ત્યારે ઉપકેશગચ્છીય સિદ્ધસૂરિજીના કથનથી ૬ "ઉપકેશ શબ્દવ્યુત્પત્તિ" બનાવી હતી ડૉ. બુલ્લર સાહેબે પોતાના રિપોર્ટમાં એમના એક ૭ અરનાથ સ્તુતિ સવૃત્તિક નામક ગ્રંથની પણ નોંધ લીધી છે*

(૧૦) ઉપા૦ હંસપ્રમોદ– દાદા શ્રીજિનકુશલસૂરિજીની શિષ્ય પરંપરામાં હર્ષચન્દ્રજીના તેઓશ્રી શિષ્ય હતા. એમનો સારંગસારવૃત્તિ નામક ગ્રંથ (સં ૧૬૬૨) ઉપલબ્ધ છે. ભાષાકૃતિઓમાં વરકાણા સ્તવ (સં ૧૬૫૩ નાગસર) આદિ ઉપલબ્ધ છે સં

---

* આ સ્તુતિ (સ્તોત્ર) સહસ્રદલ કમળબંધથી રચેલ છે, એની સટીકની પ્રતિ આ૦ શ્રીમણિ સાગરસૂરિજીના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયસાગરજીએ સંપાદિત કરેલ છે. પાઠક શ્રીવલ્લભજીના વિશેષ પરિચય માટે જુઓ એ સ્તોત્રની ભૂમિકા.

એમણે રચેલ બીજા પણ વિદ્વત્ પ્રબોધ, ગૈપ સંગ્રહ દીપિકા, નિઘંટુ શેષ નામ માલા ટીકા, સિધ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન વૃત્તિ, સારસ્વત-પ્રયોગ નિર્ણય કેશ પદ વ્યાખ્યા, ચતુર્દશ ગુણ સ્થાન સ્વાધ્યાય ઇત્યાદિ ગ્રન્થો મળે છે

૧૬૭૭ મેડતના શિલાલેખોમાં એમનુ નામ આવે છે

એમના શિષ્ય ચારુદત્તજી કૃત કુશલસૂરિ સ્ત (સ ૧૬૬૯ માગસર વ ૯), જેસાના સ્ત (સ ૧૬૭૦ શ્રાવણ સુ ૧) મુનિ સુવ્રત સ્ત (જોધપુર, મ ખત્રાળ શ્રીમલ્લશાહ કારિત પ્રાસાદ સ્ત સ ૧૬૬૬) વગેરે મળે છે તેમના (૧) શિષ્ય કનક નિધાન કૃત રત્નચૂડ રાસ (સ ૧૭૨૮ આ વ ૧૦ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમા છે અને ભીમસી માણેક તરફથી પ્રકાશિત છે), (૨) શિષ્ય જ્ઞાન નિધાન ર લબ્ધિચંદ્ર કૃત જન્મપત્રી પદ્ધતિ (સ ૧૭૫૧ કા સુ મહિમા૦ ભ૦ મા છે)

ઉપા૦ હંસપ્રમોદજીના શિષ્ય પુણ્યકીર્તિ ઉત્તમ કવિ હતા એમના (૧) રૂપસેનરાસ ચૌપાઈ (સ ૧૬૮૧ વિજયાદશમી મેડતા) (૨) મત્સ્યોદર ચૌ (૧૬૮૨ રૂપા ભ), (૩) પુણ્યસાર રાસ સ ૧૬૬૬ વિજયા દશમી સાંગાનેર, (૪) મોહછત્રીસી (સ ૧૬૮૪ ભા નાગોર), (૫) મદછત્રીસી (સ ૧૬૮૪ આ વ ૧૩ મેડતા) મહિમા ભક્તિ ભ ઉપલબ્ધ છે આ ઉપરાત જૈન ગુર્જર કવિઓ પ્રથમ ભાગમા (૪) ધન્નાચરિત (સ ૧૬૮૮ ભા સુ ૧૩ રવિ વીલપુર), અને (૫) કુમાર મુનિ રાસની પણ નોધ છે

(૧૧) સૂરચન્દ્ર શ્રીજિનભદ્રસૂરિશાખામા (વા ચારિત્રોદય ગણિ શિષ્ય) વા વીરકલશજીના તેઓ શિષ્ય હતા એમણે રચેલ (૧) પચતીર્થ શ્લેષાલકાર ચિત્રો (અપૂર્ણ પત્ર ૮ બીકાનેર જ્ઞાન ભડાર), અલકાર સાહિત્યમા એક વિશિષ્ટ અને મહત્વનો ગ્રથ છે ગ્રથ અપુર્ણ હોવાથી રચનાકાળ નથી મળતો (૨) જૈન તત્ત્વસાર (સ ૧૬૬૯ આશ્વિન પૂર્ણિમા બુધ અમૃતસર) આ ઉત્તમ રચના શક્તિવાળો ગ્રથ હિંદી અને ગુજરાતી ભાષાનુ

વાદ સહિત તેમ સટીક પણ છપાઈ ચૂકેલ છે. (૩) ચૌમાસી વ્યાખ્યાન (જયચંદજી ભંડાર). (૪) વર્ષફલાફલ જ્યોતિષ સઝાય ગા. ૩૬, અને (૫) જિનદત્તસૂરિ સ્ત. ગા. ૧૭ અમારા સંગ્રહમાં છે. અને સ્થૂલિભદ્ર મહાકાવ્ય અષ્ટાર્થ શ્લોક વૃત્તિ, શાન્તિલહરી પણ પ્રાપ્ત છે. એ કૃતિઓ ઉપરાંત એમની એક અપૂર્વ કૃતિ નામે "શાંતિનાથસ્તવ ગર્ભિત અજિત જિન સ્તવ" શ્લોક ૧૪ની છે +, તેઓશ્રીની કવિતા અતિ સુંદર તેમજ રોચક છે સંભવ છે કે કવિવર ઋષભદાસજીએ પ્રસિદ્ધ કવિઓના નામમાં જે "સૂરચન્દજી" નો નામોલ્લેખ કર્યો છે, તે આજ હોય! કિંતુ કૃતિઓ પૂરતી સંખ્યામાં નહીં મળવાને કારણે એ બાબત નિશ્ચય પૂર્વક કહી શકાતું નથી. એમના શિષ્ય હીર ઉદય પ્રમોદ કૃત ચિત્ર સંભૂતિ ચો૦ (સં. ૧૭૧૯ જેસલમેર, ચતુર. સં) મળે છે.

(૧૨) ઉપા૦ શિવનિધાન :—શ્રીજિનદત્તસૂરિજીની શિષ્ય પરંપરામાં તેઓશ્રી વા. હર્ષસારજીના શિષ્ય હતા આ વા૦ હર્ષસારજી તે જ છે કે જેના વિષે અકબરને મળ્યાનો ઉલ્લેખ છઠ્ઠા પ્રકરણમાં થયો છે. ઉપા૦ શિવનિધાનજીએ એ સમયની

+આ સ્તવમા શરૂઆતના બે શ્લોકો ઉપજાતિમા તેમ બે શાર્દૂલ અને બાકીના ૧૦ શ્લોકો સ્રગ્ધરામાં છે. એને અપૂર્વ કૃતિ એટલા માટે કહેવામા આવે છે કે એના એ ૧૪ શ્લોકોમાંથીજ અનુષ્ટુપ છંદના ૧૩ શ્લોકો જુદા કાઢી શકાય છે જેમા ભગવાન શાંતિનાથની સ્તુતિ થાય છે આમાં બન્ને છંદોના લક્ષણોથી વિરુદ્ધતા અંશમાત્ર પણ ન આવવા-દેવી. આએ કવિની અસાધારણ પ્રતિભાનો પરિચય મળે છે આ સ્તવની નકલ બન્ને છંદોમાં જુદી જુદી આ ગ્રંથના પરિશિષ્ટમાં પાઠકોની જાણકારી માટે આપેલી છે. આની પ્રતિકૃતિ પૂજ્ય ઉ૦ શ્રીલબ્ધિમુનિજી મહારાજ પાસેથી અમને પ્રાપ્ત થઈ છે. (ગુ સં સંપાદક)

લોક પ્રચલિત ગદ્યભાષામાં વિધિવિધાન આદિ ગ્રંથો રચીને જૈન જનતા પૂરતુંજ નહીં, બલ્કે સમગ્ર સાહિત્ય સંસાર પર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. એમણે રચેલ (૧) કલ્પસૂત્ર બાળાવબોધ (૨) શ્રીચંદ્રીયા મોટી સંગ્રહણી બાલા૦ પ્રકરણ રત્નાકરમાં ભીમસી માણેક તરફથી છપાઈ છે (૩) ચૌમાસી વ્યાખ્યાન (૪) લઘુવિધિપ્રપા–જેમાં ૨૮ વિધિ વિધાનોનું સરળ વિવેચન છે, (૫) કૃષ્ણ–રૂક્મિણી વેલિ ટબા–, ગુણસ્થાન સ્તવન બાળા૦ (યતિ પૂનમચંદજી સં, પત્ર ૧૬) સંગ્રામપુરના શેઠ જીવરાજજીની ધર્મપત્ની માટે રચેલ તેમ ભાષામય કાલિકાચાર્ય કથા, તથા ચોમાસી વ્યા૦, ઉપદેશમાલા સંસ્કૃત પર્યાય ટબ્બા સહ, યોગશાસ્ત્ર ટબ્બા, શાશ્વત (જિન) સ્તવ બાળા૦ ઉપધાન વિધિ અને સ્તવનઆદિ કેટલીક નાની કૃતિઓ પણ ઉપલબ્ધ છે.

એમના (૧) મહિમસિંહ (માનકવિ) નામના શિષ્ય એક સારા કવિ હતા, જેમના ૧ કીર્તિધર–સુકોશલ પ્રબંધ (સં ૧૬૭૦, દીવાલી, પુષ્ક(પોક)રણ, ૨ મેતાર્ય ઋષિ સંબંધ ચૌ (સં ૧૬૭૦ પુષ્કરણ) ૩ ક્ષુલ્લકકુમાર ચૌ, ૪ હંસરાજ વચ્છરાજ પ્રબંધ (સં ૧૬૭૫ શ્રીયુત્ મો દ દેસાઈના સંગ્રહમાં), ૫ અર્હદ્દાસ સંબંધ (સંઘવી આસકરણ પુત્ર કપૂરચન્દ્રજીના આગ્રહથી રાય બદ્રીદાસ બહાદુરના મ્યુઝિયમ–કલકત્તામાં–પ્રતિ છે), ૬ મેઘદૂત કાવ્ય વૃત્તિ (સં ૧૬૯૩ શિષ્ય હર્ષવિજયને ભણવા માટે), ૭ રસમંજરી (ગા૦ ૧૦૭), ૮ શિક્ષા છત્તીસી (દાન ભ૦), અને ઉત્તરાધ્યયન ગીત (સં ૧૬૭૫ શ્રા વ ૮) જીવવિચાર ટબ્બા અને યોગ બાવની, ઉત્તરાધ્યયન ગીતોના અંતમાં કવિએ પોતાના બે ગુરૂભાઈઓ મતિસિંહ અને કનકસિંહના નામનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ઉપા૦ શિવનિધાનજીને (૨) મતિસિંહ નામે શિષ્ય હતા એમના શિ વા રત્નજય કૃત આદિનાથ પંચકલ્યાણક સ્તવ૦ ગા૦ ૨૪, અને એમના શિષ્ય દયા તિલક કૃત ધન્નારાસ (સં. ૧૭૩૭ કાર્તિક), 'ભવદત્ત ચૌ' (સં ૧૭૪૧ જે સુ ૧૧ ફતેપુર કવિની સ્વયલિખિત પ્રતિ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમા છે),

(૧૩) સહજ કીર્તિ—ક્ષેમકીર્તિ શાખામા શ્રીહેમનંદનજી *(સં ૧૬૪૫ સુભદ્રા ચૌ ના કર્તા, જયપુર ભ ડાર)ના શિષ્ય હતા પોતે જબરદસ્ત વિદ્વાન અને ઉત્તમ કોટિના કવિ હતા લૌદ્રવપુરના શિલાપટ્ટપર ઉત્કીર્ણ કરેલ "શતદલપદ્મયંત્રમય શ્રીપાર્શ્વ જિનસ્તવ" (સં ૧૬૮૩ કાર્તિક સુદિ ૧૫) એમનીજ અદ્વિતીય કૃતી છે જૈન લેખ સગ્રહ (ભા ૩જા) મા બાબુ પૂરણચદજી નાહર, એમ એ બી એલ, લખે છે કે "શિલાપટ્ટપર કોતરાયેલ આવુ ઉત્તમ કાવ્ય અન્ય કોઇ સ્થળે જોવમા આવ્યુ નથી" એથી તેમની અસાધારણ વિદ્વત્તાનો અચ્છો પરિચય મળે છે એમની નીચેની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે

૧ દેવરાજ ચૌ (સં ૧૬૭૨ જયપુર ભ) ૨ હંસરાજ વચ્છરાજ ચૌ (પત્ર ૩૭ અમારા સંગ્રહમા છે) ૩ શત્રુંજય મહાત્મ્ય રાસ (સં ૧૬૮૪ આસનીકોટ જય-ભ) ૪ સાગર સેઠ ચૌ (સં ૧૬૭૫ બીકાનેર, શ્રીપૂજ્યજી સં, ૫ હરિશ્ચંદ્ર રાસ (સં ૧૬૯૭ રચિત, અંતિમ પત્ર અમારા સંગ્રહમા છે) ૬ સારસ્વત વૃત્તિ (સં ૧૬૮૧), ૭ કલ્પસૂત્રવૃત્તિ (કલ્પ મંજરી

*પૃ ૨૨ની ટિપ્પણમા ઉલ્લિખિત ઉપા૦ સમર્તિનકજી (ક્રિયોદ્ધાર કર્તા) ના શિષ્ય લક્ષ્મીવિનય શિષ્ય રત્નસાર । શિષ્ય ઉપરોક્ત હેમનંદનજી અને નનદર્ષજી હતા એમની પરંપ । ૧૯મી સદી સુધી વિદ્યમાન હતી. એમના નામો પણ અમારા સગ્રહમા છે

સ ૧૬૮૫, જ્ઞાન ભંડાર *, ૮ મહાવીર સ્તુતિ વૃત્તિ સ ૧૬૮૬), ૯ સસદ્વીપિ-શબ્દાર્ણવ વ્યાકરણ-ઋજુ પ્રાજ્ઞ વ્યાકરણ પ્રક્રિયા (પત્ર ૬૬ ક્ષમાકલ્યાણ ભંડાર), ૧૦ અનેક શાસ્ત્રસાર સમુચ્ચય, ૧૧ એકાદિ શત પર્યંત શબ્દ સાધનિકા, ૧૨ નામકોશ (છ કાંડમાં), ૧૩ પ્રતિક્રમણ બાલા૦, ૧૪ ગૌતમકુલક બૃહદ્વૃત્તિ (ત્રુટક પત્ર અમારા સંગ્રહમાં), ૧૫ પ્રીતિછત્રીસી (સ ૧૬૮૮ વિજયદશમી સાગાનેર, ૧૬ વિસનસત્તરી (સ ૧૬૬૮ નાગોર, ભુવન૦ ભ) અને ઉપધાન વિધિ સ્ત૦, જેસલમેર ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત૦, નન્દેન ચૌ સુદર્શન ચૌ કલાવતી ચૌ રાયપસેણી ઉદ્ધાર, પ્રવચન સારોદ્ધાર બાળા૦, યશોધર સંબંધ, વૈરાગ્ય શતક બા૦, થિ ાવલી, ૧૦૮ સ્થાન નામ ગર્ભિત પાર્શ્વ સ્ત૦, શીલ રાસ, દશવૈકાલિક ટબા, શાંતિનાથ વિવાહલો આદિ કેટલીય કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે એમણે બનાવેલ એક રાસ + બીકાનેર ભંડારમાં છે જેના પ્રારંભમાં એમના પૂર્વરચિત ૫-૬ રાસોના નામનો ઉલ્લેખ છે એમના શિ રત્નસુંદર શિ નન્દલાલ કૃત (૧) અષ્ટાહ્નિકા વ્યા (સ ૧૭૮૯ ફા સુ ૫), (૨) શૃંગાર વૈરાગ્ય તરંગિણી વૃત્તિ (સ ૧૭૮૫ આગરા), (૩) ચૌદ ગુણસ્થાન વિવરણ (સ ૧૭૮૮ ગૈ સુ ૩ કાસમપુર જય ભ), (૪)

---

* આની એક પ્રતિ શ્રીમોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડાર સુરતમાં છે જે શ્રીમાન્ મોહનલાલજી મહારાજે સ્વયં શોધેલ છે અને એની પ્રેસ કોપી ઉ વિ સા પાસે છે.

+ સભવ છે આ રાસ તે એમનો સ્વેચ્છ હરિશ્ચંદ્ર રાસજ હોય જેમાં, એના પહેલા ૧ સાવચ્ચેક ૨ દેવરાજ વચ્છરાજ, ૩ નરદેવ, ૪ સુદર્શન, ૫ કલાવતી, ૬ રાયપસેણી ઉદ્ધાર, અને ૭ શત્રુંજય રાસ રચ્યાનો ઉલ્લેખ છે

સિધ્ધાંત રત્નવાર્તા આદિપદ વ્યાખ્યા પત્ર ૨, દાન ભં આદિ ઉપલબ્ધ છે

એમના ગુરુ હેમનંદનજીના ગુરુભ્રાતા રત્નહર્ષજીના શિ ૧ હેમકીર્તિ અને ૨.શ્રીસારજી હતા એમાં શ્રીસારજી સારા કવિ હતા જેમની કૃતિઓની નોંધ "જૈન ગુજર કવિઓ" (પૃ ૫૩૪) માં છે એ ઉપરાંત એમણે ૧ પાર્શ્વનાથ રાસ (સ ૧૬૮૩ જેસલમેર પત્ર ૧૦ અમારા સગ્રહમા છે) ૨ જિનરાજસૂરિ રાસ×, (સં ૧૬૮૧ અષાઢ વદિ ૧૩ મેત્રાવા), ૩ જયવિજય ચૌ (શ્રીપૂજ્યજીના સગ્રહમા), ૪ કૃષ્ણરૂકિમણી વેલિ બાલા૦, ૫ સત્તરભેદી પૂજાગર્ભિત શાંતિ સ્ત (સ ૧૬૮૨ આસોજ, ફલોધી), ૬ લોકનાલ ગર્ભિત ચન્દ્રપ્રભ સ્ત (ગા ૭૬), ૭ ગુણસ્થાન ક્રમારોહ બાળા૦, (સ ૧૬૭૮), ૮ જય તિહુઅણ બાળબોધ (પત્ર ૨૨ દાન ભ), જિનપ્રતિમા સ્થાપન રાસ, વચન પરીક્ષા સજ્ઝાય આદિ નાના મોટા બીજા પણ કેટલાય સ્તવનો મળેલ છે હેમનદનજીને યતીન્દ્ર નામે પણ એક શિષ્ય હતા જેમણે દશવૈકાલિક બાલા૦ સં. ૧૭૧૧મા રચ્યુ છે.

(૧૪) **ગુણવર્દ્ધન**:-એમનુ નામ પૃ ૨૨ની ફૂટનોટમા ક્રિયોદ્ધાર કર્તાઓમા આવે છે એમના શિષ્ય સુધર્મરૂચિ કૃત (૧) આષાઢ ભૂતિ રાસ, (૨) ગજસુકુમાલ રાસ (૧૭ ઢાલ સં ૧૬૬૯ લિખિત) ઉપલબ્ધ છે

સાગરચન્દ્રસૂરિની પરંપરાના વિદ્વાનો

(૧૫) **જ્ઞાનપ્રમોદ**:-એમની રચેલ વાગ્ભટાલંકાર વૃત્તિ સ. ૧૬૮૧) તથા જગદાભરણ વૃત્તિ (જિનરાજસૂરિરાજ્યે, પત્ર ૬૧ દાન ભ૦) અને કેટલાંક સ્તોત્ર સ્તવનાદિ ઉપલબ્ધ

× આ રાસ અમારા "ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સં." મા જૂઓ

છે, એમના શિષ્ય ગુણનંદન કૃત 'ઇલાપુત્ર ચોપાઈ' (સં ૧૬૭૫ વિજયાદશમી વિહારપુર, ક્ષમા૦ ભં૦) કામનક ચૌ (સં ૧૬૯૭ મિ સ ૧૧ સન્સા) અને પ્રશિષ્ય વિનયચંદ્રકૃત 'મેઘદૂત અવચૂરિ' (સં. ૧૬૬૪ ગઢદ્રહ૦ સ્વયં લિ૦ પ્ર) સંગ્રહમાં છે; અને બીજા શિષ્ય વિશાળ કીર્તિ વ્યાકરણના સારા વિદ્વાન હતા, એમને 'સરસ્વતી'નુ બિરૂદ હતુ, એમણે ઈડરની રાજસભામાં કોઈ વાદીની સાથેના વિવાદમાં વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો, એમણે રચેલ 'પ્રક્રિયા કૌમુદી, સારસ્વત પ્રકાશ' અને કિરાતાર્જુનીય ટીકા આદિ કેટલાંક ગ્રંથો મળે છે, એમના (૧) શિષ્ય ક્ષેમહર્ષ કૃત ૧ પુણ્યપાલ ચોપાઈ (સં ૧૭૦૪ પોસ સુદ ૧૦ શનિ સિંધ-સજાઉલપુર, વર્દ્ધ૦ ભં૦), ૨ ચંદનમલયાગિરિ ચોપાઈ (સં૦ ૧૭૦૪ મહિમા૦ ભં૦), ફલોદી પાર્શ્વસ્તવન ગા૦ ૭૪ (પત્ર ૩) અને ભુવનતિલક કૃત ભુવન દીપક બાલા૦ (સ ૧૭૬૭ માગસર વદ ૧૦ દાન૦ ભ૦) ઉપલબ્ધ છે અને બીજા એમના શિષ્ય હેમહર્ષના શિષ્ય (૧) અમર (૨) રામચંદ્ર શિષ્ય અભયમાણિક્ય શિષ્ય લક્ષ્મીવિનય કૃત 'અભયકુમાર રાસ (સં. ૧૭૬૧ ફા સુ ૫ મરોટ) અને 'ઢુંઢક મતોત્પત્તિ રાસ' મળે છે એમની પરંપરાના યતિ સુમેરમલજી વિદ્યમાન છે.

(૧૦) હીરકલશ –એમના (૧) સમ્યકત્વ કૌમુદી રાસ (સં ૧૬૨૪ મા સુ ૧૫ બુ. સવાલક્ષ દેશ), (૨) કુમતિવિધ્વંસન ચૌ. (૧૬૧૭ જે. સુ. ૧૫ કર્ણપુરી) (૩) જોઇસ હીર + (સ ૧૬૨૧ નાગોર), (૪) મુનિપતિ ચોપાઈ (સ.

+ આ ગ્રંથ 'હીરકલશ' નામથી ગુજરાતી અનુવાદ સાથે સારાભાઈ મણીલાલ નવાબ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

૧૬૧૮ માઘકૃ૦ ૭ રવિ, બીકાનેર, મહિમા૦ ભં૦), (૫) આરાધના ચૌ૦ (સં. ૧૬૨૩), (૬) જીભ-દાંત સંવાદ (સં. ૧૬૪૩ બીકાનેર સં૦), (૭) હિયાલી (સં. ૧૬૪૩ બીકાનેર), ઉપલબ્ધ છે. એમના શિષ્ય હેમાનંદ હતા, જેમણે રચેલ (૧) વતાલ પચીસી (સં. ૧૬૪૬ ઈન્દ્રોત્સવ દિન), અને (૨) ભોજચરિત્ર ચૌ (સં ૧૬૫૪ મહાણઈ), (૩) અગ કુરકણુ ચૌ૦, ૪ દશાર્ણ ભદ્ર રાસ (સ ૧૬૫૮ કાર્તિક પૂર્ણિમા, ગાથા ૫૬) વગેરે પ્રાપ્ત છે

(૧૭) જયનિધાન – તેઓ વાચક રાજચંદ્રના શિષ્ય હતા. એમણે બનાવેલ ૧ ધર્મદત્ત ધનપતિ રાસ (અમદાવાદ), ૨ સુરપ્રિય રાસ (મુલ્તાન), ૩ દેવકિન્નિ ચરિત્ર (કૃપા૦ ભં૦), ૪ અઢાર નાતરાની સજ્ઝાય (સ ૧૬૩૬ જય૦), ૫ સમેત શિખર યાત્રા સ્તવન(ટ્રૈસં ૧૬૫૯ ગાથા ૧૭), ૬ ચોવીસજિન-અંતરકાલ સ્તવન (સં ૧૬૩૪ , ૭ યશોધર રાસ, ૮ કુર્માપુત્ર ચો૦, ૯ કામલક્ષ્મી વેદવિચક્ષણ માતૃ-પુત્ર કથા પ્રબંધ ચો૦, ૧૦ નેમિફાગ અને બીજી સ્તવન સ્તોત્રાદિ કેટલીક ન્હાની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે એમના શિ કમલસિંહ શિ કમલરત્ન કૃત જ્ઞાન પંચમી સ્તવનાદિ મળી આવે છે, કમલરત્નના શિષ્ય દાન ધર્મે પૃથ્વીરાજ વેલીનો ટબો લખ્યો છે (મહિમા૦ ભં૦ નં. ૩૩), જયનિધાનજીની ખુદની લખેલી કેટલીએ પ્રતિઓ બીકાનેરના જ્ઞાન ભંડારમા મૌજૂદ છે

(૧૮) લબ્ધિ કલ્લોલ –તેઓ વાચક વિમલરંગના શિષ્ય હતા. "શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ અકબર પ્રતિ બોધ રાસ" સિંહાસન બતીની, રત્નચૂડ ચૌ. મોતી કપાસિયા સંવાદ, અને પચાખ્યાન ગત બક-નાલિકેર કથાનક, ભુવનાનંદ રાસ, કૃતવર્મ રાસ, રિપુ-

મર્દન ચૌ. તીર્થચૈત્ય પરિપાટી, ઘંઘાણી સ્તવન, કીર્તિરત્નસૂરિ ગીત, જિનચંદ્રસૂરિ ગીત અને ઘણી ગહુંલીઓ ઉપલબ્ધ છે. એમના બે શિષ્ય હતા. ૧ ગંગદાસ એમણે રચેલ વંકચૂલ રાસ (સં. ૧૬૭૧ શ્રા. સુ. ર પાલી ગ્રામ) મળે છે, ર વિનયરાજ કૃત અંતરિક પાર્શ્વસ્તવ (સં. ૧૭૧૨), ૩ લલિત કીર્તિ રચિત શીલોપદેશ માળા વૃત્તિ તેમ અગડદત્ત રાસ (સં. ૧૬૭૯ જે. સુ. ૧૫ ભુજનગર), ના કર્તા, જેમના (૧) શિષ્ય રાજહર્ષ રચેલ થાવચ્ચા સુકોશલ રાસ (સં. ૧૭૦૩ મહા સુ. ૧૩ બીકાનેરમાં) ઉપલબ્ધ છે. (ર) શિ૦ પુણ્ય હર્ષ કૃત હરિબલ ચોપાઈ (સં. રૂપુ. ગુણ મુનિ. શશિ. ૧૭૩૫ કૃપા૦ ભં૦) મળે છે, (૩) હીર(હર્ષ)રાજના શિ૦ ઉદયહર્ષ પણ સારા કવિ હતા.

(૧૯) હર્ષકલ્લોલ–એમના શિષ્ય 'ચંદ્રકીર્તિ' કૃત યામિની ભાનુ મૃગાવતી ચૌ (સં. ૧૬૮૯ આષાઢ સુદિ ૭ બાહડમેર), અને ધર્મબુદ્ધિ પાપબુદ્ધિ ચો૦ ઉપલબ્ધ છે. ચંદ્રકીર્તિ શિષ્ય સુમતિરંગ પણ સારા કવિ હતા, એમની ૧ પ્રબોધ ચિંતામણિ ચોપાઈ, ૨ મોહવિવેક ચો૦ (સં. ૧૭૨૯ વિજ્યા દશમી મુલ્તાન), ૩ હરિકેશી ચોપાઈ (૧૭૨૭ શ્રા. સુ. ૨ મં. મુલ્તાન), ૪ જંબુ ચો૦ (સં. ૧૭૨૯ આ. વદ ૯ મુલ્તાન શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં, જિનમાલિકા; સવૈયા ચોવીસી, અમૃતધ્વની, કીર્તિરત્નસૂરિ છંદ, યોગશાસ્ત્ર ભાષા ચો; એકવિંશતિસ્થાન પ્રકરણાવચૂરિ આદિ કેટલીયે કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

(૨૦) ભાવહર્ષોપાધ્યાય–એઓ આ૦ સાગરચંદ્રસૂરિની પરંપરાના છે, એમનું નામ બીજા પ્રકરણમાં પૃ. ૨૨ ની ફુટનોટમાં (ક્રિયોધ્ધાર કર્તાઓમાં) આવે છે. એમણે રચેલ કેટલાંક સ્તવનો આદિ મળે છે. સં. ૧૬૨૬ સુધી તેઓ

સૂરિજીના આજ્ઞાનુયાયી હતા એ પછી એમનાથી "ભાવહર્ષીય શાખા" નામે ગચ્છભેદ થયો, એમનો વધુ પરિચય "ઐતિહાસિક-જૈન-કાવ્ય સંગ્રહ"માં મળશે

(૭૧) વિનયમેરુ–એમણે રચેલ ૧ પન્નવણા વિચાર સ્તવન ગા૦ ૨૫ (સં. ૧૬૯૨ પો સુ૦ ૧૫ સાચોર, સંગ્રહમાં છે), તેમ ૨ "હંસરાજ વચ્છરાજ પ્રબંધ" (સં. ૧૬૬૯ લાહોર), ક્યવન્ના ચૌ૦ દ્રૌપદી ચૌ૦, ઉપલબ્ધ છે. એઓ શ્રીજિનકુશલસૂરિ શિષ્ય ક્ષેમકીર્તિ શાખાનાં હતા.

આ ઉપરાંત સૂરિજીના આજ્ઞાનુવર્તિ સાધુસંઘમાં અનેક વિદ્વાનો અને કવિઓ હતા. પરંતુ ગ્રંથ–વિસ્તાર વધી જવાના ભયથી, તેમજ કંઈક અંશે વિષયાંતર થઈ જતો હોવાથી, અને નીરસતા ન આવી જાય એ કારણે પણ એમનો પરિચય આપેલ નથી. ઉપરોક્ત વિદ્વાનોનો પરિચય પણ અમોએ મૂળજ સંક્ષિપ્તતયા આપેલ છે બીકાનેર જ્ઞાનભંડારની સૂચિઓ, નોટસ ઈત્યાદિ સામગ્રી પરિચય લખતી વેળા પાસે નહીં હોવાના કારણે કેટલીક અપ્રસિદ્ધ કૃતિઓનો પરિચય પણ આપી શકાયો નથી. ભવિષ્યમા વાચકોની અભિરુચિમા અભિવૃદ્ધિ થાય, અને યથાયોગ્ય અવસર મળે તો તત્સંબંધી ગવેષણાપૂર્ણ વિસ્તૃત વિવેચન કરવાની અભિલાષા છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું

ભક્ત શ્રાવક ગણ

સમ્રાટ અકબરના શાસનકાળ સમયે જૈન ધર્માવલંબીઓ કરોડોની સંખ્યામાં હતા. ભક્તિવાદનો એ જમાનો હતો. લોકોનાં હૃદયો ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને ભક્તિ વડે ઓતપ્રોત હતાં. સ્વધર્મી બંધુઓ પ્રત્યે વાત્સલ્ય અને સદ્‌ગુરુ પ્રત્યે આદરણીય પૂજયભાવ છલકાઈ રહ્યા હતા. એ સમયે અનેક સુશ્રાવકો જૂદે જૂદે સ્થળે પ્રતિષ્ઠાપાત્ર, રાજ્યમાન્ય, અમાત્યાદિ ઉચ્ચ પદાધિકારી, વૈભવસંપન્ન, દાની, વીર અને ધર્મિષ્ઠ હતા

આપણા ચરિત્રનાયક શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીના ભક્ત શ્રાવકોની સંખ્યા લાખોની × હતી ભારત ભૂમિના લગભગ તમામ પ્રાંતોમા એમના આજ્ઞાનુયાયી સાધુઓ વિચરી જૈનધર્મનો

× येषां हस्तप्रभावातिशयमभिदधुर्मन्त्रिकर्मादिचन्द्रा, श्रीमत्साहीशसाहे-रकबरनृपते. प्राप्तसभ्यप्रतिष्ठाः। स्थाने स्थाने प्रदृष्टा नृपतिविदिता श्रावका ऋद्धिमन्त., सद्धाध्यक्षा रिपुद्प्रतिभयजनका ल्क्षसङ्ख्या विशेषात्॥७॥

(વાદી હર્ષનન્દન કૃત 'મધ્યાહ્ન વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ' સં. ૧૬૭૩)

મહાન પ્રચાર કર્યા કરતા હતા. આથી સૂરિજીનો ભક્તશ્રાવક-ગણ આજકાલની માફક ધર્મતત્ત્વથી અજાણ કે વિચલિત શ્રદ્ધાવાળો નહીં, પરંતુ એકમાત્ર દેવ, ગુરુ અને ધર્મનેજ આરાધ્ય માનવાવાળો અને પરમ વિજ્ઞ હતો. કહેવાની જરૂરત નથી કે એજ કારણે એ યવન સામ્રાજ્યના ભયંકર ધાર્મિક સંઘર્ષમાં પણ એ પોતાના ધર્મમાં અટલ અને દૃઢતાપૂર્વક સ્થિર રહી શક્યો એણે ધર્મની કેવળ રક્ષાજ કરી એમ નહીં, પરંતુ અપૂર્વ આત્મત્યાગ કરી ધર્મની અનેકાનેક સેવાઓ કરી, જેમાં તીર્થોની રક્ષા, જીર્ણોદ્ધાર, પ્રશંસનીય શિલ્પકલાનાં મૂર્તિમંત સ્વરૂપ નવા દેવમંદિરોનાં નિર્માણ, સ્વધર્મીઓને સહાય આદિ મુખ્ય છે. ધાર્મિક સેવાની સાથે દેશસેવા, લોકોપકાર આદિ આવશ્યક શુભ કાર્યોમાંય એ કોઈથી પછાત ન રહ્યો દુષ્કાળના સમયમાં એ પોતાના કષ્ટોપાર્જિત દ્રવ્યને પાણીની માફક વેરવામાં જરાય અચકાતો નહીં. મુસલમાન રાજ્યકાળના દુષ્કાળોના સમયે જૈનોએ યથાસાધ્ય દાનશાળાઓ ખોલી નિઃસહાય અને નિર્ધનોની રક્ષા કરવાનુ જે મહાન ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું, એ અન્ય કોઈ સમાજને પ્રાપ્ત નહીં થએલ.

સૂરીશ્વર મહારાજના કેટલાક ઋદ્ધિમંત અને પદાધિકારી શ્રાવકોનો નામોલ્લેખ આગલા પ્રકરણોમાં આવી ગએલ છે. ઐતિહાસિક સાધનોના અભાવને કારણે એ બધાનો વિશેષ પરિચય આપી શકાય તેમ નથી, છતાંય એમાંથી બે પ્રતિભા-શાળી અને પ્રધાન નરરત્નોનો યથાજ્ઞાત પરિચય આપ્યા વિના ગ્રંથનો એક આવશ્યક અંગ અપૂર્ણ રહી જાય તેમ છે, તેમજ અમે પણ એમની મહાન સેવાનો ગુણાનુવાદ લખ્યા વિના રહી શકતા નથી, એટલે આ પ્રકરણમાં એમનું યથાજ્ઞાત જીવન આપવામાં આવશે.

મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્ર—ઓસવાલ જ્ઞાતિના પુનીત ઇતિહાસમાં વચ્છાવત વંશની બલિહારી છે. આ વંશની ઉજ્જવલ કીર્તિકૌમુદીનુ વિસ્તૃત વર્ણન "કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ" માં છે આ વંશના મહાપુરુષોનો બીકાનેર રાજ્ય સાથે રાજ્યની સ્થાપનાથી માંડીને લગભગ દોઢસો વર્ષ સુધીનો ઘનિષ્ઠ સંબંધ રહ્યો છે. સંક્ષિપ્તમાં આટલુંજ કહેવું બસ થશે કે બીકાનેર રાજ્યની સીમા વૃદ્ધિ અને રક્ષા કરવામાં આ લોકોનો બહુ મોટો ફાળો હતો. રાજનૈતિક ક્ષેત્રની સાથોસાથ ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં પણ આ વંશની વિભૂતિઓની સેવાઓ વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે.

વચ્છાવત વંશને જૈન ધર્માનુરાગી બનાવવાનો શ્રેય ખરતરગચ્છના આચાર્યોને છે, અને એ લોકોએ પણ આ ગચ્છ પરત્વેની પૂરતી કૃતજ્ઞતા સ્વરૂપ શ્રધ્ધાંજલી સમર્પણ કરીને ગચ્છનું પોતાપરનુ ઋણ રીતસર સ્વીકાર્યું છે. એ વિષે વધુ માહિતી "કર્મચન્દ્ર વંશ પ્રબંધ" પરથી મેળવી લેવી અહીં તો અમે માત્ર સૂરીજીના જીવન સાથે સંબંધ ધરાવનાર મંત્રિ સંગ્રામસિંહજી અને કર્મચન્દ્રજીનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપીએ છીએ.

મંત્રી નગરાજજી વચ્છાવતના પુત્ર સંગ્રામસિંહજી ખરતરગચ્છ પ્રત્યે ખૂબ ભક્તિ તેમજ અનુરાગ રાખવાવાળા હતા. તત્કાલીન ગચ્છના શિથિલાચારને હટાવી સુવ્યવસ્થા કરવામાં એમની પ્રેરણા મુખ્યત્વે હતી. સં. ૧૬૧૪ માં જ્યારે સૂરિજીએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો, ત્યારે એમણે ધર્મકાર્યમાં ખૂબ ધન વાપર્યું હતું*,

* श्रीजिनचन्द्रसूरीणां, समग्रगुणशालिनाम् ।
क्रियोद्धारमहश्चक्रे, येन वित्तव्ययेन वै ॥ २४ ॥
(કર્મચન્દ્ર વંશ પ્રબંધ)

જેનો ઉલ્લેખ અમોએ ત્રીજા પ્રકરણમા કર્યો છે એમણે પોતાના માતુશ્રીના પુણ્યાર્થે પૌષધશાળા નિર્માણ કરાવી, અને ૨૪ વાર બીકાનેરમા ચાંદીના રૂપિયાની લ્હાણી કરી હતી રાય કલ્યાણસિંહજીના તેઓ પ્રધાન મંત્રી હતા, અને હુસન કુલીખાન સાથે એમણેજ સંધિ કરી હતી પવિત્ર તીર્થાધિરાજ શત્રુંજયની યાત્રા કરી પાછા વળતી વખતે મેવાડાધિપતિ મહારાણા ઉદયસિંહે એમને સન્માન્યા હતા ચતુર્વિધ સંઘ અને શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિમા એમણે ખૂબ ધન વ્યય કર્યું હતુ. સં ૧૬૧૧ મા એમના કહેવાથી શ્રીસાધુકીર્તિજીએ "સપ્તસ્મરણ બાલાવબોધ"ની રચના કરી, જેની પ્રતિ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમા છે

એમને સૂરતાણદેવી, ભાગવતાદેવી અને સુરૂપાદેવી નામે ત્રણ ધર્મપરાયણ પત્નીઓ હતી

મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્ર અને જસવંત × એમનાજ પુત્રરત્ન હતા બાલ્યકાળમાજ કર્મચન્દ્રની પ્રતિભા દાખવતી હાથપગની

× વચ્છાવતાની પદ્ય વંશાવલીથી જાણવા મળે છે કે કર્મચન્દ્ર બીકાનેર છોડયા પછી તેઓના ભ્રાતા જસવંત રાજા રાયસિંહ પાસે રહ્યા હતા એક સમયે થટ્ટા નગર જીતી લાવવાનુ સમ્રાટ અકબરે પોતાની સભામા બીડ ફેરવેલુ જ્યારે અન્ય કોઇએ એ ન લીધુ ત્યારે રાજા રાયસિંહે એ બીડુ ઝડપ્યુ, ને મોટી સેના લઈ યુદ્ધ નિમિત્ત ચડી ગયા આ વખતે મંત્રી કર્મચંદ્રના ભ્રાતા જસવંતે પોતાની સ્વામિભક્તિ અને વીરતાનો અચ્છો પરિચય કરાવ્યો જેથી પ્રસન્ન થઈ મહારાજાએ એને સન્માન પૂર્વક "મંત્રીપદ" પર નિયુક્ત કર્યા જસવંત જેવા વીર હતા, એવાજ દાની પણ હતા સાકર (ભાટ)ને એમણે ખૂબખૂબ દાન દીધેલ ગદ્યરાસાવલિમાં એમનુ મૃત્યુ કુંવર ભીમરાજની અવકૃપાને કારણે થયુ હોવાનુ લખેલ છે એમની સંતતિ બાબતમા આગળ કુટુંબવૃક્ષમા કહેવામા આવશે

શુભ રેખાઓ અને લક્ષણો જોઈ 'રાય કલ્યાણસિંહજીએ + સંગ્રામસિંહજીના અવસાન બાદ એને અમાત્ય પદ અર્પ્યું. એમણે શત્રુંજય, આબુ, ગિરનાર, સ્તંભતીર્થ આદિની સપરિવાર યાત્રા કરી તેઓ રાજનીતિ, યુદ્ધ કળા, અને સંધિ કરાવવામાં કુશળ હોવા ઉપરાંત વીર, દાની, અને ધર્માત્મા પણ હતા.

એકવાર રાય કલ્યાણસિંહજીએ જોધપુરના ગવાક્ષમાં કમલપૂજા કરવાનો પોતાના પૂર્વજોનો દુસ્સાધ્ય અને ચિરકાળનો મનોરથ મંત્રીશ્વરને જણાવ્યો. એમણે કુમાર રાયસિંહજીની સાથે સ્વામિ ભક્તિના ભાવથી દિલ્હી સમ્રાટ અકબર પાસે જઈ, તેમને પ્રસન્ન કરી × આ અતિ કઠણ કાર્ય પણ સિદ્ધ

+ એએ, રાય જેતસીજીના પુત્ર હતા. એમનો જન્મ સં. ૧૫૭૫ મહા સુદિ ૬ના થએલો, સં. ૧૬૦૧ પોષ સુદિ ૧૫ના રોજ બીકાનેરની રાજગાદી પર બેઠા શત્રુના હાથમાં ગએલું બીકાનેરનું રાજ્ય એમણે પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યું સં ૧૬૨૮ના વૈશાખ વદી ૫ એમનો દેહાન્ત થયો

એમણે કર્મચંદ્રને અમાત્ય પદ પર નિયુક્ત કર્યા કર્મચંદ્રે સમ્રાટની કૃપાથી એમને જોધપુર રાજ્ય ગવાક્ષમાં બેસાડવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કરેલું, એ ઘટનાને જો કલ્યાણસિંહજીના સ્વર્ગવાસથી ૩-૪ વર્ષ પૂર્વની માનવામાં આવે, તો કર્મચન્દ્ર મંત્રી બન્યાનો સમય સં. ૧૬૨૫ની પહેલાંનો ગણી શકાય છે, અને આ સમયે જો એમની ઉમર ૨૦-૨૫ વર્ષની પણ માનવામાં આવે તો કર્મચન્દ્રનો જન્મ સં. ૧૬૦૦ આસપાસ થયો હોય, એવો સંભવ છે

× સમ્રાટને પ્રસન્ન કર્યાની બાબતમાં "ઓસવાલ જાતિકે ઇતિહાસ' માં લખ્યું છે કે જે સમયે કર્મચન્દ્ર દિલ્હી (?) દરબારમાં ગયા, ત્યારે સમ્રાટ સતરંજ ખેલતા હતા. (પરંતુ એ) સતરંજની ચાલ અટકી પડી હતી, કેમકે જો કોઈ ચાલ સમ્રાટ ચાલતા એમાં એમની હાર થતી હતી. કહેવાય છે કે એ વખતે કર્મચન્દ્રે સતરંજની એવી ચાલ બતાવી કે બાદશાહ વિજયી થયા, અને મંત્રીશ્વર પર ખૂબ પ્રસન્ન થયા

કર્યું મ ત્રીશ્વરની આ સેવાથી ખુશ થઈ રાય રાણસિહજીએ એમને મનોવાછિત મા ગવા કહ્યુ, પરંતુ એમને તો વૈભવ કરતાય ધર્મ વધુ પ્રિય હતો એટલે અન્ય કઈ ન માગતા એમણે યાચના કરી ક (૧) ચાતુર્માસમા કુભાર હલવાઈ, તેલી વગેરે લોકો ઘાણી ફેરવવી આદિ પોતાના હિંસાત્મક કાર્યો ન કરે (૨) વણિકો પાસેથી "માલ" નામે જે કર લેવામા આવે છે તે, અને ચતુર્થાશ જકાત લેવામા આવે છે, તે ભવિષ્યમા ન લેવામા આવે (૩) ભમ્મરી, લેઠ, ઉરભ્રાદિના કર ન લેવામા આવે નરેશે આ વાતોનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો, તે ઉપરાત ચાર ગામનો પટ્ટો વ શપર પરા સુધીને માટે પ્રદાન કર્યો

દિલ્હી પર આક્રમણ કરવા જતા 'ઈબ્રાહીમ મીર્ઝા' ને નાગોર પાસે કુમાર રાયસિંહની સાથે રહી, મ ત્રીશ્વરે સ ગ્રામ કરી પરાજિત કર્યો સમ્રાટને મદદ કરવા ગુજરાત પર ચઢાઈ કરી 'મીર્ઝા મહ મદ હુસેન' સાથે યુધ્ધ વિગ્રહાદિમા પોતાની નિપુણતા અને બુધ્ધિવૈભવ વડે જાલોર સમિયાણા (જિન કુશલસૂરિજી મ૦ નુ જન્મસ્થળ) અને આબૂ પ્રદેશ સર કર્યા જાલોરના અધિપતિને વશ કરી એને રાયસિંહજીને પગે પાડયો, સમ્રાટની આજ્ઞા મેળવી મુગલ સેના વડે આક્રમિત આબૂ તીર્થની રક્ષા અને ચૈત્યોની પુન સુવ્યવસ્થા કરી શિવપુરી(સીરોહી)થી આવેલા બદીજનોને પોતાને ઘેર લાવી સન્માન્યા, આબૂના મ દિરોને સુવર્ણકલશ, ધ્વજા, અને દડ ચઢાવી સુશોભિત કર્યા સમિયાણાના બદીજનોને રાયસિંહજીની કૃપા વડે સૈનિકોના હાથથી છોડાવ્યા

સ ૧૬૩૫ ના મહા ભયકર દુષ્કાળના સમયે ૧૩ માસ સુધી મ ત્રીશ્વરે દાનશાળા ખોલી દીન, હીન, રોગગ્રસ્ત

વ્યક્તિઓને ખાન-પાન, વસ્ત્ર, ઔષધ આદિ દઈ પ્રશંસનીય સહાયતા કરી, આ સહાય સંકુચિત ક્ષેત્ર પૂરતીજ નહીં, કિન્તુ જે કોઈ માણસ કોઈ પણ ધર્મ કે જાતિનો હોય તેને પણ આપવામાં આવતી, જ્યાં આવી ઉદાર ભાવના હોય ત્યાં સ્વજાતિ ને સ્વધર્મીઓની તો વાતજ શું? એવા હીન સ્થિતિના સ્વધર્મિઓને વર્ષભરના ખર્ચ જેટલું દ્રવ્ય ગુપ્તરૂપે ઘેરઘેર પહોંચાડવામાં આવતું. ૧૩ માસ પછી સુકાલ થઈ જતાં આશ્રિતોને પોતાના ખર્ચે સથવારો કરીને સ્વસ્થાને પહોંચાડવામાં આવ્યા.

સં ૧૬૩૩ માં તુરસમખાને સીરોહી લૂટી. ત્યાંથી સર્વ ધાતુની ૧૦૫૦ જિનપ્રતિમાઓ લાવી ફતેપુરમાં સમ્રાટ અકબર પાસે પેશ કરી, સમ્રાટે પોતાના ધર્મસહિષ્ણુતાના ઉત્તમ ગુણ કારણે એને ગળાવી સોનુ કાઢવાનુ નિષિદ્ધ કર્યું, અને એક સારા સ્થળે સાવચેતીથી રાખવાનો આદેશ કરવા સાથે પોતાની આજ્ઞા સિવાય કોઈનેય નહીં દેવાનુ ફરમાન કર્યું. જૈન સંઘમાં આ પ્રતિમાઓ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની આતુરતા વધવા લાગી, પરન્તુ સમ્રાટને મળીને એમની આજ્ઞા મેળવવી એ પણ કાર્ય કાંઈ સહેલું નહોતું. ૫-૬ વર્ષ વીતી ગયા, પરંતુ જિનબિંબોને છોડાવવા કોઈ સમર્થ ન નીવડ્યું. જ્યારે એ વાત મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રે સાંભળી ત્યારે એમના હૃદયમાં આ વાત ખૂબ ખટકી ને ચેનકેન પ્રકારેણ લાખો રૂપિયા ખર્ચીને પણ એને પ્રાપ્ત કરવાનુ પોતાના સ્વામી રાયસિંહને નિવેદન કર્યું. આથી એમને પણ મંત્રીશ્વરને સાથ આપ્યો, ને સમ્રાટ અકબરને ઘણી ભેટ ધરી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરી એમનાં માંગવાથી સમ્રાટે તમામ પ્રતિમાઓ એમને સુપ્રદ કરવાનું ફરમાન કર્યું.

સં. ૧૬૩૯ ના અષાઢ સુદિ ૧૧ ગુરુવારને દિન એ

પ્રતિમાઓને પુનઃ પ્રાપ્ત કરી મંત્રીશ્વર સ્વસ્થાને લાવ્યા. જૈન સંઘ ખૂબ હર્ષ પામ્યો. આ કાર્યથી મંત્રીશ્વરે શાસનની અપૂર્વ સેવા કરી. ફત્તેપુરથી તમામ પ્રતિમાઓ પોતાની સાથે બીકાનેર લઈ આવ્યા અને મહોત્સવપૂર્વક પોતાના ઘર-દેરાસરમાં સ્થાપિત કરી.*

સમ્રાટ અકબરે પ્રસન્ન થઈ વચ્છરાજ વંશજોની મંત્રી પત્નિઓના પગમાં નૂપુર આદિ સોનાનાં આભૂષણો પહેરવાની આજ્ઞા આપીને વચ્છાવતવંશની મહત્તા વધારી. આથી પહેલાં ઓસવાલ વંશજ "સાધુ–સારંગ"ના ઘરાણાની સ્ત્રીઓ સિવાય કોઈનેય માટે આવી આજ્ઞા નહોતી.

તુરસમખાને ગુજરાતમાંથી કેટલાય વણિક કેદીઓને લાવેલા, એમને ઘણું દ્રવ્ય આપી મંત્રિએ છોડાવ્યા, જૈન યાચકોને બહુ દાન દીધાં, શત્રુંજય અને મથુરાના જીર્ણ ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કર્યો. દરેક દેશ, દરેક ગામ, પ્રત્યેક પ્રાંત અને શહેર, ઠેઠ

---

* આ વિષયના તત્કાલીન બે સ્તવનો અમને મળ્યા છે, એના જ આધારે આ વૃત્તાંત લખેલ છે. આ સ્તવનો ભવિષ્યમાં અમારા તરફથી પ્રકટ થનાર "બીકાનેર જૈન લેખ સંગ્રહ"માં પ્રકાશિત થશે.

આ પ્રતિમાઓમાં મૂળનાયક શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીની ચૌવીસી મૂર્તિ આજે પણ 'વાસુપૂજ્યજીના મંદિર"માં વિદ્યમાન છે. અન્ય પ્રતિમાઓ પણ કેટલાય વર્ષો સુધી ઉક્ત મંદિરમાં રોજ પૂજાતી હતી. પાછળથી આટલી બધી પ્રતિમાઓનું પૂજન પ્રબંધ મુશ્કેલ થવાથી, કે અન્ય કોઈ કારણે જૈન સંઘે ચિંતામણિજીના મંદિરના ભૂમિગૃહમાં રખાવી દીધી. આ પ્રતિમાઓનો વખતોવખત ઉપદ્રવ અને મહામારી આદિ રોગ ઉપશાન્તિ નિમિત્તે ભૂમિગૃહમાંથી [illegible] કાઢી અષ્ટાન્હિકા–મહોત્સવ આદિ કરવામાં આવે છે. હાલમાંય સં. ૧૯૮૭ના કાર્તક સુદિ ૨ના રોજ કાઢીને માગસર વદ ૪ના પુનઃ અંદર પધરાવવામાં આવી હતી.

મંત્રીએ શત્રુંજય, ગીરનાર પર નવા જિનાલય નિર્માણ કરવવા દ્રવ્ય મોકલ્યું રાજા રાયસિંહની આજ્ઞાથી સમસ્ત રાજ્યમાં ચોપવીં (આઠમ ચૌદસ પૂનેમ અમાવાસ્યા) અને ચાતુર્માસમાં કુંભાર, તેલી આદિને એમનો હિંસાત્મક કુલ વ્યાપાર ત્યાગ કરાવ્યો. સમગ્ર મરુમંડલમાં ખેજડી આદિ વૃક્ષ કાપવાનું બંધ કરાવ્યું. સિંધ દેશનું સ્વામીત્વ મેળવી, સતલજ ઉક, રાવી આદિ નદીઓમાં માછલીઓની હિંસા બંધ કરાવી. ચતુર્વિધ સૈન્યની સહાય વડે હરપ્પાના બાકી રહેલા શક્તિશાળી બલુચિયોને હરાવી કુલીન બંદીવાનોને છોડાવ્યા, અને પોતાને ઘેર લાવી સત્કાર્યા. મંત્રીશ્વર હરહંમેશ જિનાલયોમાં સ્નાત્ર પૂજા કરાવતા. ફલવર્ધિ (ફલોધી)માં દાદાસાહેબ શ્રીજિનદત્તસૂરિજી અને શ્રીજિનકુશલસૂરિજીના સ્તૂપ બનાવ્યા.

મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને અજાયબદે, જીવાદે અને કપૂરદે, નામે ત્રણ સ્ત્રીઓ હતી. એમાંની જીવાદે, અજાયબદે આ બે સ્ત્રીઓથી બે પુત્રરત્ન થયા. (સં. સોળસો) પાંત્રીસના દુષ્કાળમાં અનાથોની રક્ષા અને મરૂ દેશમાં વૃક્ષ છેદન નિષેધ કરવાથી એના પુણ્યની ખૂબ વૃદ્ધિ થઈ, જેનાં ફળસ્વરૂપે કુલદીપક એવા પુત્રદ્વયની

---

३ नेमीनाथजीरो, इम तीन देहरा पंचारे सोले धारया। पछै श्रीपुज्यजी पासे भगवतीजी सुण्या, पुरण हुवा ३६००० मोती चढाया, तरै श्रीपुज्यजी कह्यो माहरै याई काम नहीं अर ज्ञान काममें लगावो तरे १६७०० मोतीरो चंदरवो करायो, ११९०० मोतीरो पुठीयो करायो बाकीरा पुठा, ठवणी साज बीटागणारे लगाया, घणो द्रव्य गरच्यो"

ઉપરોક્ત વાતમાં જરાય અતિશયોક્તિ જણાતી નથી. કેમ કે મોતીનો ચંદરવો, પુઠિયો ૮–૧૦ વર્ષ પૂર્વે બીકાનેરના મોટા ઉપાશ્રયમાં વિદ્યમાન હતા, કિંતુ દુર્ભાગ્યે ગમે તે કારણે હાલ નથી!!!

પ્રાપ્તી થઈ આ મંગલ પ્રસંગ પર મંત્રીશ્વરે સમ્રાટને વિવિધ પ્રકારની ભેટ ધરી સમ્રાટે વધાઈ દેતા, એમના નામ "ભાગ્યચન્દ્ર" અને "લક્ષ્મીચન્દ્ર" રાખ્યા +

મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રના ઉદ્યોગથી બીકાનેર નરેશ રાયસિંહ પાચ હજારી પદને પામ્યા, ને 'રાજા' પદ વડે વિભૂષિત થયા 'રાજપુતાને કે જૈન વીર' નામક ગ્રંથમા લખ્યુ છે કે જયપુરના રાજા અભયસિંહે જ્યારે બીકાનેર પર આક્રમણ કર્યું ત્યારે મંત્રીશ્વરેજ પોતાની પ્રખર બુદ્ધિથી શત્રુ સાથે સંધિ કરી રાજ્યની રક્ષા કરી હતી ટૂંકમા એટલુજ કહેવુ બસ થશે કે મંત્રીશ્વરે બીકાનેર રાજ્યની સેવા અને સ્વામી ભક્તિમા કાઈ કસર નથી રાખી 'બીકાનેર રાજ્ય કે ઇતિહાસ' મા લખ્યું છે કે સં ૧૬૪૫મા બીકાનેરનો અત્યારનો કિલ્લો બનાવવાનુ તેમણેજ શરુ કરેલુ

દીર્ઘદર્શી મંત્રીશ્વર કોઈ કારણે રાજા રાયસિંહના મનફેરને × સમજી લઈ ભાવિના શુભ સંકેતથી એમનો આદેશ

+ કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ'ના આ વર્ણનથી સં ૧૬૩૫ થી પહેલા બન્ને પુત્રોનો જન્મ થવો નિર્ધારિત થાય છે

× કર્મચન્દ્ર મંત્રી વંશ પ્રબંધ (સં ૧૬૫૦) વૃત્તિમા —
'अथ अनन्तर 'अ यदा' अन्यास्मन् काल दैव ' शुभाशुभ कर्म, 'दैवयोगाद् विवशात् कलिकालस्य 'विजृम्भित ' विलसित निर्देशस्य' आम्नायप्रमो श्रीर यसिंहस्य 'दैमनस्य ' चित्तकालुष्य निने चित्त ज्ञ वा राज्ञ श्रीरायसिंहस्य आज्ञा आदेश समासाद्य प्राप्य 'निज जन ' स्वजनवर्ग 'समादाय' गृहाद्वा मन्त्रिणा तत् ' मेडतापुरे यास्यया स्यात 'अध्यास्त' अद्या निष्ठन् तिअशीश्रयत्। किम्भूतो मन्त्री? स्वामी(धर्म) (?) एव धन, तेन 'अधिक अतिशायि (स्वामी)धर्मधनाधिक ॥ ३३५-३६ ॥

મંત્રીશ્વર શ્રીમાન્ કર્મચંદજી વચ્છાવત

વિચક્ષણ અને બુદ્ધિમાન કર્મચન્દ્ર સ્વજન પરિવાર સહિત મેડતામા આવી રહેવા લાગ્યા, ત્યા તેઓ પ્રાચીન તીર્થ ફલવર્ધિ પાર્શ્વનાથ અને જિનદત્ત સૂરિજીની ભકિત સહિત પૂજા કરતા હતા.

શ્રી જિનચન્દ્રસૂરિ અકબર પ્રતિબોધ રાસ (સ ૧૬૫૮ રચિત) મા —

पिशुन तणे परफेर, मूकी बीकानेर।
लाहोर जइयपि उच्छाहि, सेव्या श्रीपतिसाह ॥ ३२ ॥

વચ્છાવતોની પદ્ય પ્રાચીન વશાવલીમા —

"जाणी न वात हुइ जि वाय रायसिंह करमचन्द पडी राय।
यह कमा गया पतिसाह पास विशग्गिइ राय न्यिइ प्रास पास ॥ १२ ॥

હવે આ વિષયમા આધુનિક ઇતિહાસકારોના મત જણાવીએ છીએ.—

(૧) 'બીકાનેર રાજ્યકે ઇતિહાસ' મા લખ્યુ છે —

निदान अकबरने रायसिंहजीकी स्वावलंपताको अधिक स्फूर्ति पाते देख फौरन भेदनीतिका प्रयोग किया थाना राजाजीके ज्येष्ठपुत्र दलपतसिंह भाइ रामसिंह और दिवान कर्मचन्द्रको फोड कर राज्यमें दो दल कर दिये। जब राजा रायसिंहको यह भेद ज्ञात हुआ तो उन्होने (ભાઈ) रामसिंहको तो विष प्रयोग द्वारा शान्त कर दिया और दीवान कर्मचन्द्र बच्छावतको पदच्युत करके रियासतसे निकाल दिया। वह सपरिवार दिल्ली जा कर बादशाहकी सेवा करने लगा।

(૨) 'ભારત કે પ્રાચીન રાજ્યવશ' મા વૈમનસ્યનુ કારણ રાયસિંહને મારી કુમાર દલપતસિંહને ગાદી પર બેસાડવાની આકાક્ષા લખેલ છે તેઓ એમ પણ લખે છે કે સ ૧૬૫૨ મા કર્મચન્દ્ર ભાગીને અકબર પાસે ગયો.

(૩) કર્નલ પાવલેટે "બીકાનેર ગેઝેટિયર" મા લખ્યુ છે કે જે સમયે બાદશાહ કર્મચન્દ્ર સાથે સતરજ ખેલતા હતા, ત્યારે કર્મચન્દ્રજી તો બેઠા રહેતા, પરતુ બીકાનેર નરેશ ઉભા રહેતા, આ પણ એમની નારાજગીનુ એક કારણ હતુ

મંત્રીશ્વરનો બીકાનેર છોડવાનો સમય સં. ૧૬૪૬-૪૭ની વચ્ચેનો છે, કેમકે ગુણવિનયજીએ સં. ૧૬૪૬માં "રઘુવંશ વૃત્તિ" બીકાનેરમાં રચી હતી, એની પ્રશસ્તિમાં એ સમયે

---

(૪) "રાજપૂતાના કે જૈન વીર"માં શ્રી ગોયલીયજીએ લખેલ છે કે —

"एक बार शंकर भाटको राजा रायसिंहने एक करोडका दान देनेके लिये मंत्रीश्वरको आज्ञा दी, उनकी इस आज्ञाको मंत्रीश्वरने अनुचित समझा × × × × कर्मचंद्रने बीकानेरके घरानेसे भक्ति और प्रेमके कारण अन्यायी राजाको सचेत करनेका फिर उद्योग किया, परन्तु उसका परिणाम बहुत भीषण हुआ।"

ગોયલીયજીએ ઓઝા સાહેબનો અભિપ્રાય આપતાં ઉપરોક્ત રાયસિંહના આસનમાં કર્મચન્દ્રને ષડયંત્રના દોષથી સાવ વિમુક્ત હોવાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે કર્યો છે—"गरज यह कि कर्मचंद्र षड्यंत्रके दोषसे बिलकुल विमुक्त था, उसने सत्य और न्यायके कार्योंके लिये अपने प्राण निछावर कर दिये, वह किसी षड्यंत्रका रचयिता नहीं था (फिर भी) वह स्वयं षड्यंत्रका शिकार हो गया। उसकी बुद्धिमानी और कर्तव्य तत्परता ही, जिससे उसने राज्यको सम्भाल रखा था, उसके नाशका कारण हुई, जो राजाको अन्याय और दुराचारमें फसा देखना चाहते थे, उनका जोर बढता गया और कर्मचंद्रके तरफसे राजाके कान भरने शुरू कर दिये और षड्यंत्र रचनेका दोष लगाया।"

મુન્શી દેવીપ્રસાદજીએ રાયસિંહજીની નારાજીનું એક અન્ય કારણ બતાવ્યું છે, પરંતુ અમે આધુનિક ઇતિહાસકારોએ દર્શાવેલ એક પણ કારણ સાથે સમ્મત નથી, મંત્રીશ્વરનું પવિત્ર હૃદય, એમની સ્વામિભક્તિ અને રાજ્યસેવાઓ જોતાં રાજ્યદ્રોહી આદિ દોષનો દેવો કેવળ કપોલ કલ્પના અને મનમાની દંતકથા જ ભાસે છે.

અમારા આ કથનના મુખ્ય કારણો આ છે —

મંત્રીશ્વર સં. ૧૬૪૭ની સાલમાં લાહોર પધારી ગયા હતા.

કર્મચન્દ્રજી ત્યાંજ મંત્રીશ્વર પદ પર હોવાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે:—

"श्रीरायसिंहभूभुजि, निजभुजबलनिर्जितारिनृपराज्ये ।
सत्यादिगुणविचक्षण—मन्त्रीश्वरकर्मचन्द्रवरे ॥"

સં. ૧૬૪૮ માં સમ્રાટ અકબરે આ ચરિત્ર નાયક સૂરિજીને આમંત્ર્યા એ સમયે મંત્રીશ્વર પણ ત્યાં હતા. આથી રેઉજીનું "स. १६४२ में कर्मचन्द्र भाग कर दिल्ली गया" લખાણ તદ્દન બીનપાયાદાર છે. સં. ૧૬૫૦ માં "કર્મચન્દ્ર મન્ત્રીવંશ પ્રબંધ" લાહોરમાં રચવામાં આવેલ. એમાં મંત્રીશ્વરનું રાજા રાયસિંહના આદેશથી મેડતા જવું અને ત્યાંથી સમ્રાટની પાસે એમનીજ આજ્ઞાથી આવવું, સ્પષ્ટતયા લખ્યું છે એટલુંજ નહીં પરંતુ સમ્રાટના સન્માનપાત્ર હોઈ લાહોરમાં રહીનેય મંત્રીશ્વરે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીનો "યુગપ્રધાન-પદ" મહોત્સવ પણ રાજા રાયસિંહજીની આજ્ઞા મેળવીને કર્યો હતો જેમ કે:—

ततश्च सचिवः स्वामी-धर्मधौरेयताधरः ।
श्रीरायसिंहभूपाल-पादशाह समागमत् ॥ ४४९ ॥
सर्वं वृत्तान्तमाख्याय साहेयं (?) साहमाग्रणी ।
प्राप्य रैह महादेश, सिंह प्रवर्तितोऽभवत् ॥ ४५० ॥
(કર્મ૦ મં૦ વં૦ પ્ર૦)

આમ, આ ઘટનાથી ચાર જ માસ પછીજ લખાએલ ઐતિહાસિક પ્રમાણો કરતાં દંતકથાને અધિક મહત્વ આપવું બહુ મોટી ભૂલ ગણાય. ઉક્ત "વંશ પ્રબંધ" પરથી ગોયનીયજી જે કર્મચન્દ્રને નિર્દોષ અને છેવટ સુધી સ્વામીભક્તિ પરાયણ ગણાવે છે, એજ વાત પ્રમાણ અને યુક્તિ પુરસ્સર સિદ્ધ થાય છે, સંભવ છે કે કોઈ ચુગલીખોરે કર્મચન્દ્રનો ઉત્કર્ષ ન સહી શકવાને કારણે એની વિરૂદ્ધ અસત્ય અને વ્યર્થ આક્ષેપ લગાવી રાજાસાહેબની અપ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરાવી હોય ' "શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ અકબર પ્રતિબોધ રાસ" નું "पिशुन तणे वश फेर" આ વાક્ય પણ અમારા

અને ગુણવિનયજીએજ સં. ૧૬૪૭ માં મેડતામાં "દમયંતી ચંપૂવૃત્તિ" ની રચના કરી, એની પ્રશસ્તિમાં પણ મંત્રીશ્વરનું નામ છે. એટલે તે સમયે તેઓ મેડતામાં આવી ગયા હતા.

જ્યારે મંત્રીશ્વર મેડતામાં હતા, ત્યારે એમને બોલાવવાના રાણા માનસિંહ આદિ કેટલાય નૃપતિઓના આમંત્રણ આવ્યા. પરંતુ તેઓ ચંચળ ન થતાં ધીરતાપૂર્વક, કેટલાક માસ સુધી ત્યાંજ રહ્યા. કારણ કે સાધારણ નૃપતિઓની સેવા કરવાનુ એમને અનુચિત લાગ્યું.

સમ્રાટ અકબર એમના ગુણસમૂહથી બરાબર પરિચિત હતા કેમકે રાજા રાયસિંહની સાથે મંત્રીશ્વર અનેકવાર સમ્રાટને મળી ચૂકેલ હતા. સમ્રાટે એનાં વાકચાતુર્ય, યુદ્ધ કૌશલ, અને પરમ રાજનીતિજ્ઞતા આદિ સદ્ગુણોની પ્રશંસા રાયસિંહના મોઢે સાંભળેલી, તેમજ પોતે સ્વયં પણ અનુભવેલી આ પ્રસંગ પર સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને પોતાની પાસે લાહોર મોકલવાનુ રાજા રાયસિંહને ફરમાનપત્ર મોકલ્યું, ત્યારે રાયસિંહજીએ સમ્રાટના ફરમાનની સાથોસાથ પોતાની તરફથી અદ્‌ભુત કૃપાસૂચક વાકયોથી ભરપૂર આદેશપાત્રસમ્રાટ પાસે જવાને

કથનનેજ પુષ્ટિ આપે છે. સારાશ એ કે કર્મચન્દ્રજી રાજ્યવિદ્રોહી નહોતા

નં. ૩, અને ૪ ના કારણો પણ મહત્ત્વના કે વિશ્વસનીય નથી જણાતા, કારણ કે તમામ આધુનિક લેખકો, સમ્રાટ અકબરની સેવામાં મંત્રીશ્વરનુ દિલ્હી જવાનુ લખે છે, પરંતુ એ સમયે સમ્રાટ લાહોરમાંજ રહેતા હતા, અને તે પછીય ઘણાં વર્ષો સુધી લાહોર રહેલા. એટલે એમનું આ લખાણ અયુક્ત અને ભ્રમપૂર્ણ છે, નથી સમજાતુ કે કઈ રીતે આધુનિક-ઇતિહાસકારોએ (!) ભળતી સળતી વાત લખી નાખી છે.

આદેશપત્ર મોકલ્યો.*

મંત્રીશ્વર પોતાના સ્વામી રાયસિંહની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી હાથી, ઘોડા, પાયદળ સેના અને મહાન ઋદ્ધિની સાથે× ત્યાંથી રવાના થઈ અજમેર પહોંચ્યા. ત્યાં દાદા શ્રીજિનદત્તસૂરિજીની સ્વર્ગ ભૂમિની સ્પર્શના અને ચરણપાદુકાના દર્શન પૂજન કરી લાહોર પહોંચ્યા. પોતાના પ્રબળ ભાગ્યોદયને કારણે કોઈપણ ઉમરાવ આદિના પ્રયાસ, સહાય કે સેવા વિના સ્વયં સમ્રાટને જઈ મળ્યા, ને કિંમતી ભેટો ધરી, તેમજ પ્રસ્તાવ-ઉચિત અને યુક્તિ પ્રયુક્તિભર્યાં મધુર વચનો વડે સમ્રાટના દિલને જીતી લીધું. સમ્રાટે એમના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ અને કૃપા પ્રકટ કરી કહ્યું, "તમે કોઈજ જાતિની ચિંતા ન કરશો. જેમ વર્ષા વનસ્પતિના અંકુરને વધારે છે, તેમજ હું પણ તમોને તમામ રાજાઓથી વધારે સન્માનિત થવાનું ગૌરવ આપીશ." સમ્રાટ ફક્ત એટલું

---

* प्रसादात्पार्श्वनाथस्य, गुरोश्च कुशलप्रभोः ।
साहेर्जलालदीनस्य, श्रुतदृष्टगुणावलेः ॥ ३४० ॥
महाराजाधिराजश्री-राजसिंहनिजप्रभोः ।
प्रेषिताप्तजनाकृष्टो, फुरमानममन्त्रितम् ॥ ३४१ ॥
समाजगाम सप्रेम-प्रसादवचनाद्भुतम् ।
फुरमानं त्वयाऽऽशा-गन्तव्यमेवेतिवभाषिवत् ॥३४२॥ (विशेषकम्
[કર્મચન્દ્ર મન્ત્રિવંશ પ્રબંધ-સં. ૧૬૫૦

× એમનો પુત્રાદિ પરિવાર મેડતામાંજ રહ્યો. "અકબર પ્રતિબોધરાસ" પરથી જાણવા મળે છે કે લાહોર જતાં સૂરિજી જ્યારે મેડતા પધાર્યા, ત્યારે મંત્રીપુત્રોએ એમનો પ્રવેશોત્સવ ખૂબ ઠાઠથી કર્યો હતો. આ વાતનો ઉલ્લેખ આ ગ્રંથના છઠ્ઠા પ્રકરણના અંતિમ ભાગમાં અમો કરી ચૂક્યા છીએ.

અને ગુણવિનયજીએજ સ ૧૬૪૭ મા મેડતામા "દમયંતી ચંપૂવૃત્તિ" ની રચના કરી, એની પ્રશસ્તિમા પણ મંત્રીશ્વરનુ નામ છે એટલે તે સમયે તેઓ મેડતામાં આવી ગયા હતા

જ્યારે મંત્રીશ્વર મેડતામા હતા, ત્યારે એમને બોલાવવાના રાણા માનસિંહ આદિ કેટલાય નૃપતિઓના આમત્રણ આવ્યા. પરંતુ તેઓ ચંચળ ન થતા ધીરતાપૂર્વક, કેટલાક માસ સુધી ત્યાજ રહ્યા કારણ કે સાધારણ નૃપતિઓની સેવા કરવાનુ એમને અનુચિત લાગ્યુ

સમ્રાટ અકબર એમના ગુણસમૂહથી બરાબર પરિચિત હતા કેમકે રાજા રાયસિંહની સાથે મંત્રીશ્વર અનેકવાર સમ્રાટને મળી ચૂકેલ હતા સમ્રાટે એના વાક્ચાતુર્ય, બુદ્ધ કૌશલ, અને પરમ રાજનીતિજ્ઞતા આદિ સદ્ગુણોની પ્રશંસા રાયસિંહના મોઢે સાભળેલી, તેમજ પોતે સ્વય પણ અનુભવેલી આ પ્રસગ પર સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને પોતાની પાસે લાહોર મોકલવાનુ રાજા રાયસિંહને ફરમાનપત્ર મોકલ્યુ, ત્યારે રાયસિંહજીએ સમ્રાટના ફરમાનની સાથોસાથ પોતાની તરફથી અદ્ભુત કૃપાસૂચક વાક્યોથી ભરપૂર આદેશપત્ર સમ્રાટ પાસે જવાને

કથનનેજ પુષ્ટિ આપે છે સારાશ એ કે કર્મચન્દ્રજી રાજ્યવિદ્રોહી નહોતા

ન ૩ અને ૪ ના કારણો પણ મહત્ત્વના કે વિશ્વસનીય નથી જણાતા, કારણ કે તમામ આધુનિક લેખકો, સમ્રાટ અકબરની સેવામા મંત્રીશ્વરનુ દિલ્હી જવાનુ લખે છે, પરંતુ એ સમયે સમ્રાટ લાહોરમાજ રહેતા હતા, અને તે પછીય ઘણા વર્ષો સુધી લાહોર રહેલા એટલે એમનુ આ લખાણ અયુક્ત અને ભ્રમપૂર્ણ છે, નથી સમજાતુ કે કઈ રીતે આધુનિક ઇતિહાસકારોએ (1) ભળતી સળતી વાત લખી નાખી છે